

VZDĚLAVACÍ
KNIHOVNA KATOLICKÁ.

POŘADAJÍ:

Dr. JOS. TUMPACH. * Dr. ANT. PODLAHA.

— Se schválením —

nejd. kniž. arc. konsistoře v Praze ze dne 22. května 1896 čís. 488.

SWAZEK XI.

SWAZEK XI.

SOCIALISMUS.

Které jsou jeho základy a lze-li jej provést.

V PRAZE 1899.

CYRILLO-METHODĚJSKÁ KNIHTISKÁRNA A NAKLADATELSTVÍ
V. KOTRBA.

SOCIALISMUS.

KTERÉ JSOU JEHO ZÁKLADY
a lze-li jej provést.

Autorisovaný překlad VII. vydání z roku 1898.

Německy napsal

P. V. CATHREIN, T. J.

V PRAZE 1899.

Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba.

Několik úvodních slov.

Spis znamenitého sociologa německého, P. Victora Cathreina T. J., „Der Socialismus. Eine Untersuchung seiner Grundlagen und seiner Durchführbarkeit. (Freiburg im Breisgau, Herder'sche Verlags-handlung)“, který tuto čtenářstvu českému předkládáme, přeložen již do frančtiny, španělštiny, angličtiny, vlaštiny, polštiny, vlamštiny a maďarštiny, což jest zajisté nejlepším důkazem jeho výtečnosti, ať již pomlčíme o tom, že kritikou vesměs přijat byl velmi pochvalně, ba že ani socialisté důkladnosti upříti mu nemohli. Bylo tedy opravdu na čase, aby dílo to i do češtiny bylo přeloženo, což vlastně mělo se státi již dávno. Pořadatelé „Vzdělávací knihovny katolické“ pojali je hned z počátku ve svůj program; proto, když vyšlo loni v září sedmé, opravené a tak značně rozšířené vydání spisu toho, že nelze jej pokládati již za pouhý otisk z p. autorovy „Mravní filosofie“, jímž dříve vskutku byl, neváhali déle a postarali se s laskavým dovolením p. autorovým i p. nakladatelovým o český jeho překlad. Aby pak práce ta co nejdříve byla ukončena, požádání vdpp. Dr. František Bulla z Brna a Em. Dlouhý-Pokorný z Prahy, by s nížepsaným, jenž úkol a péči o pořízení a vydání českého pře-

kladu „Socialismu“ na se vzal, o práci tu se rozdělili a jistou část překladu obstarali, což oni ochotně učinili. Budiž jim za to vzdán upřímný dík!

Jinak nemáme jiného přání, než aby tento Cathreinův spis způsobil i u nás hojně dobrého.

V PRAZE, v březnu 1899.

Dr. Jos. Tumpach.

Předmluva autorova.

(Z předmluvy k I. vydání r. 1890.) — Dne 1. října r. 1890 pochován v Německu zákon vydaný proti socialistům. Zákon ten byl, jak farář Schmitz z Trevíru ve své řeči na katolickém sjezdě v Koblenci téhož roku vhodně poznamenal, jen novou formou starého bludu, že lze vnějšími policejními prostředky bojovati proti ideám. Pochování zákona proti socialistům nemá arci toho významu, jakoby se tím byl se stranou podvratnou uzavřel mír, — neboť mír takový jest nemožným, — nýbrž tím přenesen pouze boj na půdu obecného práva. Nikoliv mocí policejní, nýbrž zbraněmi ducha má býti boj ten vybojován... Každý, kdo má k tomu čas a schopnost, má se tohoto boje proti straně podvratné dle sil účastniti a ohrožených nejvyšších statkův a zájmů člověčenstva se zastati.

Účelu tomu má sloužiti též tento spis. Snad že mnohým příslušníkům stavu duchovního a zástupcům denního tisku, kteří v návalu četných prací svého povolání nemají času a příležitosti, aby se mohli důkladnějším studiím o socialismu věnovati, bude vítaným vůdcem a rádcem.

Proti modernímu socialismu možno a nutno bojovati dvojným způsobem: theoreticky a prak-

tick y. Těžiště spočívá rozhodně v praktickém potírání socialní demokracie, a zde nutno především dalšímu šíření se podvratného hnutí, zejména v kruzích mladšího dělnictva, postavití mocnou hráz a rozumnou reformou socialní odniti jí půdu, na níž tak bují. Ani my nepopíráme, že je v našich společenských poměrech zapotřebí mnohých oprav; také my přejeme si nutné reformy socialní.

Než to není cílem snah socialních demokratův. Ti chtějí celý nynější křesťanský řád zvrátiti a novou společnost na jiných základech zbudovati. Že je tato snaha nemožna a zhoubna, bude v této knize dokázáno. Také tento theoretický boj proti socialní demokracii je za našich dob více než kdy jindy důležitý, ba prostě nutný. Úkol náš jest, jak z řečeného vysvítá, ryze kritický, negativní. Nemluvíme-li o reformních návrzích pozitivních, neděje se to proto, že bychom je zamítali nebo měli za zbytečné, nýbrž proto, že k našemu předmětu nepatří.

Co se týče způsobu, jak chceme o předmětu našem jednati, budiž poznamenáno toto. Mnohým bude se snad zdáti, že pustili jsme se příliš do podrobností systému socialistického. Než, domnívali jsme se, že vyvrácením soustavy té jen tak v hrubých obrysech ničeho se nedocílí. Jeť snadno, velice snadno, socialistické utopie všeobecnými frásami odbyti, o jejich návrzích se vznešeným pohrdáním mluvíti a je směšnými činiti. Avšak tím se věci pramálo prospěje. Spíše věru jest nutno, na základě spisů socialistických v celý systém dle možnosti vniknouti, základy, na nichž spočívá, ohledati, a hlavní požadavky, jež činí, jednotlivě a v souvislosti s ostatními zkoušeti. To však není prací snadnou, a to tím spíše, jelikož socialisté nesouhlasí ve

všech požadavcích, a v soustavě dají se často mysliti různé možnosti, jež třeba zkoušeti.

Nám jednalo se tuto o vědecké, ovšem pokud možná jasné a srozumitelné podání a vyvrácení socialismu. Prostonárodní užití našich vývodů jest nám ponechati jiným. Proto snažili jsme se též o to, abychom podali vše co možná objektivně a věcně. Pokušení, býti osobním, jest tu arci nemalé. Neboť socialisté vytýkají každému odpůrci obmezenost, nevědomost, vědomé překrucování, zlišťnost a pod. Není úmyslem naším, spláceti jim stejnou měrou. Jsou-li o své vědě, na níž si tolik zakládají, tak přesvědčeni, pak mělo by je těšiti, že se někdo pouští s nimi do klidného, věcného rozboru. Odpovědí-li osobními nadávkami a ohyzdnými insinua-cemi, je to důkazem, že jim nejde o věc, nýbrž o něco zcela jiného.

* * *

(Předmluva k 7. vydání z r. 1898.) Volby do říšského sněmu, konané v červnu tohoto roku (1898), dokázaly zřejmě, že duchovní boj proti socialní demokracii nemůže se ještě vykázati stkvělými výsledky. V některých, převahou katolických krajích nastal sice jakýsi klid hnutí socialně demokratického, avšak celkem hlasů socialně demokratických velice přibýlo. Z 1786000 roku 1893 stoupl jich počet asi na 2120000. Bohužel již podruhé číselně bylo dokázáno, že socialně demokratická strana jest nejmocnější a nejlépe organisovanou stranou politickou v říši německé. Z odevzdaných hlasů (7,600.000) byla více než čtvrtina socialně demokratická. Tedy každý

čtvrtý volič v říši německé je sociální demokrat, t. j. muž, jenž je odhodlán při vhodné příležitosti říši německou rozbiti! A ačkoliv počet sociálně demokratických poslanců neodpovídá počtu voličů, jest přece sociálně demokratická strana se svými 56 poslanci nyní třetí nejsilnější stranou v říšském sněmě a jest pouze o 5 poslanců slabší nežli druhá nejsilnější strana (konservativní), tak že by i mohla činiti nároky na místo druhého místopředsedy.

Jelikož tak věci se mají, jest zajisté povinností každého vzdělaného muže, zvláště však těch, kdož nějaké vůdčí postavení v životě politickém zaujímají, aby sociálně demokratické myšlenky seznali, „vědu“, jíž se sociální demokraté tak velice honosí, poznali a samostatný úsudek o tom si utvořili. Jinak se každý v boji jen kompromituje a poskytuje sociálním demokratům příležitost k jejich oblíbené taktice, že vytýkají odpůrcům hrubou neznalost jejich učení.

Při posledních volbách se též znovu ukázalo, že se sociální demokraté tají před veřejností svými pravými záměry a snahami a že buď jen na dlouhání a kritisování přestávají nebo jenom takové kusy ze svého programu vybírají, jež mají s ostatními stranami společny. Tím přemnoží lehkověrní lidé snadno dají se svést. Proto jest povinností, sociálním demokratům masku strhnouti a lidu je v pravé jich podobě ukázati.

Připravující toto sedmé vydání, přihlíželi jsme znovu bedlivě především ke spisům K. Marxe a Bedř. Engelse, těchto pravých duchovních vůdců „vědeckého“ socialismu. Jen ze spisů Marxových a Engelsových lze oficiálnímu sociálně demokratickému programu erfurtskému úplně rozuměti. Již

o dřívějších vydáních této knihy vyznali sami socialisté, že náš výklad Marxových názorů jest důkladnější než většiny odpůrců socialismu. (Die Neue Zeit, 1890—1891, II. 637.) V tomto vydání dostalo se hlavně „materialistickému názoru na dějiny“, hlavnímu to základu marxismu, úplného přepracování a značného rozšíření. Různé theorie, z nichž se toto materialistické pojmání dějin skládá (soustřeďování závodů, theorie o zbědačování, theorie o krisích atd.), se tu pořadem zkoušejí.

Snažili jsme se, abychom psali jasně a prostě, pokud vědecký charakter spisu tomu dovoluje; jestli se nám to snad přes to vše na některých místech nepodařilo, je tím vinen Marx, neboť objasniti temné bludiště nejasné spekulace Marxovy není snadno. Také to budiž ještě podotknuto, že jsme se přes polemický ráz svého spisu snažili býti co nejvíce objektivními a že zkoušeli jsme tvrzení odpůrců beze vší slepé předpojatosti poctivě a spravedlivě.

Jistý recensent nám vytýkal, že jsme přihlíželi více k nejvýstřednějším důsledkům a fantasiím Beblovým než ke hlavním požadavkům socialismu. Výtku tu jest nám se vší rozhodností odmítnouti. Činili jsme z hlavních požadavků socialistů jen zcela nutné důsledky, abychom tak dokázali jejich vratkost, jak to v našem pojednání podrobně provedeno (viz str. 170 nn.). Jeť naprosto nutno, důsledky, k nimž socialistické požadavky nutně vedou, důkladně zkoušeti.

Tím právě, že socialističtí potulní řečníci jen všeobecných frasí užívají, přilákají mnohé do své pasti. Dělníkovi zní to velmi příjemně, řekne-li se mu jen: „Poslouchej, to je přece nespravedlivé, aby kapitalisté sami měli všecko a naším potem se

obohacovali; to je nespravedlivé, aby boháči, kteří nedělají nic, měli se dobře, kdežto my, kterým těžce je pracovat, odcházíme s prázdnem. Proto žádáme, aby pracovní prostředky patřily všem a továrník aby místo hodování s námi pracoval. Pak můžeme méně pracovat a lépe jíst a pít!“

Který nevzdělaný dělník, ba který polovzdělanec — a takových je dnes obrovské množství — je s to, aby nemožnost nebo nespravedlivost takovýchto všeobecných tvrzení jasně pochopil? Má-li se socialismu důkladně čelit, jest třeba ukázati na jednotlivé konkrétní důsledky, k nimž jeho hlavní požadavky nutně vedou. Toť právě, co jsme i my učinili, a právě této okolnosti připisujeme hlavně příznivé přijetí, jakého se tomuto malému spisu v nejširších kruzích dostalo.

I při tomto vydání připomínáme, co při starších vydáních jsme byli poznamenali: nejednáme-li zevrubně o pozitivních návrzích opravných, nebudiž z toho usuzováno, že je snad máme za zbytečné. Nemluvíme o nich, anebo zmiňujeme se o nich leda jen mimochodem proto, že k našemu předmětu nepatří. Každý spis dlužno posuzovati dle účelu, který si vytkl. Kdo chce poznati naše názory o pozitivních reformách socialních, najde je ve druhém svazku našeho díla: „Moralphilosophie“ (3. vyd., Freiburg im Breisg., Herder), jakož i ve stati „Sociale Frage“, kterou jsme napsali pro Freiburský „Kirchenlexikon.“

Valkenburg u Maastrichtu, v červenci 1898.

OBSAH.

	Strana
Několik úvodních slov	V
Předmluva autorova	VII

Díl I. Pojem a dějiny socialismu.

Hlava I. Pojem socialismu. Jeho poměr ke komunismu.

Hlava II. Z dějin socialismu.

§ 1. Socialismus ve starověku a středověku	7
2. Zákopníci moderního socialismu	8
§ 3. Hlavní zakladatel moderního socialismu: K. Marx . . . 16	
A) Historické poznámky	16
B) Vědecké základy Marxovy soustavy	18
I. Materialistické pojmání dějin	19
II. Učení o hodnotě a nadhodnotě. Tajemství „tvoreni přebytků“	22
§ 4. Nynější stav socialismu	33
I. Socialismus v Německu	33
A) Gothajský program	35
B) Erfurtský program	38
II. Socialismus v jiných zemích	49

Díl II. Zkoumání hlavního základu socialismu: materialistického pojmání dějin.

Hlava I Materialistické pojmání dějin jako všeobecná theorie dějin.

§ 1. Materialistický monismus	56
2. O stalém vývoji	57
3. Vývoj a hospodářství	61
4. O vývoji a protívách třídách	67

Hlava II. Užítí materialistického názoru na dějiny k odůvodnění socialismu.

§ 1. Marxova teorie o hodnotě a nadhodnotě	72
2. Soustředování závodů	85
3. Soustředování kapitálu. Teorie o zbědačování	95
4. Teorie o krisích	100
5. Průmyslové záložní vojsko	102

Díl III. Zkoumání ostatních základů socialismu.

§ 1. Rovnoprávnost všech lidí	105
2. Zelezný zákon mezdů	114
3. Jednostranné posuzování života hospodářského	119
4. Nepřátelství socialismu proti náboženství	122
I. Základní učení socialismu nelze s náboženstvím srovnati	122
II. Nepřátelství socialismu k náboženství, dokázané výslovnými svědectvími	128
A) Svědectví německých social. demokratů	128
B) Svědectví socialistů jiných zemí	137
§ 5. Kořeny a prameny socialismu. Poměr socialismu k liberalismu	138

Díl IV. Nemožnost socialismu.

Hlava I. Některé otázky předběžné.

§ 1. Socialně demokratická hra na schovávanou	147
2. Základní rysy státu budoucnosti	157
3. Blížší určení sporné otázky	167

Hlava II. Organizace výroby.

§ 1. Sespolečnění vlastnictví výrobního	170
2. Stanovení spotřeby	172
3. Rozdělení sil pracovních	181
4. Rozdělení práce. Volba povolání	186
5. Některé nemožné vytáčky	189
6. Odmitnutí jisté námitky	197
7. O nemožnosti státní organizace všech prací	199

Hlava III. Velikost výnosu a pokrok v socialismu.

§ 1. Socialistické sny	202
2. Pracovitost a hospodárnost v socialismu	204

§ 3. Pokrok ve státě socialistickém	210
4. Umění a věda v socialismu	213
5. Svoboda tisku v socialismu	215

Hlava IV. Rozdělování výrobků práce.

§ 1. Počet hlav	220
2. Doba pracovní	222
3. Výkon	226
4. Pilnost	231
5. Potřeba	232

Hlava V. Otázka přelidnění. Mezinárodní povaha socialismu.

§ 1. Otázka přelidnění	233
2. Lze-li vůbec socialismus uskutečniti, může se to státi jen mezinárodně	236

Hlava VI. Rodina ve společnosti socialistické.

§ 1. Manželství	239
2. Výchov a vyučování	246

Hlava VII. Vyvrácení některých námitek.

§ 1. Kommunismus a řády církevní	248
2. Moderní velkozávody tovární	249
3. Moderní militarismus	253
4. Akciové společnosti	254
Úvaha závěrečná	256
Ukazovatel	264

Díl I.

Pojem a dějiny socialismu.

HLAVA I.

Pojem socialismu. Jeho poměr ke kommunismu.

Kommunismus má širší význam než socialismus. Kommunismem v nejširším slova smyslu rozumí se totiž každá soustava, již společenství statků (communio bonorum) nebo též společné hospodářství nějakou měrou má se zavést. Tak Plato ve svých spisech navrhuje takové zřízení státní, v němž by všechny statky všem byly společny. Proto zovo se též zřízení to kommunistickým.

Tento kommunismus má rozličné formy. Nejdůležitější z nich jsou tyto:

1. Kommunismus negativní má dosti na popírání soukromého vlastnictví. Všechny statky mají býti stejně k službám každého. Tento kommunismus měl v letech čtyřicátých horlivého apoštola v Mojžíši Hessovi. Neobmezené právo poživací a užívací jednoho každého, nijaká závaznost ke práci, avšak horlivé vyrábění všech ze zájmu ve prospěch celku, to byly hlavní věty jeho evangelia.¹⁾ Dnes, po našem vědomí, nezastává se již tohoto pošetilého kommunismu nikdo, protože jest to příliš

¹⁾ Evangelium to rozvinul hlavně ve spisech »Philosophie der That« a »Socialismus«. O Hessovi viz Handwörterbuch der Staatswissenschaften, čl. »Anarchismus«.

zřejmo, že by při takové soustavě, kde by nikdo neměl práva jiné z užívání věci vyloučiti, musil chyběti všeliký popud k práci, a tím že by záhy musil nastati nedostatek všeho potřebného a největší nepořádek. Kdo chtěl by ku př. vzdělávati pole, když by všichni ostatní mohli mu dle libosti žeň vzíti?

2. Kommunismus pozitivní chce všechny hmotné statky buď zcela nebo částečně přenést na nějakou obecnost či společnost, tak aby tato byla vlastním majitelem statků těch a převzala jejich správu a rozdělování. Kommunismus ten může být zase dvojitý, po případě trojitý:

a) Extremní (výstřední, krajní) komunismus pozitivní chce všechny statky bez výjimky na nějakou společnost přenést a společnou výrobu a společné užívání statků zavést (společný stůl, společné ložnice, nemocnice atd.). Tento systém byl ideálem starších komunistů (mnohých náboženských sekt).

b) Mírnější (zmírněný) komunismus pozitivní chce odstraniti jen soukromé vlastnictví výrobních statků nebo výrobních prostředků a toto vlastnictví na nějakou obecnost přenést.

Výrobními prostředky rozumí se pak tuto všechny statky, jež slouží k vyrábění statků nových. Sem patří půda, všeliké druhy surovin, továrny, stroje, nástroje a prostředky dopravní, krátce všechny statky, jež nejsou určeny bezprostředně k užívání. Jenom tento zmírněný komunismus má dnes ještě stoupence. Dělí pak se na dvě veliké skupiny, jež se vzájemně potírají: na anarchismus a socialismus.

α) Anarchismus (kommunismus anarchistický) chce přenést vlastnictví prostředků produkčních na autonomní dělnické skupiny (nebo obce); v těchto skupinách, jež by pouze smlouvou (foederativně) vespolek byly spojeny, má každý obdržeti svůj plný výtěžek práce. Mimo to všechny státní funkce mají přestat. Anarchisté chtějí uskutečniti svobodu a rovnost všech zcela a plně. Přes to však anarchismus není totéž co anarchie nebo nepořádek. Na otázku,

jak má být zaveden řád bez funkcí státních, bez zákonodárství, soudu, policie, správy atd., odpovídají anarchisté, že po odstranění tříd a poměrů vládních řád sám sebou se dostaví následkem mocného citu solidarity, jenž potom lidi bude pronikat. Všichni prý budou bedlivě nad tím bděti, aby se každý dle své libovůle svobodně mohl pohybovati, pokud tím nikoho nespravedlivě nepoškozuj. Jediným socialním poutem jsou tedy dle učení anarchistického s v o b o d n é s m l o u v y — s vyloučením státní moci donucovací.¹⁾

Anarchisté zavrhuji kromě toho na rozdíl od socialistů tak zvané prostředky politické, aby cíle svého došli, ku př. účast na volbách, na parlamentárních pracích atd. Oni appellují hlavně na násilí (třaskaviny) a chtějí co nejrychleji nynější společnost odstraniti. Již Proudhon († 1865) pronesl většinu anarchistických zásad;²⁾ avšak za vlastního zakladatele strany anarchistické dlužno zajisté pokládati Rusa Bakunina († 1876). Co však podrobností se dotýče, jest theorie anarchismu ještě málo propracována, a náhledy anarchistů liší se velice vespolek. Znamější anarchisté jsou ještě ruský kníže Krapotkin, geograf Elisée Reclus a dřívější socialista J. Most.

Kromě anarchistů theoretických jsou též anarchisté praktičtí, kteří se o theorii pramálo starají. Ti chtějí všelikou státní organizaci a všelikou autoritu úplně odstraniti (Ni Dieu ni maître — Ani Boha, ani pána); co by potom státi se mělo, to prý se již samo ukáže. Takový názor hodí se arcí jenom pro ztřeštěné lebky.

Od anarchistů dlužno lišiti francouzské komunisty, kteří snaží se o politickou neodvislost obcí (kommun), nechtějící soukromé vlastnictví vůbec

¹⁾ Viz: Jahrbücher für Nationalökonomie, 3. Folge, Bd. XII. (1896) str. 137. Jsou též anarchisté, kteří chtějí stát odstraniti a přece vlastnictví podržeti.

²⁾ O Proudhonovi srv. Mengra, Das Recht auf den vollen Arbeitsertrag (1891), str. 78. nn.

odstraniti. Kommunardy pak rozumějí se ve Francii přívrženci kommuny z r. 1871.¹⁾

β) Socialismus (kommunismus socialistický) chce všechny výrobní statky přeměnit ve společný majetek společnosti (státu) a jak výrobu tak rozdělování výnosu produkčního skrze společnost (stát) organisovati. Poněvadž pak moderní socialisté, se stoupenci Marxovými v čele, chtějí organizaci tuto provést na základě úplně demokratickém, zovou se sociálními demokraty a svoji soustavu sociální demokracií.

Jest tedy sociální demokracie, krátce definována, ona soustava národohospodářská, jež chce zavést nezcizitelné společné vlastnictví všech pracovních prostředků a všelikou výrobu a rozdělování hospodářských statků skrze demokratický stát organisovati.²⁾

Zoveme socialismus soustavou národohospodářskou, ne proto, že by též na poli politickém a sociálním nevedl nutně k různým, nynější řád měnicím požadavkům, nýbrž proto, že nejvniternějším jádrem socialismu jest sestátnění (znárodnění, zespolečnění) prostředků výrobních a veřejná organisace výroby a rozdělování statků. Socialismus, aspoň jak ho jeho nynější přívrženci pojímají, jest v prvé řadě soustavou národohospodářskou, a teprve v druhé řadě a v podřadnosti pod otázky národohospodářské přijde politika, poměry rodinné atd.

H. v. Scheel³⁾ definuje socialismus jako hospodářskou filosofii strádajících tříd t. j.,

¹⁾ O anarchismu viz: G. Adler, Anarchismus (Handwörterbuch der Staatswissenschaften); Stammer, Die Theorie des Anarchismus, 1894; Bernstein, Die sociale Doctrin des Anarchismus (Die neue Zeit, 10. roč. sv. II.); Zenker, Der Anarchismus, Kritik und Geschichte der Theorie des Anarchismus, 1895.

²⁾ Mnozí socialisté zamítají sice název »socialistický« stát; avšak jakým právem, uvidíme níže.

³⁾ V Schönbergově Handbuch der pol. Oekonomie (2. vyd.) I. 107.

jak na vysvětlenou připojuje, takovou filosofii, jež dle své povahy a dle vědomí spolužijících hospodářskou filosofii strádajících tříd skutečně jest. Tento poslední přídavek jest však, nejméně řečeno, zbytečný, ba, dle našeho mínění, nesprávný. Činí podstatu socialismu příliš závislou na vnějším skutečném pojmání lidí. I kdyby se podařilo, přesvědčiti nynější socialisty o nemožnosti provedení jejich soustavy a je od toho odvrátiti, zůstal by přece systém, jež zastupují, socialismem, poněvadž jest jím svou podstatou. Naopak jest ideální stát nám Platonem nakreslený vskutku socialistický, ač současníci pokládali jej za nemožnou vidinu. — Jinak byla by dle pojmu Scheelova i ona národohospodářská soustava, již se centrum a někteří konservativci ku povznesení dělnického a řemeslnického stavu zastávají, socialistickou, což my však popíráme.

Příliš široký a neurčitý jest též výměr E. de Laveleye,¹⁾ jenž rozumí socialismem „každé učení, jež předně k větší rovnosti v sociálním postavení všech směřuje, a za druhé tuto reformu skrze stát nebo zákonodárství provésti chce.“ Pak arcit není divu, že mluví o socialismu konservativním, katolickém, evangelickém a mezinárodním. Že při takovém, tak roztažitelném pojmu jasné a důkladné posuzování socialismu možno není, jest na bíledni.

Z našeho výměru jest zřejmo, že každý socialista jest kommunistou v širším slova smyslu, ale nikoliv naopak. Kommunismus má se k socialismu jako rod ke druhu. Kommunistickou zове se každá soustava, jež společného vlastnictví nebo společné držby se zastává. Socialistickou zове se naopak soustava, jež společnou výrobu a společné rozdělování statků organisovati chce skrze celou společnost (societas). Tato organisace však předpokládá přirozeně společnou držbu výrobních statků.

¹⁾ Le socialisme contemporain; 6. vyd. úvod, str. XII. (Do češtiny přeložil jej Gust. Dutka pod názvem »Socialismus naší doby«. Bibliotéky sociálních nauk č. 3; v Praze 1892.)

Karel Marx, tento hlavní původce moderního socialismu, zove se často přívržencem kommunismu, a právem, protože pojem rodu (kommunismu) v pojmu druhu (socialismu) vždy jest obsažen. Každý kůň je zvíře, ale ne každé zvíře jest kůň. Tak jest také každý socialista kommunistou, ale nikoliv naopak. Spolu zřejmo též, že ani při kommunismu vůbec, ani při zvláštní formě kommunismu, jež zove se socialismem, není řeči o dělení buď periodickém nebo jednou pro vždy předsevzatém. Jeť kommunismus zásadním popřením soukromého vlastnictví prostředků pracovních.

Dále zřejmo též, že tak zvaní agrární socialisté, kteří jen ohledně půdy oprávněnost soukromého vlastnictví popírají, nesmějí býti jen tak bez všeho počítání mezi socialisty, ačkoliv zásady jejich směřují k ohrožování soukromého vlastnictví vůbec.¹⁾ Podobně nesmějí býti jen tak prostě se socialisty zaměňováni t. zv. státní socialisté, kteří soukromé vlastnictví a rozdíly stavovské v zásadě za oprávněny uznávají nebo je aspoň v zásadě odstraniti nechtějí, ale úpravu života hospodářského skorem zcela libovůli moci státní svěřují.²⁾

Co se týče výrazu „Socialismus“, poznamenáváme ještě, že se název ten již dávno ujal ve smyslu námi označeném nejen v němčině, nýbrž i ve frančtině, angličtině, vlaštině a španělštině, zvláště ve spisech vědeckých. Také papež Lev XIII. mluví ve svých encyklikách (Quod Apostolici d. d. 28. pros. 1878 a Rerum novarum d. d. 15. května 1891) o socialismu v témž smyslu, jako my. Proto souhlasíme úplně s kardinálem Manningem, jež tvrdil, že jest to znamení zmatenosti myšlení nebo aspoň mluvení, hovoří-li se o socialismu křesťanském a katolickém.³⁾

¹⁾ Podrobné posouzení agrárního socialismu lze nalézt v Cathreinově »Moralphilosophie« (3. vyd.) II. 247. nn.

²⁾ O státních socialistech srv. Cathreinovu »Moralphilosophie« II., 2. odděl., knib. 2. hl. 4.; A. Wagnera Grundlegung der polit. Oekonomie, § 18. nn. (3. vyd.)

³⁾ Viz Tablet 1893, 7. října, str. 569.

Proto prosíme též snažně, aby ponechán byl výrazu tomu jeho obyčejný smysl. Proč zaváděti více-smyslným užíváním slova toho nejasnost do úvah, jež především jasnosti, též v terminologii, potřebují? Jinak dodáváme ještě, že dobře dlužno lišiti významy „socialní“ a „socialistický“. „Socialistické“ jest vše, co týká se socialismu (socialní demokracie); „socialní“ pak jest vše, co života společenského (socialního) se dotýká. Člověk tedy může a má býti přítelem reformy socialní, ale socialistické snahy může a má potírat.

HLAVA II.

Z dějin socialismu.

§ 1. Socialismus ve starověku a středověku.

S rozličnými, zcela nebo zpolo kommunistickými systémy a zřízeními setkáváme se od nejstarších dob. Na Krétě byl zaveden již kolem roku 1300 před Kr. jakýsi druh kommunismu, jež vzal si později Lykurg za vzor pro zřízení Sparty.¹⁾ Tato zařízení pak tanula, jak se zdá, na myslí Platónovi, když ve svém ideálním státě (De republica) činil návrh na společenství statků se společným vychováváním dětí a společnými veřejnými hostinami. Aristoteles, jež všechny uvedené systémy podrobně líčí, poukázal již též důrazně na jejich vnitřní neumožnost.²⁾

¹⁾ Cfr.: Thonissen, Le socialisme depuis l'antiquité, Louvain 1852, I. 11. nn.; Steccanella, Del comunismo, Roma 1892; G. Adler, Socialismus und Communismus (Handwörterbuch der Staatswissenschaften, V.); zvláště Pöhlmann, Geschichte des antiken Communismus und Socialismus; sv. I. (1893). Dle Pöhlmana možno jen ve smyslu velice obmezeném mluvit o vlastním kommunismu na Krétě a ve Spartě.

²⁾ Polit. II. 3. a 5. Někteří mají též vzpoury otroků v Itálii (Spartacus) za předchůdce hnutí socialistického. Než neprávem.

Kdežto kommunistické pokusy starověku předpokládaly otroctví veliké části obyvatelstva, povstal v první křesťanské obci v Jerusalemě vyšší komunismus na základě pravé lásky k bližnímu a rovnosti. Kdo chtěl, mohl svůj majetek podržeti (Skutky Ap., V. 4.); avšak přemnozí křesťané prodali ze svobodného rozhodnutí své jmění a peníze odevzdali apoštolům ke společné výživě všech. V dobrovolné chudobě chtěli věnovati se zcela službě Boží a bližního. Takovýto stav nemohl však dle povahy své, vzhledem k lidem, jakými nyní průměrně jsou, býti všeobecný a trvalý. A to přehlédly sekty Apostoliků, Circumcellionů, Albigenkých a Novokřtěnců, jež během století od církve se odtrhly a každé soukromé vlastnictví zásadně zavrhnly. Pomineme-li těchto bludův a několika kommunistických „státních románů“, k nimž, jak se zdá, Tomáš Morus svou „Utopií“ dal podnět, můžeme říci, že komunismus a socialismus jsou zjevem celému středověku téměř neznámým.¹⁾

§ 2. Zákopníci moderního socialismu.

1. Moderní socialismus liší se od svých předchůdcův podstatně již tím, že jest zjevem trvalým, s nímž setkáváme se ve všech kulturních zemích s vyvinutým průmyslem. Již tato okolnost dokazuje, že nejedná se tu o zjev pouze vnější, jež na vrub umělé agitace a štvání přičísti bylo by možno, nýbrž o zjev, který má v nynějších poměrech společenských své kořeny a žírnou půdu.

Kořeny moderního socialismu tkví především

Nemělyť za účel ani zavedení společného vlastnictví nebo společného hospodářství, ani hospodářskou reorganizaci společnosti vůbec. Účelem jejich bylo pouze osobní osvobození otrokův.

¹⁾ V Paraguayi, jež často za vzor komunismu se vyhlašuje, nebyl žádný přísný komunismus. A pokud tam vládl, byl jenom stavem přechodným (srv. Stimmen aus Maria-Laach, XXV. 445). Ostatně nelze k národům civilisovaným přirovnati lid, jenž z barbarství teprve byl vyrván a který má býti vzdělán na lidi zvedené a mravné.

v rozvoji průmyslu a s tím souvisících společenských poměrův od konce předešlého století. Ve příčině technických pokrokův a jich užití v obchodě a průmyslu dodělalo se zajisté uvolnění všech sil hospodářských neobmezenou svobodnou soutěží od dob revoluce francouzské výsledků vskutku překvapujících. Avšak uvolnění to mělo též za následek ono ohyzné rozdělení společnosti na dvě nepřátelské třídy: na poměrně nepatrný počet nesmírně bohatých kapitalistův a na ohromný počet námezdních dělníků, což charakterisuje se obyčejně protivou kapitálu a práce. Zvláště pak onen obrovsky vzrostlý, domova nemající, semo tamo zmítaný městský proletariát jest skorem nutným výsledkem moderního průmyslu, jenž strojem učinil samostatného řemeslníka zhusta nemožným a jenž koncentrování velikých, k volnému užívání sloužících mass dělnických vyžaduje.

Vzrůst tohoto proletariátu provázen však rozkladem života rodinného, vzrůstem pijáctví a zpuštělostí. K tomu přidružilo se ještě i to, že vinou vyšších tříd zahnížil se ve všech vrstvách lidu nejhorší materialismus a bezměrná požívavost, a že kvapem zbohatlí měšťáci (bourgeois) oddali se zhusta veřejně nejnesmyslnějšímu přepychu. Tak arci lze pochopiti, že bylo potřebí jen troudu, aby roztrpčenost „vyděděných“ vyšlehla v jasný plamen.

Francouzskou revolucí, jíž počíná zcela nové období dějin světových, dodělal se třetí stav, měšťanstvo, s heslem: Volnost, rovnost a bratrství — moci a vážnosti. Brzy však vytvořil se oproti němu stav čtvrtý, stav nemajetných a proletářův. „Bratrství“ mělo zajisté od počátku jen význam jakési ozdůbky. Volnost a rovnost na poli politickém byla arci zde, avšak pro širé třídy lidu znamenala jen volnost a rovnost bídy. Mnozí věru přišli při tom nově rozpoutaném závodění na mizinu. Těch pak ujímá se nyní moderní socialismus; ty chce odstraněním kapitalistického monopolu v rukou několika osvoboditi čili „emancipovati“. Proto nesmí nám

býti s podivem, že hned u kolébky socialismu vznikla slova „La propriété c'est le vol — Majetek jest krádeží,“¹⁾ jež Proudhon a Lassalle o půl století později opakovali a jako pochodeň vrhli mezi lid. —

2. Mužem, jenž první vztyčil prapor moderního socialismu, byl Frant. Noël Babeuf, nebo, jak se od časů revoluce zval, Gracchus Babeuf (1760 až 1797). Jeho východiskem jest idea rovnosti. Ustava z r. 1793 měla v čele zásadu: „Všichni lidé jsou si přirozeností a zákonem rovni“ a jinou: „Účelem společnosti jest všeobecné blaho.“ Avšak tato rovnost a toto blaho byly pro mnohé jen na papíře a za příčinu toho pokládáno soukromé vlastnictví. Aby též na poli hospodářském rovnosti se docílilo, pronesl Babeuf tyto požadavky: Závaznost práce pro všechny; zákonitě stanovení pracovní doby; řízení výroby skrze nejvyšší lidem volenou mocnost; rozdělování nutných prací mezi občany; konání nepřijemných prací ode všech občanů pořadem; právo všech občanů na všechny požitky a rozdělování mezi jednotlivé dle jejich potřeb. Jsou to v podstatě tytéž požadavky, jež hlásají socialisté nynější, zejména Bebel. Zcela ve smyslu nynějších socialistických demokratů sliboval Babeuf svým přívržencům mohutné stoupání výroby, budou-li jeho plány přijaty. Ku provedení svých plánů založil tajný spolek, jenž však byl vládou odhalen a přivedl Babeufa dne 27. května 1797 na popraviště.)

3. Kdežto Babeuf učinil ideu rovnosti základem svých reformačních plánů, vyšel hrabě Jindřich de Saint-Simon (r. 1760—1825) od idee práce. Onť jest první, jenž snažil se vůdčím ideám moderního socialismu dáti vědecký základ a založil zároveň socialistickou školu. Jím počíná „vědecký socialismus“ v našem nynějším smyslu. Liberální

¹⁾ Slova ta pronesl Brissot de Warville.

²⁾ Srv. Handwörterbuch der Staatswissenschaften čl. »Babeuf« a »Socialismus und Communismus«.

národohospodáři stanovili zásadu, že práce jediné jest základem a pramenem vší hodnoty a tím i bohatství národův. Této zásady ujal se socialismus a učinil ji východiskem svých nájezdů proti nynějším poměrům vlastnickým. Již Saint-Simon učinil z ní tento závěr: proto musí býti práce (industrie v nejširším smyslu) měrou institucí společenských; jinými slovy: dělníci mají příště ve společnosti zaujímatí místo nikoliv poslední, jako posud, nýbrž první. Úkolem vědy jest, jim toto příslušící místo dobývati.

Saint-Simon byl pouze theoretik. Praktických pokusů ku provedení svých názorů nečinil; ba on ve svých spisech soukromé vlastnictví přímo ani nenapadal. Jeho žák Enfantin učinil však ze zásady, že práce jest jediným pramenem vší hodnoty, důsledek, že bez práce nabytý duchod statkářův a kapitalistů jest nespravedlivý, a že má tedy býti odstraněn. Tato zásada opakuje se od té doby v literatuře socialistické v tisícových variacích. Bazard, jiný žák Saint-Simonův, žádal za účelem pokud možná největšího odstranění nerovnosti a nespravedlnosti v trvajícím řádě vlastnickém úplné přetvoření práva dědického. Na místo dědického práva pokrevenského ať prý nastoupí dědické právo zásluh, či lépe ať prý stát sám jest dědicem a dědictví rozděluje mezi nejzasloužilejší občany.

4. Skoro současně se Saint-Simonem vystoupil se svojí soustavou socialistickou Karel Fourier (1772—1837). Fourier vychází od domněnky, že to, co zove se vůlí Boží, není leč všeobecnou přitažlivostí čili atrakcí, jež svět pohromadě drží a ve věcech jako pud se jeví. Také pro člověka jsou prý tyto pudy zjevováním se vůle Boží. Člověk nesmí je tedy potlačovati, nýbrž má je ukájeti. Z ukájení jich povstává pak blaženost. Prostředkem však k tomuto ukájení jest prý organisace práce. Každý člověk má právo na práci, t. j. má právo žádati, aby mu stát práci zaopatřil, když by jí jinak nalézti nemohl. Fourier jest, jak se zdá, první, jenž

prohlásil toto právo na práci ve smyslu nynějším.)

Organisace práce má pak záležeti v tom, aby vlastníci, beze ztráty svého práva vlastnického, spojili své statky ke společné těžbě, tak aby každý ve stálém střídání mohl se věnovati tomu zaměstnání, k němuž by ho pud právě poháněl. Tak prý stane se práce rozkoší. Co pak podrobností se dotýče, činí Fourier tyto návrhy: Na každé čtverečné míli nechť bydlí pohromadě 2000 osob (phalange) ve veliké budově (phalanstère) pod vedením představeného (unarque). Falangy rozdělujtež se na serie a tyto na skupiny. Každý může práci neustále střídati. Výnos práce patří ze čtyř dvanáctin jako úrok kapitálu, tři dvanáctiny případnou talentu a zbytek, pět dvanáctin, zůstane práci. — Vidno, že ani Saint-Simon ani Fourier neodvážili se odstraniti úplně vlastnictví soukromé. Ostatně však je tu vnitřní odpor, když Fourier chce oddělené vlastnictví ponechati a přece vlastníky nutiti, aby je ke společnému užívání dali.

5. Robert Owen (* 1771 v Newtownu ve Walesu, † 1858) působil mocně na moderní hnutí dělnické tím, že ve své přádelně v Novém Lanarku první jako praktický reformátor socialní vystoupil a svými humanními institucemi, jakož i svými spisy pozornost publika na smutný stav továrních dělníkův obrátil.

Jeho hlavní zásada byla, že člověk jest jenom chemickou sloučeninou, produktem okolností, v nichž žije; každému člověku lze prý vpraviti všechny názory a city, postaví-li se v příslušné okolí. Záměrnou organisací dá prý se produktivnost práce zvýšiti tak, že pro všechny lidi statky v hojné míře mohou býti opatřeny. Owen pokoušel se idee své uvésti

¹⁾ Zvláště ve svých spisech »Théorie des quatre mouvements« (1808) a »Traité de l'association domestique-agricole« (1822). Žák Fourierův Considérant rozvinul podrobněji tuto ideu svého mistra a získal jí četných přívržencův. Srv. Menger, Das Recht auf den vollen Arbeitsertrag, str. 16. nn.

v praxi zakládáním komunistických kolonií, z nichž první a nejdůležitější jest ta, jež r. 1824 v New Harmony v Indianě byla založena. Byl atheistou a svou komunistickou obec chtěl zaříditi na základě úplně beznáboženském. Avšak všechny jeho pokusy v krátké době žalostně vzaly za své.¹⁾

6. Pod vlivem Owenovým nastínil svůj komunistický program Štěpán Cabet (* 1788 v Dijonu, † 1856). Cabet chtěl proměnit Francii v republiku, vytvořenou z obcí komunistických. Své idee uložil ve svém proslulém románě Voyage en Icarie — Cesta do Ikarie (1840), jenž na dělnictvo francouzské mocně působil.

R. 1848 založil nejprve v Texasu, a když pokus se nezdařil, v opuštěném městě mormonském Nauvoo (Illinois) komunistickou kolonii Ikarii. Pomalu, ale trvale zkvétala kolonie ta, a ve svém rozkvětu měla až 500 kolonistův. Osadníci brzy tu zdomácněli, a malé jejich příbytky rodinné vyznamenávaly se lepostí a čistotou. Ikařanům bylo pilně pracovati, než zábav a vyrazení nechybělo. Vybraná knihovna byla všem k službám, koncerty, divadelní představení, tance atd. působily změnu v jednotvárném životě kolonistickém. Ikarský tisk vydával časopisy v několika řečech, jak k vlastnímu užívání, tak i za účelem výdělků a propagandy. Rodinný život chtěl Cabet zachovati, avšak výchova byla záležitostí obecní. Vyučování bylo pečlivé a mělo uváděti mládež do zásad komunistických. Veřejné bohoslužby nebylo; každý mohl věřiti, co chtěl. Finančně rozkvétla kolonie hezky rychle. Avšak když blahobyt se rozmohl, nastala dlouhá řada rozmíšek a třenic, jež vedly konečně dne 3. srpna r. 1856 k vyloučení Cabeta a jeho stoupenců z Ikarie. Jeho věrní založili v Cheltenhamu novou kolonii, jež však přes to, že peníze z Francie jí docházely, za několik málo let vnitřními rozbroji vzala za své. V Ikarii samé blahobyt rozkvétal, a počátkem let sedmdesátých bylo tam 70 osob, které prostě a spokojeně žily. Avšak i zde došlo

¹⁾ Srv. Handwörterbuch d. Staatswissenschaften, čl. »Owen«.

záhy ke sporům a hádkám. Dle ikarských zásad vychovaná mládež byla nepodajná, novotou chtěla a neznala úcty k stáří a zkušenosti. R. 1878 nastal mezi stranou starých a mladých úplný rozpor. Strana starých odešla do Nové Ikarie (New Icaria), kde konstituovala se jako společnost akciová a záhy upadla ve stagnaci a duševní zakrnělost. Strana mladých (Icaria Community) zůstala na starém místě a rozkvétala hmotně, avšak upadla ve spory, jež vedly konečně k jejímu pádu. Dne 13. března 1895 přinesl Cincinnatijský „Wahrheitsfreund“ z Cornig Jowa zprávu: „Po dlouhých, avšak marných zápasech rozpadla se přece kommunistická osada, jež odtud asi 3 míle na východ pode jménem Icaria Community existuje. Má býti ustanoven kurátor, a jmění má býti rozděleno členům nebo jejich dědicům.“¹⁾

7. Podobně jako Bazard spatřuje i Ludvík Blanc (1811—1882) původ vši bídy na poli národohospodářském ve svobodné soutěži. Jediný spasný prostředek vidí ve veřejné organizaci práce. Stát necht prý vystoupí jako velkovýrobce a svou výrobu stále rozšiřuje, aby tak výrobu soukromou potlačil. Když se mu to podaří, pak necht národní hospodářství zákonně upravit a vést. A L. Blanc to také jest, jenž první snažil se uplatnit právo na práci zřízením národních dílen pro nezaměstnané dělníky.

8. V Německu pokládá se za prvního zástupce a průkopníka „vědeckého“ socialismu Karel Rodbertus (1805—1875).²⁾ On sám prohlašuje svou

¹⁾ Srv. O. Pfülf, *Communistische Experimente*, v »*Stimmen aus Maria-Laach*« XLIX. 284. nn.; A. Shaw, *Icaria*, New-York 1884. Viz též *Handwörterbuch der Staatswissenschaften*, čl. »Cabet«.

²⁾ Rodbertus rozvíjí své náhledy zvláště v »*Sociale Briefe an v. Kirchmann*«, 3 díly, 1850—1851; 4. dopis r. 1884; »*Briefe u. socialpolitische Aufsätze*«, 1882. O Rodbertovi srv. R. Meyer, *Der Emancipationskampf des vierten Standes*, I. 44. nn., a *Handwörterbuch der Staatswissenschaften*, V. — V poslední době vedeny hojně spory o tom, vzal-li Rodbertus od Marxe, nebo tento od Rodberta základní principy svého systému. Jedni myslí, že

theorii za „důsledné provádění oné, Smithem do vědy zavedené a Ricardovskou školou ještě hlouběji odůvodněné věty, že všechny statky dlužno hospodářsky pokládati jen za produkt práce, že jich nabytí lze pouze prací.“

Bylo-li by rozdělování výroby národní ponecháno samo sobě, míní Rodbertus, že by mzda dělníků při vzrůstající výrobě byla stále menší částí národního produktu a tím že by povstával pauperismus a industriální krize. Těmto zlům může prý býti odpomoženo jen znenáhlym převodem společnosti do takového stavu, kde by nebylo žádného vlastnictví pozemkového a peněžního, nýbrž jen důchod ze zásluhy, čili důchod z práce.

9. Jako agitátor působil Ferdinand Lassalle (1825—1864), aspoň v Německu, na vývoj socialismu trvaleji nežli Karel Marx, o němž ihned bude řeč. Tisícové dělníků jásali, když „dělnický král“ konal „přehlídku svého vojska“ a uchvacující výmluvností svou náruživosti mass lidu rozněcoval. Jsa pln sebe-přeceňování vychloubal se, že „píše každou řádku, jsa ozbrojen veškerou vzdělaností století.“ Ve svých teoriích opírá se však veliký tento agitátor zcela o K. Marxe. Vlastní do jisté míry jest mu po něm tak zvaný „železný zákon mezdní“, jež vyložíme až později, bychom se vyhnuli zbytečnému opakování.

Jinou zvláštností Lassallovou byla jím zamýšlená výrobní družstva dělnická. Družstva ta měla býti založena za podpory státní, měla zlomiti převahu kapitalistův a vésti zároveň k úplnému socialismu. Lassalle chtěl, jak se zdá, uskutečnit své záměry reformační cestou pokojnou a na základě národním. Mezi přívrženci Lassallovými (Všeobecný německý spolek dělnický — Allgemeiner Deutscher Arbeiterverein) a stoupenci mezinárodního socialismu ve smyslu K. Marxe, tak zvanými „Eisenašskými“,

o b a mnohé »si vypůjčili«, a to Rodbertus od Francouze Proudhona, Marx pak od Angličana W. Thompsona. Srv. A. Menger, *Das Recht auf den vollen Arbeitsertrag*, str. 100.

v jichž čele stáli Bebel a Liebknecht, rozpoutal se dlouholetý a krutý spor, jenž teprve na sjezdě v Gothě r. 1875 přijetím společného programu byl urovnán. Proti návrhu tohoto programu namířena jest s pravou Marxovskou trpkostí psaná „Kritika socialistického programu“, jež byla r. 1891 od Bedř. Engelse z pozůstalosti jeho dlouholetého přítele v socialistickém časopise „Die neue Zeit“ uveřejněna. Pravíme: proti návrhu, nikoli proti skutečně tu jsoucím programu, neboť program tento byl v několika podstatných věcech dle Marxových návrhů změněn. Tak nemluví se již v platném programu tom o „nezkráceném výtěžku práce“. Příklad: „každému dle jeho potřeb“ byl přijat od Marxe.

§ 3. Hlavní zakladatel moderního socialismu : Karel Marx.

A. Historické poznámky.

„Největší učitel socialistických stran oboru zemského“, „mocný zpytatel socialismu“, jak zove jej berlínský list „Vorwärts“,¹⁾ toť Karel Marx.²⁾

Již roku 1848 sepsal Marx se svým dlouholetým přítelem a spolupracovníkem Bedřichem Engelsem³⁾ „Manifest strany kommunisti-

¹⁾ Č. 62. z r. 1894.

²⁾ Nar. r. 1818 v Treviru, zemřel r. 1883 v Londýně. Jeho hlavní spis »Das Kapital« rozpočten byl na 4 svazky, avšak dospěl pouze ke svazku třetímu, Marx pak sám uveřejnil jenom první svazek (I. vyd. r. 1867, IV. vyd. 1890). Druhý a třetí svazek vydal z pozůstalosti svého přítele Engels. Jiné znamenitější spisy Marxovy jsou: »Zur Kritik der politischen Oekonomie« (1859); »Das Elend der Philosophie« (proti Proudhonovi). Toto poslední dílo napsal Marx francouzsky a teprve r. 1885 přeložil je Bernstein do němčiny. — Kde nebude výslovně udáno něco jiného, citujeme níže vždy první svazek »Kapitálu« dle čtvrtého, Engelsem porízeného vydání (1891). ||

³⁾ Bedřich Engels nar. r. 1820 v Barmech, od r. 1844 společně s Marxem pro socialismus činný, zemřel r. 1895 v Londýně. Hlavní jeho spisy jsou: »Die Lage der arbeitenden Klassen in

cké“⁴⁾ (Kommunistický manifest), v němž obrací se k „proletářům všech zemí“ a vyzývá je, aby s ohledem na stejné útrapy a zájmy se spojili, se organizovali, by politickou moc na sebe strhli a tím „vládu buržoasie či kapitalistů“ zlomili. Za 16 let po té (r. 1864) odbýval se, hlavně na podnět Marxův, v Londýně veliký sjezd dělníků různých národů, aby se radili o mezinárodní organizaci dělníkův a proletářův. Bylo zvoleno komité, jemuž uloženo, aby navrhlo stanovy mezinárodního spolku dělnického a kongressu v Bruselu příštího roku je předložilo. První, na čem komité se usneslo, bylo zřízení generální rady s presidentem v čele a s dopisujícími členy, po jednom z každého národa. Členem pro Německo stal se Marx. Jím navržená a generální radou přijatá adresa k dělnictvu končí se právě jako kommunistický manifest slovy: „Proletáři všech zemí, spojte se!“ Také Marxem předložený návrh stanov byl přijat.

Vyjímáme z něho tato charakteristická místa: „Uváživše, že emancipace třídy dělnické musí býti vybojována dělníky samými; že boj za emancipaci není žádným bojem za výsady třídní a monopoly, nýbrž za stejná práva a povinnosti a za zničení všelikého panství třídního; že hospodářské podrobení dělníka pod přivlastnitelův prostředků pracovních, t. j. pramenů životních, jest základem poroby ve všech jejích podobách...; že hospodářská emancipace třídy dělnické jest tedy tím velikým cílem, jemuž všeliké politické hnutí jako prostředek podřaditi nutno;... že emancipace třídy pracovní není úlohou ani místní ani národnostní, nýbrž úlohou socialní, jež všechny země, v nichž moderní společnost žije, objímá...: z těchto důvodů založili jsme mezinárodní spolek

England« (1845); »Der Ursprung der Familie, des Privateigentums und des Staates« (2. vyd. 1886); »Herr Eugen Dührings Umwälzung der Wissenschaft« (2. vyd. 1886); »Die Entwicklung des Socialismus von der Utopie zur Wissenschaft« (4. vyd. 1891).

⁴⁾ Před několika lety vydán byl v Berlíně znovu jako leták; nákladem časopisu »Vorwärts«.

dělnický.“ Tyto stanovy¹⁾ byly r. 1866 na kongresse ženevském přijaty. Od té doby pak odbýval se skorem každoročně sjezd internacionály. Sjezd bruselský r. 1868 stanovil, aby náboženství a bible nahradily se kultem mužů, kteří získali si zásluh o hmotný blahobyt člověčenstva. Sjezd basilejský r. 1869 přičinil společnosti právo, aby soukromé vlastnictví pozemkové přeměnila ve společné vlastnictví celku.

Avšak záhy dostavily se spory, jež týkaly se hlavně práv a moci generální rady a z veliké části na řevnivosti národní spočívaly. Foederalisté čili anarchisté pod vůdcovstvím Bakuninovým nechtěli žádné „diktatury“ generální rady a byli žárlivi na mocné postavení Němce K. Marxe. Přivrženci Marxovi, centralisté čili autoritáři, byli naopak toho mínění, že jen velikými plnomocemi opatřená generální rada jest s to, aby pomohla straně dělnické k vítězství. Tento spor mezi centralisty a foederalisty byl příčinou, proč po roce 1873 nebylo již žádného sjezdu, a generální rada, jež zatím z Londýna do Nového Yorku své sídlo přeložila, se brzy rozpadla. Ačkoli však internacionální organizace dělníků dnes již neexistuje, vůdčí idee internacionály trvají přece dále.²⁾

B. Vědecké základy Marxovy soustavy.

Základy moderního socialismu jsou jednak dějinné, jednak theoretické. Nejprve totiž možno se tázati: Které jsou příčiny, jež daly podnět ku povstání a zmohutnění ideí socialistických? Pak lze se ptáti: Jakými důvody snaží se socialismus podepřítí požadavky své theoreticky jako oprávněné a nutné? Ony prvě základy socialismu jsou praktické a histo-

¹⁾ Otištěny jsou ve spise E. J ä g r a, Der moderne Socialismus (Berlín, 1873), str. 56. — Tamtéž nalézají se také četné výňatky z Marxovy inaugurační adresy (str. 50). Vůbec kniha J ä g r o v a patří až posud mezi spisy, jež o Marxovi a internacionále nejlépe poučují.

²⁾ Viz náš článek »Internationale« v Kirchenlexikonu (2. vyd., Frýburk, Herder).

rické, tyto druhé jsou theoretické. Historické základy socialismu uvedli jsme již výše (na str. 8. nn.). Dlužnoť je hledati v moderních poměrech kulturních. Socialismus byl již dávno v nejšířích kruzích zakotven, nežli se na jeho theoretické a vědecké odůvodnění pomýšlelo. Marx jest to, jenž se nyní skoro všeobecně za vlastního vědeckého zakladatele socialismu uznává a jemuž dostává se od socialistů jakési náboženské úcty.

Které jsou tedy theoretické základy, jichž stanovením nebo objevením stal se Marx zakladatelem „vědeckého“ socialismu? Slyšme odpověď z úst Bedřicha Engelse, jenž pracoval po půl století po boku Marxově: „Oba tyto veliké objevy: materialistické pojmání dějin a odhalení tajemství kapitalistické produkce pomocí nadhodnoty — vdčíme Marxovi. Jimi stal se socialismus vědou.“¹⁾

I. Materialistické pojmání dějin.

Co dlužno rozuměti materialistickým pojmáním dějin se strany socialistů? Vlastně nic jiného než to, že celé dějiny lidstva se všemi politickými, náboženskými a právními zjevy jsou jen velikým processem vývojným, v němž není nic trvalého a nezměnitelného, kromě stálého, pravidelného vznikání a zanikání, a že veškeren pokrok vytváří se jenom tvořením se hospodářských protiv a s tím spojeným bojem třídním.

Stará filosofie (metafysická metoda, jak Engels ji zove) vycházela od mínění, že jest jistý počet ideí a zásad, které nejsou střídě a změnám podrobeny, tedy na čase a místě jsou nezávislý a

¹⁾ Engels, Die Entwicklung des Socialismus von der Utopie zur Wissenschaft (4. vyd. 1891), str. 26. — Ostatně Engels, zdá se, připouští v předmluvě k druhému svazku »Kapitálu«, že měl Marx ohledně své theorie nadhodnotné předchůdce mezi staršími socialisty anglickými. Zejména William Godwin, Charles Hall a William Thompson stanovili prý již v podstatě Marxovu theorii nadhodnotnou. Srv. A. Menger, Das Recht auf den vollen Arbeitsertrag, str. 40. nn.

v tomto smysle věčny. Nová, Heglem počínající filosofie (dialektická metoda) nezná naproti tomu žádných takových nezměnitelných pojmův a zásad, nepřihlízejíc k vědám mathematickým. Jako celý vesmír se všemi duchovními i tělesnými jevy, tak i lidstvo nalézá se dle ní v neustálém processu vývojném, v němž není nic stálého kromě věčného vznikání a zanikání.

Socialismus přijal ideu Heglovu o neustávajícím vznikání a zanikání za svou. Jak Marx, tak Engels vyšli ze školy Heglovy. Než z dvojí příčiny jich Hegel neuspokojuje. Předně, že přes svou „dialektickou metodu“ připouštěl absolutní pravdu, ba tvrdil, že jeho soustava jest souhrnem pravdy náprosté. Za druhé, že jako idealista se domníval, že celý svět vůkol nás jest jenom obrazem idee již kdesi před světem existující, „čímž (prý) správný poměr se převrací.“¹⁾

Proto Marx a Engels s radostí uvítali vystoupení Feuerbachovo, jenž „dualismus“ ducha a hmoty odstranil, t. j. zjevně a bez ostychu materialismus hlásal a celý duševní život člověka za produkt hmoty prohlásil. Není Boha; člověk neliší se podstatně od zvířete; myšlení jest jen chemický process; smrtí vše se končí.

Než, ač materialistický názor Feuerbachův tak se jim zamlouval, Marx a Engels tvrdili přece, že pojali vývojný process hlouběji a vědeckěji než Hegel a Feuerbach, jelikož prý nejen všeobecně poznali, že společnost lidská v stálém vývoje se nalézá, nýbrž i pravé zákony objevili, jež vývoj tento řídí. Marxův „Kapital“ chce tyto zákony podati v jejich nejvniternější podstatě. Co učinil Darwin pro celou organickou přírodu důkladným formulováním jejích evolučních zákonů, to Marx a Engels chtějí učiniti pro lidskou společnost. A které jsou ty společenské zákony evoluční? Ne jiné než hospodářské zákony vývojně. Základní pravidlo celého vývoje společnosti dlužno prý hledati v pro-

¹⁾ Engels, Die Entwicklung des Socialismus, str. 23.

dukci a směně zboží. Nikoliv idee, nýbrž hospodářské poměry jsou prý hybnou a vůdčí silou všelikého rozvoje společnosti.

Slyšme Engelse: „Materialistický názor dějinný vychází od věty, že produkce a vedle produkce směna jejich výrobků jest základem všelikého řádu společenského; že v každé historicky vystupující společnosti řídí se rozdělování výrobkův a s ním sociální rozčleňování se ve třídy nebo stavy dle toho, co a jak se vyrábí a jak výrobky se směňují. Dle toho dlužno poslední příčiny všech společenských změn a politických převratův hledati ne v hlavách lidí, v rostoucím jich nazírání ve věčnou pravdu a spravedlnost, nýbrž ve změnách výrobního a směnného způsobu; dlužno je hledati ne ve filosofii, nýbrž v oekonomii příslušné epochy.“¹⁾

Tím učením hospodářské učiněno základem a východiskem všech věd společenských. Nikoliv idee právní, mravní nebo filosofické určují běh dějin světových a rozvoje kultury, nýbrž poměry hospodářské. Způsob produkce jest vlastní vzpružinou všelikého pokroku kulturního a poslední příčinou všech společenských převratův. Právo, politika a náboženství jsou jenom vrchní stavbou na oekonomickém základě a mění se znenáhla s ním.

Nové období oekonomické přivodí též s ním souhlasnou právní a politickou vrchní stavbu, a to vytvářením se protiv. Kdežto poměry oekonomické znenáhla se mění, zůstávají poměry vlastnické a celá sociální vrchní stavba ještě nezměněna. Tak poměry výrobní ocitují se znenáhla v rozporu s institucemi sociálními a politickými, zvláště s poměry vlastnickými. Tvoří se protivy třídní, jež stále více se přiostrňují, až sociální revoluce přivodí sociální řád, jenž k novým podmínkám výrobním se hodí.

¹⁾ Engels, E. Dührings Umwälzung, str. 253.

Pomocí této všeobecné teorie dějin chce tedy Marx vysvětliti moderní vývoj oekonomický a ukázati, že dnešní kapitalistický způsob výrobní vede nezbytně k socialistickému řádu společenskému. Abychom však tomuto důkazu rozuměli, jest nutno, bychom si povšimnuli druhého základu Marxovy soustavy, jeho učení o hodnotě a nadhodnotě.

II. Učení o hodnotě a nadhodnotě. Tajemství „tvoření přebytečků“.

1. Hodnota. — V kapitalistické společnosti mají všechny výrobky povahu zboží. V každém zboží lze však rozeznávat dvojí hodnotu: hodnotu užitnou a hodnotu směnnou. Chléb ku př. může sloužiti k požívání: to jest jeho hodnota užitná; možno však jej také prodati nebo za jiné zboží směnit: to jest jeho hodnota směnná. Hodnota užitná záleží dle Marxe v užitečnosti věci k ukájení lidských potřeb a má svůj základ v jejích fyzických a chemických vlastnostech; hodnota směnná záleží pak v poměru, v jakém dají se užité hodnoty různého druhu mezi sebou směnit. Víme-li ku př., že 20 liber příze lze ve směnném obchodě směnit za dva páry střevíců, má obě stejnou hodnotu směnnou, byť jinak hodnoty užité byly rozličné. Hodnotu směnnou má zboží proto, že jest v něm obsažena lidská práce, a míra této ve zboží „zpredmětěné“ („vergegenständlicht“) práce určuje též míru jeho hodnoty směnné. Dva tovary, jež obsahují totéž kvantum společensky nutné práce, mají také touž hodnotu směnnou. To jest ten slavný Marxův zákon hodnotní. Tovary směňují se vzájemně dle poměru v nich obsažené společensky nutné průměrné práce.

Theorii tuto ohledáme později a podáme ji pak podrobněji vlastními slovy Marxovými. Tuto však dostačí tolik, co bylo řečeno.

2. Nadhodnota (hodnota přebytečná — dle

překladau Kaizlova). — Z učení o hodnotě odvozuje Marx své učení o nadhodnotě, tím že to, co o směnné hodnotě všeobecně bylo řečeno, aplikuje na lidskou sílu pracovní. Za nynějších poměrů vlastnických stala se též pracovní síla námezdního dělníka zbožím. Dělník jest sice osobně svoboden, nemá však žádných výrobních statkův a proto jest nucen přinášeti svou pracovní sílu jako zboží na trh. Tím nabývá nynější vlastník moci a příležitosti, aby se na vrub dělníkův obohatil. Než, nechť hovoří Marx sám.

Jako u každého zboží, nutno i u síly pracovní rozeznávat hodnotu užitnou a hodnotu směnnou. Hodnota směnná síly pracovní jest určena měrou v ní obsažené průměrné práce nebo hodnotou prostředků životních, jež k zachování a trvání síly pracovní dle obyčeje jsou nutny.¹⁾ Mimo to má však síla pracovní hodnotu užitnou, přirozený to dar, „jenž dělníka nic nestojí, ale kapitalistovi velice prospívá“.

„Hodnota (hodnota směnná) síly pracovní a její užití v processe pracovním (hodnota užitná) jsou tedy dvě různé veličiny. Tuto diferencii hodnotní měl kapitalista na zřeteli, když sílu pracovní koupal.“ Co kapitalista zaplatí, jest jen směnná hodnota síly pracovní, co však vlastně chce míti, jest „specifická hodnota užitná tohoto zboží (síly pracovní), aby byla pramenem hodnot a pramenem větší hodnoty, než sama má. To jest ona specifická služba, již kapitalista od ní očekává. A on jedná při tom dle věčných zákonů směny. Vskutku, prodáváč síly pracovní, jako prodáváč každého jiného zboží, realisuje její hodnotu směnnou a zcizuje její hodnotu užitnou (t. j. obdrží cenu jen za směnnou hodnotu své síly pracovní,

¹⁾ »Hodnota pracovní síly jest podobně jako hodnota každého jiného zboží určena pracovní dobou, jež ke produkci a tedy též k reprodukci tohoto určitého předmětu jest nutna... Hodnota síly pracovní rozvádí se v hodnotu určitého množství prostředků životních« (Kapital, I. 133. a 134.). — Mluví-li Marx o hodnotě bez dalšího určení, rozumí vždy hodnotu směnnou.

musí však celé užití síly té postoupiti kupci, kapitalistovi). Nemůže jedné hodnoty obdržeti, aniž druhé se vzdá. Hodnota užitná síly pracovní, práce sama, patří právě tak málo jejímu prodávající, jako patří hodnota užitná prodaného oleje obchodníku olejem. Kapitalista zaplatil denní hodnotu síly pracovní; jemu patří tedy její upotřebení během dne, den trávající práce. Okolnost, že denní udržení síly pracovní stojí jenom půl dne práce, ačkoliv síla pracovní může působiti, pracovati celý den, — že tedy hodnota, kterou její upotřebení za den tvoří, dvakrát tak jest velká, jako její vlastní hodnota denní, jest obzvláštním štěstím kupujícího, ale na prousto žádnou křivdou prodávajícího... Náš kapitalista předvídal tento pád, jenž ho naplňuje radostí. Proto nalezne dělník v dílně nutné prostředky výrobní nejen pro šestihodinový, nýbrž pro dvanáctihodinový process pracovní.¹⁾

Obnáší-li ku př. hodnota prostředků životních, jichž dělník dle obyčeje potřebuje, 3 šilingy, jest toto směnnou hodnotou síly pracovní, tedy též mzdou, kterou za to dostane. Části doby pracovní, ku př. 6 hodin, užije však dělník k tomu, aby hodnotu, kterou v podobě peněz (3 šilingů) obdrží, v jiné formě vyrobil. Tuto část doby pracovní zve Marx nutnou dobou pracovní. Avšak dělník musí býti činným přes tuto dobu pracovní, třeba 12 hodin. Kdyby byl činným jenom po trvání nutné doby pracovní, nedocílil by kapitalista žádné nadhodnoty. Obdržel by jen cenu, kterou dělníkovi jako mzdu platí, v jiné formě nazpět. Musí tedy kapitalistovi záležeti na tom, aby čas práce přes nutnou dobu pracovní protáhl. „Toto druhé období processu pracovního, v němž dělník přes meze nutné práce se namáhá, stojí ho sice práci a vydání síly pracovní, avšak netvoří pro něho žádné hodnoty. Tvoří nadhodnotu, jež usmívá se na kapitalistu veškerým půvabem tvoření

¹⁾ Das Kapital, I. 156—157.

z něho.“¹⁾ Tuto nadhodnotu si kapitalista bezplatně osvojí, a to dle platného práva „občanského“ bez nádechu nespravedlnosti. Neboť práce patří vlastníku materiálu, na nějž se vynakládá, a tímto vlastníkem jest v nynější společnosti nikoliv „producent“ (dělník), nýbrž kapitalista. — Tak uvažuje Marx.

3. Přeměna nadhodnoty v kapitál. Hromadění kapitálu a průmyslové záložní vojsko. — Víme již, jak dle Marxe povstává „nadhodnota“. V řádu společenském, v němž prostředky výrobní jsou monopolem určité třídy, může nadhodnota povstati jenom vykořisťováním cizí práce. Nadhodnota jest podstatně „bez aequivalentu přivlastněná hodnota nebo materialisování (Materiatu)r... nezaplacené práce.“²⁾ Této nabyté „nadhodnoty“ užije se zase k další výrobě, a tím též k dosažení nových a větších nadhodnot, a tak promění se v kapitál. Kapitál jest souhrn v soukromé držbě se nalézajících prostředků výrobních, jichž užívá se k dosažení nadhodnoty, t. j. k vykořisťování síly pracovní. Není to leč „postupující hodnota, postupující peníze“ (processirender Werth, processirendes Geld, t. j. postupem stále rostoucí hodnota) nebo „nadhodnotu rodící hodnota“.

Přeměna výrobních prostředků, zvláště peněz, v kapitál předpokládá, že „kapitalista najde na trhu svobodného dělníka, svobodného totiž v tom smyslu, že jako svobodná osoba rozhoduje o své síle pracovní“ a nemá při tom žádných vlastních prostředků výrobních.³⁾ Vlastník prostředků výrobních upotřebí jich arci k výrobě jenom s předpokladem, že mu process (děj) ten slibuje nadhodnotu, nové osvojení si cizí práce. „Hodnota stává se tedy postupující hodnotou, postupujícími penězi, a tyto jako takové kapitálem. Ona vyjde z oběhu zboží, vrací se opět do něho, udržuje a rozmnožuje se v něm, vrací se z něho zvětšena a počíná vždy znova týž oběh.“⁴⁾

¹⁾ Das Kapital, I. p. 178.

²⁾ Ibid., str. 533.

³⁾ Tamtéž, I. 131.

⁴⁾ Tamtéž, str. 131.

Kapitalista musí svůj závod stále více rozšiřovati a všelikých technických prostředkův užiti, chce-li v konkurenci obstáti. S tímto rozšiřováním roste sice „nadhodnota“, ale též proletariát a jeho bída. „Bývalý majitel peněz kráčí v čele jako kapitalista, majitel síly následuje ho jako dělník; jeden významně se usmívá a pln horlivosti, druhý plaše, s odporem, jako někdo, jenž svou vlastní kůži na trh přinesl a nyní nemá, co by očekával, leč — vydělávání této své kůže.“¹⁾

4. Velikost nadhodnoty. Její poměr k zisku. — Celý, k docílení nadhodnoty vynaložený kapitál dělí se na dvě části, na kapitál stálý (das constante Kapital) a na kapitál proměnný²⁾ (das variable Kapital). Stálou jest ona část kapitálu, již užije se k opatření a zdokonalení surovin, strojů, budov atd., neboť tato část kapitálu nevytváří žádných nadhodnot. Při směně vymění se aequivalenty, a stroj nemůže též vytvářeti žádné nadhodnoty, protože vždy jen tolik hodnoty na výrobky vydá, kolik jí ztrácí. Ovšem to platí jenom s předpokladem Marxovy theorie.

Kapitál proměnný jest „na sílu pracovní obrácená část kapitálu“ nebo dělníkům zaplacená mzda. Tato část mění svou velikost, protože docíljuje nejen svého aequivalentu, nýbrž též přebytku, totiž nadhodnoty. Poměr pak, v němž nadhodnota ku proměnnému kapitálu se nalézá, zove Marx splátkou nadhodnotní (Rate des Mehrwerths).³⁾ Tato nadhodnotní splátka jest tím větší, čím větší jest počet ustanovených dělníků námezdních a čím

¹⁾ Ibid., str. 139.

²⁾ V českém překladě Limanowského »Dějin socialního hnutí v XIX. stol.« od Ant. a Al. Hajnů užívá se slova »kapitál s měnný« (str. 209).

³⁾ Marx halí rád své myšlenky v roucho mathematické. Označíme-li celý, podnikatelem vynaložený kapitál písmenou K , stálou (constantní) jeho část písmenem s a část proměnnou literou p , pak při počátku podniku $K = s + p$. Po ukončení děje výrobního jest tu zboží v celkové ceně $K_1 = s + p + n$. V této rovnici značí n docílenou naprostou nadhodnotu, jež záleží v nezaplacené práci. Má-li se určití poměr, v jakém se kapitál rozmno-

větší jest přebytek skutečné doby pracovní nad nutnou pracovní dobu.¹⁾

Od splátky nadhodnotní dlužno rozeznávati splátku ziskovou (Profitrate). Tato jest poměr nadhodnoty k celému kapitálu (proměnnému a stálému) čili $\frac{n}{s + p}$. Obnáší-li ku př. stálý kapitál

4000 zlatých, proměnný pak 1000 zl. a nadhodnota 1000 zl., činí nadhodnotní splátka 100 procent, zisková splátka však jen 20 procent. Protože pak složení celého kapitálu jest u různých kapitálů velice rozličné, jelikož hodnota strojův a surovin a jich spotřeba v pracovním dni jest velice různá, musí býti dle Marxe u různých kapitálů při stejné nadhodnotě splátka zisková přece velmi různá.

Protože kapitalistovi jedná se o zisk, musí se arci snažiti o to, aby při nákladu kapitálu co možná nejmenším docílil co možná největší nadhodnoty. Musí tedy přihlížeti k tomu, aby dělníci co nejdéle přes nutnou dobu pracovní pracovali, musí dbáti o to, aby užil lacinější práce žen a dětí, a konečně musí pomýšleti na to,²⁾ aby technickými přístroji učinil práci pokud možná nejproduktivnější.

žuje, nutno s pominouti nebo $s = 0$ položiti, protože představuje vždy hodnotu kapitálu, jež ve výrobku se vrací, a jenom poměru n ku p ($\frac{n}{p}$) dbáti. To jest splátka nadhodnotní.

¹⁾ Das Kapital, I. 267.

²⁾ Budiž tu jako příklad uvedeno doslovně delší místo z Marxe: »Stroje působíce to, že možno síly svalů postrádati, stávají se prostředkem, aby možno bylo užívati dělníků bez síly svalů a nedospělého vývoje těla, ale větší mrštnosti údů. Práce žen a dětí byla tedy prvním projevem kapitalistického užití strojů! Tato mocná náhrada práce a dělníků proměnila se takto ihned v prostředek k rozmnožení počtu námezdních dělníků zařaděním všech členů rodiny dělníkovy, bez rozdílu pohlaví a stáří, pod bezprostřední podruží kapitálu. Nucená práce pro kapitalistu zabraňuje nejen místo dětské hry, nýbrž i místo svobodné práce v domácím kruhu uprostřed mravních mezí pro rodinu samu. Hodnota pracovní síly byla určena nejen dobou pracovní, nutnou k zachování individuálního dorostlého dělníka, nýbrž pracovní dobou, nutnou k zachování dělnické rodiny. Stroje přivádějíce všechny členy rodiny dělnické na trh pracovní, rozvrhují cenu

Tato poslední okolnost má pak při hodně vyvinuté technice ten následek, že činí dělníka stále více zbytečným. Kdežto v dřívějším období průmysl malé samostatné řemeslníky vytlačil a následkem vlastní nedokonalé techniky více extensivně pracoval, tedy vždy větší počet námezdních dělníků ve své služby zabíral, nastává na vyšším stupni jeho rozvoje opačný process. Snažit se pracovat co možná nejintenzivněji, t. j. snažit se práci co možná nejmenší vyráběti co možná nejvíce, a pokud je to možno, učiniti práci technickými přístroji zbytečnou. Při stejném nákladu pracovním může přadlec dnes následkem technických pokroků vytvořiti stokrát více, než na počátku tohoto století. Tak činí stroj dělníky stále více zbytečnými. I tvoří se vojsko dělníků námezdních, jež potřebu zaměstnání se strany průmyslu převyšuje. To jest „průmyslové záložní vojsko“, které kapitálu vždy jest k dispozici, a jež v dobách, kdy továrny zvýšenou parou pracují, se přiběže, aby se při následujícím krachu odhodilo.

Toto „průmyslové záložní vojsko“ udržuje mzdu pracovní na nízké úrovni, jež potřebě kapitalistické jest po chuti. „Zákon, který poměrné přelidnění či průmyslové záložní vojsko udržuje s rozsahem a energií akumulace stále v rovnováze, přikládá dělníka ke kapitálu pevněji než klíny Hefaistovy Promethea ke skále. On podmiňuje hromadění bídy, hromadění kapitálu odpovídajíc. Hromadění

pracovní síly muže na jeho celou rodinu. Ony zlehčují tedy hodnotu jeho síly pracovní. Zakoupení rodiny parcellované ku pět. na čtyři síly pracovní stojí snad více než dříve zakoupení pracovní síly hlavy rodiny, ale za to na místo jednoho dne pracovního nastupují dny čtyři, a jejich cena klesá u přirovnání ku přebytku nadpráce čtyř osob nad nadpráci osoby jedné. Čtyři musí nyní dáti kapitálu nejen práci, nýbrž nadpráci, aby mohla rodina žít. Tak rozšiřuje stroj spolu s lidským k vykořisťování se hodícím materiálem (menschliches Exploitationsmaterial), tímto nejvlastnějším polem vyděračství kapitálu, též stupeň tohoto vykořisťování. (Kapital, I. 358—359.) — Tot výtečný vzor Marxova důkazu. Nedokázaná tvrzení, libovolná generalisování a upřilňování valí se tu v proudy Heglovské fraseologie.

bohatství na jednom polu jest tedy zároveň hromaděním bídy, strastí, otroctví, nevědomosti, bestialisování a mravní pokleslosti na opačném polu, t. j. u třídy, jež svůj vlastní produkt produkuje jako kapitál.“¹⁾

5. Konec kapitalistické výroby. — Na základě svého pojetí dějin chce nám Marx konečně ukázati, jak socialistický budoucí stát z nynější společnosti se vyvíjí.

Následkem týchž zákonů, jimiž nyní kapitalismus dělníky potlačuje a vykořisťuje, bude musit sám ustoupiti vyššímu řádu společenskému. Kruh konkurentů stále se zmenšuje, neboť „vždy jeden kapitalista usmrcuje mnoho jiných“, jejich moc stává se stále úmornější, na druhé straně pak počet vyděděných stále roste a jejich bída jest stále nesnesitelnější. Vždy četněji dostávají se krise, které dokazují, že výrobní podmínky jsou takové, že společnost neví si s nimi rady. Sousedění prostředků pracovních, zespolečnění práce a výcvik organisované třídy dělnické dosahuje výše, kde se pouto kapitalistického monopolu v rukou několika málo osob soustředěného roztrhne. Potom budou „vyvlastňovatelé vyvlastnění“ a povstane znova individuální vlastnictví, avšak „na základě vymožeností éry kapitalistické, totiž na základě součinnosti svobodných dělníků a jejich společného vlastnictví k půdě a k výrobním prostředkům prací samou vyrobeným.“²⁾

„Přeměna na vlastní práci individuí spočívajícího, roztržitého vlastnictví soukromého ve vlastnictví kapitalistické jest arci process nepoměrně zdlouhavější, příkřejší a obtížnější než přeměna nyní existujícího, na společenském vykořisťování prostředků výrobních spočívajícího vlastnictví soukromého ve vlastnictví společné. Tam jednalo se o vyvlastnění massy lidu skrze několik málo uchvatitelů, zde pak jedná se o vyvlastnění několika málo uchvatitelů skrze massu lidu.“

¹⁾ Das Kapital, I. 611.

²⁾ Tamtéž, str. 728.

6. Budoucí společnost dle idee Marxovy. — Místo právě uvedené jest důležité, jelikož nám skýtá pohled do budoucího socialistického řádu společenského, jak si jej tvůrce internacionály představoval. Uvážíme-li toto místo spolu s jinými vývody v „Kapitálu“, mají býti v budoucím řádě společenském dle Marxe následující zařízení:

a) Společné vlastnictví všech prostředků výrobních, a sice zavedené vyvlastněním uchvatitelů (kapitalistů) skrze massu lidu, tedy cestou demokratickou.

b) Společenské užívání (exploitace) prostředků pracovních na základě součinnosti svobodných dělníků, t. j. veřejná organisace práce, avšak na demokratickém základě.¹⁾

c) Výtěžek práce jest společenským výrobkem celku. Jedné části tohoto výrobku užije se k nové výrobě. Druhá pak část, určená jenom k požívání, má se rozdělití a státi vlastnictvím soukromým. To

¹⁾ Necht' srovná se s místem tímto ještě to, co praví Marx na str. 45. »Kapitálu«: »Představme si spolek svobodných lidí, kteří společnými prostředky výrobními pracují a své četné individuální síly pracovní sebevědomě, jako jednu společenskou sílu pracovní vynakládají. Všechna určení o práci Robinsonově se opakují, jenom že společensky, místo individuálně. Přece však nastává podstatný rozdíl. Všechny výrobky Robinsonovy byly totiž jeho výlučně osobním výrobkem a proto bezprostředně předměty užitými pro něho. Celkový výrobek spolku jest však výrobkem společenským. Část tohoto produktu slouží opět za prostředek výrobní. Tato část zůstává společenskou. Ale druhá část ztráví se členy spolku jako prostředek obživný. Ta se tedy musí mezi ně rozdělití. Způsob tohoto rozdělování bude se měnití spolu se zvláštním způsobem společenského ústrojí výrobního a s tím souhlasné dějinné vývojné výše producentů. Jenom abychom přirovnání s výrobou zboží učiniti mohli, předpokládáme, že podíl každého producenta na prostředcích životních určuje se jeho pracovní dobou. Doba pracovní hrála by tedy dvojí úlohu. Její společensky záměrné (plánovitě) rozdělení řídí správný poměr různých funkcí práce k různým potřebám. A na druhé straně jest doba pracovní zároveň měřítkem individuálního podílu producentova na společném práci a tím i na individuálně ztravitelné části společného produktu.« Srv. ještě str. 492 »Kapitálu«.

jest ono „na vlastní práci spočívající vlastnictví soukromé“, o němž Marx opět a opět mluví.

d) Ve příčině rozdělování společenského výnosu práce rozeznává Marx dvě kommunistická období čili fáse:

α. V první fási kommunistické společnosti, v níž tato společnost ze společnosti kapitalistické právě vzejde a známky staré společnosti ještě na sobě má, jest měrou rozdělovací množství vykonané práce. „Dle toho obdrží každý producent¹⁾ — po odrážkách na všeobecné potřeby společnosti — exaktně zpět, co jí dává. Co pak společnosti dal, jest jeho individuální množství (kvantum) práce. Ku př. společenský pracovní den vytvořen jest souhrnem individuálních hodin pracovního producenta jest tedy jím poskytnutý díl společenského dne pracovního, jeho podíl na něm. Obdrží tedy od společnosti poukázku, že dodal tolik a tolik práce (po odražení práce jeho pro společné fondy), a na tuto poukázku dostane ze společenské zásobárny spotřebných prostředků tolik, co má cenu téhož množství práce. Totéž kvantum práce, jaké dal společnosti v jedné formě, dostane v jiné formě zpět.“

„Vládne tu zřejmě týž princip, jenž řídí směnu zboží, pokud je to směna věcí stejné hodnoty. Obsah a podoba jsou arci změněny, protože za oněch změněných okolností nikdo nemůže dáti něco jiného kromě své práce a protože s druhé strany nic nemůže přejíti ve vlastnictví jednotlivců kromě individuálních prostředků spotřebných. Co však týče se rozdělování těchto prostředků mezi jednotlivé výrobce, panuje tu táž zásada jako při směně aequivalentů zboží: stejné množství práce v jedné formě směňuje se za stejné množství práce v jiné formě.“²⁾

¹⁾ Producenty (výrobci) rozumí Marx vždy dělníky na rozdíl od kapitalistů, kteří neprodukují (nepracují), nýbrž cizí práci si osvojují.

²⁾ Kritik des sozialdemokratischen Parteiprogramms; viz »Die Neue Zeit« roč. 9, I. 566—567.

Z toho činí Marx závěr, že v této právě vylíčené první fási komunistické nemůže panovati úplná rovnost právní. Nepřipouštějí se sice žádné rozdíly třídní, protože každý jest jen dělníkem jako jiný; avšak „nerovné nadání individuální, a tudíž i nestejná schopnost ku práci uznávají se jako privilegia“. Právo „jest tedy právem nerovnosti, svým obsahem jako právo ... Tyto nepřístojnosti jsou v první fási společnosti komunistické, jak právě po dlouhých bolestech porodních ze společnosti kapitalistické se zrodila, nevyhnutelný. Právo nemůže býti nikdy vyšší než oekonomický útvar a jím podmíněný kulturní vývoj společnosti.“¹⁾

β. Ve vyšší fási „existují individuální práce bezprostředně jako součásti práce celku,“²⁾ t. j. jednotlivec jako jednotlivec nemá více žádného zvláštního nároku na produkt práce celkové, a každý obdrží jen dle svých potřeb. „Ve vyšší fási společnosti komunistické, když bylo již zmizelo ujařmující podřadování individuí pod dělbu práce a tím i protiva práce duševní a tělesné; když práce stala se nejen prostředkem k životu, nýbrž první potřebou života (!); když se všestranným rozvojem individuí vzrostly též výrobní síly, a veškerá zřídla společenského bohatství hojněji plynou, — teprve pak může býti úzký měšťácký obzor právní zcela překročen a společnost může psáti na své prapory: „Každý dle svých schopností, každému dle jeho potřeb.“³⁾

Prosíme čtenáře, aby si toto interessantní místo, k němuž se ještě vrátíme, dobře pamatoval.

¹⁾ Zur Kritik des socialdemokratischen Parteiprogramms; I. c., str. 567.

²⁾ Ibid., str. 566.

³⁾ Zur Kritik des socialdemokrat. Parteiprogramms; I. c., str. 567.

§ 4. Nynější stav socialismu.

I. Socialismus v Německu.

1. Povšimneme-li si ještě nynější podoby kommunismu a socialismu, lze rozeznávati dva hlavní směry: směr německých socialních demokratův a jim příbuzných kolektivistův ve Francii, Belgii atd., a směr anarchistův. O hospodářském cíli těchto posledních a prostředcích, jichž užívají, zmínili jsme se již výše (na str. 2. n.).

Obrovská většina socialistů německých patří ke straně socialních demokratův, o jichž vzrůstu a nynější síle poučují nás tyto číslice:

Při volbách do říšského sněmu dostali socialně-demokratičtí kandidáti

roku 1871	118655 hlasů,
„ 1874	340078 „
„ 1877	481008 „
„ 1878 (přes rozpuštění říš. sněmu)	420662 „
„ 1881 (přes zák. proti socialistům)	335307 „
„ 1884	507798 „
„ 1887	673283 „
„ 1890	1323300 „
„ 1893	1786738 „
„ 1898 (dle zatímného sčítání) . .	2100000 „

Socialní demokracie je tedy nejsilnější stranou v říši německé. Ze (circa) 7600000 odevzdaných hlasů připadla na socialní demokraty roku 1898 více než čtvrtina. Většina velkoměst zastoupena jest výlučně nebo z polovice socialními demokraty. Při tom důžno arcit uvážiti, že pro kandidáty socialní demokracie hlasovali mnozí, kdož nemohou býti pokládáni za stoupence jejich theorie, nýbrž kteří svým hlasováním chtěli dáti na jevo rázný projev své nespokojenosti s jistými poměry nebo s kandidáty jiných stran. Kromě toho socialní demokracie více než jiné strany staví všude kandidáty početné (Zähl-candidaten), aby pak mohla počtem hlasů parado-

vati. Pro říšské volby dne 16. června 1898 postavila kandidáty ve všech (397) volebních okresech.

Počet socialně-demokratických říšských poslanců stoupl při volbách r. 1898 se 48 na 56.

Stav tisku strany byl dle zprávy představenstva strany ze dne 6. července 1898 tento: Denně vycházejících listů, včetně s oficiálním ústředním orgánem „Vorwärts“ (redaktor Vilém Liebknecht), bylo 40; týdně třikrát vycházejících listů 16; týdně dvakrát vycházejících 8; týdně jednou vycházejících 6; měsíčně jednou vycházející 1; mimo to dva humoristické listy, jež vycházejí každých 14 dní („Süddeutscher Postillon“ v Mnichově a „Der wahre Jacob“ ve Stuttgartě); dva ilustrované zábavné časopisy („In freien Stunden“ v Berlíně a „Die Neue Welt“ v Hamburku; oba vycházejí jednou týdně); konečně jeden vědecký týdeník: „Die Neue Zeit“ (redaktor Karel Kautský). Odborných orgánů měla strana dle zprávy právě uvedené 56, jichž většina vychází týdně nebo každých 14 dní.

Němečtí socialní demokraté, za jejichž nejhlavnější žijící zástupce pokládají se kromě jiných Karel Kautský, Eduard Bernstein, dále říšští poslanci August Bebel, Vilém Liebknecht, Auer, Singer, B. Schönlanek, Jiří Vollmar, Schippel a j., stojí zcela na zásadách Marxových, aspoň od r. 1891. Dříve, od roku 1875, příznávali se k tak zvanému Gothajskému programu. Roku toho usjednotili se totiž stoupenci Marxovi (tak zvaní Eisenašští pod vůdcovstvím Liebknechtovým a Beblovým) a Lassalovi (Lassallovci pod vůdcovstvím Schweitzerovým) na sjezdě v Gothě na společném programě kompromisním. Proti návrhu tohoto programu vydal Marx pod titulem: „Randglossen zum Programm der deutschen Arbeitspartei“ kritiku programu socialně-demokratického, již dal vůdcům socialních demokratů do rukou. Sjezd v některých bodech k výtkám Marxovým sice přihlédl, v jiných však nikoli. Tato poslední okolnost přiměla pak Bedř. Engelse r. 1891, že „Poznámky — Randglossen“ z pozůstalosti svého přítele (Marxe) podal v časopise „Die Neue Zeit“ na veřejnost. Ač

socialně-demokratická frakce v říšském sněmě tímto uveřejněním nemile byla překvapena, nahlédla přece nutnost, aby revisi programu strany podrobila diskussi. Jako výsledek této diskusse možno považovati nový, na sjezdě v Erfurtě (14.—20. října 1891) přijatý program.

Uvedeme zde nejprve program dřívější (Gothajský) a pak program nynější (Erfurtský), aby čtenářům srovnání jich bylo možno.

A. Gothajský program (1875):

I. „Práce jest pramenem všeho bohatství a vši kultury,¹⁾ a jelikož všeobecně užitečná práce jenom skrze společnost jest možna, patří společnosti, t. j. všem jejím členům, celý produkt práce, při všeobecné povinnosti ke práci, stejným právem, každému dle jeho rozumných potřeb.

V nynější společnosti jsou pracovní prostředky monopolem třídy kapitalistické; tím podmíněná závislost třídy dělnické jest příčinou bídy a ujařmení ve všech podobách.

Osvobození dělníků vyžaduje přeměny prostředků pracovních ve společný majetek společnosti a společenského upravení práce celku s všeobecně

¹⁾ Tato věta byla Marxem v jeho »Kritice socialně-demokratického programu« označena jako nesprávná, jakou beze vsí pochyby jest. Z toho se soudilo, že se Marx své theorie, dle níž veliká hodnota pochází jen z práce, vzdal. Než tomu není tak. Bohatství národa tvoří dle Marxe hodnoty užité, a tyto vděčí se přírodě aspoň právě tak jako práci. Je-li nějaká země na víno, obilí, uhlí a pod. bohatá nebo chudá, závisí z veliké části na úrodnosti půdy a na poloze a povaze země. Toho Marx nepopírá. Právě závislost práce na výrobních prostředcích jest pro dělníka základem otročení ve všech stavech společnosti, v nichž sám není vlastníkem prostředků pracovních. Jeho theorie hodnotní praví pouze, že hodnota směnná, jež činí zboží, záleží v práci k jejímu vytvoření nutné. Z toho pak činí arcil závěr, že v kapitalistické éře tvoření soukromého bohatství (na rozdíl od bohatství národa) nebo nahromadování »nad hodnot« v rukou kapitalistů děje se osvojením si cizí práce.

prospěšným užitím a spravedlivým rozdělením výnosu práce.

Osvobození práce musí býti dílem třídy dělnické, proti níž jsou všechny ostatní třídy jen zpátečnickou massou.

II. Vycházejíc z těchto zásad domáhá se socialistická strana dělnická v Německu všemi prostředky svobodného státu a socialistické společnosti, rozlomení železného zákona mezdního odstraněním soustavy mezdní práce, zrušení vykořisťování v jakémkoliv podobě, odstranění všeliké společenské a politické nerovnosti.

Socialistická strana dělnická v Německu, ač působí především v rámci národním, jest si vědoma mezinárodního rázu hnutí dělnického a jest odhodlána, plniti všecky povinnosti, jež ráz tento dělníkům ukládá, aby pravdou učinila sbratření všech lidí.

Abyste razila cestu rozluštění otázky sociální, žádá socialistická strana dělnická v Německu zřízení socialistických výrobních společenstev za pomoci státní s demokratickou kontrolou pracujícího lidu. Společenstva výrobní buďtež pro průmysl a zemědělství zřízena v takovém rozsahu, aby povstala z nich socialistická organizace celku.“

Tato část programu obsahuje hospodářské cíle a tím vlastní jádro sociálně demokratických požadavkův. Následuje ještě druhá, politická část, jež projevuje cíle politické, a to nejprve cíle konečné a trvalé, po té pak cíle pouze zatímné (předchozí), jež mají nynější společnost převést ve stát socialistický.

„Socialistická strana dělnická v Německu žádá jako základy státu:

1. Všeobecné, rovné, přímé, s tajným a závazným odevzdáváním hlasů spojené volební a hlasovací právo všech státních příslušníků od 20. roku stáří počínajíc pro všechny volby a hlasování ve státě a obci. Volebním a hlasovacím dnem musí býti neděle nebo svátek. — 2. Přímé zákonodárství skrze lid. Rozhodování o míru a válce skrze lid. — 3. Všeobecnou povinnost brannou. Obranu národní místo

stálých vojsk. — 4. Odstranění výjimečných zákonů tiskových, spolkových a shromažďovacích, vůbec všech zákonů, jež svobodné projevení mínění, svobodné myšlení a badání obmezují. — 5. Vykánávání práva skrze lid. Bezplatné vykonávání spravedlnosti. — 6. Všeobecné a rovné vychování lidu skrze stát. Všeobecnou povinnost školní návštěvy. Bezplatné vyučování na všech vzdělávacích ústavech. Prohlášení náboženství za věc soukromou.

Socialistická strana dělnická v Německu žádá v mezích nynější společnosti (t. j. prozatímně):

1. Pokud možná největší rozšíření politických práv a svobod po rozumu výše uvedených požadavkův. — 2. Jedinou postupnou daň z příjmů pro stát a obec, místo všech nyní platných, zvláště lid tížících daní nepřímých. — 3. Neobmezené koaliční (spolčovací) právo. — 4. Potřebám společenským přiměřený normální pracovní den.¹⁾ Zákaz nedělní práce. — 5. Zákaz práce dětí a všeliké zdraví a mravnosti škodné práce žen. — 6. Ochranné zákony pro život a zdraví dělníků. Zdravotní kontrolu dělnických bytů. Dozor nad doly a průmyslem továrním, v dílnách a domácím skrze úředníky od

¹⁾ Normálním dnem pracovním rozumí se tu prostě maximální pracovní den, t. j. zákonem stanovený počet hodin, přes nějž v žádném závodě pracovati se nesmí. Jiní rozumějí normálním dnem pracovním »k vykonání nutné společenské práce potřebnou pracovní dobu individua.« Tato pracovní doba mění se dle míry potřeb, produktivnosti práce atd. Aby tento normální den pracovní se dal nalézt, musí býti nejprve vypočteno, kolik hodin jest třeba k vytvoření celého národního produktu, a pak mnoho-li z této doby vypadá při stejnoměrném rozdělení na jednotlivého dělníka (srv. E. Jäger, Der moderne Socialismus, str. 425). Tento normální pracovní den předpokládá socialistický řád společenský. Marx, zdá se, rozumí normálnímu dnu pracovnímu v tomto smyslu (viz jeho »Kritik des sozialdemokratischen Parteiprogramms«). — Jiní po příkladě Roderbertově rozumějí normálním dnem pracovním čas, po který dělník prostředního zdraví, síly a namáhání a za průměrných podmínek pracovních trvale denně pracovati může. Tento čas jest arciť pro různé živnosti různý. Čím namáhavější a zdraví nebezpečnější jest živnost, tím menší jest pro ni normální pracovní den.

lidu, volené. — 7. Upravení práce vězeňské. — 8. Úplnou samosprávu všech dělnických pomocných a podpůrných kas.“

B. Nynější (Erfurtský) program (1891):

I. „Hospodářský vývoj občanské společnosti vede nezbytně k záhubě malovýroby, jejíž základ tvoří soukromé vlastnictví dělníka k prostředkům výrobním. On odděluje dělníka od jeho prostředků výrobních a proměňuje ho v bezmajetného proletáře, kdežto prostředky výrobní stávají se monopolem poměrně nepatrného počtu kapitalistův a velkostatkářův.

S tímto monopolisováním prostředků výrobních kráčí ruku v ruce zatlačování roztržštěné malovýroby skrze nesmírnou velkovýrobu, vývoj nástroje ve stroj, obrovský vzrůst produktivnosti lidské práce. Avšak všechny výhody této přeměny monopolisují se kapitalisty a velkostatkáři. Pro proletariát a tonoucí střední třídy — maloměšťany, sedláky — znamená přeměna ta vzrůst nejistoty jejich existence, bídy, utiskování, poroby, snižování a vykořisťování.

Stále větší jest počet proletářů, stále mohutnější vojsko přebytečných dělníků, stále příkřejší protiva mezi vyssavateli a vyssávanými, stále roztrpčenější třídní boj mezi buržoasií a proletariátem, jenž moderní společnost dělí na dva nepřátelské tábory a jest společným znakem všech průmyslových zemí.

Propast mezi majetnými a bezmajetnými rozšiřuje se ještě krisemi, jež v podstatě kapitalistického způsobu výrobního se zakládají, stále jsou četnější a zhoubnější, všeobecnou nejistotu činí normálním stavem společnosti a podávají důkaz, že výrobní síly vzrostly tou měrou, že nynější společnost neví si s nimi rady, že soukromé vlastnictví prostředků výrobních stało se neslučitelným s jich účelným upotřebením a úplným rozvojem.

Soukromé vlastnictví prostředků výrobních, jež bylo dříve prostředkem, aby producentovi zajištěno bylo vlastnictví k jeho výrobku, stalo se dnes prostředkem k tomu, by sedláci, řemeslníci a maloobchodníci byli vyvlastněni a ti, kdož dělníky nejsou — kapitalisté, velkostatkáři — by výrobek dělníkův si osvojili. Jenom přeměna kapitalistického soukromého vlastnictví prostředků výrobních — totiž půdy, dolů, surovin, nástrojů, strojů, prostředků dopravných — ve vlastnictví společné a přeměna výroby zboží ve výrobu socialistickou, t. j. ve výrobu pro společnost a od společnosti provozovanou, může toho dověsti, že velkovýroba a stále vzrůstající výnosnost společenské práce stane se pro třídy posavad vykořisťované z pramene bídy a poroby pramenem největšího blahobytu a všestranného, souladného se zdokonalení.

Tato přeměna společenská jest nejen osvobozením třídy dělnické, nýbrž celého lidstva, jež pod nynějšími poměry upí. Avšak toto osvobození může býti jen dílem třídy dělnické, protože všechny ostatní třídy, přes veškerý vzájemné rozpory zájmové, stojí na půdě soukromého vlastnictví prostředků výrobních a zachování základů nynější společnosti společným mají cílem.

Boj třídy dělnické proti kapitalistickému vyssávání jest nezbytně bojem politickým. Třída dělnická nemůže vésti své boje hospodářské a vyvíjeti svou organizaci oekonomickou bez práv politických. Ona nemůže provésti přechod prostředků výrobních v držbu celku, aniž obdržela moc politickou.

Učiniti tento boj třídy dělnické bojem sebevědomým a jednotným a vykázati mu jeho nutný cíl, — to jest úkolem strany socialistické demokratické.

Zájmy třídy dělnické jsou ve všech zemích s kapitalistickou výrobou tytéž. Rozšířením obchodu světového a vyráběním pro trh světový stává se zajisté postavení dělníků každé země stále závislejším na postavení dělníků v jiných zemích. Osvobození dělnické třídy jest tedy dílem, na němž dělníci všech kulturních zemí stejný mají podíl. V tomto přesvěd-

čení cítí a prohlašuje se socialně demokratická strana v Německu za jedno s dělníky všech ostatních zemí, kteří třídních úkolů jsou si vědomi.

Socialně demokratická strana v Německu nebojuje tedy za nová privilegia a výsady třídní, nýbrž za odstranění panství určitých tříd a tříd samých a za rovná práva a stejné povinnosti všech bez rozdílu pohlaví a původu. Na základě těchto názorů bojuje v dnešní společnosti nejen proti vykořisťování a potlačování námezdních dělníků, nýbrž proti každému způsobu vykořisťování a potlačování, jež obrací se proti některé třídě, straně, pohlaví nebo plemenu.

II. Na těchto zásadách trvajíc, žádá socialně demokratická strana v Německu nejprve (t. j. prozatím): ¹⁾

1. Všeobecné, rovné, přímé, s tajným odevzdáváním hlasů spojené volební a hlasovací právo všech přes 20 let starých příslušníků říše bez rozdílu pohlaví pro všechny volby a hlasování. Proporcionální soustavu volební, a než zavedena bude, zákonné, po každém sčítání lidu vždy nově vykonané rozdělení volebních okresů. Dvouletá období zákonodárná. Konání voleb a hlasování v zákonitý den odpočinku. Odškodné (diety) pro zvolené zástupce. Zrušení všelikého obmezování práv politických, vyjímajíc případ nezletilosti.

2. Přímé zákonodárství skrze lid prostřednictvím práva návrhu a zamítnutí. Sebeurčení a sebesprávu lidu v říši, státu, provincii a obci. Volbu úřadů skrze lid, jich zodpovědnost a závaznost. Roční povolování daní.

3. Vychování ke všeobecné branné povinnosti. Národní obranu místo stálých vojsk. Rozhodování o válce a míru skrze zastupitelstvo lidu. Uklizení všech mezinárodních sporů smířčí cestou.

4. Odstranění všech zákonů, jež svobodný projev a mínění a právo spolčovací a shromažďovací obmezují nebo potlačují.

¹⁾ T. j. v mezích nynější společnosti, v níž existuje soukromé vlastnictví prostředků výrobních.

5. Odstranění všech zákonů, jež ženu v oboru veřejného i soukromého práva oproti muži zkracují.

6. Prohlášení náboženství za věc soukromou. Odstranění všelikých nákladů z veřejných prostředků k účelům církevním a náboženským. Společnosti církevní a náboženské buďtež pokládány za soukromá sdružení, jež spravují své záležitosti úplně samostatně.

7. Laicisování školy. ¹⁾ Povinnou návštěvu veřejných škol národních. Bezplatné poskytování vyučování, prostředků učebních a zaopatření na veřejných školách národních, jakož i ve vyšších vzdělávacích ústavech pro ty žáky a žákyně, kteří pro své schopnosti k dalšímu vzdělání za schopné se uznají.

8. Bezplatné vykonávání spravedlnosti a právního zastupování. Vykonávání práva skrze soudce lidem volené. Odvolání ve věcech trestních. Odškodnění nevinně obžalovaných, žalářovaných a odsouzených. Odstranění trestu smrti.

9. Bezplatné poskytování lékařské pomoci, pomoc při porodu a léky v to čítajíc. Bezplatné pohřbívání.

10. Postupnou daň z příjmů a z majetku ke hrazení všech veřejných výloh, pokud daněmi krýti se mají. Povinnost, aby každý sám odhadl svůj příjem a majetek. Postupnou daň z dědictví dle velikosti dědictví a dle stupně příbuzenství. Odstranění nepřímých daní, cel a jiných hospodářsko-politických zařízení, jež zájmy celku podřizují zájmům privilegované menšiny.

Na ochranu třídy dělnické žádá socialně demokratická strana v Německu nejdříve (t. j. prozatím, v této společnosti):

1. Působivě národní a mezinárodní zákonodárství na ochranu dělnictva na tomto základě:

¹⁾ K tomu poznamenává spis »Grundsätze und Forderungen der Socialdemokratie« von K. Kautsky und Br. Schönlanck (Berlin 1892) na str. 44: »Je-li náboženství věcí soukromou . . . , pak jest škola institucí ryze světskou. Proměšovati vyučování dětí v čem náboženskými, je zásadní chybou. Spolupůsobení církevních sil při vyučování jest tedy nepřipustno.«

a) Stanovení nanejvýš osmihodinového normálního dne pracovního. b) Zákaz výtěžkové práce dětí do 14 let. c) Zákaz noční práce, vyjímajíc taková odvětví průmyslu, jež svou povahou, z důvodů technických nebo z důvodů veřejného blaha noční práci vyžadují. d) Každý týden aspoň 36 hodin nepřetržitě trvající odpočinek pro každého dělníka. e) Zákaz t. zv. trucksystému (dávati mzdu v potravinách).

2. Dozor nade všemi průmyslovými závody, zkoumání a upravování poměrů pracovních v městě i na venku skrze úřad říšský, úřady okresní a dělnické komory. Důkladné zdravotnictví v průmyslu.

3. Rovnoprávné postavení dělníků zemědělských a čeledi s dělníky průmyslovými. Odstranění čeledního řádu.

4. Zajištění práva koaličního.

5. Převzetí všelikého pojišťování dělníků od říše se směřodátným spolupůsobením dělnictva při správě.

Erfurtský program jest úplným vítězstvím stoupců Marxových nad Lassallovci. Nejdůležitější věci, v nichž program erfurtský od svého předchůdce se liší, jsou tyto: Erfurtský program klade mnohem větší důraz na tak zvaný materialistický vývoj dějin, jež má dle názoru Marxova nezbytným postupem, zvláště stále rostoucím soustředováním výrobních prostředků v malém počtu rukou, převést dnešní kapitalistickou společnost ve společnost socialistickou. Naopak odpadlo v novém programu tvrzení, že práce jest pramenem všelikého bohatství, a dále železný zákon mzdy. Také o výrobních společenstvech a o „zpátečnických massách“, oproti nimž dělníci stojí, neděje se již zmínky. Vedle kapitalistův uvádějí se pak v novém programu též velkostatkáři jako činitelé, kteří prostředky výrobní stále více monopolisují. Konečně pak zaujímá program erfurtský rozhodnější postavení v otázce ženské. Majít ženy v oboru veřejného i soukromého práva mužům úplně na roveň býti postaveny.

2. Ačkoliv socialní demokraté němečtí v podstatě všichni k tomuto právě uvedenému programu

se přiznávají, povstaly přece od té doby, kdy zákon proti socialistům byl zrušen, v lůně strany různé směry, jež mohou býti pro další vývoj socialní demokracie důležité, a jež chceme proto kratině charakterisovati:

a) „Mladosocialisté“ („Mladí“, „Opposice“), v jichž čele stojí Werner, Wildberger, Auerbach a j., žádají „ostřejší toninu“, „rychlejší tempo“ a otevřenější vyznávání revolučních zásad. Tupí přeceňování „parlamentování“ se strany nynějších náčelníků socialní demokracie; parlamentování prý má býti jenom agitačním prostředkem, a k tomu cíli postačilo prý by několik málo socialně demokratických poslancův. Jak vidno, blíží se „Mladí“ ve příčině taktiky anarchistům à la Most a Hasselmann. Někteří z nich spojili se následkem vyloučení jejich vůdců ze socialně demokratické strany na schůzi erfurtské ve vlastní „Spolek neodvislý socialistů.“

b) Tvoří-li Mladosocialisté levé křídlo německé socialní demokracie, tvoří „Vollmarovci“ pod vůdcovstvím Vollmarovým pravé její křídlo. To jsou „Mírní“. Vollmar jest rozhodně proti neurvalému a bouřlivému postupování. On chce státi na půdě nynějšího řádu, dělníku postupmo reformami, jež v nynější společnosti jsou možny, pomáhati a tak organický převod staré společnosti ve společnost novou provésti. Tato taktika jest asi taktikou francouzských possibilistů. Proto nesmí nám býti s podivem, že činěny byly Vollmarovi tytéž výčitky, jež francouzskými Marxovci possibilistům byly činěny: že chce založiti opportunistickou, národně liberální reformní stranu, že je státním socialistou a pod.

c) Mezi těmito krajními (extremními) směry stojí socialně demokratická střední strana pod vůdcovstvím Beblovým, Liebknechtovým, Singrovým atd. K tomuto směru patří až posud rozhodná většina německých socialních demokratů. Tato strana chce na rozdíl od „Mladých“ nabývati volbami stále větší moci politické, a když by jedenkrát dostatečného zastoupení v parlamentě dosáhla, „občanské společnosti“ s hůry rychlý učiniti konec. Od stou-

penců Vollmarových liší pak se tato strana tím, že dle slov Beblových „nejbližší požadavky pokládá za věc vedlejší, konečný pak cíl za věc hlavní, a nikoliv naopak, jak Vollmar hlásá.“ Ona chce co nejrychleji cíle dojíti a doufá ve vítězství své věci již v nejbližší budoucnosti. Sami vůdcové, jako Engels a Bebel, předpovídají ještě pro konec tohoto století velikou katastrofu, veliký „poprask“ (Kladderadatsch), a pak prý sociální demokraté dle slov Beblových „udělají pořádek“ („reinen Tisch machen“) t. j. soukromé vlastnictví výrobních prostředkův odstraní a výrobu „pro společnost a skrze společnost“ zavedou.

Vollmar se sice usnesení strany ohledně posavadní taktiky zevně podrobil, avšak že přes to spolu s četnými přívrženci svými mínění svého vzdáti se nechce, dokazují prudké spory o pojmu státního socialismu, jež se od té doby vedou. Vollmar totiž uveřejnil v Revue bleue článek o státním socialismu, v němž pronesl toto mínění: Státním socialismem, uvažuje-li se docela všeobecně, možno rozuměti zásadu, že nynější stát není pouze organizací k účelům politickým, nýbrž že svrchovanost jeho týká se též národohospodářského oboru v plném jeho rozsahu, tak že státu přísluší nejen úprava celého poměru mezi dělníky a podnikateli, nýbrž že i převod libovolných částí výroby statků pod vrchní vedení, ba bezprostřední vedení státu jest v jeho moci. Tento státní socialismus, dle mínění Vollmarova, není třeba potírati se zvláštní horlivostí; možnoť prý sociální demokracii mnohá státně socialistická opatření zcela dobře schvalovati a podporovati.

Pro tento náhled byl Vollmar prudce napaden Liebknechtem v listě „Vorwärts“ a Kautským v časopise „Die Neue Zeit“. Mluvílo se až o zradě na zásadách strany. Při celém tom sporu však, jak Vollmar sám správně poznamenal, šermovalo se na slepo.

Definice Vollmarova jest arci příliš neurčitá. I ti, kdož nejsou sociálními demokraty, mohou ji

podepsati. A. Wagner ku př. stojí as na stanovisku tohoto výměru. Ale také sociální demokrat může ji přijíati, když státní socialismus nechce pokládati za svůj vlastní cíl, nýbrž pouze za prostředek nebo za přiměřené přechodní stadium k dalšímu socialistickému konečnému cíli. A to byl též vlastní názor Vollmarův, jak z jeho dalších vývodů v témž článku a z jeho po té následujících vysvětlení s dostatek je zřejmo. Proto mohl též bez rozpaků podati společně s Liebknechtem následující resoluci, jež od berlínského sjezdu (1892) skorem jednohlasně byla přijata:

„Sjezd prohlašuje: Sociální demokracie nemá s tak zvaným státním socialismem nic společného. Tak zvaný státní socialismus, pokud na sestátnění k účelům fiskálním pomýšlí, chce na místo soukromých kapitalistů postaviti stát a opatřiti ho mocí, aby pracovnímu lidu dvojnásobně jeho hospodářského vyssávání a politického otroctví vložil na šíji.

„Tak zvaný státní socialismus, pokud obírá se sociální reformou anebo zlepšením stavu pracujících tříd, jest soustavou polovičatostí, jež vděčí původ svůj strachu před sociální demokracií. On usiluje o to, aby malými ústupky a rozličnými konejšivými prostředky dělnictvo sociální demokracii odcizil a ji tak ochromil.

„Sociální demokracie nebyla nikdy proti tomu, domáhati se takových zařízení státních, nebo — byla-li jinou stranou navržena — je schvalovati, jež by mohla zlepšení stavu třídy dělnické za nynější soustavy hospodářské přivoditi. Avšak ona považuje taková zařízení jenom za nepatrné splátky, jež snah jejich po socialistickém zřízení státu a společnosti nijak nematou.“

„Sociální demokracie jest podstatou svojí revoluční, státní socialismus konservativní. Sociální demokracie a státní socialismus jsou nesmiřitelné protivy.“

V první části a v závěrečném odstavci resoluce mluví Liebknecht, v předposledním pak odstavci

Vollmar. Protože pak se tomuto poslednímu jednalo zajisté více o otázku taktiky než o otázku zásadní a on, co se taktiky dotýče, se svým názorem prorazil, zůstal vlastně vítězem — přes výhrůžné frázovitě mluvení proti státnímu socialismu.

Zajímavost jest při celém tom sporu, že se všech stran doráženo bylo na socialně demokratický sjezd, aby vydal autentický výklad „státního socialismu“ a učinil tak sporu konec. Tedy veřejný úřad učitel-ský in optima forma, rozhodnutí sjezdu strany ex cathedra. Vollmar popíral kompetenci sjezdu strany k takovému prohlášení; mínil, že přijetím takové resoluce stal by se sjezd strany „církevním sněmem“. Kautský naproti tomu hájil kompetenci sjezdu; jednat' prý se nikoliv o vědecký význam státního socialismu, nýbrž o stanovisko socialní demokracie jakožto strany politické k němu.¹⁾ Avšak zaujetí tohoto stanoviska strany předpokládá přece správnou definici. Je-li výměr Vollmarův správný a se zásadami socialní demokracie slučitelný, jest to nespravedlivé a nesnesitelné ujařmování ducha, když se někdo pro tuto definici kaceřuje, ba snad i ze strany vylučuje. Je však sjezd strany, t. j. shromáždění, jehož členové mají z veliké části jenom nepatrné vzdělání vědecké, kompetentním orgánem k rozhodování, zdaž nějaká definice státního socialismu je správná a se zásadami strany slučitelná? Zcela jistě nikoliv. Skutečně chtěli jen pánové Kautský, Liebknecht a j. svůj náhled „soudruhu“ Vollmarovi skrze sjezd strany vnutiti.

3. Veliká roztržka jeví se v socialní demokracii poslední dobou též mezi tak zvanými „odborovníky“ (Gewerkvereiner) a politiky (Politiker). Stoupenci odborových spolků, v jichž čele stojí Legien, Elm a jiní, vyčítají „politikům“, t. j. vůdcovství strany a parlamentářům, že hnutí odborovému nepřejí, ba i překážky mu činiti se snaží. Přívrženci politického směru (Bebel, Liebknecht atd.) nejsou sice skoupi na

¹⁾ Die Neue Zeit, XI. 210 nn.

projev platonické lásky ke spolkům odborovým, avšak chovají se přece k odborovému hnutí s jakousi nedůvěrou a dávají na jevo obavu, že by mocná jich převaha mohla zavést socialní demokracii do vleku maloměstské strany reformní. Již na sjezdě kolínském došlo mezi oběma stranami k velice pohnutým výstupům, jež se od té doby čas od času opakují. A „politikové“ vskutku tak zcela nepravdu se svými obavami nemají. Spolky odborové obracejí arci zcela pochopitelně svoji pozornost na nejbližší, prakticky dosažitelné cíle a přispívají tím nikoliv nepatrně k zlepšení hospodářského postavení svých členů. Jakmile však dělník má zabezpečenou existenci a jest nějakými zájmy na trvání nynější společnosti vázán, opouští ho revoluční snaha, jež má býti znakem pravého socialního demokrata. Ztrácí vědomí, že patří k velikému řádu „proletářů všech zemí“; také horlivost jeho ohledně peněžitých příspěvků ve prospěch věci internacionální ochabuje; má důležitější a bližší zájmy, jež by ze svých prostředků podporoval. Jeť košile bližší nežli kabát. Člověk stává se tím konservativnějším, čím více může ztratiti. Proto také nepochybujeme o tom, že sesílení odborových spolků není vlastní, extrémní socialní demokracii s jejími podvratnými snahami nejméně řečeno prospěšno. Že odborové hnutí v Německu až posud vskutku skorem úplně stálo pod vlivem socialní demokracie, jest jen důkazem, že hnutí to bylo velmi slabé, socialní demokracie však velmi silná a že se jí horlivě ujala, kdežto ostatní strany se o ni skorem pranic nestaraly.

4. Sjezd strany v Hamburku (v říjnu r. 1897) přinesl „taktikům“, t. j. mírnějším žvlům, zase nový pokrok.¹⁾ Na sjezdě kolínském (roku 1893) bylo totiž zakázáno účastniti se voleb do zemského sněmu v Prusku. Od té doby pak bylo od „cíle vědomých“ nescíslněkráté tvrzeno, že za nynějšího sy-

¹⁾ Totéž platí o sjezdě štuttgartském, konaném v říjnu roku 1898.

stému volebního jest to socialních demokratů nedůstojno, aby se voleb do zemského sněmu v Prusku účastňovali.

Přes to však bylo na sjezdě hamburském usneseno: 1)

„1. Účastnění se příštích voleb do pruského sněmu zemského děj se všude, kde to poměry stoupenčům strany umožňují.

2. Zdaž účastenství na volbách v jednotlivých okresech volebních jest možno, rozhodnou stoupenčí jednotlivých okresů volebních na základě místních poměrů. Kompromissy a spolky s jinými stranami jsou vyloučeny.“

Tím opuštěna zase jedna zásada, tak jako opuštěno dříve od „železného zákona mezdního“ a již již nastávající poprask přeměněn v „povlovné vrůstání v budoucí společnost“. Jest to nový krok v socialně-demokratickém „pelíchacím processu“.

Než, byť se právě všechny tyto strany sebe více vespolek svářily, bylo by přece s chybou, opíratí o to naději na brzký rozpad socialní demokracie v Německu. V konečných cílech a zvláště v boji proti nynějšímu řádu společenskému jest obrovská většina německých socialních demokratů ještě za jedno. Hrubé nadávky a podezírání, jimiž se vzájemně častují,²⁾ poskytují však nám přece nepatrnou předtuchu svornosti a bratrství, které nám socialní demokraté v budoucí společnosti slibují.

¹⁾ Podobné usnesení stalo se též na sjezdě strany ve Stuttgartě v říjnu r. 1898. (Srv. Katolické Listy ze dne 7. října r. 1898, č. 275 str. 6.)

²⁾ Dne 7. října 1898 uveřejnil Bebel v listě »Vorwärts« proti socialistovi Landaurovi, jenž ho byl nazval lhářem, prohlášení, že to pokládá své cti nedůstojným, aby »na tento klukovský útok nepřičetného fanatika náležitě odpověděl.« To jest tedy to velebené socialně demokratické bratrství! Když Bebel, tento sešedivělý parlamentář, v takovýchto výrazech svou bratrskou lásku na jevo dává, čeho teprve lze se nadíti od veliké massy socialních demokratů! Dr. Rüdť psal ještě před vystoupením ze socialně demokratické strany jednomu stejně smýšlejícímu soudruhovi, že v jistých kruzích socialně demokratických vládne »duch výdělkářského socialismu, závisti, chorobné lakoty, lži a nactiutrhání«. (Germania 1894, čís. 261, 2. list.)

II. Socialismus v jiných zemích.

1. Ve Francii dělí se strana socialistická na čtyři skupiny; jsou to: Alliance socialiste républicaine (Socialistická jednota republikánská — přívrženci to Blanquiovi, zvaní proto též Blanquisty), Marxovci čili kollektivisté (le parti ouvrier français — dělnická strana francouzská), possibilisté (parti socialiste révolutionnaire français — revoluční socialistická strana francouzská) a neodvislí socialisté (les socialistes indépendants). Ke straně posléze jmenované patří mnozí členové komory poslanecké, jako Rouanet, Millerand, Jaurès a j. Possibilisté a Marxovci jsou hlavní skupiny, v něž se francouzský socialismus na sjezdě v St.-Etienne r. 1882 rozdělil. Possibilisté jsou mírnější a jsou svými odpůrci označováni jako socialisté opportunističtí. Ti chtějí dosíci svých cílů cestou zákona znenáhlymi reformami, jež dnes bezprostředně jsou možny (possibles), odkudž mají své jméno. Mezi possibilisty jsou zase různé směry, jichž stoupenčí dle svých vůdců zovou se Brousovcí a Allemanovci. Vůbec socialisté francouzští jsou mezi sebou velice roztržštěni, což souvisí s jejich osobnostním kultem. Radíť se ne tak kolem ideí, jako kolem vlivu plných osobností, jež je dovedou nadechnouti.

Ačkoliv v Paříži samé possibilistů je více než Marxovců, jsou přece tito poslední, co se týče celé Francie, četnější a mají značnější vliv. Marxovci stojí zcela na zásadách Marxových. Hlavními vůdci jejich jsou kromě jiných J. Guesde, P. Lafargue (zeť Marxův), Vaillant, Gabriel Deville. J. Guesde zahrnul program této strany v tyto věty: 1. Společnost zabere všechny prostředky výrobní; továrny a dílny stanou se vlastnictvím všech; kapitalisté zmizí a strhnou spolu v záhubu zástup rentovníků, překupníků, dohazovačů, pletichářů atd. 2. Soutěž a nadprodukce přestanou; žádná práce se nezmrhá; statistika udá přenosnou míru toho, co k potřebě celku musí býti vyrobeno. 3. Dělník bude z počátku pracovati jen tři

hodiny denně, neobmezené zdokonalování strojní výroby sníží však nutnou pracovní dobu na jednu hodinu (!). 4. Individuální vlastnictví nebude odstraněno, bude však omezeno na to, co přísně jest osobní. — Kapitalisté, kteří se vyvlastnění výrobních prostředků dobrovolně podrobí, mají dostati odškodněnou v penězích nebo v poukázkách na statky požitné, avšak tak, že soustava ta nesmí se protáhnouti na věky.)

Při volbách měly různé skupiny socialistické dle výpočtu pařížského listu „Peuple“¹⁾ r. 1889 91.000, r. 1893 600.000, r. 1896 1.400.000 hlasů. V posledním čísle byly zahrnuty též hlasy pro více radikálních poslancův odevzdané. Při hlavních volbách dne 8. května r. 1898 sloučily všechny socialistické skupiny dle pařížské zprávy listu „Vorwärts“²⁾ 940.687 hlasů na své kandidáty; než, chyběla ještě některá čísla z více provinciálních okresův a ze tří okresů koloniálních, tak že zpravodaj myslí, že by počet hlasů socialistických obnášel celkem skoro jeden million.

Od voleb v květnu r. 1898 počítá se 46 socialistických poslanců různých odstínů.³⁾ Poslanci ti sestoupili se ve frakci, jež v „manifestě frakce“ stanovila tyto tři zásady jakožto společný základ: 1. „Základním principem strany socialistické jest dosažení politické moci skrze organisovaný proletariát.“ 2. „Chceme připravovati přeměnu ve společenské vlastnictví prostředků výrobních, dopravních a úvěrních, jež kapitalistickým feudalismem byly již svým individuálním vlastníkům odňaty.“ 3. „Oproti historickému právu, které vytvořila moc a jež přenáší se mocí do jiných rukou, aniž jest modifikováno — stavíme právo národnostní, založené na bratrském míru mezi národy, o svých osudech svobodně rozhodujíc.

¹⁾ Srv. Antoine, Cours d'économie sociale (Paris 1896) str. 204.

²⁾ Srv. Sociale Praxis, roč. 1897, str. 481.

³⁾ 1898, č. 116.

⁴⁾ »Vorwärts« 1898, č. 122.

cími. Proti kapitalismu, za účelem opanování trhu světového mezinárodně organisovanému — jest nutno postaviti mezinárodní shodu dělníků.“

Neurčitosti a nejasnosti se zásadám těmto nedostává.

2. Ještě více než ve Francii bují setba socialistická v Belgii. V Belgii volí se, jak známo, každá dvě léta polovina poslanců. Při volbách v květnu roku 1898 obdrželi socialisté dle úředních zpráv¹⁾ 329.332 hlasy. V tomto počtu zahrnuty jsou však též hlasy liberálů z volebních okresů Huyského a Warremmského. Pro rok 1898 udává „Sociale Praxis“²⁾ 344.000 a pro r. 1896 461.000 hlasů. V tomto počtu zahrnuty jsou však bez pochyby mnohé hlasy radikálů. Od voleb r. 1898 sedí v belgické komoře poslancecké 28 socialistů. Cílá strana ta má 5 denních listů a veliký počet týdněnkův a listův odborných.

3. V Anglii našel socialismus až podnes málo půdy, ačkoliv Marx, Engels, Aveling a četní jiní socialisté požívali tam plné svobody v propagování svých ideí. Praktický smysl Angličanův nepřije utopickému sníkování. Mocné odborné spolky obracejí snahy své k tomu, co bezprostředně dosíci se dá, a nehoní se za mlhavými fantomy. Na různých sjezdech odborných jednot (trades unions) byla sice přijata usnesení zpola aneb zcela socialistická (sestátnění dolů a pod.), avšak idee takové mají v massách dělníkův anglických jen málo půdy. Při volbách r. 1895 bylo odevzdáno 98.000 hlasů pro dělnické kandidáty, kteří však nepatřili všichni k vlastním socialistům. Více členů dolní sněmovny označuje se za socialisty.

4. Co se týče Švýcarska, můžeme dnes opakovati to, co jsme napsali již před 17 lety:³⁾ Domácí socialismus ve Švýcarských udělal fiasko. R. 1879 čítalo se 15.000 socialistů. Dnes se sice udává větší počet. „Grütlijský spolek“ (Grütliverein) sám má více členů;

¹⁾ Bien publique 1898, č. 144.

²⁾ 1896—1897, str. 481.

³⁾ »Stimmen aus Maria-Laach«, roč. 1881, str. 67.

při volbách roku 1896 odevzdáno bylo pro dělnické kandidáty 107.000 hlasů. Avšak tito socialisté nejsou „socialně revoluční“ ve smyslu německé socialní demokracie. „Důvody tohoto zjevu“, míní Jiří Adler, „dlužno hledati nejprve ve stížení agitace pro nedostatek koncentrování průmyslu, pak ve stálém politickém i socialním vývoji země a konečně ve střízlivém a k praktičnosti tíhoucím národním charakteru, jenž jeví tak velikou spřízněnost se zdravým typem anglickým.“¹⁾

Pozoruhodno je zvláště ještě to, že cizozemským socialistům a anarchistům bylo vždy popřáno hostinného přijetí a největší volnosti jednání.

Příklad Anglie a Švýcarska měly by si jiné země vzít za vzor. Jakmile jest socialní demokracie nucena nejen dloubati, nýbrž prakticky socialní reformy se účastniti, ztrácí své revolucionářské přístřeší. Prázdňými frasemi a sny o budoucnosti nelze prováděti žádnou politiku socialní.

5. Rakousko má sice hezky četnou stranu socialistickou, již vedou obratní vůdcové, jako Viktor Adler, Pernerstorfer, Ellenbogen, zcela ve smyslu zásad Marxových; přece však nemá strana ta daleko toho významu, jako socialní demokracie v Německu. Snad to souvisí s národní řevnivostí, jež překází utvoření se mocné, po celém Rakousku rozšířené organizace. Dle berlínského listu „Vorwärts“²⁾ bylo zastoupeno na vídeňském sjezdě r. 1894 796 organizací se 120.510 členy. R. 1895 dostali socialní demokraté při volbách 90.000 hlasů. Na „sjezdě německé socialní demokracie v Rakousku“ konaném v Linci (ke konci května 1898) bylo 126 delegátů, mezi nimi 118 s právem hlasovacím. Dle zprávy strany obnášel touž dobou celkový náklad 21 politického listu asi 125.000 exemplářů.³⁾

¹⁾ Srv. Handwörterbuch der Staatswissenschaften, čl. »Socialdemokratie«. Podrobné vylíčení socialistického hnutí ve Švýcarsku podává Fr. Berghoff-Ising, Die socialistische Arbeiterpartei-bewegung in der Schweiz; Leipzig 1895.

²⁾ 1894, č. 130.

³⁾ »Vorwärts« 1898, č. 125., 1. příloha.

Kromě toho jsou ještě četné odborné listy s tendencí zcela nebo zpolu socialistickou.

6. V Itálii vytvořila se vlastní socialistická strana oproti dřívějším tajným spolkům a revolučním klubům teprve v posledním desetiletí. Od r. 1892 má socialně-demokratická strana program, jenž obsahuje v podstatě názory Marxovy. Socialně demokratických voličů bylo r. 1893 20.000, r. 1896 90.000. Strana má 19 poslancův a 33 politické a odborné listy.⁴⁾

7. Na sjezdě socialní demokracie švédské ve Stockholmu (22.—24. července 1897) byl 20.261 zapsaný člen zastoupen 97 delegáty. Až potud měli švédští socialní demokraté za svůj program Gothajský program německé socialní demokracie. Avšak na tomto sjezdě byl program ten ve více bodech změněn a Erfurtskému programu přizpůsoben. Ve příčině organizace bylo stanoveno přísné rozlišování organizace odborné a politické.⁵⁾ — Norvéžská strana dělnická měla v červenci r. 1897 12.000 členů.⁶⁾

8. Velmi vyvinuta jest socialní demokracie v Dánsku. Dne 18. července 1897 slavila v Kodani své 25leté jubileum. Při volbách r. 1872 dostali socialní demokraté jen 315 hlasů, při volbách r. 1887 již 8408 a konečně r. 1895 25.019 hlasů. Ve folkethingu (dolní sněmovně) sedí od 5. dubna 1898⁷⁾ 12 socialních demokratů, v landstingu (první komoře) dva. Socialně demokratická strana dánská jest organizována v 952 spolcích (z nichž 715 jest spolků odborných) a měla v červenci r. 1897 42000 členů. Ve 239 politických spolcích bylo asi 23000 členů. Hlavním orgánem strany je „Socialdemokrat“ se 33000 odběratelů. Socialní demokraté dánští doufají, že při příštích volbách dobudou všech mandátů poslanců v Kodani.⁸⁾

¹⁾ Sociale Praxis, roč. 1897, str. 481.

²⁾ Srv. »Vorwärts« 1897, č. 176

³⁾ »Vorwärts« 1897, č. 169.

⁴⁾ »Vorwärts« 1898, č. 82.

⁵⁾ Srv. »Vorwärts« 1897, str. 169. Sociale Praxis, roč. 1897, str. 481.

9. Sociální demokraté ve Spojených Státech měli r. 1881 2068, r. 1890 13.331, r. 1892 21.157, r. 1894 33.113, r. 1896 asi 40.000 hlasů.¹⁾

10. Ve Španělsku má socialistická strana, kromě ústředního orgánu „Socialista“ (red. Iglesias) v Madridě, osm listů. R. 1891 obdržela strana při volbě kortešů 5000 hlasů, r. 1893 již 7000, r. 1896 14.000 a při volbách dne 27. března 1898 asi — zcela přesných údajů není — 20.000 hlasů.²⁾

11. V Šrbsku obnáší počet hlasů sociálních demokratů asi 50.000.³⁾

12. Od října r. 1890 existuje „Australský socialistický svaz“ s hlavním sídlem v Sidneyi v Novém Jižním Walesu. V oficiálním programu tohoto svazu praví se mezi jiným: „Čas slepé výroby, soutěže a soukromých podniků minul; prameny a prostředky výroby a rozdělení bohatství nechť se prohlásí za majetek obecný a tak nechť se s nimi nakládá, t. j. půda, doly, továrny, suroviny, plavba, loděnice a obilnice a všichni ostatní spolupůsobící činitelové, kteří slouží k výrobě a rozdělování statků, buďtež sestátněni.“⁴⁾

13. Nejnovějším sociálně demokratickým založením jest „sociálně demokratická dělnická strana v Rusku“, jež se utvořila počátkem června 1898 v tajné, v Rusku samém odbývané schůzi více sociálně demokratických organizací. Berlínský list „Vorwärts“⁵⁾ uveřejnil manifest nové strany, jenž se v zásadní části opírá o Erfurtský program německé sociální demokracie. Usnesení sjezdu uveřejňuje „Vorwärts“ jen částečně. Jména a počet účastníků a místo schůze se z pochopitelných příčin zamlčují.

¹⁾ Sociale Praxis I. c.

²⁾ Dle listu »Vorwärts« z r. 1898, č. 135, 3. příloha.

³⁾ Sociale Praxis 1896—1897, str. 481.

⁴⁾ Viz berlínský »Volksblatt« 1890, č. 301.

⁵⁾ 1898, č. 130.

Díl II.

Zkoumání hlavního základu socialismu: materialistického pojmání dějin.

„Materialistické pojmání dějin“, o němž již výše (na str. 19. nn.) bylo mluveno, jest základním dogmatem Marxovského socialismu. To uznává se dnes všeobecně. Dlužno však v tomto pojmání dějin rozeznávat dvě věci: předně všeobecnou teorii dějin a za druhé upotřebení či užití této teorie ve prospěch socialismu. Každý Marxovský socialista musí sice materialistické pojmání dějin předpokládati a na něm dále budovati, ale ne každý, kdo teorii tuto přijímá, potřebuje proto též nutně připouštětí socialistické důsledky, jež Marx a jeho stoupenci z ní činí.

HLAVA I.

Materialistické pojmání dějin jako všeobecná teorie dějin.¹⁾

„Materialistickým pojmáním dějin“ chtěli Marx a Engels založiti v dějinném pátrání a objasňování zcela nový způsob. Myšlenkový obsah této nové teorie dá se vyjádřiti těmito čtyřmi větami:

¹⁾ Srv. H. Pesch, Die Philosophie des »Wissenschaftlichen Socialismus«. (Stimmen aus Maria-Laach, XLI., 249. nn.)

1. Není žádného dualismu ducha a hmoty.

2. V poměrech společenských a v institucích lidských není nic nezměnitelného; vše nalézá se v neustálém vznikání.

3. V tomto stálém vývoji jest produkce a směna výrobků rozhodující, hlavní hybnou silou.

4. Všelický vývoj společenský děje se vytvářením hospodářských protiv a třídních bojů.

Zkoumejme tyto věty pořadem:

§ 1. Materialistický monismus.

První věta materialistického pojmání dějin zní: Není žádného dualismu ducha a hmoty. Tato věta hlásá, že jest jenom hmota; vše, co existuje, jest prý jen materií nebo vývojnou formou, jež uvedením materie v pohyb povstala. „Skutečná jednotnost světa spočívá v jeho materialitě,“ praví Engels.¹⁾ „Všelická bytost jest hmotou,“ „pohyb jest způsob bytování hmoty.“²⁾ „Pohyb jest právě tak nestvořitelný a nezničitelný, jako hmota.“³⁾ Tím se též tvrdí, že není osobního Boha, jenž svět stvořil, že není prozřetelnosti, jež osudy lidí řídí, že není duchové, nesmrtelné duše, že není odplaty na onom světě, člověk že jest jen vyvinutější zvíře. Jak Marx, tak Engels, Bebel, Liebknecht atd. opakují neustále, že se člověk vyvinul ze stavu zcela zvířecího (dle Marxe z opice). Že tím též celé křesťanství s učením o ráji, o hříchu dědičném, o vykoupení vtělením a smrtí Krista Ježíše, o nebi a pekle jest zavrženo, rozumí se samo sebou. Vůdcové socialistů jsou si též těchto důsledků jasně vědomi a uznávají je. Nepomíjejí žádné příležitosti, aby nedali své nenávisti proti křesťanství nepokrytého výrazu.

¹⁾ E. Dührings Umwälzung der Wissenschaft (2. vyd.) str. 28.

²⁾ Tamtéž, str. 45. L. Feuerbach (2. vyd.), str. 10.

³⁾ Ibid. str. 45.

Čtenář však nechtě neočekává, že mu tu budeme vyvracet všechny zde naznačené a jiné nesčetné, s tím nutně souvisící bludy. K tomu bylo by třeba nejen apologie křesťanství, nýbrž celé filosofie. Socialisté jsou též tak sebedůvěřiví, že buď žádných důkazů pro svá tvrzení neuvádějí, nebo se spokojují tím, že již dávno vyvrácené námitky Feuerbachovy, Straussovy, Darwinovy a jiných opakují. — My mluvíme tuto ke čtenářům, kteří věří ještě ve svou vlastní důstojnost lidskou.

§ 2. O stálém vývoji.

Druhá věta materialistického pojmání dějin zní: Není nic nezměnitelného; vše nalézá se ve stálém vzniku, který se nikdy nezačíná a nekončuje. Jest to vývojný process Heglův, přesazený na půdu materialistickou. „Všechna jestota jest hmotou a pohyb jest jen způsobem, kterým hmota bytuje.“ Dle toho není na poli politickém, socialním, právním, mravním a náboženském žádných věčných a nezměnitelných pojmův a zásad.¹⁾ Jenom pro vědy matematické připouštějí Marx a Engels zásady nezměnitelné, ač i tu „pravdy věčné“ jen poskrovnu prý jsou rozesety.

Jest na snadě, že tento názor má smysl a význam jen s hlediska strohého materialismu, a že s ním stojí a s ním padá. Jako Bůh jest věčný a nezměnitelný, u něhož není ni stínu ni pozměny, ni věřejška, ni zítřka, nýbrž jen stálý dnešek, tak také věčně zůstane pravdou, že jest stvořitelem, nejvyšším pánem a cílem všech věcí; věčně zůstane pravdou, že člověk byl stvořen, aby Bohu sloužil a takto věčné spásy došel, že na onom světě jest odměna za dobré a zlé; věčně zůstane pravdivým každé slovo, které neomylná pravda nejprve proroky a naposledy svým jednorozeným Synem světu hlásala: „Slova má nepominou“. Zkrátka, každé jota

¹⁾ Viz výše str. 19. nn.

ze zjeveného učení zůstane věčně pravdivým a rovněž věčně pravdivo zůstane, že tak zvaný materialistický názor dějinný jest nebezpečným bludem, nejnebezpečnějším pro ty, kteří se za něj chtějí zatarasiti proti křesťanství, proti jeho nauce a jeho svátostem.

A rovněž jako pravdy křesťanského zjevení, jsou nezměnitelné a věčné všeobecné pojmy a zásady přirozeného řádu. Jsou přirozeným zjevením myšlenek Toho, jenž od věků bytuje, který jest zdrojem a původem všeliké pravdy. Mimo to pravdy ty stýkají se nutně a velmi často s křesťanským zjevením. Jako nezměnil se během času pojem kruhu a čtverce a změnit se ani nemůže, rovněž nezmění se nikdy všeobecné pojmy řádu náboženského a mravního se všemi zásadami, které na nich se zakládají. Naše myšlenky nejsou prázdnými formami, nýbrž jsou duchovými odlesky bytnosti věcí, které rážto bytnost při všeliké změně řádu fyzického zůstává nezměněnou. Prvý člověk neměl jiné podstaty a jiného určení nežli my je máme, a nežli je poslední člověk na zemi mítí bude.

Ti, kdož popírají byt věčných, nezměnitelných pojmů a zásad, činí tím všechnu vědu nemožnou a upadají nezbytně sami s sebou do rozporu. Věda obírá se nutností, nezměnitelností. Nechce podávat toliko jednotlivé jevy různých věcí, nýbrž chce nalézt jejich všeobecné příčiny a zákony a činiti z nich závěry; chce proniknouti ku všeobecnému, nutnému. Jak jest to však možno, není-li nic všeobecného, nutného, nezměnitelného? Není-li nezměnitelných pojmů, pak jest také všechna souvislost mezi jednou generací a mezi generacemi ostatními úplně přerušena. Potom není možno, abychom se vžili do způsobu myšlení a nazírání předchozích časů, aneb abychom jakýmkoliv způsobem tušili příští osudy lidstva. Schází nám tožnost pojmů. Jak mohu věděti, zdali Plato a Aristoteles správně soudili, kterak jim mohu vůbec rozuměti, byly-li jejich pojmy a soudy jiné, nežli jsou pojmy a soudy naše? Ba, ani věděti nemůžeme, zdali vůbec nějaké pojmy a soudy měli, neboť co

my si pod tím představujeme, jest snad jen výsledkem moderních hospodářských poměrů, jaké starým byly vůbec neznámy. Hrůzný skepticismus jest vlastně správným důsledkem „materialistického pojmání dějin“.

Ostatně bez odporů nejde to ani u socialistů. Doličují nám velmi důkladně vývoj společnosti v minulosti a budoucnosti. Ale odkud vědí, že se v minulosti společnost vyvíjela, a že se i na dále bude vyvíjeti, když snad pojem vývoje ani neexistoval a také v brzkou existovati nebude? Odkud vědí, že zmizí náboženství, soukromé vlastnictví výrobních prostředků, manželství „v dnešním smyslu“, když ani nevíme, zda lidé budou, anebo, budou-li, zda budou mítí tytéž pojmy jako my, či snad pojmy docela jiné? Odkud vědí, že v oné periodě národohospodářské poměry vytvoří nové pojmy náboženské, politické a mravní? Odkud mají tento všeobecný, pro všechny časy a vždy stejně platný zákon?

Ovšem, aby uvedeným těžkostem a odporům unikli, připouštějí Marx a Engels pro vědy mathematické, t. j. pro vědy, které jsou schopny, aby se s nimi po počtářsku zacházelo (jako jsou matematika, astronomie, mechanika, fyzika, chemie a zajisté i vědy přírodní, pokud se zabývají zkoumáním živoucích organismů), nezměnitelné, věčné pravdy.¹⁾ Tímto však doznáním rozmetávají, aniž toho tuší, svou celou theorii o vývoji. Neboť uvedené vědy mathematické mají velmi mnoho pojmů a zásad, které jsou jim se všemi ostatními vědami společny, a které jsou vlastním předmětem filosofie. Pojmy jestoty, podstaty, bytosti, jakosti, kolikosti, pohybu, síly, příčiny, účinku, zákona, nutnosti, času, věčnosti, vztahu, rovnosti, vědy, poznání, chtění, vývoje a nesčetné pojmy jiné jsou všem vědám společny, také vědám mathematickým. Jsou však vlastním předmětem filosofie, jejíž úkolem jest, aby je se všech stran objasnila a systematicky uspořádala.

¹⁾ Srv. Engels, E. Dühring's *Umwälzung der Wissenschaft* (2. vyd.), str. 74 nn.

Z těchto nezměnitelných, na čase a prostoru nezávislých pojmů plynou nezměnitelné zásady, které jsou základem dalšího jistého přemýšlení, a které jest větám mathematickým vypůjčovati si z filosofie. Sem patří na př. zásada odporu, že nic nemůže v témže vzhledě zároveň býti a nebýti; zásada, že dvě věci, rovnají-li se třetí, jsou také sobě rovny; zásada, že každý účín má svou příčinu, a že účín nikdy nemůže býti větší, nežli jest jeho příčina, že všeobecný, trvalý účín má také svou všeobecnou, trvalou příčinu; zásada, že celek jest větší svých částí, že každá věc jedná ve shodě se svou přirozeností, že v přírodě jsou nezměnitelné zákony atd. Sem patří dále vše, co víme vědecky o jistotě svého poznání, o spolehlivosti svých smyslů a svého sebevědomí, o bytu vnějšího světa, o jistotě, kterou nám dává svědectví jiných, a mnoho jiných věcí. Všechno to jest bráti vědám mathematickým za nezvratno a nezměnitelno. Kdo těchto pravd nepřijímá, ten znevažuje každou vědu, kdo však jich přijímá, ten staví si pevný základ, na němž s jistotou dospěje k poznání nejvyšší a poslední příčiny všech věcí, stvořitele nebes i země. Tím však stojí již uprostřed v nezměnitelné svatyni náboženství a mravnosti.

Jsou tedy věčné pojmy a pravdy; zásady, které jsou tak věčny a nezměnitelné, jako sama věčná pravda, na níž se zakládají. Jest tedy marným máněním, naivním sebeklamem, jestliže se socialisté domnívají, že jich nelze vyvrátiti zásadami náboženskými a filosofickými, anť prý názory náboženské a filosofické mění se každou dobou, dle toho, jak se utvářejí hospodářské poměry. Kdyby byl tento náhled socialistů správný, pak by bylo ovšem po náboženství a po filosofii; ale pak by bylo také po domnělém „vědeckém“ socialismu, jakož vůbec by bylo po vši vědě.

Jest především zcela nesprávné, tvrdí-li se, že bychom z lidské přirozenosti nemohli nutně souditi o vývoji společenských poměrů. Neboť, třebaž se může člověk vyvíjeti a zdokonalovati, přece v podstatě podrží touž přirozenost a tytéž náklonnosti.

Člověk jest a zůstává bytostí smyslnou a duchovou, která chová ve svém nitru náklonnost k požitku, k lenosti, k samolásce, ke ctižádosti, ke zlosti, a která jen převahou svého rozumu zjednává a pojistuje si panství nad smyslnými pudy. Také jest, jak brzy ukážeme, stálým zákonem, že náklonnosti a vlohy jednotlivých lidí, třebaž, všeobecně řečeno, sobě se rovnaly, přece u různých jedinců různě se jeví a tak mají nezbytně za následek nerovnost ve společenském životě.

§ 3. Vývoj a hospodářství.

Přicházíme ke třetí větě materialistického pojmání dějin: Ve vývoji jsou hospodářské poměry jedině určujícím a vymezujícím činitelem. Výroba a směna zboží jsou základem všelikého společenského řádu. Mění-li se výroba, mění se povlovně celá socialní, politická, právní, mravní a náboženská vrchní stavba. Již shora (na str. 21) uvedli jsme charakteristické místo, na kterém Engels tento názor pronáší. Dle něho jest třeba hledati „poslední příčiny všech společenských změn a politických převratů ve změně výroby a směny“.

Zde přicházíme k pravému jádru „materialistického pojmání dějin“. Obě dřívější věty zdědili Marx a Engels po škole Feuerbachově a Heglově. Právě uvedená třetí věta jest jejich vlastním výrobkem.

Avšak právě touto větou zaplétají se sami s sebou do rozporu. Mát mítí přece platnost všeobecnou, nezměnitelnou tak, aby ve všech dobách lidských dějin zůstala stejně pravdivou. Ale, pravíme, vždyť nenáleží věta ta k vědám mathematickým. Není tedy pravda dle Marxe a Engelse, že mimo vědy mathematické není žádných nezměnitelných ideí a zásad.

Dále jest patrno, že tato věta má jen s hlediska čirého materialismu smysl a platnost. Není-liž kaž-

dému, kdo ví, že vdechnul Bůh člověku duši duchovou, k božskému obrazu stvořenou, že duši této vštípl touhu po poznání všeliké pravdy a po dosažení všelikého dobra, na první pohled jasno, že hospodářské poměry nemohou býti „poslední příčinou všech společenských změn“? Člověk má nejen pudy a náklonnosti, které směřují k věcem hospodářským, ale má také takové náklonnosti, které si volí svým předmětem dobra nadsmyslná, kterážto dobra mají také značný vliv na jeho chtění a jednání a tím zároveň na celý společenský vývoj.

Jistě, že člověk chce především žít, se žít, odívat, příjemně bydlet, a proto bude hospodářská činnost hrát vždy vynikající úlohu v jeho životě. Ale o tom vědělo se již ode dávna, a nebylo k tomu potřeba Marxe, aby věc odkryl. Než, člověk nežije toliko chlebem. Jeho duchová, nesmrtelná duše žádá si vznešenějšího pokrmu. Chce rozšířit kruh své moci a svého vědění; nechce toliko znáti, co zde jest a co se děje, ale chce také vědět, jak to jest a proč se tak děje. A tak proniká na všech stranách až k prvé příčině všech věcí, až k Bohu, prameni a cíli všeliké jestoty. A tu se shledáváme se základem a kořenem náboženství. Člověk vstupuje v živý styk s neviditelným pánem a ředitelem všech věcí, který jest také pánem a ředitelem člověka. K tomu přistupuje, že smrt po krátkém čase vyrve člověka z tohoto života, a přece ozývá se mocně v srdci každého jednotlivce neukojitelná snaha po dokonalém štěstí, touha po nesmrtelnosti.

Tak přicházejí všichni lidé, ať žijí v jakýchkoli hospodářských poměrech, přemýšlením k víře v onen svět, k němuž jest tento život jen průpravou a dobou zkoušky, k víře v onen svět, na kterém se dostane věčné odplaty za dobré a zlé. Není-liž nyní patno, že tyto myšlenky o nesmrtelnosti, že tyto naděje mají značný vliv na lidskou činnost, a sice neodvisle od hospodářských poměrů? Neboť poměry národohospodářské mění se s místem, náboženství a mravnost však jsou společným dobrem celého lidstva,

jako jsme na jiném místě dokázali.¹⁾ Kdo všechno toto popírá, kdo náboženství a mravnost, právo a politiku chce vysvětliti z podmínek výroby jako z jejich „posledních příčin“, kdo s Marxem a Engelsem vidí v náboženství jen „fantastický odraz (odlesk) ve hlavách lidí, odraz oněch vnějších mocností, jež ovládají jejich každodenní bytí“, ten staví se již předm na základ strohého, hrubého materialismu.

A co říká historie úloze, kterou přidělují socialisté hospodářským poměrům ve vývoji lidstva? Čestně a poctivě řečeno, historie nás poučuje, že náboženské a mravní idee byly jistě častěji příčinou dalekosáhlých hospodářských převratů, nežli na obrat. Celý hospodářský a sociální život národa israelského byl proniknut a udržován věrou. Podobně křesťanství nebylo věrou účinkem a plodem hospodářských poměrů říše římské, tak jak byly za časů Augustových. Jeho učení bylo v rozhodném a přímém odporu s panujícími tehdy ideami a změnilo ponaáhlu také v hospodářském vzhledu celou společnost. Vzpomeňme si jen na učení o povinnosti a hodnotě práce, na odstranění otroctví, na vymanění žen z jich nízkého postavení, na obrod rodiny, na vznik nesčetných ústavů křesťanské lásky a křesťanského milosrdenství.

K. Kautský má ovšem za to, že dovede vysvětliti křesťanství z hospodářských poměrů za doby římských císařů. „Odvrát od věcí pozemských a touha po smrti u křesťanů“ dá se dle něho „vysvětliti z hmotných podmínek doby římských císařův.“²⁾ Ale jak se s tím srovnává okolnost, že křesťanství nevzniklo na vlastní půdě římské, nýbrž v pohrdaném Judsku, kde již ode dvou tisíciletí bylo v předobrazech a proroctvích ohlašováno a odkud bylo židovskými apoštoly po celém světě rozšířeno? A jest vůbec touha po smrti a odvrát od věcí pozemských v učení křesťanském obsažen, aneb jest snad v křesťanství něčím zvláštním? To může tvrditi jen ten, kdo křesťanství nezná. Křesťanství učí, že

¹⁾ Srv. Cathrein, Moralphilosophie I. (3 vyd.), str. 508. nn.

²⁾ Srv. Die Neue Zeit, 15 r. (1896—97) I, 215.

náš život na zemi jest přípravou na život příští, a že na prahu věčnosti očekává každého člověka přísný soud, který rozhodne o jeho šťastné anebo nešťastné věčnosti. Avšak jest to křesťanství něčím zvláštním? Což tomu nevěřili staří Egypťané, Babyloňané, Assyrové a s nimi Řekové a Římané?

Co však hlavní jest: křesťanství nemá svůj nezníčitelný základ v abstraktních ideách a názorech, nýbrž v nezvratných událostech dějinných. Za časů císaře Augusta objevil se v Judsku Messiáš, kterého vyvolený lid již po dvě tisíciletí očekával. Nesčetnými zázraky a prorocstvími, zvláště pak svým slavným z mrtvých vstáním dokázal, že jest Synem Božím od Otce poslaným. Tato událost jest, jak již na ni sv. Pavel energicky důkaz klade, základem naší víry, a za její pravdivost vytrpěli mnozí očití svědkové nejpotupnější smrt. Dají se snad tyto události také vysvětliti z tehdejších hospodářských poměrů? Dá se snad dle tehdejšího způsobu výroby a směny pochopiti, kterak to, že Kristus, aniž školy navštěvoval, hlásal tak podivuhodné, tak vznešené učení, které jako kvas pozměnilo svět; kterak to, že dovedli chudí rybáři hlásati na jeho rozkaz tajemství kříže, které bylo židům pohoršením a poháněním bláznovstvím, celému světu s patrným výsledkem a že naplnili svět ohlasem svých zázraků a svého učení?

Kdo se ve svém srdci nevzdal již úplně křesťanství a nepřešel na půdu čirého materialismu, ten vidí na prvý pohled, že se tento výklad udržeti nedá. Nelze-li však vysvětliti křesťanství z národohospodářských poměrů, pak jest marnou snahou, aby se celá západní kultura od Krista až po naše dny vyložila ze způsobů výroby a směny. Je-li každé náboženství jen „myšlenkovým odleskem hospodářského stavu ve hlavách lidstva“, kterak mohla si katolická církev v nauce a v útvaru po všechny časy a na všech místech zůstati stejnou přes různost hospodářských poměrů v různých zemích a v různých stoletích?

Co jsme řekli o křesťanství vůbec, můžeme ob-

jasniti nesčetnými jednotlivými případy. Jak mocný vliv měly na př. křížové výpravy na kulturní vývoj západu! Dají se snad také vysvětliti z výrobních poměrů? Nemají-li spíše svůj základ v křesťanské víře? Také mohamedanismus, humanismus, reformace zasáhly hluboko do všech poměrův a zavedly vývoj společenský na jiné cesty. Podobně i anglická a francouzská revoluce mají svůj kořen v náboženských ideách, najmě pak poslední v mravní a náboženské frivolitě francouzského dvora a encyklopaedistů.

Tak bychom mohli projíti celé dějiny a shledali bychom, že všude a vždy náboženské a mravní idee měly aspoň zrovna tak veliký vliv na vývoj lidstva, jako poměry hospodářské. „Hlavním, jediným a nejhlubším thematem světových dějin, kterému všechna ostatní jsou podřízena,“ praví Goethe, „zůstává spor mezi věrou a nevěrou.“

Na jeden bod chceme ještě poukázati, který nám dovoluje, abychom takoruka rukama ohmatali, že se socialistický názor na dějiny nedá udržeti. Kdo popíše vliv, jaký měli velicí mužové: politické, vojevůdci, umělci, učenci, svatí na svět jim současný a pozdější? Vzpomeňme si na Cyra, Alexandra Vel., Perikla, Konstantína Vel., Chlodvíka francouzského, Karla Vel., Alfréda Vel., Štěpána I. uherského, Jindřicha VIII. anglického, Petra Vel. a na mnohé jiné. Postavme nyní na místo císaře Karla V. Alexandra Vel. anebo Caesara, na místo Ludvíka XVI. muže, jakým byl Napoleon; věru, že by se tu byl běh moderních dějin úplně změnil. Lze takové geniální muže také pochopiti z hospodářských poměrů tehdejší doby a tehdejšího okolí? Ovšem, jest nám také u velikých mužů připustiti jisté sociální poměry, avšak i když připustíme poměry stejné, jest tu tisíc možností, jak se věci vyvinouti mohly, a tyto možnosti závisely na povaze, nadání a ráznosti toho kterého muže.

Také anglický socialista L. Belfort-Bax na-

¹⁾ Westöstlicher Divan. Werke IV. (Stuttgart 1850) str. 282.
Cathrein: Socialismus.

padl tento slabý bod materialistického pojmání dějin. Rozvinul se pak o té věci mezi ním a K. Kautským zajímavý spor. Bax se domnívá, že Marxova theorie dějin potřebuje opravy, aspoň ve smyslu, v jakém jí rozumějí Mehring, Plechanov a Kautský.¹⁾ Rozeznává dva činitele ve vývoji, kteří jdou spolu rovnoběžně: jednoho vnějšího a druhého vnitřního. Činitelem vnějším jsou „hospodářské podmínky“, činitelem vnitřním jest „psychologický popud“, idee a názory, jimiž bývá lidský kon a konu pominutí ovládáno. Oba činitelé působí sice současně, ale jsou přece až do jistého stupně na sobě nezávisly.

Kautský brání se proti tvrzení, že by byl jiného mínění, nežli jakého byli Marx a Engels. Také dle něho působí prý duch při vývoji, ale ne jako pán, nýbrž jako sluha. Také on prý přijímá, že jsou ještě jiné zájmy mimo hospodářské, avšak poměry výrobní jsou prý oněmi „podmínkami“, které duchu stále nové úkoly dávají a takto směr celého vývoje řídí.

Oba mají pravdu v tom, že mimo hospodářské poměry má také duch velikou úlohu ve vývoji, ale oba se mýlí, domnívají-li se, že lze s materialistického hlediska připustiti ducha k úloze samostatné. Kautský snaží se sice, aby tuto úlohu pokud možno seslabil. Duch má dle něho svou úlohu ve vývoji, ale úloha ta jest jen úlohou sluhy. „Duch hýbe společností, ale ne jako pán hospodářských poměrů, nýbrž jako jejich sluha. Tyto dávají duchu úkoly, které jest mu čas po čase luštití. A proto ony také určují výsledky, ke kterým duch za daných historických podmínek dospěti může a musí.“²⁾

Co však jest činiti tomuto „duchu“ jako samostatnému činiteli vedle hospodářských poměrů, není-li nic jiného nežli hmota a pohyb a není-li duch ničím jiným, leč pouhou „mozkovou funkcí“, jak

¹⁾ Srv. Die Neue Zeit r. 14., II., 652 nn. a r. 15. sv. I.

²⁾ Die neue Zeit, r. 15., I. 231.

sám Kautský doznává? Marx a Engels soudili ovšem jinak. Dle obou jest řád společenský, politický, právní a náboženský „stavbou vrchní“, která spočívá na výrobních poměrech jako na stavbě spodní a s ní se mění. Na jednom, často uváděném místě praví Marx: „Určité společenské formy vědomí odpovídají výrobním poměrům ve společnosti, vezmou-li se v celku.“ Engels se chlubí, že s Marxem ukázali, „že všechny dosavadní dějiny byly dějinami třídních bojů, a že tyto vzájemně se potírající třídy jsou výplody výrobních a směnných poměrů, slovem, že jsou výplody národohospodářských poměrů své doby; že tedy vždy příslušný oekonomický útvar společnosti tvoří věcný základ, z něhož v poslední instanci třeba vykládati celou vrchní stavbu právních a politických zařízení, jakož i náboženských, filosofických a jiných představ každého období dějinného. Tím idealismus vypuzen ze svého posledního útočiště, z pojmání dějin, zaveden názor materialistický a udána cesta, na které by se vědomí lidí vykládalo z jejich bytu a ne, jako až dosud, byt z jejich vědomí.“¹⁾ Jest to tedy zcela po nemarxovsku, vykládají-li se hospodářské poměry také z náboženských ideí. Praví přece Engels, že náboženství jest jen „fantastickým odrazem ve hlavách lidí, odrazem oněch vnějších mocností, jež ovládají jejich každodenní bytí.“ Odraz řídí se dle předmětu a ne na obrat. Také prof. Sombart, upřímný podivovatel a žák Marxův, vykládá dějiny tak, že „vše, co nacházíme u lidí na víře, ideálech a světovém názoru, jest výplodem okolností, ve kterých žijí.“²⁾

§ 4. ○ vývoji a protivách třídních.

Jest nám zkouseti ještě čtvrtou a poslední větu materialistického názoru dějinného, která zní:

¹⁾ E. Dührings Umwälzung der Wissenschaft str. 11.

²⁾ Socialismus und sociale Bewegung im 19. Jahrhunderte, str. 52 až 53.

V dějinách vyvíjí se vše v hospodářských protivách a třídním bojem.

Výrobní podmínky mění se dle Marxe pomalu sice, ale ustavičně. Zatím co se mění, zůstává státi společenský útvar dřívějšího období, ačkoliv se k novým výrobním podmínkám nehodí. Teprve znenáhla ukazuje se rozpor mezi platným společenským řádem a mezi novými národohospodářskými poměry. „Probouzející se poznání,“ praví Engels „že trvajících společenská zařízení jsou nerozumna a nespravedlivá, že rozum stal se nesmyslem a dobrodiní obtíží, jsou jen známkami, že ve výrobní methodě a ve formách směnných udály se ve vší tichosti změny, k nimžto se společenský řád, který byl přistřížen dle dřívějších národohospodářských podmínek, více nehodí. Tím se zároveň praví, že prostředky k odstranění vzniklých nepořádků jsou taktéž obsaženy ve změněných výrobních poměrech, ať již více vyvinuté, anebo méně. Prostředků těch netřeba teprv hlavě vymysleti, nýbrž hlavě třeba, aby je vypátrala ve přítomných hmotných úkonech výroby.“¹⁾

Daleko jest nás, abychom popírali, že třídní boje hrají také důležitou úlohu v dějinách lidstva; ale tvrzení, „že celá dosavadní historie byla jen historií o třídních bojích“, jest zase takovým jednostranným přeháněním, jaké u socialistů často nalézáme. Žda čteme něco v celých dějinách starověku na východě o třídních bojích? Čteme ovšem o bojích národních mezi Assyry, Babyloňany, Egyptany, Medy, Peršany atd.; čteme o politických a společenských převratech, které způsobily velicí vojevůdcové a dobyvatelé, ale po třídních bojích nenalzáme ani stopy. Veliké lidové massy byly a zůstaly ujařmeny, které nesly své jho v tupé oddanosti. A přes to, jak velikým byl kulturní vývoj u všech těchto národů! Později potkáváme se jako s hlavními činiteli společenského převratu s národními boji Řeků a Peršanů, Řeků mezi sebou, Řeků a Macedoňanů, Řeků

¹⁾ Engels, E. Dühring's Umwälzung der Wissenschaft str. 253.

a Římanů, Římanů a okolních národů, obzvláště Karthagiňanů. Vliv Řecka a Říma na kulturní vývoj celého západního lidstva nedá se vypočítati a nedá se třídními boji vysvětliti. Později přicházejí boje Říma se severními národy a smíšení se různých plemen, která vytvořila nové pokolení. Získaly snad třídní boje germánské národy křesťanství a povznesly je na kulturní výši, která až dosud vzbuzuje podiv nepředpojatého dějepisce? Co nám vykládají dějiny o Indii, kde již od 3000 let jsou tytéž společenské třídy, které zapustily tak hluboko kořeny, že není dosud žádné vyhlídky na jejich změnu? Určovaly vůbec někdy třídní boje vývoj vědy a umění a tím celý postup vzdělanosti? Dají se uvést na třídní boje moderní vynálezy, zvláště umění tiskařské a stělný prach, parní a elektrické stroje a jich upotřebením při parních lodích, drahách, továrnách, telegrafech atd.? A přece ony jsou těmi vlastními revolucionáři, kteří stvořili nový svět.

Uprostřed jednotlivých národů byly zajisté také třídní boje, jako se dovidáme z dějin Řecka a Říma. Avšak tyto třídní boje obmezovaly se skoro výhradně na některá města a neměly na vývoj daleko toho vlivu, jaký měly vztahy k okolním národům a jaký měla činnost velikých státníků a vojevůdců.

Než připustíme, že všechny dějiny jsou dějinami třídních bojů; zdaž by se nám tu jako nezbytný následek materialistického pojmání dějin neukázaly u všech národů dva sobě odporující světové názory s ohledem na náboženství, mravnost, právo a politiku? Po tom však není ani stopy ani u starých východních národů: Egyptanů, Číňanů, Indů, Assyřů, Peršanů, ani u Řeků, Římanů, Germánů atd. Římští plebejové neměli jiných náboženských, mravních a právních názorů, než patriciové. Také v celém středověku, přes to, že panovaly třídní boje, nenacházíme protiv v názorech náboženských, mravních a socialních. Vysocí a malí, rytíři a sedláci, papež a císař stáli přese všechny politické a hospodářské protivy na základě týchž nábožen-

ských a právních náhledů. Kolik změn zažily na př. Itálie a Španělsko od zániku říše západořímské, a přece zůstaly na úrovni co se týče náboženství, mravnosti a práva. Převládá-li na př. v novější době v Itálii nevěra, pak není tomu tak v oněch vrstvách, které trpí za nynějších národohospodářských poměrů, nýbrž jest tomu tak u tak zvaných šťastných, t. j. u těch, kteří se vžili do nevěry na universitách, jak se to také jinde stává.

HLAVA II.

Užití materialistického názoru na dějiny k odůvodnění socialismu.

Všeobecná theorie o dějinách, jak jsme o ní v předchozích paragrafech pojednali, jest základem, na němž Marx a Engels staví svůj socialismus. Theorie o dějinách má nám ukázati, jak a z jakých důvodů spěje nynější kapitalistický společenský řád nezbytně k socialismu.

Základem všech dalších vývodů jest nauka o nadhodnotě. Nadhodnota není leč cizí prací, kterou si kdo bez odměny přivlastnil. Hnán nenasytnou touhou po zisku snaží se kapitalista, aby si nadhodnotu na každý možný způsob zvětšil. Prvním prostředkem k tomu jest, aby při mzdě co možná nejmenší nechal dělníka co nejdéle pracovati; druhým pak prostředkem jest, aby učinil práci dokončováním technických přístrojů a zařízení vždy produktivnější. A tak se utváří vždy strožší protiva mezi „společenskou výrobou a kapitalistickým přivlastňováním.“¹⁾ Veliké závody, ve kterých mnoho sil dle jednotného plánu, tedy společensky vyrábí, zatlačují vždy více závody malé.

¹⁾ Engels, Entwicklung des Socialismus, str. 31.

Zároveň soustřeďuje se vlastnictví výrobních prostředků vždy více v rukou menšího počtu lidí. „Odpor mezi společenskou výrobou a kapitalistickým přivlastňováním ukazuje se jako protiva mezi proletariátem a buržoasií.“¹⁾

Zatím co se výroba uvnitř jednotlivých továren vždy více společensky vytváří, panuje na venek v nynější společnosti hotová anarchie.²⁾ Divoký anarchistický boj o život zuří mezi kapitalisty, z nichž každý, nepřehlížeje trhu, vrhá se slepě na výrobu. Tento anarchistický boj přivodí „tak asi každých 10 let hospodářské krise, které společností otrásají.“ Nadvýroba, váznutí obchodu, úpadky, nucené prodeje uvádějí všechny poměry do nepořádku. Následek těchto krisí jest na jedné straně stále větší koncentrace (akkumulace, hromadění se) kapitálu v rukou vždy menšího počtu lidí a na druhé straně stále rostoucí počet dělníků proletářů a stále rostoucí bída jejich. Tvoří se „průmyslové záložní vojsko“, t. j. „počet námezdních dělníků, převyšující počet oněch, jež kapitál může průměrně zaměstnávatí...“, a ti zůstávají po ruce pro ty časy, ve kterých pracuje průmysl s houževnatostí, bývají vyhozeni na ulici, jakmile přijde nezbytný úpadek, jsou však po všechny časy olověným závažím zavěšeným na nohy dělnické třídy v jejím boji o existenci s kapitálem.“

Zrovna tak, jako na jedné straně počet proletářů se vždy množí a jejich postavení se zhoršuje, tak zase na straně druhé počet kapitalistů se zmenšuje a jejich majetek ohromně vzrůstá. Konečně stane se protiva mezi několika málo kapitalisty a mezi nesmírným počtem proletářů nesnesitelnou, tak že „státu bude se uvázati v úkol, aby řídil výrobu.“³⁾ „Na místo společenské výrobní anarchie vstoupí společensky dle plánu řízená výroba dle potřeb jak celku, tak každého jednotlivce. Proletariát uchopí

¹⁾ Engels, Entwicklung des Socialismus, str. 31.

²⁾ Tamtéž, str. 33.

³⁾ Tamtéž, str. 37.

se státní moci a přeměni především výrobní prostředky ve vlastnictví státu.“ Ale tento první úkon, ve kterém stát vystupuje skutečně jako představitel celé společnosti, jest zároveň jeho posledním samostatným úkonem jako státu. Stát odumře a všechny rozdíly tříd vymizí.¹⁾ A tu jsme již uprostřed v příští společnosti socialistické.

Základními pilíři celého důkazu jsou: 1. Nauka o nadhodnotě, která se zakládá na Marxově teorii o hodnotě (theorie o nadhodnotě); 2. tvrzení, že se závody neustále soustřeďují a s tím zároveň že kapitál vždy více se hromadí v držbě několika málo jednotlivců (theorie o akkumulaci); 3. že hospodářské krise jsou stále četnější, a že působí stále hroznější spousty (theorie o krisích); 4. že současně s hromaděním se kapitálu na jedné straně roste stále na straně druhé „mimoslužebné postavení“ („Ausserdienstsetzung“) dělníků (armáda přespočetného dělnictva) a tím i jejich bída (theorie o zbedačování).

§ 1. Marxova theorie o hodnotě a nadhodnotě.

Kapitál přichází, dle Marxe,²⁾ na svět tak, že „od hlavy až k patě ze všech porů krev a špína mu teče.“ Kapitál není leč nezaplacenou, dělnictvu bez odměny vzatou prací, čili, jak Lassalle jej nazval, „cizáctvím“ (Fremdthum). Aby tento rozsudek, jež nad kapitálem byl vyřkl, odůvodnil, užívá Marx své nauky o hodnotě, kterou jsme již výše (str. 22.) podrobně vyložili.³⁾

¹⁾ Engels, Entwicklung des Socialismus, str. 40—41.

²⁾ Das Kapital, I, 726.

³⁾ Někteří chtějí pevně státi k »materialistickému pojmání dějin«, aniž Marxovu nauku o hodnotě přijímají. Ale pak přestávají býti stoupenci socialismu Marxova. Marx pokládal nauku svou o nadhodnotě zcela bez odporu za hlavní podklad svého systému. Člověk musil by býti slepcem, aby toho neviděl. Celé pojmání »kapitálu«, »kapitalismu«, »hromadění statků« atd. spočívá na nauce o »nadhodnotě«, jež opět nutně předpokládá na-

Marx rozeznává dvojí hodnotu: hodnotu užitnou a hodnotu směnnou. Hodnota užitná záleží v tom, jak která věc k ukojení lidských potřeb jest užitečna; hodnota směnná pak spočívá v poměru, ve kterém tovary navzájem zaměňovati se mohou. Hodnoty užité jsou sice nosiči hodnoty směnné, jelikož jen věci užitečné mohou obsahovati hodnotu směnnou; ostatně však jest hodnota směnná na hodnotě užité vnitřně nezávislá. Hodnota směnná se určuje prací ve zboží obsaženou.

Poslyšme Marxe samotného: „Vezměme,“ praví, „dva tovary, ku př. pšenici a železo. Ať jest směnný jich poměr jakýkoliv, vždy dá se vyjádřiti rovnicí, v níž jisté množství pšenice se rovná nějakému množství železa, ku př. 1 míra pšenice = a centům železa. Co vyjadřuje tato rovnice? Vyjadřuje to, že ve dvou rozdílných věcech existuje něco společného téže velikosti: v 1 míře pšenice a podobně i v a centech železa. Obě věci rovnají se tedy něčemu třetímu, co samo o sobě není věcí tou ani onou. Každá z obou věcí, pokud jest hodnotou směnnou, musí se tedy dát převésti na ono třetí.“¹⁾ Nuže, co jest ono třetí, to společné? „Ono společné nemůže býti geometrickou, fysickou, chemickou aneb vůbec nějakou přirozenou vlastností tovarů. Tělesné jejich vlastnosti přicházejí v úvahu vůbec jen potud, pokud je činí užitečnými. Jinak je to však právě abstrahování od jejich užitných hodnot, co směnný poměr tovarů patrně charakterisuje. V poměru tomto platí jedna hodnota užitná právě tolik, jako každá jiná, jen když je po ruce v patřičné proporci.“ Co tedy ještě zbývá? „Odezíráme-li od užité hodnoty předmětů zboží,

uku o hodnotě. Zapírání tu nic nepomáhá. Vyjádření Engelsovo, že »materialistickým pojmáním dějin« a naukou o »nadhodnotě« socialismus se stal »vědou«, jsme uvedli již na str. 19. E. v. B ö h m - B a w e r k (při ukončení Marxova systému ve spise »Festgaben für Knies« [1896] str. 91.) tvrdí zcela po právu: »Základními pilíři systému Marxova jsou jeho pojem hodnoty a zákon o hodnotě.«

¹⁾ Das Kapital, str. 3.

zbývá jim ještě jen jedna vlastnost, totiž vlastnost výrobků práce. Než i výrobek práce se nám v rukou již proměnil. Odezíráme-li od hodnoty jeho užité, tu odezíráme i od částí tělesných a tvarů, jež onen výrobek práce činí hodnotou užitou. Není to již stůl, neb dům, neb nit, nebo nějaká užitná věc vůbec. Všecky její smyslné jakosti zmizely. Již to není též výrobek práce truhlářské, nebo stavební, nebo přádlácké, nebo vůbec nějaké určité práce...“ Nezbylo z nich nic, než tatáž příšerná věcnost (předmětnost), pouhý rosol (huspenina) lidské, rozdílu neznající práce, t. j. vydání lidské práce bez ohledu na formu vydání jejího. Tyto věci jen představují ještě, že při jich výrobě lidská síla pracovní byla vydána, že je v nich lidská práce nahromaděna.“¹⁾

„Hodnota užitná nebo statek má tedy jen jednu hodnotu, poněvadž odtazité lidská práce jest v něm zpředmětněna či zmaterialisována. Než, jak sluší měřiti velikost jeho hodnoty? Množstvím v něm (totiž statku) obsažen a hodnoty tvorné podstaty (substance) práce. Množství (kvantum) práce samo měří se jejím trváním, doba pak pracovní má zase své měřítko v určitých částkách časových, totiž v hodině, dni atd.“

„Mohlo by se zdáti, že, určuje-li se hodnota nějakého zboží množstvím práce při výrobě jeho vynaložené, že, čím dělník jest línější a neobratnější, tím zboží jeho jest cennější, poněvadž tím více času spotřeboval, aby je zhotovil. Než práce, která podstatu hodnoty tvoří, jest stejná práce lidská, vynaložení téže lidské síly pracovní. Úhrnná pracovní síla společnosti platí tu za jednu a tutéž sílu pracovní, ačkoliv se skládá z nesčíslných individualních sil pracovních. Každá z těchto individualních sil pracovních jest táž lidská síla pracovní, jako jiná pracovní síla, pokud má ráz průměrné síly pracovní a pokud jako takováto společensky průměrná práce působí, tedy pokud při výrobě zboží jen průměrně

¹⁾ Das Kapital, str. 4.

nutné či společensky nutné doby pracovní potřebuje. Společensky nutná doba pracovní jest pak ona pracovní doba, již jest zapotřebí, aby vůbec nějaká užitná hodnota za stávajících společensky normalních podmínek výrobních a za společenského průměrného stupně obratnosti a intenzivnosti pracovní vytvořena byla.“¹⁾

Jak Marx zásady, že hodnota směnná jest něčím na hodnotě užité vnitřně nezávislým a že záleží pouze ve „sražené době pracovní“, užívá k vysvětlení kapitalistického „tvoření přebytků“, bylo již dříve vysvětleno. (Str. 25. nn.) Marxovo učení o „nahodnotě“ a o „processu nahromadovacím“ stojí a padá s jeho naukou o hodnotě. Je-li tato klamná, pak samy sebou v niveč se rozpadávají všechny důsledky z ní vyvozené. Přihlédněme tedy k této nauce blíže.

Marx může pro svou hlavní zásadu, že směnná hodnota některé věci neurčuje se její hodnotou užitou, nýbrž výlučně prací v ní obsaženou, odvolávati se k autoritám nejčelnějších národních hospodářů, na př. Adama Smitha,²⁾ D. Ricarda a jiných. Socialismus vystupuje tu, jako v mnohých jiných kusech, jen jako dědic liberálních učitelů národohospodářských, z jejichž zásad vyvozuje logické důsledky. Teprve od té doby, co Marx, Lassalle a jiní zásady té se zmocnili, aby soukromému kapitálu zasazovali rány nejcitelnější, nahlédla se povážlivost zásady oné a spěchalo se, zásady té se zřící neb ji aspoň podstatně obmeziti.

Marx má dále pravdu v tom, že hodnotu užitou rozlišuje od hodnoty směnné. Rozdíl ten shledáváme již u Aristotela a jeho vykladačův.

Aristoteles³⁾ rozeznává dvojí upotřebení

¹⁾ Das Kapital, str. 5.

²⁾ Natur und Ursachen des Volkswohlstandes. Deutsch von Löwenthal (Berlin 1879). Str. 31: »Práce tedy jest pravým měřítkem směnné hodnoty všech statků.«

³⁾ Polit. I, 9. 1257, a 6. sqq. S. Thom, In I. Pol. l. 7. Silvest. Maurus, In I. Pol. c. 6, n. 2.

(užití) statků: jedno upotřebení jest nějakému statku dle zvláštní jeho povahy vlastní (χρησις οικεία), druhé upotřebení jest statku tomu se všemi ostatními statky společné (χρησις οὐκ οικεία). Rozdíl tento vykládá příkladem o obuvi. Obuvi mohu užívati dvojím způsobem: první upotřebení jest obuvi oproti jiným statkům vlastní, a záleží v tom, že se obouvá k ochraně nohou; druhé upotřebení záleží v tom, že mohu obuv směniti za statky jiné. Toto druhé upotřebení jest obuvi společno se všemi statky jinými, jež do obchodu přicházejí. Toto upotřebení poslední můžeme tedy nazvati upotřebením všeobecným, aneb i upotřebením vedlejším.¹⁾

Kdyby byl Marx přestal na tom, že oba tyto způsoby hodnoty rozeznával, nebylo by lze nic proti tomu namítati. Rovněž nebylo by možno nic míti proti tomu, kdyby nebyl chtěl říci nic více, než že zhola abstraktní pojem „hodnoty směnné“ neobsahuje v sobě pojem „hodnoty užité“, neboť hodnota směnná jest poměr, v němž statky hospodářské (hodnoty užité) na vzájem se vyměňují a zaměňují. Pokud setrvám jen při tomto abstraktním pojmu, nepřichází větší nebo menší upotřebitelnost věci v úvahu. Jakmile se však táži, dle čeho se měří výše směnné hodnoty některé věci, musím odpověděti: předně měří se výší hodnoty užité, a to jest právě, čeho

¹⁾ Toto rozeznávání hodnoty užité jest mnohem jasnější, jednodušší a věcnější, než rozeznávání, s nímž se setkáváme u největší části novějších národních hospodářů. Mnozí z nich totiž nazývají hodnotou užítou způsoblost k užití věci té se strany držitele samého, hodnotou pak směnnou zovou způsoblost k odbytí věci ve směně. Než i směna jest upotřebením věci se strany majitele samého. Druhá část jest tedy obsažena v části první. — Jiní zase nazývají hodnotu užítou bezprostřední hodnotou užítou, hodnotu pak směnnou zovou hodnotou užítou prostřední. — A opět jiní, jako Neumann (v Schönbergově »Handbuch der politischen Oekonomie« I. [2. vyd.], 156, pozn. 70), rozdíl ten zamítají, rozděluje hodnoty v subjektivní a objektivní. Rozeznáváme-li v dalším svém pojednání dle panujícího způsobu mluvy hodnotu užítou a hodnotu směnnou, rozumíme hodnotou užítou způsoblost nějaké věci k upotřebení jí všelikého druhu, vyjímajíc zvláštní její upotřebení ve směně.

Marx svou naukou chce popřítí. Marx chce věděti, proč mohu na př. míru pšenice zaměniti za x leštidel na boty, aneb za y hedbáví, aneb za z zlata, aneb proč mohu všechny tyto věci v naznačeném množství pokládati za věci stejné hodnoty, a dává si k tomu následující odpověď: „Ve směnném poměru tovarů (jeví se) směnná hodnota zboží něčím na jejich užité hodnotě zcela nezávislým.“¹⁾ Hodnota užitná není tedy dle Marxe žádným spoluurčujícím činitelem hodnoty směnné. To jest však tvrzení nedokázané a nesprávné, jímž Marx přichází v rozpor sám s sebou.

1. Tvrzení to jest nedokázané. Hlavní důvod, jež Marx pro svůj názor uvádí, jest tento: Hodnota směnná jest něco všem tovarům společného. Než tímto společným nemůže býti nic jiného než abstraktně lidská, v tovarech zpředmětná práce. Ta tedy tvoří hodnotu směnnou.

Připouštíme, že hodnota směnná musí býti něco všem tovarům společného, ježto dle toho navzájem se přirovnávají. Popíráme však, že by tímto společným činitelem mohla býti jediné práce v nich obsažená. Marx neuvádí pro svůj náhled důvodů, nýbrž pouhá tvrzení.

„Toto společné nemůže býti geometrickou, fyzickou, chemickou aneb jinou nějakou přirozenou vlastností tovarů. Tělesné jejich vlastnosti přicházejí v úvahu vůbec jen potud, pokud je činí užitečnými, tedy hodnotami užitnými. Jinak je to však právě abstrahování od hodnot užitných, co směnný poměr tovarů patrně charakterisuje. V poměru tomto platí jedna hodnota užitná právě tolik, jako každá jiná, jen když je po ruce v patřičné proporcii. Jako hodnota užitná jsou tovary především různé jakosti (kvality), jako hodnota směnná mohou býti jenom rozmanité kvantity, neobsahují tedy ani atomu hodnoty užité.“²⁾

¹⁾ Das Kapital, str. 4.

²⁾ Tamže, str. 12.

Zde se pouze tvrdí to, co by bylo dokázati. Ano, to stavi se dokonce za „patrné“. A přece na tom závisí všechny důsledky ostatní.

Věru se divíme, že mohl Marx tak důvěřivě a bez všech důkazů tvrditi, že mimo práci není nic, co by všem tovarům bylo společno.

Již Aristoteles, jehož se opět a opět dovolává, mohl jej poučiti o něčem správnějším. Veliký tento badatel učí výslovně, že musí býti v tovarích něco společného, čím mohou navzájem se přirovnávat a měřiti. Touto společnou měrou všech hodnot směnných jest potřeba, t. j. způsobilost k ukolení nějaké potřeby člověka, čili jinými slovy, upotřebitelnost.¹⁾ Ať jsou věci, jež se směňují, sebe více od sebe rozdílny, přece všechny shodují se v tom, že nějakou potřebu člověka ukájejí, že mu nějak jsou užitečny a prospěšny. V tom mohou se navzájem přirovnávat a nějakou jednotkou se měřiti.

Tvrzení, Marxem pronesené, že jediné práce tvoří hodnotu směnnou, jest však nejen nedokázané, nýbrž

¹⁾ Ethic. Nic. V., 8. 1133, a. 25: Δεῖ ἄρα ἐνὶ τινὶ πάντα μετρεῖσθαι. . . ., τούτο δ' ἐστὶ τῆ μὲν ἀληθεία ἢ χρῆσις, ἢ πάντα συνέχει. Překládáme se sv. Tomášem (Ethic. V. l. 9.) a Silvestrem Maurem (In Ethic. c. 5. n. 8.) *χρῆσις* slovem potřeba. Ostatně se může slovo *χρῆσις* vyjádřiti i slovem užití. Smysl je v obou případech úplně stejný, poněvadž užití nějaké věci a potřeba věci té se strany člověka jsou k sobě v poměru nutném. Užíváme nějaké věci jen proto, že věci tou můžeme nějakou potřebu ukoliti a pokud jí potřebu tu ukoliti můžeme. Latinský překlad Lambinův zní tedy zcela správně: Unum quiddam esse oportet, quod cetera omnia metiatur. Hoc autem re quidem vera est usus seu indigentia, quae omnia continet. Sv. Tomáš Aquin. (l. c.) vykládá slova Aristotelova takto: Dicit quod ideo possunt omnia adaequari, quia omnia possunt commensurari per aliquod unum, ut dictum est; hoc autem unum quod omnia mensurat, secundum rei veritatem est indigentia, quae continet omnia commutabilia, in quantum omnia referuntur ad humanam indigentiam: non enim appetiuntur secundum dignitatem naturae ipsorum; alioquin unus mus, quod est animal sensibile, maioris pretii esset, quam una margarita, quae est res inanimata: sed rebus pretia imponuntur secundum quod homines indigent iis ad suum usum.

2. jest i nesprávné. Nemaje ani tušení, porazil Marx sama sebe. Praví: v poměru směnném (při směně) platí jedna hodnota užitná právě tolik, jako každá jiná, jen když je tu v náležitém poměru. Proč musí tu býti hodnota užitná v náležitém poměru? Patrně jen proto, že při určování hodnoty směnné není něčím lhostejným, nýbrž že jest či nitelem určujícím. A dále, proč mohou, jak Marx sám doznává, jen věci společnosti užitečné míti směnnou hodnotu? Zajisté jen proto, že hodnota užitná jest podstatnou součástí hodnoty směnné. Kdyby někdo i sebe větší práci zhotovil boty z lepenky, přece jich nebude moci prodati, poněvadž, neužitečny jsouce, nemají hodnoty směnné.

Avšak, což neexistují hodnoty užitné, jež nemají nižádné hodnoty směnné? Vzduch a denní světlo jsou zajisté hodnoty užitné bez hodnoty směnné. Zcela správně. Než z tohoto následuje jen to, že pouhá užitečnost k hodnotě směnné ještě nestačí, nýbrž že musí přistoupiti ještě podmínky jiné; avšak nevyplývá z toho, že ty věci, jež mají hodnotu směnnou, nemají této (hodnoty směnné) alespoň z části pro svou hodnotu užitnou. Co bychom tak řekli tomuto důkazu: Jsou rozumné bytosti, jež nejsou umělci; tedy pojem bytosti rozumné nenáleží k pojmu umělce? Marxův závěr není lepší. Aby hodnota užitná měla hodnotu směnnou, musí býti schopna, ve výlučné vlastnictví člověka přejíti a nevyskytovat se v množství tak hojném, by každému dle libosti byla po ruce. To-li však předpokládáme, pak závisí její hodnota směnná především na její hodnotě užitné čili na její užitečnosti. Dříví pralesů jihoamerických nemá v tamních krajinách pražádné směnné hodnoty, poněvadž buď není nikoho, kdo by dříví potřeboval, aneb je může míti každý zdarma, jako u nás vodu.

Avšak dejme tomu, že by některý obchodník dopravil do některého evropského přístavu více lodí s nákladem dřeva druhů rozmanitých: Dle čeho se bude cena dřeva měřiti? Snad pouze dle

nákladů a výloh práce, peněz a času, jež přívaz dříví stál? Žajisté nikoliv; neboť pak by musily prodávány býti všecky druhý dříví za cenu stejnou. Tomu však není tak. K čemu především kupci přihlížejí, jest upotřebitelnost dříví. Dřevo lepší a trvanlivější platí se draže. Jemné dřevo cedrové nebo ebenové, nepřihlížejíc ani k nákladům pracovním k nabytí jeho nutným, má větší hodnotu než dřevo jedlové neb březové.

Tisícerymi podobnými příklady dalo by se ukázati, že — dle soudu všeobecného — užitečnost či upotřebitelnost některé věci určuje především její hodnotu nebo cenu. Lepší víno platí se draže, než víno horší, byť vinař oběma druhům stejnou věnoval pozornost. Proč prodávají naši majitelé uhelných dolů kamenné uhlí, jež z téhož důlu pochází, za ceny nestejně? Poněvadž jakost uhlí není tatáž. Louka u Labe v kraji položená má mnohem větší hodnotu směnnou nežli právě tak veliká louka na horách krkonošských se nalézající, a to zcela nezávisle na jakékoliv lidské práci.¹⁾

Než bylo by to nositi vodu do moře, kdybychom chtěli pravdu tak jasnou ještě blíže odůvodňovati. Také není možno proti příkladům uvedeným namítati, že při všech k nabytí plné hodnoty užité byla nutna práce, neboť nepopíráme, že práce má také vliv na hodnotu směnnou, nýbrž popíráme toliko, že práce jedině působí hodnotu směnnou. Ostatně přihlíží se z největší části ku práci jen potud, pokud upotřebitelnost věci nějaké zvyšuje. Než, pomíjejíce mlčky toho, že v přírodě jsou též věci, jež nižádné práce nevyžadují, aby se staly upotřebitelnými, nýbrž jež bezprostředně si přivlastniti a je za jiné vyměnit lze: na př. petrolej, plané plody, ryby a j. p.,²⁾ tož i u samých plodů lidské práce není

¹⁾ Pozn. Autor užívá příkladů luk na Mosele a Rýně, a luk na Harcu a Eifelu.

²⁾ O Marxově nauce o hodnotě viz článek P. Hammersteina T. J. ve »Stimmen aus Maria-Laach« X, 426; Hitze, Kapital und Arbeit (Paderborn 1880), str. 9. nn. Ze sv. Tomáše jest toho dalek, aby považoval hodnotu směnnou jen za vynalo-

tím, co jejich hodnotu směnnou především určuje, — „společensky nutná doba pracovní“, nýbrž umělecké vlastnosti, jež mají, aneb dokonalost, kterou v sobě

ženou práci, vysvitá beze vsí pochyby z přečetných míst. Tak tvrdí na jednom místě, že cena zboží neurčuje se stupněm (dokonalostí) přírody, poněvadž časem kůň draže se prodává než otrok, nýbrž upotřebitelností věci té pro člověka. Summa theol. 2. 2., q. 77. a. 2. ad 3: Sicut Augustinus dicit XI. de Civit. Dei c. 16., pretium rerum venalium non consideratur secundum gradum naturae, cum quandoque pluris vendatur unus equus quam unus servus, sed secundum quod res in usum hominis veniunt. Et ideo non oportet quod venditor vel emptor cognoscat occultas rei venditae qualitates, sed illas solum, per quas redditur humanis usibus apta, puta quod equus sit fortis et bene currat, et similiter in ceteris. Již před tím (corp. art.) prohlásil, kdyby někdo zvíře nemocné prodal jako zvíře zdravé, že by porušil spravedlnost a byl by povinen k náhradě škody. Vůbec zkoumání sv. Tomáše a ostatních theologů, zda a pokud se při prodeji některé věci vady její musí udati, bylo by zrovna nesmyslné, kdyby cena věci nezávisela podstatně na její upotřebitelnosti či užitečnosti, nýbrž pouze na práci na ni vynaložené. Namítali by někdo, že sv. Tomáš nemluví o hodnotě, nýbrž o ceně, sluší odpověděti, že hodnota a cena nutně spolu souvisí. Není cena nic jiného, než nějakou jednotkou penězi) měřená a vyjádřená hodnota. Při pojednání svém o koupi a prodeji se k věci této ještě vrátíme. Srovnej i Costa-Rossetti, Allgemeine Grundlagen der Nationalökonomie (1888), str. 88; A. M. Weiss, Apologie des Christenthums IV., 454. Poslyšme ještě jednoho žáka sv. Tomáše, Dom. Sota O. Pr. (De iustit. et iure l. 6., q. 2. a. 3.): Pretia rerum non secundum ipsarum naturam aestimanda sunt, sed quatenus in usum veniunt humanos. Conclusionis huius ratio naturalis est, quod cum mundus et quae eo continentur, propter hominem facta sint, tantum civili aestimatione res valent, quantum hominibus inserviunt. Quapropter Aristot. V. Ethic. c. 5. ait, indigentiam causam mensuramque esse humanarum commutationum... Ubi autem indigentiam nominamus, ornatum etiam reipublicae intelligimus: ut cuncta complectamur, quae hominibus praeter vitae necessitatem etiam ad suam voluptatem et splendorem usui esse possunt. De Sv. Alfonsa Liguori (Theol. moral. l. 3, n. 801. sqq) jest vůbec učením mezi katolickými bohoslovci zcela všeobecným, že cena, po případě směnná hodnota nějaké věci nezávisí jenom na práci, nýbrž i na mnohých okolnostech, tak ku př. na užitečnosti zboží, na poptávce a nabídce; táž věc může mít na jednom místě vyšší hodnotu, než na jiném místě atd. Viz důkaz v »Kölner Correspondenz« 1894 (vydává Dr. Oberdörffer), strana 27. nn.

obsahují. Uveřejní-li dva spisovatelé po stejné přípravě svá díla, který z nich najde větší odbytu a dostane větší honorář? Ten zajisté, jehož díla dle úsudku publika jsou krásnější, dokonalejší a duchaplnější.

Dle čeho měří se hodnota a cena vystavených obrazů? Snad dle společensky nutné doby pracovní? Nikoliv, nýbrž vnitřní jejich dokonalostí, jež je většinou více plodem genia, nežli plodem práce. Proč obraz Rafaelův nebo A. Dürerův, nebo i malá kresba těchto mistrů tak draze se platí? Proč bývají staré rukopisy, vzácné tisky, historicky památné medaile a mince a podobné věci vydraženy často v cenách tak vysokých? Snad pro práci v nich ztělesněnou? Nikoliv, nýbrž pro jejich vzácnost nebo dokonalost, nebo pro jejich důležitost v dějinách kulturních a p.

3. Marx zaplétá se v rozpory. Dle Marxovy nauky o hodnotě musil by podíl ziskový (splátka zisková — Profitrate), t. j. poměr nadhodnoty k veškerému kapitálu, jehož k nějakému podniku užito, býti různý dle různého „organického složení kapitálu.“¹⁾ Hodnota surovin a strojů a jich spotřeba mění se vždy dle rozličných podniků.²⁾ Musilo by se tedy očekávat, že při stejné splátce nadhodnotní (podílu nadhodnotním, Mehrwerthrate) bude každé odvětví výroby vykazovati různé podíly ziskové. Než jak to vyhlíží ve světě skutečném? Tu platí zákon, že kapitály stejné velikosti dávají bez ohledu na jich složení stejný zisk. Marx sám tuto skutečnost (fakt) připouští, uznáváje odpor, v němž tato skutečnost k jeho zákonu nadhodnotnímu býti se jeví. Nuže, jak se snaží rozpor ten vyloučiti a rozluštit? Po dlouhá léta vedla se uvnitř i vně tábora socialistického živá kontroverse o tom, jak asi dopadne výklad onoho rozporu, jež byl Marx ve třetím svazku svého „Kapitálu“ sliboval. I byl tento třetí svazek Engelsem uveřejněn; jakého způsobu jest tedy tak dlouho očekávané rozluštění? Spočívá v tom, že Marx zákona

¹⁾ Srovnej výše str. 26. nn.

²⁾ Das Kapital III. Bd., 1 Abth., S. 132.

hodnotního se zřiká. Doznává zcela otevřeně, že podíl ziskový je na složení kapitálu nezávislý a že tovary ve skutečnosti neprodávají se dle své hodnoty (dle práce v nich obsažené), nýbrž z části nad svou hodnotu, z části pod svou hodnotou.¹⁾

Zprvu tedy Marx stanovil svůj zákon hodnotní na základě zkušenosti, a konečně sám doznává, že tento zákon zkušenosti odporuje. Snaží se arci zákon hodnotní do té míry chrániti, že tvrdí, že souhrn všech zaplacených cen rovná se úplně souhrnu všech hodnot.²⁾ Avšak oproti tomu Böhm-Bawerk vším právem připomíná, že úkolem zákona hodnotního nemůže býti nic jiného, nežli objasniti onen ve skutečnosti pozorovaný směnný poměr statků. Chcemeť věděti, proč na příklad při směně kabát platí právě tolik jako 20 loket plátna a jaké že jest při této směně naše měřítko. Tak zajisté vyložil význam zákona hodnotního Marx sám. O poměru směnném se však může mluviti jen vzhledem k jednotlivým tovarům.³⁾ Připouští-li se, že poměr směnný jednotlivých tovarů řídí se dle jejich hodnoty (dle práce), upouští se tím od zákona hodnotního a je to tvrzení svévolné, a k tomu ještě zcela neúčinné, praví-li se, že zákon hodnotní platí o výměně tovarů vůbec.

4. Není-li tedy tím, co statkům směnnou jich hodnotu dodává, jediné práce, nýbrž je-li tím především užitečnost a upotřebitelnost věcí těch k ukojení lidských potřeb, pak padá tím také nauka o „nadhodnotě“, o povaze kapitálu, o hromadění (akkumulaci) kapitálu atd., neboť to vše jsou jen důsledky z theorie o hodnotě. V tom arci dáváme Marxovi za pravdu, že „mzda za práci není tím, čím se (mnohým) býti zdá, totiž hodnotou, resp. cenou práce, nýbrž jen hodnotou, resp. cenou pracovní síly.“ Neboť smlouva mezi prácedárcem a dělníkem jest obyčejně jen smlouvou nájemnou. Dělník pro-

¹⁾ Das Kapital III. Bd., 1 Abth. S. 132.

²⁾ Tamtéž str. 140.

³⁾ Böhm-Bawerk, Zum Abschluss des Marxschen Systems (Festgaben für Karl Knies, 1890), str. 116. nn.

najímá svou sílu pracovní a dostává za to mzdu (nájemné) čili cenu za pronajatou sílu pracovní. Avšak to jest jen nesprávným důsledkem z jeho theorie hodnotní, tvrdí-li Marx, že se hodnota směnná (po případě hodnota nájemná) lidské síly pracovní určuje výrobními náklady na ni vynaloženými. Neboť i připustíme-li, že dva dělníci potřebují k výživě sebe a svých rodin stejně, mohou přece jejich síly pracovní míti zcela rozdílnou hodnotu směnnou, je-li jeden z nich zkušenější, nadanější, zručnější a spolehlivější než druhý. Dělník vyučený najde práci snáze a lépe se platí než dělník nevyučенý, muž platí se lépe než žena. Hodnotu směnnou určuje to, co u všech jiných statků, tedy i při síle pracovní, ji určuje, totiž na předním místě její upotřebitelnost a užitečnost.

Právě příklad různé hodnoty sil pracovních dle jich upotřebitelnosti vyvrací Marxovu nauku o hodnotě úplně. Proč schopnější, zkušenější, spolehlivější řiditel, inženýr, lékař, dozorce je lépe honorován než úředník jiný? Proč dostává geniální herec nebo hudebník, znamenitá pěvkyně slušné často přímo obrovské, kdežto jiní umělci přese všecku práci a námahu v podobném postavení sotva nutnou obživu si vydělávají? Či potřebuje snad geniální herečka o tak mnoho více ke svému živobytí než herečka jiná? Či snad talent, genius, krása hlasu a podobné věci dají se převést na „průměrnou dobu pracovní“, tak že by se jich pořizovací náklady daly vypočítati?

S naukou o hodnotě padá též Marxovo tvrzení, že dělník potřebuje jenom části skutečné doby pracovní, aby vyrobil aequivalent hodnoty své síly pracovní (nutná doba pracovní), po všecken čas ostatní že pak koná „nadpráci“ zdarma ve prospěch kapitalistův. Tvrzení toto ukáže se teprve pak v plné své nesprávnosti, uváží-li se, že dle Marxe hodnota práce se určuje nejen pracovní dobou, nutnou k obživě (zachování) jednotlivého dělníka, nýbrž nutnou k obživě dělníkovy rodiny.“¹⁾ Odkud

¹⁾ Das Kapital I., 359.

pak jen to Marx ví, že každý námezdní dělník propůjčuje tovarům nejen tolik směnné hodnoty, kolik k obživě pro sebe a svou rodinu potřebuje, nýbrž i přebytek, který si kapitalista jako „nadhodnotu“ bez odměny přivlastňuje?

Zkrátka, celá socialistická nauka o hodnotě jest plna nesrovnalostí v té míře, že se bezděky tážeme, jak mohl člověk nadání Marxova takovou theorii stanoviti a ji učiniti základem svého systému. To dá se vysvětliti jenom tím, že Marx průmyslové námezdní dělníky pojal zcela jednostranně, a že to, co snad o těchto přibližně platiti se zdá, zevšeobecnil a zcela ideologicky v nauku všeobecně platnou, v systém „vědecký“, zpracoval.

Abychom ještě jedné možné obtíži čelili, podotýkáme, že by také ve státě socialistickém hodnota směnná v platnosti zůstala, a že by se nedala určití pouze vynaloženými náklady výrobními. Nejen při styku (obchodě) s národy cizími, nýbrž i při rozdělování výrobků bylo by třeba k hodnotě směnné přihlížeti, a to tak, že by hodnota směnná byla určována především hodnotou užitnou. Jestliže dva dělníci stejně mnoho pracovali, není možno pod záminkou, že náklady výrobní byly stejny, jednoho dělníka odměniti určitou měrou vína Johannisberského nebo Rüdesheimského, druhého pak touže měrou levnějšího vína Moselského nebo moštu jablečného. I ve státě socialistickém bude možno více práce zaplatiti jedním hektolitrem dobré pšenice než jedním hektolitrem pšenice špatné, byť i náklady pracovní při obou druhích byly stejny. A totéž platí o všech ostatních předmětech potřebných.

§ 2. Soustředování závodů.

Druhým základním pilířem systému Marxova jest tvrzení, že nynější kapitalistický řád výrobní vede nutně ke stále většímu soustředování všech závodů, tak že konečně všechny

menší a prostřední závody od několika málo velkozávodů budou pohlceny.

K tomuto tvrzení dospěl Marx patrně svévolným zevšeobecnováním některých zjevů, s nimiž se ve vlastním průmyslu setkáváme.

1. Ve vlastním průmyslu (v průmyslu v pravém slova smyslu) s výrobou strojní ve velkém zdá se totiž, že se uplatňuje jakási náklonnost (snaha) k centralisaci, po případě k vytlačení závodů menších a prostředních.

Báňských závodů v říši německé od r. 1872 stále přibývalo i co do počtu i co do velikosti. R. 1872 napočítalo se 3967 hlavních a 370 vedlejších závodů s průměrným obsazením 273.930 horníků; r. 1886 však bylo již jen 2189 závodů hlavních a 282 podniků vedlejších s průměrným obsazením 337.193 horníků. R. 1886 bylo 1945 hlavních podniků s těžbou a průměrná osádka obnášela 337.193 horníky, r. 1895 klesl počet hlavních podniků s těžbou na 1581 a průměrná osádka vzrostla na 430.155 horníků.¹⁾ Také v hutnictví klesl počet hlavních podniků z 241 roku 1891 na 237 r. 1895, kdežto průměrné obsazení obnášelo r. 1891 47.627, r. 1895 47.201 a úhrn výrobků hutnických vzrostl ze 4,148.000 tun r. 1886 na 6,323.000 tun r. 1895.²⁾ Počet pracujících pivovarů klesl ze 12.535 r. 1877—1878 na 7847 r. 1895—1896, kdežto naopak výroba vzrostla ze 20.360 millionů hektolitrů v r. 1877—1878 na 37.733 milliony hektolitrů v r. 1895—1896.³⁾ Vedle toho jsou arci průmyslová odvětví, v nichž se tato centralisační tendence sotva objevuje, na př. v závodech na lití železa;⁴⁾ vinopalny vzrostly v herním okrese vinopalnickém ze 48.415 v roce 1887—1888 na 59.789 v roce 1891 až 1892 a na 60.763 v roce 1895—1896.⁵⁾

Ve Veliké Británii klesl úhrnný počet

¹⁾ Srovnej: Statistisches Jahrbuch für das Deutsche Reich, roč. 1888, str. 29., a roč. 1897 str. 35.

²⁾ Statistisches Jahrbuch etc., roč. 1897, str. 37.

³⁾ Tamže str. 43.

⁴⁾ Tamže, roč. 1897, str. 38.

⁵⁾ Tamže str. 41.

přádelen na bavlnu ze 1640 v r. 1870 na 1373 v roce 1890; průměrný počet vřeten jedné přádelny obnášel v r. 1870 20.728, v roce 1890 však 29.506.¹⁾

Soud zcela závěrečný nedá se ovšem ohledně průmyslu na základě posavadních statistik dosud stanoviti. Jest však vždy neurčito, zda tato snaha po centralisaci jest všeobecná a úplně bezmezná. Než, budiž tomu jakkoliv, z centralisace závodů nelze souditi na centralisaci jmění, neboť velkozávody přešly převážnou většinou v ruce společností akciových. Velmi často znamená tedy spojení více závodů v jeden jediný závod aneb též zvětšení téhož závodu, jež akciová společnost převzala, přechod vlastnictví z málo osob na více osob.

2. I kdybychom v průmyslu jakési snahy centralisační popřiti nemohli, znamenáme naopak v zemědělství tendenci ve prospěch rozšiřování závodů menších a prostředních.

V říši německé vykazují sčítání dle povolání z r. 1882 a 1885 následující čísla:²⁾

(Viz tabulku na str. 88.)

Označíme-li podniky ve výměře až do 2 *ha* jako parcelly, podniky od 2—5 *ha* jako malá hospodářství, podniky od 5—20 *ha* jako hospodářství prostřední, podniky od 20—100 *ha* jako větší statky selské a ostatní jako velkostatky, obnášel

	R. 1895	R. 1882
počet parcell	3,236.367	3,061.831
počet malých selských hospodářství	1,016.318	981.407
počet prostředních selských hospodářství	998.804	926.605
počet větších selských hospodářství	281.767	281.510
počet velkostatků	25.061	24.991

¹⁾ Herkner, Arbeiterfrage (2. vyd.), str. 305.

²⁾ Srovnej: Statistik d. Deutschen Reichs, herausg. vom Kaiserl. Statist. Amt. Neue Folge, Bd. CXII.: Die Landwirtschaft im Deutschen Reich nach d. landwirtschaftlichen Betriebszählung v. 14. Juni 1895. Str. 11*.

Kdežto tedy počet velkostatků a větších usedlostí selských zůstal skoro nezměněn, přibýlo středních hospodářství selských 72.100, malých 34.832, parcel 173.338.

Podíl, jež různé skupiny usedlostí na zemědělsky užívané ploše úhrnné zaujímaly, podává tabulka následující:

	Zemědělsky užívaná plocha		Ze 100 <i>ha</i> zeměděl. užívané plochy připadlo na jednotlivé skupiny usedlostí	
	R. 1895 <i>ha</i>	R. 1882 <i>ha</i>	R. 1895 <i>ha</i>	R. 1882 <i>ha</i>
Parcelly	2,415.914	2,159.358	5·58	5·37
Menší selské usedlosti	4,142.071	3,832.902	9·57	9·54
Prostřední selské usedlosti	12,537.660	11,492.017	28·96	28·60
Větší selské usedlosti	13,157.201	12,415.463	30·40	30·90
Velkostatky	11,031.896	10,278.941	25·49	25·59
Úhrnem	43,284.742	40,178.681	100.—	100.—

V říši německé tedy v období od r. 1882 do 1895, jak císařský statistický úřad vším právem podotýká, „střední usedlosti na úkor parcel a velkostatků se zmohly.“

Ve Francii velkostatků (přes 100 *ha*), ještě více však malinkých usedlůstek (pod 1 *ha*) přibýlo. R. 1882 obnášel počet takovýchto usedlůstek 2,167.667, roku 1892 však 2,335.405. Úhrnná výměra usedlůstek čítala r. 1882: 1,083.833; r. 1892: 1,327.253 *ha*. A přece usedlosti selské (s 1—40 *ha*) dle stavu věc

	pod 2 <i>ha</i>	2—5 <i>ha</i>	5—20 <i>ha</i>	20—100 <i>ha</i>	nad 100 <i>ha</i>	Všechny závody dohromady
Roku 1882:						
Počet závodů	3,061.881	981.407	926.605	281.510	24.991	5,276.344
Úhrnná plocha <i>ha</i>	2,159.358	3,832.902	11,492.017	12,415.463	10,278.941	40,178.681
Průměrná velikost <i>ha</i>	0·71	3·91	12·40	44·10	411·31	7·61
Roku 1895:						
Počet závodů	3,236.367	1,016.318	998.804	281.767	25.061	5,558.317
Úhrnná plocha <i>ha</i>	2,415.914	4,142.071	12,537.660	13,157.201	11,031.896	43,284.742
Průměrná velikost <i>ha</i>	0·75	4·08	12·55	46·70	440·26	7·79

z r. 1892 zaujímají vždy ještě více než polovinu usedlostí všech (58·37%) a plochy úhrnné (51·76%).

Úhrnný počet zemědělských podniků francouzských (Alžírsko a francouzské osady vyjímajíc) obnášel r. 1892: 5,702.752.¹⁾ Z majitelů pozemků, kteří vlastní činností zemědělství provozují, obdělávalo jich téhož roku vlastní půdu svou 2,150.699.²⁾

Ve Spojených Státech severo-amerických počet vlastníků půdy, kteří sami zemědělstvím se zabývají, vzrostl od r. 1880—1890 ze 2·98 millionů na 3·27 millionů (tedy o 290.000); počet pak hospodářů nájem v penězích platících vzrostl ze 322.357 na 454.459 (o 132.102), počet nájemců nájem v přírodninách odvádějících stoupl ze 702.244 na 840.254 (o 138.010). Tato čísla tedy poukazují zajisté spíše k tomu, že přibývá rozdělování pozemků, než že by přibývalo jich soustředování.³⁾

Že není třeba obávat se všeobecného pohlcování malých podniků podniky velikými — zvláště v zemědělství — vysvítá ze zákona přibývajícího a ubývajícího výtěžku, jež angličtí národní hospodáři stanovili. Jsou sice závody, jež tím více se vyplácejí, čím jsou větší, t. j. čím více kapitálu a práce na ně se vynaloží. S rostoucí velikostí závodů zmenšují se totiž poměrně (relativně) mnohé náklady, ku př. vydaje na zaopatřování surovin a strojů, vydaje dopravní, vydaje na vedení závodu atd. Než to platí jen u některých podniků ryze průmyslových. Vedle těchto závodů jest však mnoho odvětví výdělkových, při nichž s rostoucí velikostí podniku výhody různými škodami jsou více než vyváženy, kde tedy výnosnosti podniku se vzrůstem jeho rozsahu ubývá.

Dle všech posavadních zkušeností se pak zdá, že podniky zemědělské podléhají zákonu ubývají-

¹⁾ Statistik des Deutschen Reichs, I. c., str. 58*—59*.

²⁾ Srovnej: Handwörterbuch der Staatswissenschaften, II., str. 663.

³⁾ Srovnej: Conrads Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik, dritte Folge XIII., 443.

cího výnosu, aspoň od podniků určité velikosti počínajíc. Příčina toho jest ta, že při vzrůstu obyvatelstva stává se vždy intenzivnější vzdělávání půdy nutným, takovéto pak vzdělávání půdy jest možno pouze při usedlostech menších a prostředních. Jen tehdy může vlastník půdy své dokonale využítkovati, když má o ní úplný přehled a zcela ji ovládá. A také jenom vlastník menší neb prostřední usedlosti vynaloží na každou část své půdy rovnoměrně pílí co možná největší, ano, má-li ještě nějaké jiné zaměstnání, použije k tomu i chvíle oddechu. Podobně může i co do hnojení a svlažování poříditi více než velkostatkář.

Právem tedy praví Schöffle: „Cím hustější jest obyvatelstvo, tím více hospodářství malá a střední — od zařízení kolektivních jen podporovaná — zabezpečují lidu výživu. Bernhardiovy udaje v klassickém spise: „Velké a malé vlastnictví pozemkové“ o hrubém a čistém výnose nerozpadají se pod nárazy z pozounů socialně demokratického občanství lidstva vycházejícími.“¹⁾ — V souhlase s výrokem uvedeným vyjadřuje se A. Wagner o podnicích pozemkových takto: „Kde nespolutřeba zcela zvláštní příčiny rázu politického a právního, není při nejmenším možno mluvit o nějaké všeobecné oekonomicko-technické převaze velkých závodů nad podniky malými. Závěr, že podniky malé a malé pozemky musí býti při svobodném nakládání s vlastnictvím pozemkovým od velkostatků nutně potlačeny, jest právě tak málo správný jako závěr druhý, že již pro lepší provozování zemědělství jest si takového útvaru ve prospěch celého hospodářství národního, zvláště pak ve prospěch výroby zemědělské a ve prospěch při ní zaměstnaných sil pracovních, rozhodně přáteli...; nejméně však může se malým podnikům a malým usedlostem všeobecně hlásati proroctví tak nepříznivé, jak to zvláště socialismus v nynější době činí. Spíše to platí naopak, přihlížíme-li k zákonu o vývoji

¹⁾ Die Aussichtslosigkeit d. Socialdemokratie (1885), str. 26.

intensivnějšího zemědělství se vzrůstajícím a bohatnoucím obyvatelstvem, s mohutnými městy, s rozšířeným odbytem výrobků zemědělských!¹⁾ Buchenberger²⁾ souhlasí s vývody Wagnerovými úplně. „Ze všech novějších badání,“ praví Sering,³⁾ „vysvítá, že až do nedávna vládnoucí mínění technickou zdatnost stavu selského velice podceňovalo. Čistý výnos velkostatků nepředčí již dnešní dobou čistý výnos usedlostí prostředních. Půda selská není již následkem toho levnější, nýbrž jest dražší než půda velkostatků.“ I hospodářství maloroľnická mohou se co do techniky obdělávání půdy vykázati pokrokem největším.⁴⁾

Podivuhodným způsobem můžeme se v této otázce dovolávati proti socialním demokratům socialního demokrata.

Na socialně demokratickém sjezdě ve Frankfurtě n. M. (1894) pravil J. v. Vollmar ve své zprávě o otázce zemědělské toto: „Dle toho velkopodnik v dnešním zemědělství — kde nejsou poměry výjimečné — nepředčí v zápase podniky menší, a to přese všechny přednosti na úkor celku tak hojně mu přidělené. Je-li tomu tak i při pěstování obilí, tož to platí zcela zvláště při chovu dobytka, jenž máje světový trh otevřený při nevyplácení se obilí přirozeně stále se šíří. Marx ovšem uvedl proti tomuto tvrzení některé příklady ze severní Ameriky — obrovské farmy, parní krmírny a p. Avšak k takovýmto jednotlivým zjevům, jichž výsledky nejsou ještě úplně zajištěny, dlužno se chovati skepticky, a nelze jich nikterak generalisovati. Všeobecně platí to, že při intensivním chovu dobytka, jenž jest pravým pěstěním dobytka, stáda nesmějí míti přes určitý počet kusů; 60—70 kusů má býti počtem nejvyšším. Tak se jeví chov dobytka býti zvláště

¹⁾ Grundlegung der polit. Oekonomie (3. vydání), díl II. § 169.

²⁾ Agrarwesen und Agrarpolitik I, § 40, n. 4.

³⁾ Die innere Kolonisation im östlichen Deutschland 1893.

⁴⁾ Sering I. c.; srv. Herkner, Die Arbeiterfrage (2. vyd.), str. 224. nn.

příhodným pro hospodářství malá a střední. Totéž platí všeobecně o pěstování ovoce, révy, zeleniny a jiných rostlin v obchodě přicházejících. K vysvětlení těchto okolností, jež zkušenostem na poli průmyslu tak odporují, přispívá především to, že zemědělec vyrábí nejen pro trh (zboží), nýbrž z větší části pro vlastní svou potřebu. Mimo to sluší míti na mysli převážný vliv vlastní, osobní práce, i při společné práci čeledi, dále venkovský způsob života atd. . . . Nemalá část agrárních politiků soudí ze všech těchto věcí, že velkopodniky v zemědělství docházejí převahy pouze v těžení extensivním, že hospodářský vývoj s rostoucí intensivitou hospodaření směřuje ku zmenšování podniků.“¹⁾

3. Jako v zemědělství, tak má střední stav pevnou hradbu i v řemesle, věnuje-li se mu patřičná ochrana. Spis „Untersuchungen über die Lage des Handwerks“ (Leipzig 1895—1897), v němž uloženy výsledky zkoumání o stavu řemesla, konaných spolkem „Verein für Socialpolitik“, dle našeho mínění dovodil, že řemeslo — aspoň v dohledné budoucnosti — není ještě ztraceno bez naděje v záchranu. Jižskutečnost, že i dnes ještě přese všecku svobodu živnosti a přes veliký vývoj průmyslu řemeslníci se svými příslušníky čítají přes 6 millionů, ukazuje, jak zapustilo řemeslo kořeny hluboko a mocně.

Jsou ovšem obory, jež tovární výroba na stálo opanovala a řemeslo zatlačila. Chtít tento skutečný stav změnit, bylo by podnikem beznadějným. Aby opět k životu se vzkřísilo zašlé řemeslo cvočkářské, nezřekne se nikdo velikých úspor času a nákladu, jež továrny na cvočky poskytují. Tak jako cvočkáři, zmizeli skoro úplně též nožíři, barvíři, tkalci, přadláři a čepičáři. I obuvníci, truhláři, kotláři, zámečníci mají, aspoň ve větších městech, postavení velmi obtížné a zápasí s velikými obtížemi o svou existenci. Naproti tomu živnosti malých ře-

¹⁾ Protokoll über die Verhandlungen des Parteitags der socialdemokratischen Partei Deutschlands, abgehalten zu Frankfurt a. M. 1894, str. 147.

meslníků stavebních, pokrývačů, malířů, kominíků atd., jakož i pekařů, řezníků, čalouníků se udržely, aneb dokonce i značně se rozmnožily. K tomu přistupuje i to, že ne nepatrná část řemeslníků domohla se závodů s více tovaryši. Tato řemesla zajisté nepřejdou nikdy v podniky tovární. Při mnohých řemeslech jest vůbec fabriční výroba naprosto vyloučena, an stroj patřičně umístiti a upravití se nedá, jakž tomu jest u zedníků, malířů, čalouníků, pokrývačů a pod. Mimo to otevřely se řemeslu i obory zcela nové, ku př. zařizování plynovodů a vodo- vodů, obor fotografický. Také nesmí se zapomenouti, že bylo řemeslo úplně nezorganizováno, a že bylo soutěži vydáno na pospas. Dovedlo-li se udržeti za tak nepříznivých okolností, lze toho zajisté tím více očekávatí, bude-li se těšiti opět organizaci, jež by mu byla ochranou. Mimo to přispívá k udržení řemesla též rozšíření lidu po celé zemi. Kdyby bylo všecko obyvatelstvo pohromadě ve velkoměstech, pak bylo by se stále stoupajícího soustřeďování podniků báti. Ve skutečnosti však žije veliká část obyvatelstva roztroušena po venkovských městech, vesnicích a samotách. Na všech těchto místech jsou malé podniky výrobní nutny, aby sloužily potřebám místním. Zvláště to platí o výrobě potravin, při nichž běží o předměty každodenní potřeby, jako chleba a masa, jež se nepadno, a ne bez nebezpečnosti, že se zkaží, dopravují a uschovávají.

Zcela zvláště udrží se navždy výroba umělecká. Velkozávody se svými stroji pracují pro veliký trh, i nemohou při své výrobě v množství přihlížeti k potřebám, přáním a vkusu jednotlivců. A přece takové potřeby jednotlivců budou vždy docházeti platnosti. Ano, můžeme důvodně míti za to, že s rostoucí vzdělaností bude podobných individuálních potřeb a přání co do šatu, potravy, zařízení a výzdoby příbytků ještě přibývatí a následkem toho že bude přibývatí i živností potřebám těmto vyhovujících.

Ke stavům středním, které nikdy nevymizí, sluší konečně připočísti ještě tak zvaná svobodná

umění, vědu a písemnictví. Společnost bude vždy potřebovatí lékaře, lékárníky, professory, učitele, ranhojiče, redaktory, knihovníky, umělce (v malířství, architektuře, plastice, hudbě, divadle, atd.), inženýry, poslance, soudce, vyšší a střední úřednictvo správní ve státě i v obci. Zástupcové těchto stavů nemohou však přece býti počítáni k proletářům, což platí též o menších a prostředních závodech obchodních a dopravních, jež — aspoň na venkově — nikdy nevymizí.

§ 3. Koncentrace (soustřeďování) kapitálu. Theorie o zbědačování.

Líčení mnohých socialních demokratů, dle nichž prý již dnes je skorem jen ještě několik málo miliardů a nedozírné massy žebráckých proletářů, jsou dle uvedených skutečností podvodná nadsazování, jež čelí ku poštvání chudších tříd lidu. Četné střední a menší podniky, jichž další trvání jest nepochybno, mají za nutnou podmínku střední neb menší majetek kapitálový.

Než i přímo ze statistických výkazů doby nejnovější dá se dokázati, že, všeobecně vzato, důchody nižších tříd lidu se zvýšily. Rozdělení majetku jest sice příliš nerovné, to rádi připouštíme; ale při všem tom jest pravda, že postavení nižších tříd lidu, zvláště pak dělnictva průmyslového, nejen se nezhoršilo, nýbrž se zlepšilo, že tudíž o vzrůstajícím „zbědačováním“ dělníků nelze mluvití.

V Sasku tvořily r. 1879 odhadu podrobené fyzické osoby, jichž příjem byl menší než 300 marek, 7·11% všech osob odhadu podrobených, naproti tomu r. 1894 jen 5·61%. Podobně klesl touž dobou počet těch, jichž příjem nedosahoval 800 marek, ze 69·28% na 59·69%. Naproti tomu počet příjmů od 800 do 950 marek stoupl z 5·27% na 8·96% a počet příjmů 900—1100 marek ze 3·66 na 5·83%. Také počet

příjmů 1100—2800 marek vzrostl. ¹⁾ Ve Velké Británii a v Irsku odhadnut byl celistvý příjem obyvatelstva r. 1851 na 600 millionů liber šterlinků, z čehož 260 millionů připadlo na třídy s příjmy přes 150 liber šterlinků. R. 1881 obnášel dle průměrného odhadu nejváženějších statistiků celkový důchod přes 1200 millionů liber šterl., příjem třídy s důchodem přes 150 liber šterl. 540 millionů liber šterl. Pripadal tedy na třídy nezdaněné r. 1881 větší obnos než r. 1851, a skorem dvojnásobně tolik, než co obnášel jejich celkový příjem v tomto posledním roce (r. 1851) při vzrůstu obyvatelstva o něco přes 26%. Z tohoto přírůstku obyvatelstva připadá však veliká část na třídy se středním důchodem. Počet osob s příjmy od 150—1000 liber šterl. vzrostl ze 300.000 na 990.000, a sice nejvíce vzrůstá počet osob s příjmy od 150 do 600 liber šterl. I jest tedy nepochybně, že blahobyť obyvatelstva spojených království v době od r. 1851 do 1881 stoupl.²⁾

Ani dělnictvo neodešlo při této příležitosti s prázdnu. Důkazem toho je statistika mzdy.

Průměrná roční mzda prádláka anglického obnášela:

v letech 1829—1831	546 šilinků
” 1844—1846	564 ”
” 1859—1861	670 ”
” 1880—1882	844 ”

Při tom nebudiž odezíráno od zkušenosti, že obyčejné prostředky životní od delší doby v ceně nestoupily, nýbrž naopak že klesly. Dle důkladného zkoumání Sam. Andrewa, tajemníka společnosti Oldham Master Cotton Spinners and Manufacturers, o vývoji anglického průmyslu bavlnářského od r. 1837—1887 obnášely v Anglii vydaje rodiny, sestávající ze dvou osob dospělých a tří dítek, za stravu, topivo, nájemné, šatstvo atd. v r. 1839—1840 týdne

¹⁾ Srov. článek »Einkommen« v I. doplňku k dílu »Das Handwörterbuch der Staatswissenschaften«.

²⁾ Srov. Sociale Praxis (1897), str. 948.

34 šilinky, r. 1887 jen 28 šilinků. Naproti tomu byl příjem (mzda dvou dospělých osob) r. 1839—1840 pouze 21 šilink, r. 1887 41 šilink. Podobně stouply mzdy i v jiných odvětvích průmyslových.¹⁾

Že se postavení dělnictva všeobecně zlepšilo, vysvítá i z toho, že spodní vrstvy lidové účastní se podniků akciových nebo ukládají úspory své ve spořitelnách a pokladnách spolkových. V Anglii páčí se teď nashromážděné fondy spolků podpůrných, spořitelních, hospodářských, jichž členové výhradně aneb aspoň převahou náležejí třídě dělnické, aneb jichž po případě od dělnictva jest používáno, na 280 millionů liber šterlinků (5·6 milliard marek, či 3·36 milliard zl.)²⁾ Z toho připadá 100 millionů liber šterlinků na akcie. I ve Francii, Belgii atd. mají pracující třídy značné jmění ve spořitelnách a pokladnách spolkových.³⁾

Dokonalý a nezvratný důkaz o povznesení třídy dělnické po stránce hospodářské podává svědectví anglickou vládou ku prozkoumání dělnických poměrů v Anglii a Skotsku ustanovené kommisie: Royal Commission on Labour. Většina této kommisie prohlásila ve své zprávě z roku 1894: „Vyšetřování vedlo k všeobecnému dojmu, že mzda během posledních 50 let značně stoupla, a to jak po stránce obnosu nominálního, tak i (nájemné ve velikých městech vyjímajíc) co do kupní síly oproti potřebě. Po stránce zdravotní se poměry dělnictva zlepšily. Může-li všeobecné stoupání mzdy od r. 1872 panující, jeho stálé trvání v následujících letech a jeho vzrůst s jedné strany, klesání pak cen předmětů pro třídu dělnickou spotřebných se strany druhé (od r. 1872) platiti za skutečnost všeobecnou, pak jest oprávněno pozorování, že postavení tříd pracujících během posledních 50 let v celku značně se zlepšilo.“

¹⁾ Srovnej: Handbuch der Staatswissenschaften, čl. »Arbeitslohn« (sv I, str. 706.)

²⁾ Sociale Praxis (1897) str. 949 (dle Local government Journal).

³⁾ Srovnej: Handbuch der Staatswissenschaften, Supplementband II. čl. »Sparkassen«.

Tento úsudek byl podepsán od tří nejvážnějších anglických vůdců dělnictva, od Th. Burta, Edv. Trowa a J. Burnetta. Menšina sestávající ze čtyř členů dělnických, klonící se spíše k socialismu, považuje sice postavení dělnictva za méně příznivé, přiznává však bez obalu, že o nějakém zhoršení nemůže být řeči. „Naopak věříme, že průměrné postavení námezdního dělnictva zákonitými a jinými opravami posledních 60 let stále se zlepšovalo.“¹⁾

Byť se i poměry dělnictva všude tak příznivě neutvářily jako v Anglii, jest přece stále zlepšování postavení dělnictva skoro ve všech zemích, zvláště pak ve Francii, nepopíratelno. Totéž platí i o Německu, byť mnohého ještě bylo si přát. Průměrná roční mzda za práci hornickou obnášela v království saském r. 1869 744 marky, r. 1872 876 marek, r. 1875 942 marky, r. 1878 829 marek, r. 1881 821 marku, r. 1884 854 marky, r. 1885 870 marek. V těchto výpočtech průměrné mzdy jsou však zahrnuty i ženy i osoby mladistvé. Uhlokopové měli průměrnou mzdu r. 1869 855 marek, 1872 956 marek, 1875 1100 marek, 1878 956 marek, 1881 956 marek, 1884 961 marku, 1885 995 marek.²⁾

Co Pruska se týče, máme před sebou zajímavou statistiku mzdy pěti nejdůležitějších uhelných revírů. Označíme-li třídou *a* vlastní, pod zemí zaměstnané havíře, třídou *b* ostatní pod zemí pracující dělnictvo, třídou pak *c* dospělé mužské dělnictvo nahoře (nad zemí) zaměstnané, obdržíme následující mezdní obrazce průměrného výdělku ročního:³⁾

¹⁾ Srovnej: Herkner, die Arbeiterfrage (2. Aufl.). Str. 312. n.

²⁾ Srv.: Handwörterbuch d. Staatswissenschaften, čl. »Arbeitslohn« (Statistika).

³⁾ Srovnej: Jahresbericht des Vereins für die bergbaulichen Interessen im Oberbergbezirk Dortmund für das Jahr 1897 (herausgegeben im Juni 1898. Essen, Druck von Bädeker, 1898) S. 57.

Revír Horno-Slezský.				Revír Ruhrský.			
Rok	třída a marek	třída b marek	třída c marek	Rok	třída a marek	třída b marek	třída c marek
1889 . .	638	614	539	1889 . .	1028	817	857
1891 . .	774	728	649	1891 . .	1217	925	950
1893 . .	727	704	639	1893 . .	1084	791	878
1895 . .	740	713	634	1895 . .	1114	816	893
1896 . .	768	731	640	1896 . .	1203	862	934
1897 . .	794	765	648	1897 . .	1328	926	993

Revír Dolno-Slezský.				Revír Saarský.			
Rok	třída a marek	třída b marek	třída c marek	Rok	třída a marek	třída b marek	třída c marek
1889 . .	728	727	634	1889 . .	913	773	692
1891 . .	824	779	690	1891 . .	1212	1018	908
1893 . .	775	762	687	1893 . .	1021	794	812
1895 . .	796	765	669	1895 . .	1030	796	826
1896 . .	814	793	685	1896 . .	1079	821	826
1897 . .	849	820	709	1897 . .	1101	838	820

Revír Cášský.			
Rok	třída a marek	třída b marek	třída c marek
1889 . .	913	773	692
1891 . .	1062	877	807
1893 . .	920	764	795
1895 . .	951	788	806
1896 . .	991	806	834
1897 . .	1068	850	852

Tak jeví se „zákon“ o stálém vzrůstu „zbědání“ dělnictva být fikcí, jež stojí v rozporu s pravdou. Nemůže nám tedy být s podivením, pakli rozváznější socialisté, jako Schoenlank, Liebknecht, nyní bez okolku doznávají, že se již tento „zákon“ vzhledem ke skutečnosti hájiti nedá.) Jest

¹⁾ Srv.: Vorwärts 1897 č. 106 a 141. V č. 13, 2. příloha, 1898, »Vorwärts« píše: »Právě tak jest nepopíratelno, že se příjem pracujících v celku i v tomto období (t. j. v druhé polovici tohoto století) zvýšil.«

podivuhodno, že Marx již v prvním vydání „Kapitálu“¹⁾, chtěje vzrůstající zbědačení dokázati, sám doznává, že od té doby, co ochranné zákonodárství dělnické v život vešlo, nastal „fysický a mravní obrod dělnictva továrního“ v té míře, že i „slépmu bije do očí“.

I Engels poznamenává v předmluvě druhého vydání (r. 1887) svého r. 1845 poprvé vydaného spisu: „Die Lage der arbeitenden Classen in England“, že líčení ve spise tom obsažená nehodí se již v některých věcech na nynější poměry.

§ 4. Theorie o krisích.

S dogmatem o neustálém „zbědačování“ dělnictva rozpadávají se v niveč i důsledky na dogmatě tomto založené. Dle Marxe a Engelse nastávají prý skoro každé desetiletí mocné hospodářské krise, jež společností lidskou v základech otřásají. Dle Erfurtského programu „propast mezi majetnými a nemajetnými rozšiřuje se krisemi, jež v podstatě kapitalistického způsobu výrobního se zakládají, stále jsou četnější a zhoubnější, všeobecnou nejistotu činí normálním stavem společnosti a podávají důkaz, že výrobní síly vzrostly tou měrou, že nynější společnost neví si s nimi rady.“

Avšak, kde že jsou ty krise, jež jsou stále četnější a zhoubnější? Krisí zajisté proti dřívějšíku v době nejnovejší ubylo jak co do počtu tak i co do rozsahu.²⁾ Většinou byly krise ty obmezeny na

¹⁾ I. (1867), 273; ve 4. vyd. str. 259.

²⁾ To doznává i sociálně demokratický spisovatel Konrad Schmidt ve »Vorwärts« 1898 (2. příloha k č. 43. čl. »Cíl konečný a hnutí«). Vývoj kapitalistický prý Marxem a Engelsem »pojímán jakožto vývoj srážkami a katastrofami postupující.« Kapitalistická společnost žene prý dle Marxe odpory, jež v sobě chová, k mrtvému bodu. Povznesení dělnictva jest prý nemožno. Občasné obchodní krise jsou prý dokladem, že výrobní síly společnosti překonaly. Jen násilné povstání proletariátu a soustředění prostředků výrobních v ruku státu, a to prostřednictvím diktatury, může prý přinést zlepšení. K tomuto Schmidt pod-

jednotlivé okresy nebo na jednotlivá odvětví, mimo to pak neměly původ „v podstatě kapitalistického způsobu výroby,“ nýbrž v nesvědomitých rejdech prohnaných dobrodruhů. Vzpomeňme jen Panamy, římské banky a podobných. Kdyby byly vlády konaly svou povinnost, bylo by zajisté ani k těmto krisím nedošlo.

Zavedení stroje způsobilo v krátké době v nejrozmanitějších živnostenských oborech takový obrat všech poměrů, že bylo zapotřebí jisté doby, než se stav věci mohl přehlédnouti a ovládnouti, a než se mohlo zákonodárství poměrům přizpůsobiti. Všecky známky poukazují pak k tomu, že zabočujeme i na poli hospodářském v dráhy a koleje klidnější a spořádanější. Krise nejsou četnější, nýbrž řidší. Tedy i zde socialistická theorie dějin objevuje se jako veliké, se skutečností v rozporu se nalézající upřílišňování.

týká: »Padesát let společenského vývoje od té doby uplynulých... zatím tuto prognosu nikterak nepotvrdilo. Katastrofy se nedostavily. Kapitalismus ukázal nepředvídanou schopnost, přizpůsobiti se poměrům nejrozmanitějším. Síly výrobní rozvinuly se v takové míře, že předbřeznové výrobní síly Anglie proti nynějším jeví se býti pídumužkem, krise však obchodní, k nimž Marxem a Engelsem poukazováno bylo jako ke znamení svédčícímu, jakoby již tenkrát výrobní síly byly přestoupily meze měšťácko-kapitalistického podnikání — přes všechno to ztratily na síle a rozsahu. A jakkoli nejširší vrstvy proletariátu nynější dobou hrozně trpí vykořisťováním nejhanebnějším, přece nesplnila se předpověď, že dělník s pokrokem průmyslovým stále hlouběji bude upadat, že osudem jeho třídy v kapitalistické společnosti je rostoucí zbědačování. Právě ve vlastní mateřské zemi kapitalismu, v Anglii, se los širokých kruhů dělnictva... značně zlepšil. Konečně pak se ukázalo, že dobytí politické moci proletariátem stěží na se vzítí může podobu diktatury.« Vývoj prý bude se spíše před se bráti tím způsobem, že značivé třídy dělnictva stále více a více budou na se strhováti moc parlamentární a pokračujícím upravováním výroby že povznesou společnost za vrchního vlastníka, kapitalistu pak že sníží k úloze pouhého správce, jemuž se majetek na konec stane skoro bezcenným, tak že jej rád obci postoupí.

§ 5. Průmyslové záložní vojsko.

Jak se to má konečně s tím stále se vzdávajícím „mimoslužebným postavením“, s tou neustále se množící „armádou přebytečného dělnictva?“ Ta existuje pouze v socialistických spisech. Daleci jsme toho, abychom popírali, že je za dnešní doby často dosti dělnictva bez zaměstnání a že to musí být vážnou péčí politiky socialní, aby tomuto zlu dle možnosti co nejvíce bylo odpomoceno. Popíráme však, že ono zlo souvisí nutně se soukromým vlastnictvím prostředků výrobních, anebo že se v dnešním řádě společenském odstraniti nedá.

Ve skutečnosti se nezaměstnanost od polovice tohoto století nezvýšila. Co do Anglicka máme před sebou o věci této údaje zcela určité. Počet dospělých, práce schopných chudých klesal v Anglii a Walesu od r. 1849 skoro neustále, vyjímajíc r. 1863 a r. 1864, jež vykazují čísla výjimečně vysoká. Dospělých, práce schopných dělníků bylo podporováno:

	připadá na 1000 středního obyvatelstva
1849: 228.823	13·2
1859: 135.784	7·0
1869: 170.710	8·8
1879: 104.970	4·2
1889: 98.817	3·4
1890: 92.118	3·2

Zdá se, že v letech od 1891—1895 počet podporovaných opět o něco málo vzrostl. Počet podporovaných a počet nezaměstnanců není ovšem jedno a totéž. Než přece se může z jedněch souditi na druhé. Při tom však nesmíme zapomenouti, že počet dělnictva jest dnes nepoměrně větší než byl dříve.

I v Německu v posledních letech dokázáno, že počet nezaměstnaných nikterak není tak značný, za jaký by dříve rád byl pokládán. Dle sčítání z 2. pro-

since 1895 bylo v celém Německu zmíněného dne, tedy v době roční velmi nepříznivé, opravdových nezaměstnanců, t. j. lidí práce schopných, zaměstnání však nemajících, 553.640 čili 3·43% všech dělníkův.¹⁾ Sám Jiří Adler, jenž zajisté není smýšlení tuze anti-socialistického, míní, že dosavadní statistické výkazy potvrzují tvrzení, že si počet nezaměstnanců nemáme představovati tuze veliký.²⁾

Moderní výroba daleka jsouc toho, učiniti dělníka zbytečným, zjednala zaměstnání stále rostoucímu počtu dělnictva. Anglický průmysl bavlněný zaměstnával roku 1839 259.336, roku 1850 330.924, roku 1870 450.087, roku 1879 492.903 a roku 1890 528.795 dělníků. Toť přece neznemá, že by se dělníci činili „zbytečnými“. V Německu vzrostl dle úředního sčítání podle zaměstnání před se vzatého počet v ý d ě l k o v ě z a m ě s t n a n ý c h v průmyslu, hutnictví, hornictví a při stavbách ze 6,699.026 v roce 1882 na 8,601.354 v roce 1895.³⁾ Průměrná osádka v hornictví vzrostla ze 273.930 osob v r. 1872 na 337.193 v roce 1886 a na 430.155 v roce 1895.⁴⁾ Podobně i v hutnictví vzrostlo průměrné obsazení ze 38.489 roku 1872 na 42.402 r. 1886 a na 47.201 roku 1895.

Vnitřní důvod, proč stroje nečiní dělníka zbytečným, není těžko poznati. Stroje nahradí zajisté mnoho lidskou práci, než zároveň otvírají též výdělků zcela nové obory, stávající pak obory rozšiřují. Dále stroje musí býti sestrojeny, obsluhovány a spravovány. I dobývání surovin, doprava zboží vyžadují nových sil. Člověk musí na výrobek strojní přiložiti na konec svou ruku, výrobek tento piluje a pořádaje.

¹⁾ Srov.: Statistik des Deutschen Reiches, bearbeitet im Kaiserl. Statistischen Amt. Neue Folge, Bd. CII., str. 301. Dne 14. června roku 1895 byly bez zaměstnání 179.004 osoby práce schopné; srovnej t a m ž e str. 300.

²⁾ Handwörterbuch der Staatswissenschaften, Supplementband II., čl. »Arbeitslosigkeit«.

³⁾ Srov.: Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik, III. Folge, Bd. XV., S. 87.

⁴⁾ Srov.: Statistisches Jahrbuch für das Deutsche Reich, Jahrgang 1888. S. 29, a 1897 S. 35.

Se stroji bývají pak objeveny zároveň i nové prameny výtědku. Vzpomeňme jen služby při telegrafech a telefonech, živnosti fotografické, umění knihtiskařského, plastiky a j. p.

Jest nám tedy nezvratno, že jak materialistické pojmání dějin tak užití pojmání tohoto ve prospěch socialismu jest stejně pochybeno. Z některých zlořádů, jež se na poli průmyslu v polovici tohoto století bez odporu objevily, zbudovala se uměle nezměrným přeháněním, libovolným zevšeobecňováním a vyvozováním důsledků všeobecná theorie tak, jak jí bylo právě zapotřebí, aby byl zjednáán socialismu „vědecký“ podklad.

Díl III.

Zkoumání ostatních základů socialismu.

§ 1. Rovnoprávnost všech lidí.

Dalším předpokladem a základem socialismu jest rovnoprávnost všech lidí. Socialistický požadavek rovnosti jeví se nám ve dvojím pojetí: v pojetí mírnějším a v pojetí výstředním.

I. Pojetí druhu prvního shledáváme u Marxe a Engelse. Dle obou těchto koryfeů „vědeckého“ socialismu záleží rovnost, již socialisté především se domáhají, pouze v odstranění všech třídních rozdílů; všickni mají býti stejně dělníky a jen dle míry své práce mají bráti podíl na výnosu celkové výroby společenské.

Dle Marxe jest v první fási budoucí socialistické společnosti „právo výrobců úměrno jejich výkonům pracovním; rovnost spočívá v tom, že se měří dle stejného měřítka, totiž dle práce. Než, jeden člověk předčí druhého tělesně nebo duševně, vykoná tedy v téže době více práce aneb jest s to, aby delší dobu pracoval; práce pak, aby mohla sloužiti za měřítko, musí býti určována buď dle svého trvání nebo dle své intensity, jinak přestává býti měřítkem. Toto rovné právo jest nerovným právem za nerovnou práci. Neznát rozdílů tříd, poněvadž jeden jako druhý jest jen dělníkem; avšak mlčky uznává nerovné individuální nadání a tím i nerovnou zdatnost jakožto výsady

přirozené. Tudíž obsahem svým jako právo jest právem nerovnosti.“¹⁾ Podobně tvrdí Bedř. Engels: „Opravdovým obsahem požadavku proletářské rovnosti jest požadavek odstranění tříd. Každý požadavek rovnosti, jenž nad to se povznáší, vyzní nutně v nemožnost.“²⁾

Nuže, které že jsou důvody, o něž se opírajíce mohli bychom požadavek rovnosti uznati oprávněným? Jak Marx tak Engels odvozují tyto důvody ze své nauky o n a d h o d n o t ě. Tato theorie jest však jen důsledkem z Ricardovy ku panství došedší a Marxem podrobněji rozvinuté nauky o h o d n o t ě, dle níž práce jest jedinou „hodnotyvtvornou podstatou“, čili, jinými slovy řečeno, dle níž zboží má jen tolik hodnoty směnné, kolik společensky nutné práce v něm jest obsaženo.

Než z této nauky, jejíž neudržitelnost jsme ostatně již dříve dokázali, požadavek rovnosti i v naznačeném obmezeném smyslu nižádným způsobem odvozovati se nedá. Nanejvýš lze z nauky té usuzovati takto: Každý obdrží z celkového výtěžku společnosti jen tolik, kolik práce jí věnoval, čili, dle slov Marxových: „Totéž množství (kvantum) práce, jež dělník dal společnosti ve formě jedné, obdrží zpět ve formě jiné.“

Dejme tomu, že některý dělník je velmi zručný a pilný a že si záhy vydělá tolik, že netoliko sám může se oddati dulce far niente, nýbrž že si může vydržovati i jednoho nebo více služebníků; — kdo by mu chtěl v tom překážeti? A kdyby se mu nad to dokonce od jiných i darů dostalo, aneb kdyby dědictvím, hrou nebo nějak jinak od jiných dělníků část jejich výnosu (práce) obdržel a z těchto prostředků stkvostnou domácnost vésti zamýšlel, — co by mu v tom překáželo? Tímto způsobem měli bychom zase brzy panstvo a služebnictvo, chudé a bohaté, dělníky a zahaleče, t. j. rozdílily třídní. Člo-

¹⁾ Zur Kritik des socialdemokratischen Parteiprogramms. (Die Neue Zeit* 1890 bis 1891. Heft 2, S. 567.)

²⁾ H. E. Dühring's Umwälzung der Wissenschaft, S. 96.

věk, který by zůstal svoboděn, mohl by žítí život velmi pohodlný a příjemný, kdežto jiný člověk, méně nadaný, méně silný, jemuž četnou rodinu jest živiti, ocitl by se v opravdové bídě.

A dále, co zbude z té „záměrné (dle určitého plánu provozované) výroby společenské“, když každý může práce se vzdáti nebo ji opět započítí, kdykoli se mu zlíbí a kdy se domnívá, že práce již zapotřebí nemá aneb že jí zase potřebuje? Odpoví se snad, že by každý byl nucen pracovati, pokud společnost nebo její zástupci by toho požadovali. Avšak tento požadavek nedá se zcela jistě odvoditi z nauky o hodnotě. Tu nutno ohlédnouti se po důvodech mnohem hlubších. A jestliže konečně jediným měřítkem rozdělovacím jest práce, co se má státi s lidmi práce neschopnými: s nemocnými, blázny, sirotky, starci a stařenami?

Ostatně později ukáží, že je zhola nemožno, výrobky pouze dle pracovního výkonu rozdělovati. Kdo chtěl by pronésti spravedlivý a uspokojující úsudek o schopnosti jednoho každého dělníka a o zdatnosti jeho práce, kdo chtěl by správně odměřiti, kolik se mu za tuto jeho schopnost a zdatnost práce má celkového výnosu přiřknouti?

Zdá se, že Marx dobře vycífoval nesrovnalosti, jež z práce za jediné měřítko rozdělovací vzaté vyplývají. Sámť označuje nerovnosti jím připuštěné a doznané za „zlořády“, jimž v „první fási kommunistické společnosti, jak právě z kapitalistické společnosti po dlouhotrvajících bolestech porodních se zrodila“, vyvarovati se jest nemožno. „Právo nemůže býti nikdy vyšší než hospodářský útvar a jím podmíněný kulturní vývoj společnosti.“

„Ve vyšší fási kommunistické společnosti, když bylo již zmizelo ujařmující podřadování individuální pod dělbu práce a tím i protiva mezi prací duševní a prací tělesnou; když . . . se všestranným vývojem jednotlivců vzrostly též výrobní síly . . ., teprve pak může . . . společnost psáti na svůj prapor: Každý dle svých schopností, každému dle jeho potřeb!“

To ovšem, srovnáme-li to s tím, co o první fási bylo řečeno, nemůže znamenati nic jiného než: pak že nastane úplná rovnoprávnost. Tedy i Marx vidí se nucena, dělnictvu za poslední cíl vývoje vytknouti úplnou rovnoprávnost. Ovšem však při své chytrosti klade tento cíl pokud možno nejdále v mlhavou dáli. „Básník posunuje to v dáli.“

Marx dotýká se ve slovech výše uvedených důvodu, o němž svou naději ve „vyšší fási komunistické společnosti“ opírá, jenom jemně. Hospodářský vývoj má rozdíly mezi jednotlivci vždy více odstraňovati. Než proti této domněnce mluví dosavadní běh dějin. Můžet se dokonce za všeobecný fakt zkušenosti prohlásiti, že rozčlankování společnosti, jakož i osobních růzností v té míře přibývá, v jaké osvěta stoupá. U kmene divokého cítíme se všeobecné rovnosti a rovnoprávnosti hezky na blízku. Čím více se však společnost vyvíjí, tím více oddalujeme se od této rovnosti. Tak tomu bylo v minulosti, tak tomu bude i v budoucnosti. Ani přeměna soukromého vlastnictví prostředků výrobních ve vlastnictví společné na věci té nic nezmění, pokud osvěta má trvati a nechce se užiti hrubého násilí.

II. Požadavek rovnosti ve smyslu výstředním znamená požadavek úplné nebo absolutní rovnoprávnosti. Ta neuznává žádného rozdílu práv a povinností. A v tomto smyslu široké massy socialistů požadavku rovnosti skutečně rozumějí.

I. Již Gothajský program žádal „odstranění všeliké sociální a politické nerovnosti“. Všecky „opravené“ programové návrhy sjezdu Erfurtskému předložené obsahovaly tento požadavek, v programu pak konečně přijatém se prohlašuje, že strana sociálně demokratická bojuje „za odstranění všelikého panství třídního a tříd samých a za rovná práva a rovné povinnosti všech bez rozdílu pohlaví a původu.“ (Bebel,¹⁾ Stern,²⁾ Kautský³⁾ a j. chtějí

¹⁾ Bebel, Die Frau, str. 265. Cituje se dle vydání 18.

²⁾ Thesen über den Socialismus, str. 19.

³⁾ Das Erfurter Programm in seinem grundsätzlichen Theile erläutert (3. vyd. 1892), str. 160.

„rovnost životních (existenčních) podmínek pro všechny“. Dle Liebknechta má panovat i v budoucí společnosti „naprostá rovnoprávnost“, a tato rovnoprávnost jest dle něho jedinou mezi svobody.

Tím ovšem nemůže býti míněna pouhá svoboda politická čili rovnost před zákonem. Rovnost takovou máme již nyní v zemích pokročilejších. Vzpomeňme ku př. Spojených Států Severoamerických. Požadavek socialistický znamená spíše skutečnou a všestrannou rovnoprávnost sociální všech. Aby pak nikdo o rozsahu požadavku tohoto nebyl na rozpacích, byla v programu Erfurtském výslovně učiněna zmínka o různosti pohlaví a původu.¹⁾

Byla již tu domněnka, že socialismus musí vlastně vystoupiti ne jako strana rovnosti, nýbrž jako strana spravedlnosti, ne jako strana klamné demokracie, nýbrž jako strana mravní a rozumové, t. j. přirozené aristokracie.²⁾ Než to se nám zdá býti zneužíváním nejnuitnější podstaty socialismu

¹⁾ Berlínský »Volksblatt« 1890, č. 253. Při řeči své o programu v Erfurtě hlásal Liebknecht patheticky: »Až prostředky výrobní přejdou ve vlastnictví obecnosti... pak přestanou třídy, pak bude tu pouze společnost rovnoprávných — pravá to společnost lidská, lidstvo a lidskost. Panství, vykořisťování v jakémkoliv způsobu budiž odstraněno, lidé mají býti svobodni a rovni, ne páni a otroci, nýbrž jen druzi a družky, jen bratři a sestry«. (Protokoll des Parteitages in Erfurt, str. 340.) Podobně tvrdil i na jedné sociálně demokratické schůzi v Berlíně dne 12. ledna 1892: »My chceme odstraniti panství ve způsobu jakémkoliv a chceme zavést rovnost v každém směru, nejen mezi muži, ale i mezi ženami. Toť u sociálních demokratů něčím, co samo sebou se rozumí.« (Vorwärts 1892, č. 12. 2 příl.)

²⁾ Zdá se, že Kautský (Das Erfurter Programm in seinem grundsätzlichen Theile erläutert, str. 16) přijímá za pravdu, jakoby zásada rovnosti znamenala rovnost příjmů — i nerozpakuje se tvrditi: Kdyby zásada rovnosti měla vésti k důsledkům, jaké odpůrci socialismu uvádějí, pak budiž zásada ta prostě »odhozena«. Ejhle! tuť opět ona tak velebená sociálně demokratická »věda«! Sama neví, zda zásady, jimiž nyní proletáři dráždí, jedinkrát sama neodkopne!

³⁾ Paulsen, System der Ethik, II. 406.

jakožto strany dělnické, jakožto strany čtvrtého stavu, proletariátu. Socialisté arci vydávají se za stranu spravedlnosti. Co však je opravňuje, stavěti úplnou rovnoprávnost všech za požadavek spravedlnosti a nynějšímu řádu společenskému vpáliti znamení nespravedlivosti? K této otázce nemohou odpověděti leč poukazujíce k rovnosti všech lidí. Zatlačením nynější aristokracie jakousi neurčitelnou přirozenou aristokracií nebylo by veliké masse dělnictva zpomoženo. Vůdcové socialistických demokratů se také stěží zřeknou hesla o úplné rovnoprávnosti, jež od dávna spásonosným slovem kouzelným zaznívalo ve sluch potlačených.

Požadavek rovnoprávnosti konečně souvisí nutně se základními snahami socialismu. Prostředky pracovní mají se státi společným vlastnictvím celku. K tomuto celku patří však všickni členové stejným způsobem, musí tedy všickni míti též ke statkům těm stejné právo. Zavéstí vlastnictví společné a pak právo s vlastnictvím tím nakládati nepřičknouti všem stejnou měrou, nýbrž pouze třídě jedné, bylo by odporem; toť by znamenalo učiniti z jedněch úplné otroky druhých. Jedni by měli moc, libovolně druhým zvýšiti žlábek. Tímto způsobem přišlo by zase k platnosti třídní panství druhu nejhoršího. Zkoumejmež tedy tento předpoklad.

2. Při této rovnosti, jak ji socialisté hlásají, jest pravdivo, že všickni lidé mají stejnou podstatu, že jsou si tedy úplně rovni, pokud o jejich přirozenosti uvažujeme odděleně od všech těch konkrétních poměrů a okolností, jež je ve skutečnosti nutně provázejí. Všickni mají téhož Stvořitele, tentýž cíl a účel, tentýž přirozený zákon mravní, všickni jsou údové jedné veliké rodiny Boží. Z toho také následuje, že podstatná práva a povinnosti, jež lidské přirozenosti jakožto nutné věno přináležejí, pro všechny lidi jsou stejny. Každý má tedy vždy a všude právo, aby se s ním nakládalo jako s člověkem. Každý má též právo na přísné nutné podmínky životní. Že by však všickni měli míti tytéž podmínky životní, nedá se rovností všech lidí odůvodniti.

3. Jakmile uvažujeme lidi tak, jak ve skutečnosti žijí a tyjí, setkáme se ihned s největší rozmanitostí, z níž nutně rozmanitost práv a povinností vyplývá. Jedni žijí v bezmocném dětství aneb v nezralém věku mladistvém, jiní v síle mužného věku aneb jako starci schnou nad hrobem. Tato různost podmiňuje nutně i různost práv a povinností. Mají snad děti i starci míti tatáž práva a povinnosti jako mužové, nemocní táž práva a povinnosti jako zdraví, mužové táž práva a povinnosti jako ženy? Víme, že mnozí socialisté toho požadují, zvláště pak napsali sobě na prapor svůj rovnoprávnost žen s muži. Sňatek manželský „jest soukromou smlouvou bez intervence jakéhokoliv funkcionáře.“ Žena může dle nich svou lásku věnovati, komu chce a jak dlouho chce. Znelíbí-li se jí poměr ten, může se ho zbaviti a někoho jiného láskou svou obšťastniti. I v manželství i mimo manželství má státi po boku muže zcela rovnocenně.¹⁾

Nechť nám Bebel dovolí otázku: Mají mužové střídavě se svými ženami dítky kolébat, vařiti, punčochy spravovati, ostatní domácí práce obstarávati, a naopak: mají ženy s muži sestupovati v doly, konati služby vozků a námořníků, mají s tlumokem na zádech táhnouti jako vojínové do pole? Bylo by nám zajisté vrátiti se v doby nejsurovějšího barbarství, abychom takovou rovnost nějak uskutečnili, a i pak by se rovnost tato pro různost povahy ztroskotala. Což dala příroda ženě jen tak nazdař Bůh nejen jiné ústrojí tělesné, nýbrž v souvislosti s ním i jiné nadání, jiné náklonnosti, jiné vlastnosti povahy nežli muži? Není-liž tato duševní i tělesná různost jasným pokynem, že Tvůrce přírody vykázal oběma v lidské společnosti různé úkoly?

Bebel sice míní, že různost nadání a náklonnosti obou pohlaví jest pouhým následkem výchovy či spíše „otročtí“, v němž žena od dávna úpěla, a že různost ta se změnou výchovy a společenského postavení ženy vymizí. Tvrzení toto je však nesprávné.

¹⁾ Bebel, die Frau, str. 336.

Porážít se již skutečností, že se zmíněnou růzností setkáváme se vždy a všude u všech národův. Ostatně pak různost ta vyplývá nutně i z tělesného ústrojí ženy a z povinností a péčí mateřských s ústrojím tím spojených.

Ostatně i když odezíráme od různosti pohlaví a stáří, a myslíme-li si muže a ženy v těchže poměrech, jest rovnost podmínek životních pro všechny nepřírozena. Vizme jen, jak různí jsou lidé co do náklonností, nadání, povahy, zdraví, tělesné síly, potřeb, mlčením pomíjíce různosti mravní co do opatrnosti, střídmosti, pracovitosti, šetrnosti atd. Z této různosti vyplývají nutně i rozdíly co do cti, vážnosti, majetku, společenského postavení, tak že se jim dá zabrániti jen trvalým násilím.

Abychom nemožnost rovnosti existenčních prostředků přímo rukama ohmatati mohli, myslíme si ku př. čtyři bratry, kteří jsou si navzájem velmi podobní. Tři z nich se ožení, čtvrtý pak dá přednost stavu svobodnému. Tuť zajisté jsou již povinnosti a práva tohoto posledního bratra velice rozdílna od povinností a práv bratří ostatních. Dejme tomu dále, že jeden z oněch tří bratří dítek nemá, druhý že má 3 dítky a třetí 8 dítek. Tu se povinnosti a práva změnila ještě více. I když předpokládáme, že všickni čtyři bratři byli z počátku co do obydlí, jmění a co se týče jednání sobě úplně rovni, tož nyní po 8 nebo 10 letech podmínky životní staly se velmi rozdílnými. První bratr jest nyní povinen starati se pouze sám o sebe, druhý o sebe a svou ženu, třetí o 5, čtvrtý pak o 10 osob. Přidejme k tomu ještě různosti co do nadání, pracovitosti atd., a bude patrné, že během poloviny lidského věku životní podmínky těchto čtyř bratří nesmírně jsou rozdílny. Přimysleme pak si ještě nemoci, neštěstí, úklady se strany nepřátel rušivě v poměry rodinné působící, i shledá každý, že již v prvním koleně rovnost zmizí zúplna. A jaké různosti nastanou teprve v koleně druhém, jež s tak nerovnými podmínkami životními dráhu životní počíná?

Socialisté mohou namítnouti, že jsme při příkladě uvedeném předpokládali dnešní řád společenský;

ve společnosti socialistické že takový vývoj bude nemožný, poněvadž péče o dítky, o nemocné atd. případně celku, ženě právě tak jako muži bude pracovati, a každý jen z výnosu své práce bude žíti. To jest správné. My však tvrdíme pouze, že nerovnost je přirozeným zjevem při nenuceném vývoji lidí, a socialismus že může tomuto vývoji zabrániti jen zevním násilným nucením. I zahradník může způsobiti, aby všechny stromy jeho parku byly buď stejně vysoké nebo lépe, stejně nízké, ale jen tím, že přirozenému vzrůstu násilným ořezáváním stále zabránuje. Takový nepřirozený stav nemůže však míti dlouhého trvání.

4. Až posud přihlíželi jsme jen k rodině. Mimo rodinu utvářejí se však na základě tisícových náklonností a potřeb řády společenské. Jen velikou dělbou práce mohou lidé svým potřebám zadostučiniti a k vyšší kultuře se povznést. Dělbá práce vyžaduje však opět nutně rozdělení společnosti v různá povolání, jež různé náklonnosti a schopnosti předpokládají a každému poskytují příležitost, vhodný stav si zvoliti.

Ať si již představíme společnost sebe pokročilejší, vždy budou v ní nevědomí, a následkem toho i učitelé; mají snad míti žáci a učitelové tytéž povinnosti a práva? Vždy budou učenici, — tedy též mistři; i má snad panovati mezi nimi rovnost práv a povinností? Vždy budou lidé nemocní a stářím sešlí, — tedy též lékaři, chirurgové, ošetřovatelé nemocných; mají snad jim býti přiznána stejná práva a stejné povinnosti? Vždy bude tu zemědělství, obchod, průmysl, věda a umění; mají snad všichni, kdož se těmto povoláním věnují, míti úplně stejné podmínky existenční? Mají snad všichni stejným způsobem k vedení a vykonávání různých činností v povoláních těch býti bráni a za to odměňováni?

Mírnější socialisté chtějí sice ve státě budoucím připustiti též různá povolání s různou odměnou.¹⁾ Naproti tomu socialisté výstřední — mezi

¹⁾ Schäffle, Quintessenz, str. 5.
Cathrein: Socialismus.

něž patří též Bebel — chtějí konečně všechnu nerovnost povolání odstraniti. Výchova a vzdělání mohou prý, dle Bebla, konečně všechny ke všemu učinit schopnými, tak že každý bude s to, aby pořadem „dle turnu“ všechny funkce společenské zastati mohl. Také Marx mluví o všestranné „disponibilitě“ dělníkově na vyšším stupni vývoje. Domněnka ta jest nesmyslná: spočívá na neuvěřitelném přeceňování lidských schopností a zdatnosti, jak později ukážeme; avšak domněnka ta je důsledná, jelikož je nutným důsledkem socialistických základních myšlenek. Neboť, kdo chce na základě rovnosti nynější řád zvrátiti a stejné podmínky životní pro všechny zjednatí, nemůže připustiti, aby se společnost dělila na povolání, jež ve příčině hodnoty, námahy a nebezpečí jsou tak různá, jako asi různou je povolání učence, umělce a povolání horníkově, topičově, podomkovo nebo nádenníkově v nějaké chemické továrně nebo v přádelně.

Končíme krásnými a důmyslnými slovy Aristotelovými: „Zákonodárci jest více přihlížeti k tomu, aby žádosti lidí vyrovnal, než aby vyrovnal jejich jmění.“

§ 2. Železný zákon mezdní.

1. „Železný zákon mezdní“ byl hlavní zbrání, jíž Lassalle proti nynějšímu kapitalismu užíval. Avšak i zde liberální národohospodáři, jako Adam Smith, Ricardo,¹⁾ J. B. Say a jiní, připravovali so-

¹⁾ Dle učení Ricardova průměrná mzda práce kryje se trvale s jejím výrobním nákladem. Ricardo rozeznává přirozenou a tržní cenu práce. Cena přirozená jest ona, jíž je třeba k tomu, aby dělníci vůbec mohli žítí a se rozmnožovati. Naproti tomu cena tržní jest ona, jež pod vládou nabídky a poptávky skutečně se platí. Cena tato může časem nad cenu přirozenou se vyšínouti, časem pak pod ni klesnouti, avšak vždy se v ni zase vrací. Možno připustiti, že Lassalle oděl učení toto ve výrazy poněkud urputnější, avšak v podstatě zdá se, že mezi Ricardem a Lassallem není žádného rozdílu.

cialismu půdu. Lassalle¹⁾ odvolává se ve prospěch svého zákona se zřejmou radostí na tyto vážné authority.

Marx sám „železný zákon mezdní“ nikdy neuznal, a německá sociální demokracie vypustila jej nyní ze svého oficiálního programu. Ježto však Lassalle má až posud mezi německými socialisty své přívržence a spisy jeho za účelem propagandy znovu vydány; poněvadž dále na sjezdě erfurtském více soudruhů „pro železný zákon mezdní“ se vyslovilo, klademe a ponecháváme tuto své vyvrácení „železného zákona mezdního“. Co pak tímto zákonem má se rozuměti, nechť poví nám Lassalle sám:

„Železný zákon o mzdě, jenž za dnešních poměrů, kdy vládne nabídka a poptávka po práci, mzdu pracovní určuje, jest tento: že průměrná mzda pracovní jest vždy obmezena na nutnou životní potřebu, jíž jest lidu dle obyčeje k udržení jeho bytí (existence) a k rozplemeňování se třeba. Toť bod, kolem něhož skutečná mzda denní po způsobu kyvů stále se pohybuje, aniž se může kdy na dlouho buď nad něj vyšínouti, nebo pod něj klesnouti. Není s to, aby trvale nad něj se vyšínula, neboť lehčím a lepším postavením dělníků povstalo by rozmnožení dělného lidu a tím rozmnožení nabídky rukou, jež by mzdu na dřívější stav její a pod něj opět stlačila. Mzda však nemůže též trvale hluboko pod tuto nutnou životní potřebu klesnouti. Neboť pak nastalo by vystěhovávání, vystřihávání se manželství, zdržování se od plození dítek a konečně bídou způsobené zmenšení počtu dělníků, jež nabídku dělných rukou stlačuje a tak mzdu zase k jejímu dřívějšímu, vyššímu stavu zpět přivádí. Skutečná, průměrná mzda záleží tedy v ustavičném pohybu kolem onoho svého těžiště, v něž stále se musí

¹⁾ Zvláště ve svém spise »Arbeiter-Lesebuch« a ve svém »Offenes Antwortschreiben«. V těchto praví se o zákoně mezdním: »Adam Smith i Say, Ricardo i Malthus, Bastiat i John Stuart Mill s ním souhlasí.«

vraceti, brzy nad ním, brzy pod ním se ocítajíc.“¹⁾

„To tedy, že dělníci a mzda tančí stále kolem nejkrásnější meze toho, co dle potřeby k nejnutenější v ý živ ě vždy patří... to nemění se nikdy.“²⁾ Lassalle sice připouští, že tento, obyčejům přiměřený, nutný požadavek je dnes větší než dříve, ale trvá při tom, že stav dělnický je stále omezen na to, co jest za daných poměrů společenských k zachování jeho existence a k rozmnožování se nutno, a nemá tedy dle Lassalla na zlepšení svého postavení žádné naděje.³⁾

2. Toť tedy ten hrozný zákon, jehož mnozí socialisté až do nejnovějších dob k potírání soukromého vlastnictví užívali.⁴⁾ Avšak zcela neprávem.

a) Kdyby byl Lassalle železným zákonem mezdním nechtěl říci nic jiného, leč že za bezmezného panství nabídky a poptávky, pokud jsou dělníci osamoceni a zcela bez ochrany, existuje jakási náklonnost k tomu, aby mzda pracovní byla stlačena na to, čeho je průměrně k živobytí potřebí, mohlo by se k tomu přisvědčiti. Neboť to vyplývá skorem nutně ze zjištění boháčů, kteří jsou mocnější. Každý člověk průměrně snaží se lacině koupiti a drazě prodati. Chce-li dělník svou sílu pracovní za cenu pokud možná největší pronajati, chce ji pracedárce za cenu co možná nejmenší najmouti. Člověk bo-

¹⁾ Offenes Antwortschreiben, str. 10.; Arbeiter-Lesebuch, str. 10.

²⁾ Offenes Antwortschreiben, str. 12.

³⁾ Arbeiter-Lesebuch, str. 27.

⁴⁾ Srv. program Gothajský. Poznamenali jsme již, že železný zákon o mzdě byl z programu strany vypuštěn. Ba, Liebknecht a jiní socialisté tvrdí teď, že železný zákon mezdní vždy zavrhovali. A přece po celých 15 let zastávali se programu Gothajského, v němž se zákon ten nalézal na význačném místě. Tedy po dvě desetiletí hlásána byla dělníkům od socialistů na základě železného zákona mezního úplná beznadějnost, že by si mohli vlastní práci stav svůj zlepšiti, — a teď přijdou vůdcové strany a tvrdí, že to se železným zákonem mezdním vlastně nikdy vážně nemyslíli! Není-liž takové jednání v nejvyšší míře frivolní?

hatší je však průměrně též silnější, a proto mzda mnohem dříve a častěji pod příslušnou míru klesne, než na ní zůstane nebo snad nad ní se vyšine. Avšak tato všeobecná, z lidské zjištění plynoucí náklonnost není ještě oekonomickým zákonem. Sice mohlo by se zváti národohospodářským zákonem též to, že prodavači prostředky obživné tak zhusta padělají, a že mnozí bez práce bohatnou. A tomuto stavu dá se odpomoci moudrým zákonem ve prospěch dělníků daným a organisováním dělníků v pevné svazy.

Za vlastní zákon oekonomický nelze tedy zásadu Lassallem stanovenou pokládati.

b) Aby se mohlo o vlastním zákoně národohospodářském mluvit, musí ten či onen jev nutně a všude na základě určitých příčin se vyskytovat. Tak tomu však u domnělého zákona Lassalova není, nebo aspoň není to zcela dokázáno. Vizme jen důkazy, jež Lassalle po příkladě Ricardově uvádí.

Mzda „nemůže se přes tento průřez (obvyklých potřeb životních) trvale vyšínouti, neboť jinak povstalo by rozmnožení dělného lidu a tím rozmnožení nabídky rukou, jež by mzdu na dřívější stav její opět stlačily.“ Avšak je to pravda, že se lid dělný tou měrou rozplemeňuje, jak životní postavení jeho se zlepšuje? Toť tvrzení zcela nedokázané. Zkušenost dokazuje spíše opak toho, než co se tuto tvrdí. Kdo chce v Anglii najíti nejčtetnější rodiny, nesmí jíti do příbytků dělníků nebo občanů nejlépe postavených, nýbrž musí vyhledati ty nejchudší městské čtvrti irské. Není snad země, kde by se obyvatelstvu průměrně lépe vedlo, nežli je Francie, a přece v žádné zemi není vzrůst obyvatelstva tak nepatrný, jako ve Francii. Příčina toho je na snadě, i když ke příčinám náboženským nepřihlížíme. Čím lépe totiž je rodina dělnická situována, tím více (průměrně) stará se o to, aby si postavení své zachovala a ještě výše se povznesla. Lehkomyslných manželství uzavírá se v takových kruzích mnohem méně, než v nejnižších vrstvách společenských. Tím arci není

řečeno, že se v těch vyšších vrstvách daří mravností lépe.

Kromě toho jest ještě jiná okolnost, na niž Lassalle zapomíná. I kdybychom připustili, že lepší stav životní má za následek větší rozplozování, nebylo by tím přece ještě dokázáno, že zvětší se ihned soutěž mezi dělníky. Neboť dříve, než by účinek ten se dostavil, musilo by uplynouti aspoň 16 až 20 let. Dítky věru nejsou hned ode dne svého narození soutěže schopny. Mohl by tedy dělník, i kdyby se správnost učení Lassalova o rozplemeňování se předpokládala, skoro po jeden lidský věk bráti větší mzdu, než jaké jest „dle obyčejce k udržení existence a k rozmnožování se“ třeba.

Konečně jest možno, že přes rozmnoženou nabídku „rukou“ cena práce přece neklesne, protože spolu s nabídkou roste též p o p t á v k a. Množí-li se poptávka po práci tou měrou, jak stoupá nabídka, zůstává mzda stejnou. A tu může se státi, že na některých místech následkem nově povstalých podniků poptávka po celá desetiletí stále vzrůstá, tak že příliv nových dělníků mzdu nutně nestlačuje.

Není tedy dokázáno, že se mzda nemůže na delší dobu nad nutnou potřebu vyšínouti. A podobně Lassalle nedokázal, že mzda nemůže trvale pod míru tu klesnouti. „Pak nastalo by“ — míní Lassalle — „vystěhování, vystřihání se manželství, zdržování se od plození dítek a konečně bídou způsobené zmenšení počtu dělníků, jež nabídku dělných rukou stlačuje a tak mzdu zase k jejímu dřívějšímu, vyššímu stavu zpět přivádí.“

Avšak nouze, jak již výše bylo řečeno, nezamezuje plození dětí, leda že by dělník vyhladověl. Může se zajisté státi, a bohužel již často se stalo, že dělníci v mnohých krajích delší dobu vskutku bídně, ve smyslu Lassalově, živořili, aniž proto menší vzrůst dělného lidu bylo lze pozorovati. Bída nezamezuje sňatků mezi dělníky ani plození dítek, ačkoliv přivodí nenáhlé zhoršení této třídy. Ostatně i kdyby plození dítek ubývalo, byl by přece účinek ten teprve po desetiletích na trhu práce ve prospěch

mzdy znatelný. Ale zatím mohou se povstalé mezery přílivem nových dělníků z okolních krajů vyplniti. Marx dokázal na základě šetření anglických lékařů a továrních inspektorů, že v mnohých továrních místech žili dělníci po celá desetiletí v bídě opravdu hrozně, aniž se mzda nějak zlepšila.

Lassallovský „zákon“ není tedy dokázán, ani pokud ve prospěch dělníků zní, ani kde v jejich neprospěch mluví.

Než, zákon ten není též správný. Hlavním zkušebním kamenem takových zákonů jsou fakta — skutečnosti. A co praví fakta o zákoně Lassallově? Již výše (str. 96 nn.) jsme ukázali k tomu, že postavení dělníků již od delší doby, zvláště v Anglii, se zlepšilo a zejména poměry vzrůstají, že trvale se zlepšily, a doufáme, že moudrá politika sociální poskytne trvalost zlepšení toho.')

§. 3. Jednostranné posuzování života hospodářského.

Socialisté chtějí všechny občany bez výjimky učiniti účastníky státně organisované

) Marx zavrhoval vždy »železný zákon mezdní«. Ba, ve své »Kritice sociálně demokratického programu« zve přijetí zákona toho do oficiálního programu »úzasným zpátečnictvím«. A se svého stanoviska zcela správně. Dle Lassalla záleží nespravedlnost soustavy mezdní jenom v tom, že mzda dělníková nemůže nikdy překročiti nízké maximum, a že tedy dělník takto k bídnému živoření jest připoután. Dle Marxe jest však soustava mezdní v řadě kapitalistickém úplně nespravedlivá a zavržení hodná, protože činí dělníka otrokem kapitalistovým a jen potud dovoluje mu pro vlastní výživu svoji pracovat, pokud se chce jistou dobu pro kapitalistu zdarma pachtiti a »nadhodnoty« mu tvořiti. Tvořit se nadhodnota vždy na úkor dělníka, a jelikož kapitalista jenom tehdy k výrobě se odhodlá, když mu jeho peníze »nadhodnotu« slibují, směje se kapitál již sám sebou a podstatně k vykořisťování; jest to bezcitný dravec. S tohoto stanoviska musilo arci přijetí zákona Lassalova do programu strany jeviti se jako zpátečnictví. Ba, toto přijetí do programu bylo vlastně protivou učení Marxova o nadhodnotě a zřeknutím se učení toho. Proto lze pochopiti, proč Marx tak velice byl podrážděn, když se mu návrh programu se »železným zákonem mezdním« dostal do rukou.

v ý r o b y. V erfurtském programu nečiní se již arci výslovně zmínka „o všeobecné povinnosti ku práci,“ o níž se v programu gothajském mluví, avšak povinnost ta následuje nutně z požadavku „stejných práv a stejných povinností“ a organisování práce dle jistého plánu. Každý vstupuje v žold (službu) celku, a celek přikazuje mu jeho pracovní úkol. Nikdo nesmí míti pro sebe vlastnictví produkčních prostředků, nikdo nesmí něco dle své vlastní vůle vyráběti. S opatřováním všech svých potřeb odkázán je každý na státní zásobárny. Výchova a vzdělání mládeže je věcí státní, a podobně též péče o nemocné. Slovem: Každý má jen tolik svobody a tolik práv, kolik mu jich celek přizná. (Vše to později ještě blíže odůvodníme.) Avšak to předpokládá mlčky, že společnosti přísluší neobmezené disposiční právo k jednotlivci, a jednatelce že jest tu v první řadě pro službu celku, a sice k účelům výroby.

Celý tento názor jest však pohanským názorem o státě, jak již u Platona jej shledáváme. Názor ten nezná žádného přirozeného práva oproti celku (obci), on popírá též mlčky, že by první a hlavní úlohou člověka na zemi byla služba Boží a dosažení věčné blaženosti na onom světě.

Zcela důsledně dle tohoto pohanského názoru klade pak socialismus nepřislušný důraz na život hospodářský čili na výrobu hmotných statků užitných. Jako v životě jednotlivcové zaujímá nabývání vnějších statků co se důstojnosti týče poslední místo mezi různými činnostmi, tak jest tomu i v životě lidské společnosti vůbec. Nabývání prostředkův existenčních jest podřízeno vyšším, duchovním snahám, majíc jaksí jen půdu upravovati, na níž by se vyšší, ideální statky mohly pěstiti.

Poněvadž pak jest nemožno, aby se všickni těmto různým činnostem stejnou měrou věnovali, musí býti různá povolání a různé stavy, jež vyžadují různé, dlouholeté přípravy a nezaujmají všechny též stupeň, nýbrž hierarchicky se rozčleňují. Dle

povahy své jsou pak různé stavy dělné (dělníci, řemeslníci, sedláci) stavy nejnižšími a nad nimi v hierarchickém pořadu zdvihají se ostatní stavy vyšší. Tím však není řečeno, že stavy dělné (stavy vyrabitelů, stavy obživné — Nährstände) nejsou hodny všelikého uznání a úcty, nebo že příslušníci stavů těch mají menší zásluhu před Bohem — nikoliv! Nýbrž tím řečeno jenom tolik, že ostatní stavy „o sobě“ zaujmají ve společnosti místo vyšší, dále že vyžadují většího nadání a proto že směji též činiti nárok na větší ohledy.

A jak jedná socialismus? Socialismus chce stav dělnický učiniti stavem výlučným a práci (tvorění „hodnot“) chce učiniti měřítkem společenské organisace a postavení členů ve společnosti. Celá společnost (stát) má býti proměněna v „jednou společnost hospodářskou.“¹⁾ Nikdo nesmí se zříkati účasti na výrobě. Neužiteční t. j. neproduktivní členové nemají býti trpěni. Že při takovéto organisaci, kde všichni ke produkování jsou nuceni, pro vyšší povolání, jako na př. pro kněžství, jež službě Boží zcela se zasvěcuje, pro katolické řády náboženské a pod. není místa, jest zcela zřejmo.

Vůbec, socialismus odvádí všeliké myšlení a jednání člověčenstva od statků ideálních a táhne je k nížinám hmotných požitků. O ideálech, jež srdce povznášejí a radostí naplňují, nemůže socialismus vlastně ani mluvit.

Než nikoli, mýlíme se. Také socialismus činí nároky na ideály. Avšak na jaké ideály? Jistý socialista odpovídá nám na to slovy, jež kdysi Heine pronesl o Saint-Simonistech: „Vy žádáte si jednoduchý oděv, prosté mravy, strízlivé požitky; naproti tomu my žádáme si nektar a ambrosii, purpurové pláště, stkvostné libovůně, rozkoš a nádheru, veselý tanec nymf, hudbu a veselí;“ avšak — dodává též

¹⁾ Kautský à Schönlanck, Grundsätze und Forderungen der Socialdemokratie (1892); str. 26.

socialista — my žádáme to pro všechny a přejeme to všem.¹⁾

Tedy špinavý epikureismus, jež vidíme uskutečněný v životě Heinově, jest nebem socialních demokratů. A to vede nás k dalšímu názoru socialismu.

§ 4. Nepřátelství socialismu proti náboženství.

I. Základní učení socialismu nelze s náboženstvím srovnati.

1. Že t. zv. „vědecký“ socialismus je svou podstatou beznáboženský, ba protináboženský, o tom na základě toho, co o „materialistickém pojmání dějin“ bylo řečeno (str. 55 nn.), pochybovati nelze. Tento názor na dějiny jest především upíráním všelikého „dualismu ducha a hmoty“. „Skutečná jednotnost světa“, praví Engels²⁾ — „záleží v jeho hmotnotě.“ Dle socialismu není ducha, nýbrž dle něho jest jen hmota a pohyb. Boha, prozřetelnosti božské tedy není; člověk nemá nesmrtelné duše, právě jako jí nemá bezrozumné zvíře, z něhož se člověk vyvinul; všeliká naděje na lepší život posmrtný jest tedy poštilostí a bláznovstvím. Vše, co zvalo se až posud ideálním, duchovním řádem, je dle Marxe a Engelse jen produktem oekonomických poměrů té které epochy. „Příslušný oekonomický útvar společnosti tvoří věčný základ, z něhož v poslední instanci vykládati třeba celou vrchní stavbu právních a politických zařízení, jakož i náboženských, filosofických a jiných představ každého období dějinného.“³⁾ „Všeliké náboženství není leč fantastickým odrazem (odleskem) ve hlavách lidí, odrazem fantastickým oněch mocností, jež ovládají jejich denní bytí, odrazem, v němž moci pozemské přijímají na sebe podobu mocností nadzemských.“⁴⁾ Proto

¹⁾ J. Stern, Thesen über den Socialismus; str. 34.

²⁾ Herrn E. Dühring's Umwälzung etc., str. 28.

³⁾ L. c., str. 11.

⁴⁾ Tamtéž, str. 304.

prý nemusí býti náboženství odstraněno, jelikož „odumře“, zmizí, jakmile nebude ničeho, co by se mohlo „odrážeti“. Také Kautský nás poučuje, že strana socialistická zavede „novou morálku a filosofii“. O novém náboženství nemluví. Arciť, to „odumře“. Nebudeť již, co by se mohlo „fantasticky odrážeti“.

Je-li tedy pravda, co pohlaví socialističtí stále nám opakují, totiž že materialistický názor dějinný je podstatným základem moderního „vědeckého“ socialismu, a je-li též pravda, že tento materialistický názor dějinný dle své nejvniternější podstaty se žádným pravým náboženstvím se nesnese, či spíše že je popřením každého náboženství: bylo by tím stanovisko socialismu k náboženství pro každého myslícího člověka s dostatek označeno. Uvědomělému socialistovi, jenž učení, které zastupuje, též skutečně pochopil, musí to býti tedy téměř naivním, chce-li mu někdo dokazovati, že socialismus s náboženstvím se nesnese. Věřící přívrženec materialistického názoru dějinného nemůže míti žádného náboženství, a kdyby všichni lidé byli socialisty, pak by náboženství samo sebou zmizelo, „odumřelo“, bez všelikého odstraňování.

2. Podstatně protináboženské stanovisko socialismu jeví se dále v jeho ryze pozemském, pouze „k tomuto světu“ se odnášejícím pojmání života lidského. Či mohl by snad systém, jenž vychází od předpokladu, že člověk je stvořen od Boha pro věčnost, že žije zde na zemi jen proto, aby si plněním vůle Boží nebe zasloužil, mohl by systém ten míti výrobu statků za nejvyšší měřítko organizace společenské a jenom těm přiřknouti podíl na statcích země, kteří na výrobě se účastňují? Mohl by systém takový pominouti náboženství jako něco lhostejného, oč netřeba se starati? I jest tedy zcela jistě již základní idea socialismu v rozporu nejen s křesťanstvím, nýbrž s každým náboženstvím. Jeho desaterem jsou práva lidská, jeho bohem jest de-

¹⁾ Tamtéž, str. 305.

mokratický lidový stát, jeho cílem a účelem pozemský požitek všech členů, jeho kultem výroba.

3. Také hlavní požadavek socialismu opírá se vlastně o atheismus. Žádá plnou rovnost práva a podmínek existenčních pro všechny, a to v každém, i sociálním ohledu. Každou nerovnost označuje jako nesnesitelné ošizování nebo poškozování. Žádají-li rozum a zjevení, aby sluha poslouchal svého pána, poddaný svého představeného, žena svého muže, děti svých rodičů, a to k vůli svědomí a protože Bůh to přikazuje, jsou to dle socialismu provinění proti rovnosti práv a povinností všech. Dle názoru socialistického má každý právo podrobiti se jen těm zákonům a představeným, jež sám schválil a uznal. Tím však zvrácena zásada autority, jež z Boha pochází a k vůli svědomí poslušnosti od nás se žádá. Že socialismus ruší a ničí manželství ve smysle přírozenoprávním, o křesťanském ani nemluví, ukážeme níže, až budeme mluvit o poměru rodiny k socialismu.¹⁾

4. Také postavení socialismu ke vlastnictví je v rozporu s učením křesťanským. Kristus právě tak, jako odsoudil rozhodně nemírné bažení po bohatství a radil a doporučoval chudobu duchem jako vyšší stupeň dokonalosti, uznal rozhodně oprávněnost vlastnictví soukromého, i ohledně prostředků pracovních, a to nejen pro svou dobu, nýbrž pro všechny časy a místa. Nezrušil mravních přikázání Starého Zákona, jak v desateru jsou obsažena, nýbrž znovu je jako přikázání pro všechny lidi všech dob platná prohlásil.²⁾ Právě tak, jako v Zákoně Starém, je to i v Zákoně Novém přestoupením přikázání Božího, pole, dům nebo vola bližního ukrásti nebo i nespravedlivě po tom toužiti. Bohatému mládenci, jenž prosil o poučení, odpovídá Spa-

¹⁾ Papež Lev XIII. dotekl se právem zvláště důrazně věci té ve své encyklice »Quod apostolici« z 28. pros. 1878 a též ve svém okružním listě o dělnické otázce.

²⁾ Wilmers, Lehrbuch der Religion; IV. vydání III. 72. nn.

sitel nejprve, aby ostříhal přikázání dekalogu, a pouze jako radu připojuje pak tato slova: „Chceš-li dokonalým býti, prodej, co máš, a rozdej chudým, a pojď, následuj mne“. (Mat. XIX. 21.) Byl by mohl Kristus takto mluvit, kdyby byl vlastnictví soukromé, jímž tuto zajisté i domy a polnosti rozuměti dlužno, pokládal za nespravedlivé? Ananiášovi odpovídá sv. Petr, že si mohl své pole podržeti, kdyby byl chtěl. Mezi prvními žáky Kristovými a apoštolů byli mnozí, kteří měli soukromé vlastnictví (Marta, Josef Arimatejský, Filemon a p.). A jako Kristus a apoštolé, tak i církve uznávala vždy soukromé vlastnictví pozemků, polí a pod. I jest to tedy učení křesťanství protivné, že všeliké soukromé vlastnictví jest nespravedlivou „krádeží“.)

5. Křesťanství zakazuje též revoluci, t. j. násilný převrat právně trvajících řádů společenského. Avšak socialismus je dle vlastního doznání jeho hlavních repraesentantů stranou podstatně revoluční. Nesčetněkrát zakončena byla shromáždění socialistická provoláváním slávy mezinárodní revoluční sociální demokracii. Ovšem, činí-li se sociálním demokratům tato výtka, schovávají se za dvojí smysl slova „revoluce“. Že prý je též pokojná, zákonná revoluce. Než, to je pouhé mámení. Netvrdíme arci, že sociální demokraté po způsobu anarchistů nebo karbonářů tajná spiknutí kují, třaskavin a zákeřnictví užívají, podkopy činí a pod. Socialističtí vůdcové jsou zajisté příliš chytří, než aby nenahlédli, že podobné obmysly jsou za nynějších dob zcela bezúčelné a že by musily končiti hrozným krveprolitím vůdců. Sociální demokraté chtějí spíše napřed rozšiřováním svých ideí připravovati půdu a politickou moc do svých rukou dostat. Avšak když budou jednou dosti silni a poznají, že nastal vhodný okamžik ku provedení jejich úmyslů,

¹⁾ Opírajíce se o uvedená místa Písma sv. a o církevní zavržení haerese Apostoliků a Viklefovy, označují theologové tvrzení, že soukromé vlastnictví je nespravedlivé nebo nedovolené, jako blud proti víře. Tak ku př. Lessius, De iustitia et iure, c. 5. dub. 2.; D. Soto, De iustitia et iure, l. 4. q. 3.

pak užijí i hrubé, brutální moci. Revoluční diktatura bude pak železem a krví potírati elementy vzdorné a bude takto pomocnicí při porodu nového řádu socialistického.

Či snad vůdcové socialní demokracie, kteří svou vědou a znalostí lidí tak se honosí, jsou tak naivní, aby tomu věřili, že by všichni soukromí vlastníci odstoupili jednou celku dobrovolně své vlastnictví, že by vládcové dobrovolně se vzdali svých trůnů, že by církev a společenstva a ústavy dobrovolně se zřekly svého majetku, šlechta že by vzdala se všech práv svých a stav selský svých statků?

Na štěstí není třeba, abychom se dokládali jen všeobecnými úvahami. Vůdcové socialismu nesčetněkrát odhalili nám způsobem nejžádoucnejším nejhlubší myšlenky svého nitra.

Marx a Engels prohlásili veřejně již v „komunistickém manifestě“, „že cíle jejich mohou býti dosaženy jenom násilným převratem všeho posavadního řádu společenského. Ať třesou se třídy panující před kommunistickou revolucí.“ A že Marx nestal se tomuto názoru svému nevěrným, dokazuje jeho prohlášení na sjezdě v Haagu (v září 1872): „V největší části zemí evropských musí býti násilí pákou naší revoluce; na násilí bude se musit svého času appellovati, aby konečně zjednána byla vláda práce... Revoluce musí býti solidární, a my máme veliký příklad na komuně Pařížské, jež podlehla, protože nevypuklo ve všech hlavních městech, v Berlíně, v Madridě atd., zároveň veliké revoluční hnutí, jež bylo ve spojení s tímto mohutným povstáním proletariátu Pařížského.“ Tot věru přece dosti jasné! Také ve své „Kritice socialně demokratického programu“ hlásá Marx otevřeně, že přeměna společnosti kapitalistické ve společnost kommunistickou může se uskutečnit jenom za vlády „revoluční diktatury proletariátu“. — Bebel pak pravil v říšském sněmě o událostech na Seině (v Paříži): „To je pouze nepatrná šarvátká přední stráže ve válce, kterou

proletariát povede proti palácům.“ Jindy pak prohlásil, že kropením růžovou vodičkou nedělá se žádná revoluce. A ve svém spise „Unsere Ziele“ (str. 44) píše o užití násilí toto: „Ať se jen nikdo nehrozí možného užití násilí, ať neběduje nad potlačení „oprávněných existencí“, násilným vyvlastněním a pod. Dějiny učí, že nové idee zpravidla vždy jen násilným bojem se zástupci minulosti došly platnosti, a že vojíni za nové idee snažili se zástupce minulosti co možná smrtelně zasáhnouti. Zajisté ne neprávem volá Karel Marx ve své knize „Kapitál“: Násilí jest pomocníkem při porodu každé staré společnosti, jež s novou společností chodí s outěžkem; ano, ono jest mocí oekonomickou.“ „My potřebujeme sto tisíc hlav, a vše jest hotovo,“ odpověděl prý Bebel saskému poslanci Götzovi na otázku, jak se má budoucí stát uskutečnití.)

Na socialistickém sjezdě v Gentu (r. 1877) hrozil Liebknecht: „Vojsko tvoří vlastně synové lidu, jež svou revoluční propagandou získáme... Až přijde ten den, pušky a děla sama sebou se obrátí, aby zničila nepřátele lidu socialistického.“

Konečně nebudiž pominuta mlčením hanebná chvalořeč, kterou měl Berlínský list „Vorwärts“ (1896, č. 28) na nihilisty, kteří dne 28. ledna 1885 ve Varšavě byli popraveni. Praví se tam mezi jiným: „Čest hrdinům těm. Vítězství nemůže minouti věc, jež má takové zápasníky. Krev mučeníků jest semenem mučeníků. Ku předu, polští bratři!“

Z toho, co tuto řečeno, je zajisté zřejmo, že socialismus a křesťanství snesou se právě tak jako tma a světlo, a že každý, kdo ví, co socialismus jest a co chce, může jenom tenkrát socialních demokratů se přidržeti, když křesťanství, ba každého náboženství se zřekl.)

¹⁾ H. Blum, Die Lügen der Socialdemokratie, str. 329.

²⁾ Je to tedy svěděctvím příliš povrchního pochopení socialismu, píše-li P. Göhre (Drei Monate Fabrikarbeiter; 1891;

II. Nepřítelství socialismu k náboženství, dokázané výslovnými svědectvími.

A. Svědectví německých sociálních demokratů.

Snad nebylo ani třeba, dokazovati tak podrobně z podstaty socialismu jeho rozpor s náboženstvím. Mámeť o tom nejdůležitější svědectví se strany socialistické. Německá sociální demokracie prohlašuje ve svém oficiálním programu náboženství za „věc soukromou“; tím jest aspoň socialistický stát od církve odloučen, učiněn beznáboženským a bezbožeckým. Stát jako stát nezná ani Boha ani náboženství. Aby pak toto stanovisko ještě důrazněji bylo vytčeno, žádá program erfurtský kromě „prohlášení náboženství za věc soukromou“ ještě „odstranění všelikých nákladů z veřejných prostředků k účelům církevním a náboženským.“

Toto učení je však ve zřejmém rozporu s učením církve katolické, jež principiálně žádané odloučení církve od státu odsuzovala vždy jako učení nepřijatelné a zavržené hodné.¹⁾ Učení to odporuje též zdravému rozumu. Jeť stát především Bohu, a pak sám sobě a svým poddaným tím povinen, aby náboženství dle svých sil fedroval a podporoval,²⁾ a sice nikoliv náboženství jakékoli, nýbrž náboženství pravé, Bohem chtěné. Tím však jest v nynějším řádě náboženství křesťanské, a žádné jiné.

Jelikož dále celá výchova mládeže je dle socialistů věcí státu, následuje z toho též, že výchova

str. 216.): »Musí se státi skutečností zásada, že také sociální demokrat může býti křesťanem a křesťan sociálním demokratem.« Podobný názor pronáší theolog Theod. v. Wächter (viz »Vorwärts« 1893, č. 246, 1. příl.). Správnější je, co píše Bebel (Christenthum und Socialismus, str. 16.): »Křesťanství a socialismus stojí proti sobě jako oheň a voda.«

¹⁾ Srv. Syllabus, thes. 55.: »Ecclesia a statu statusque ab Ecclesia seiungendus est.« Viz též encykl. Lva XIII.: »Immortale Dei«.

²⁾ Více o tom viz v Cathreinově »Moralphilosophie« (3. vyd. II, oddíl 2., kniha 2., hlava 4.

ta náboženství nijak nedbá čili že je bezbožecká. Žádat erfurtský program výslovně „laicisování (t. j. beznáboženskost) školy.“ Celek jako celek nestará se o Boha a náboženství, pokládá je tedy za něco lhostejného. Avšak takový názor může pocházeti jenom z neúcty k náboženství a z pohrdání náboženstvím a je pouze předstupněm ku pronásledování církve. Nebot dejme tomu, že by církev chtěla zříditi biskupství a fary, svěřiti kněžím správu duchovní, ujeti se vyučování náboženství, upravit manželství a veřejné svátky a pod. Nechá tu snad socialistický stát církev na pokoji, aby mohla takto jednati? Bude to možno, aby církev a stát, jimž přece s týmiž lidmi jest jednati, mýjely se vespolek, jakoby se neviděly? A vnutí-li socialistický stát kněze a řeholníky, ba i biskupy v organisaci výrobní a vytrhne je z jejich povolání, nebude-liž to křiklavým porušením práva proti církvi, a nepovede-liž to k neustálým konfliktům, které skončí veřejným pronásledováním církve? ¹⁾ Co se stane, bude-li církev činiti nárok na půdu pro své chrámy, kláštery, farní budovy, nemocnice, semináře a pod.; bude-li žádati za pracovní síly a materiál pro tyto ústavy? Nebude-liž socialistický stát se svého stanoviska nucen, aby takovéto požadavky církevní prostě zamítl a tak nejsvětější práva církve porušil a jí životní žíly podřal?

Zdánlivé připuštění náboženství jako věci soukromé je tedy pouze vějičkou na chytání hejtlů. Nemajíť ti, kdož uchovali si v hloubi srdce jistou přítulnost k náboženství, býti zaplašení, když by se od nich žádalo, aby náboženství veřejně se zřekli. Svou nejvniternější podstatou jest však socialismus nepřitelem každého náboženství, jež zraky člověka od země

¹⁾ Bebel (Die Frau, str. 320.) píše o budoucím státě: »Má-li někdo ještě potřeby náboženské, nechť ukojí je s těmi, kdož stejného s ním jsou smýšlení. Společnost se o to nestará. Kněz, aby mohl žíti, musí ve společnosti pracovati, a jelikož se též při tom učí, nastane i jemu doba, kdy pozná, že býti člověkem jest to nejvyšší, čím člověk býti může. Mravnost a morálka s náboženstvím se nestýkají; opak toho tvrdí jen sprostáckové nebo pokrytci. . . Jako náboženství, tak i představy o mravnosti vyplývají z příslušného sociálního stavu člověka.«

k nebesům obraceti a jemu říci se neostýchá, že není živ jenom samým chlebem.

Či snad by to byla pouhá náhoda, že ti nejpopulanější socialisté svou nenávisť k náboženství nijak se netají a tak často v děsných blasfemiích si libují?

Jeť známo ono sprosté a stále užívané rčení o „směnce na onen život“ („Wechsel auf das Jen-seits“), jímž socialisté tropí si posměch z křesťanských snah reformačních. Časopis „Socialdemokrat“, bývalý oficiální orgán německých socialistů, přinášel skoro na každé stránce nějaký záštiplný útok na „panství kněžourů“; ne zřídka pak dopouštěl se sprostých rouhání.

Berlínský „Vorwärts“ (až do 1. ledna 1891 berlínský „Volksblatt“), nynější oficiální orgán strany, nezůstává v této příčině za svým předchůdcem. V úvaze vánoční (1890, č. 301.) obviňuje se křesťanství, že prý nesplnilo žádného ze svých zaslíbení. „Víme, že křesťanství spásy nepřineslo. Ne věříme v žádného Vykupitele, ale věříme ve vykoupení. Žádný člověk, žádný Bůh v lidské podobě, žádný Spasitel nemůže lidstvo zachrániti. Lidstvo samo může lidstvo zachrániti, a to jen lidstvo pracující.“ Jindy zase píše týž list (1891, č. 261.): „Bázeň a zlost jak protestantských tak katolických klerikálů dokazují, že je socialní demokracie ohrožuje v jejich nejvnitřnější podstatě. Úspěch jest náš. Nechť se kněžourství přimkne co nejužejší k četníku a k sáčku s penězi, to může jeho zhoubu nanejvýš jen urychlit.“ V jednom svatodušním článku téhož orgánu (1893, č. 118.) čteme: „Zakladatelé církve křesťanské očkovoali křesťanské mythy (báje), svátky a zařízení na pohanské báje... Dle křesťanské báje byl na první svátek letnic vylit Duch svatý... Socialismus je též nové učení a zvěstuje radostné poselství vykoupení, avšak nikoli vykoupení skrze Messiáše. Nechť učenci vylejí dnes a zítra ducha socialismu na četné tisíce nevěřících. Toť náš ‚svatodušní svátek‘.“ „Velký pátek“, — tak praví se tam jindy (1894, č. 70.,

přil. 1.) — „byl slaven důstojně velikou částí berlínského proletariátu poutí k německé Golgotě, ke hrobům březnových padlých (revolucionářů).“ O Velikonocích mluví se potupně takto (1896, č. 81.): „Před 1863 lety zemřel dle křesťanské legendy zakladatel křesťanství na kříži, protože horoval pro rovnost lidí: v den, kdy mezinárodní socialismus dvojnásobné jařmo mamonu svrhne..., oslaví milionohlavý syn člověka: pracující lid, své vzkříšení. Slavnost tohoto vzkříšení bude našimi Velikonocemi... Velikonocemi lidstva.“

„Die Neue Zeit“, ilustrovaná zábavná příloha listu „Vorwärts“, zove (1896, č. 47.) vypravování o Adamovi a Evě „pošetilým snem“. Jindy (1898, č. 6.) zase píše: „Výchůdkám peklem na onom světě dlužno se smáti, poukazováním na nebe dlužno však opovrhovati. Neboť tam mluví fanatik, tuto spekulant.“

Na počátku listopadu r. 1897 usnesla se Charlottenburská filiálka socialně demokratického svazu zedníků na tomto rozhodnutí: „Zemřeli člen svazu a jde-li kněz s pohřbem, nevěnuje se zemřelému žádný věnec.“

Když poslanec Bachem tázal se dne 3. února 1893 socialních demokratů v říšském sněmě, zdaž věří v život posmrtný, odpověděli všichni jednohlasně: Ne!

Karel Marx neopomíjí ve svých spisech žádné příležitosti k otevřenému a tajnému útočení proti křesťanství. Pokládá náboženství „za převrácené vědomí světa,“ za „fantastické uskutečnění lidské bytosti.“ „Člověk dělá náboženství, a nikoli náboženství člověka.“ Náboženství jest „srdcem srdce nemajícího světa, jako je duchem ducha postrádajících poměrů. Jest opiem lidu.“ „Zrušení náboženství jakožto illusorního štěstí lidu jest požadavkem jeho skutečného štěstí.“ „Náboženství jest jen illusorním sluncem, jež se pohybuje kolem člověka, pokavad se člověk nepohybuje sám kolem sebe.“¹⁾

¹⁾ Z »Deutsch-Französische Jahrbücher«, vyd. od Ruge a Marxe (Paříž 1844) str. 71.; viz berlínský »Volksblatt« 1890, č. 281, příl. 2.; podobně v »Kapitálu« str. 19. a jinde.

„Jako je člověk ovládán v náboženství stvůrou (Machwerk) své vlastní hlavy, tak je ve výrobě kapitalistické ovládán stvůrou svých vlastních rukou.“¹⁾ „Člověk stává se divochem, když přestal býti opicí.“²⁾ Marx chtěl sám pověstnou knihu Lewise Morgana, jež snaží se původ rodiny dokázati a odvoditi z úplně zvířecího stavu lidí, vydati po německu; protože však nemohl tento svůj úmysl uskutečniti, svěřil jej svému příteli Bedřichu Engelsovi, který jej též provedl.³⁾ Dle jeho spisu „Kritik des socialdemokratischen Parteiprogramms“ měla se dělnická strana vysloviti, že snaží se „osvoboditi svědomí od náboženských strašidel“ (vom religiösen Spuk).⁴⁾

Jak Bedř. Engels o náboženství soudí, vysvítá s dostatek z výroků, jež výše, na str. 67 nn., byly uvedeny.

Aug. Bebel zůstává s frivolním Heinem nebe „andělům a vrabcům“;⁵⁾ „theologie“, chceme-li mu věřiti, je prý v rozporu s vědami přírodními a v příští společnosti zmizí.⁶⁾ Přesvědčení, že „nebe“ je na zemi a že „umřít je tolik jako býti u konce“, přiměje prý všechny k tomu, aby žili přirozeně.⁷⁾ „Ne bohové stvořili lidi, nýbrž lidé si dělají bohy, Boha!“ „Přírodověda učinila ze „stvoření“ báj, astronomie a fysika činí z „nebe“ přelud.“⁸⁾ V sezení říšského sněmu dne 31. prosince roku 1881 prohlásil nynější vůdce socialistických demokratů: „My domáháme se v oboru politickém

¹⁾ Das Kapital, str. 585.

²⁾ Zur Kritik des socialdemokratischen Parteiprogramms, str. 564.

³⁾ V knize »Ursprung der Familie, des Privateigenthums und des Staates«; 7. vyd. 1896. Dva jiní socialistické demokraté: Eichhoff a Kautsky, přeložili do němčiny knihu Morgana: »Die Urgesellschaft«.

⁴⁾ L. c., str. 575.

⁵⁾ »Unsere Ziele«, str. 38. »Die Frau«, str. 341.

⁶⁾ Die Frau, str. 319.

⁷⁾ L. c., str. 337.

⁸⁾ L. c., str. 320. Spis Beblův »Die mohammedanisch-arabische Culturperiode« není leč sprostým a zuřivým útočením na křesťanství.

republiky, v oboru oekonomickém socialismu, a v oboru, jenž zove se dnes oborem náboženským, atheismu.“

Liebknecht vyznal na sjezdě strany v Halle: „Já pro svou osobu odložil jsem náboženství již dříve... Jsem atheista, v Boha nevěřím... Věda stojí nepřátelsky proti náboženství... Věda pečuje o dobré školy, a to jest nejlepší prostředek proti náboženství.“¹⁾ Liebknecht se domnívá, že závislost náboženství na oekonomických podmínkách jest tak zřejma, že není ani třeba boje proti náboženství. „Můžeme zcela klidně státi na půdě socialismu a při tom doufati, že nerozum mass, pokud zaryl se v náboženské formy a dogmata, přemůžeme.“²⁾

„Je-li náboženství“ — praví Dietzgen ve svých rouhavých kázáních o „náboženství socialistické“³⁾ — „věrou v mimozemské a nadzemské, hmotné bytosti a síly, věrou ve vyšší bohy a duchy, pak jest demokracie bez náboženství. Na jeho místo klade vědomí o nedostatečnosti jednotlivce, jenž ke své dokonalosti potřebuje doplnění, a tudíž podřízenosti pod všeobecnost. Kultivovaná společnost lidská jest tou nejvyšší bytostí, v níž věříme; v jejím socialistickém utváření se spočívá naše naděje. Ona teprve skutečnou lásku, po níž náboženské fantasmie jen blouznily.“⁴⁾

¹⁾ Protokol sjezdu strany v Halle 1890, str. 175—177.

²⁾ Berlínský »Volksblatt« 1890, č. 281.

³⁾ Berlin 1891, 5. vyd., str. 16—17.

⁴⁾ Nejtajnější myšlenky socialistův o náboženství jeví se ku př. v následujících socialistických letáčích z novější doby: Bebel, Glossen zu Guyots »Die wahre Gestalt des Christenthums«; J. Stern, Die Religion der Zukunft; G. Lommel, Jesus von Nazareth; F. Heigl, Spaziergänge eines Atheisten; A. Dulk, Der Irrgang des Lebens Jesu; Stamm, Die Erlösung der darbenenden Menschheit; A. Douay, Wider Gottes- und Bibeldogmen; Lütgenau, Natürliche und sociale Religion, atd. — Jsou to spisy, jež hemží se sprostým tupením všeho svatého! Liebknecht dal svou paní přeložiti do němčiny anglický román »Die wahrhaftige Lebensgeschichte des Josua Davidsohn« jako spis »zvláště časový«. V této knize tupena nynější církev křesťanství.

Dle Dra A. Rüdta, jenž sám veřejně atheismem se vychloubá, bude v našem 19. století přírodovědně-humanistický názor světový v boji s každým náboženstvím raziti cestu, na níž rozum vede člověčenstvo k vítězství nade lži a tyranstvím v jakékoliv podobě. „Neprosíme již o milost a smilování nebes, nýbrž chceme míti spravedlnost a blaho již na zemi.“¹⁾

A. Hoffmann nezná „utopičtějších utopií“ nad víru v „trojjediného Boha, vtělení se Boha, nesmrtelnost a věčnou blaženost.“²⁾

Paní Steinbachová pravila na sjezdě strany v Hamburku na obranu redakce listu „Neue Welt“: „Redaktor, jenž má psáti list pro million čtenářův a všem k libosti, musil by býti Bohem, a v to ho my nevěříme.“ Projev ten byl dle „Vorwärtsu“³⁾ přijat od shromáždění s veselostí a souhlasem. Táž paní přes to troufala si prohlásiti, že to pokládá za surovost, bráti náboženství těm, jimž nemůžeme ještě dáti žádné náboženství nové. Náboženství prý musí zůstati věcí soukromou.

V tisícerých variacích zaznívají tytéž protináboženské zvuky i v „socialistické“ poesii. Jeť to zvláštním potěšením jejím, parodovati vše křesťanské. Jsou socialistické „Vánoční, velikonoční a svatodušní písně“, jež rouhavě posmívají se všemu kře-

stfanská jako bezcitný fariseismus, Kristus — jenž prý ostatně znamená jen lidstvo — slaví se jako socialista, víra v Boha zove se mythem (báji) atd.

¹⁾ »Die Wahrheit über Klöster und Möncherei«; přednáška, konaná v Mannheimu dne 9. pros. 1888.

²⁾ »Ist die Religion Privatsache?« (Berlín 1891) str. 13. Jiná svědeckví viz u Kleina, Der Socialdemokrat hat das Wort (1892), str. 73. nn., a u Th. Wackera, Wie stellt sich die socialdemokratische Presse zu dem, was dem gläubigen Christen vor allem heilig ist? (1892). Právě jmenovaný Hoffmann vyznal o sobě na Hamburském sjezdě strany (v říjnu 1897): »Ich habe nur ein Pantinengymnasium zu sehen bekommen und zwar nur 3 1/2 Jahre lang. Was ich dort erworben, das ist mein Stolz. Wer mehr weiss, soll glücklich sein.« A to jsou duchovní vůdcové sociální demokracie, kteří kritisuji desatero! Sapienti sat!

³⁾ Č. 233., 1. příl., r. 1897.

stfanskému. Ve „Vánoční marseillaise“ (v Max Kegelově Socialistickém zpěvníku, Stuttgart, 1891) pje se ku př.:

„Nicht hoffe mehr nach alter Sitte,
Dass dir ein Wunderstern erscheint,
Dich führend zu des Heilands Hütte,
So ist die Sage nicht gemeint.

„Blick auf, ein Stern in hellem Scheine,
Der Socialismus, winkt dir zu,
Und der Erlöser, der bist du,
Und jene Hütte ist die deine.“

Ve volném překladě zní to takto:

Nedoufej víc dle starého mravu,
že hvězda zázračná se zjeví tobě,
jež vedla by tě k Spasitele chatě,
tak mýněna ta pověst není.

Viz, kterak hvězda v záři jasné,
socialismus, tobě kyne,
a spasitel, toť jsi ty sám,
a onou chatou chata tvoje.

V den, kdy křesťanstvo slaví smrt Vykupitelovu na kříži, proklíná socialista:

„Weh jenem bleichen Nazarener,
Ich bin so gut wie jener
Der Göttlichkeit eingeborner Sohn.“

T. j.:

Běda onomu bledému Nazarejčikn,
jsemť já tak dobrý jak onen
syn božství jednorozený.

Budiž si též povšimnuto rouhavě básně K. M. Scävoly („Zum Maifest 1891“ ve „Vorwärtsu“ 1891, č. 102.), kde proti křesťanské Gethsemaně, Golgotě a Velikonocům staví se Gethsemana, Golgota a Ve-

likonoce socialistické, dále básně v „Neue Welt“ z r. 1894, č. 1., kde se praví: „Ještě nikdy nezjevil se Spasitel“ atd.

Kdo pak věří ještě v nesmrtelnost, tomu posmívá se jistý socialistický veršotepec jako bláznů: ¹⁾

Und wenn ich nun gestorben bin,
Was wird nachher mir werden?
Thor, dein „Nachher“ hat keinen Sinn,
„Nachher“ ist nur auf Erden!

T. j.:

A když jednou mrtev budu,
co potom se mnou stane se?
Tvé „potom“, blázne, smyslu nemá,
„potom“ jest jen zde na zemi!

Vánoční číslo socialně demokratického časopisu „Wahrer Jakob“ z r. 1897 přineslo v čele úvodní báseň s nadpisem: „My slavíme přece Vánoce“. — Jedna strofa zní:

„Und sind wir auch des Glaubens bar
Vom heil'gen Christ der Kinderzeit,
Und rangen wir auch ernst und klar
Empor uns aus dem Fabelstreit,
Und schwand uns auch der Glaube ganz,
Dass aus der Knechtschaft Noth und Bann
Ein Heiland voller Himmelsglanz
Uns retten und erlösen kann. —
Wir feiern doch das Weihnachtsfest,
Weil wir der festen Zuversicht,
Dass endlich doch der stolze Rest
Der Tyrannie zusammenbricht etc.“

T. j.:

A třeba jsme i víry prosti
v svatého Krista dětských dob,
a třeba vážně, jasně nesem:

¹⁾ »Die Neue Welt« 1894, č. 2.

se vzhůru z báji zápasu,
a byt nám zcela víra ušla,
že z běd a kletby otroctví
Spasitel plný nebes jasu
nás spasit může, zachránit:
my Vánoční hod přec chcem' slavit;
jsmeť plni pevné důvěry,
že konečně přec pyšný zbytek
tyranství v trosky zhroutí se, atd.

B. Svědectví socialistů jiných zemí.

Ke svědectvím socialistů německých připojujeme ještě některé výroky „soudruhů“ z jiných zemí, jež dokazují, že socialní demokracie ve příčině beznáboženskosti je všude stejná.

B. Malon, hlavní vůdce socialistů francouzských, jenž Marxův „Kapitál“ přeložil do francštiny, pravil na smrtelném loži: „Umírám ve své pantheistické, evolucionistické, socialistické víře.“ ¹⁾

Jedním z nejvěrnějších přátel Marxových a Engelsových byl socialista Lev Frankel. Při jeho pohřbu na Père-Lachaise byli socialističtí zástupci skoro všech zemí, a též zástupci socialní demokracie německé. U hrobu četl se Franklův testament, jenž počíná takto: „Jako jsem jako svobodný myslitel žil, tak chci též zemřít. Žádný kněz nebudiž přítomen mé poslední hodince a mému pohřbu s tím úmyslem, aby mou duši zachránil. Nevěřím v nebe, ani v peklo, ani v odplatu ani v tresty na onom světě. Nebe a peklo, tresty a odplaty žijí ve vědomí každého jednotlivce... Umírám bez bázně.“ Berlínský list „Vorwärts“ ²⁾ končí svou zprávu o pohřbu Franklově slovy: „Všichni přítomní byli hluboce dojatai vznešeností této slavnosti pohřební.“

Na „sjezdě německé socialní demokracie v Rakousku“, konaném v Linci (30. května 1898), byla

¹⁾ Srv. L. Sa y, Contre le socialisme, 1896; str. 82.

²⁾ 1896, č. 81.

k návrhu Pernerstorferovu přijata resoluce, v níž se mimo jiné praví: „Socialní demokracie jest kontradiktorní a protivou římského klerikalismu, jakožto přívržence ztrnulé autority, nezměnitelného dogmatu a absolutní duchovní nevolnosti. My stojíme v pochybách proti každé autoritě, my neznáme nezměnitelných dogmat a jsme zástupci práva, svobody a svědomí (!). V tomto obrovském boji neustoupíme my socialní demokracii před mocnostmi této země, ba ani před mocnostmi pekla. Kromě boje za oekonomické požadavky třídy dělnické bojujeme boj za největší statky duchovní. A tento tisíciletý boj mezi světlem a tmou rozhodne se ve prospěch světla, ve prospěch socialní demokracie.“ Návrh ten byl dle zprávy berlínského listu „Vorwärts“¹⁾ přijat „s bouřlivou pochvalou“.

§ 5. Kořeny a prameny socialismu. Poměr socialismu k liberalismu.²⁾

Jak z posavadních výkladů našich s dostatek je zřejmo, bylo by znamením povrchnosti, chtěl-li by někdo pokládati socialismus za výmysl nějaké chytré hlavy nebo za umělý výplod několika ruinovných existencí nebo politických dobrodruhů. Pokázali jsme již opět a opět na hlubší příčiny a kořeny socialismu. Než jest záhodno, aby skutečné prameny a příčiny socialismu byly tuto sestaveny přehledně. A činíme to tím spíše, že tak nejen

¹⁾ 1896, č. 126., příl.

²⁾ Viz o tom též spis Pachtlerův. Die Ziele der Socialdemokratie und des Liberalismus, 1892; Jindř. Pesche, Liberalismus, Socialismus und christliche Gesellschaftsordnung (1898), str. 12. nn. Pesch nazývá socialismus právem »liberalismem čtvrtého stavu«. Zevrubná charakteristika liberalismu čte se v Cathreinově »Moralphilosophie« (3. vyd.) II., oddíl 2., kniha 2., hlava 4.

pravý význam socialismu, nýbrž i jeho příbuzenství s liberalismem jasně vynikne.

Někteří socialisté, jak známo, tvrdí, že činí jen závěry ze zásad, které již liberály byly stanoveny, a také se strany křesťanské byl liberalismus častokráte viněn z otcovství socialismu. Naproti tomu liberálové toto příbuzenství s ošklivostí a rozhořčeností odmítají. Vždyť prý liberalismus, praví jeho přívrženci, nechce vlastnictví zrušiti; nechce prý též žádné otrocké organizace výroby, nýbrž neobmezenou svobodu pro všechny.

Přes to však myslíme, že plným právem může a musí se zváti socialismus manželským synem liberalismu, byť se liberalismus za toto otcovství sebe více styděl. Jeť jen otázka, vedou-li zásady od liberálů stanovené nutně k socialismu čili nic; a na tuto otázku musíme dle našeho přesvědčení odpověděti kladně.

1. Nejhlubším kořenem socialismu jest atheisticke-materialistický názor na dějiny.

Připustí-li se, že tímto životem vše se končí, že člověku není určen žádný jiný los, než jaký je určen každému jinému ssavci, jenž v bahně se hrabe: kdo může pak žádati od chudých a utiskovaných, jichž život je ustavičným bojem za bytí, aby snášeli trpělivě a odevzdaně krutý svůj osud a klidně přihlíželi k tomu, jak se jiní stále v hedbáví a purpur odívají a denně bohaté hostiny strojí? Či nemá též dělník nezrušitelný pud po dokonalém blahu ve svém srdci? Byla-li mu vzata všeliká naděje na lepší život posmrtný, jakým právem chce mu pak kdo překážeti, aby hledal dle možnosti blaho své na zemi a požadoval proto velitelsky svůj podíl na statcích pozemských? Či není člověkem právě tak,

¹⁾ »Pánové,« pravil Bebel v říšském sněmě dne 23. února 1890, »víte to tak dobře, jako my, že čím více mizí v masách víra v život posmrtný, tím důrazněji žádají massy ty, aby našly své nebe na zemi.« Mýšlenka ta není nová! Již více než před 50 lety pronesl ji J. Heine. Neboť, když poznamenal, že německá filosofie podkopala víru v Boha a bázeň Boží, pokračuje takto: »Pádem starého

jako prácedárce, jenž se chce jeho potem obohatit? Proč mají jedni trávit život svůj v bídě a nouzi, co zatím druzí žijí v nadbytku, kdežto přece všichni mají tutéž přirozenost a s jejich stanoviska nelze uvést žádný důvod, proč by měly statky této země patřit více jedněm než druhým? Zcela jistě, je-li atheisticko-materialistické stanovisko oprávněno, pak jest odůvodněn i požadavek socialismu, že statkův a radostí tohoto světa má se dostat všem pokud nejvíce možná stejným dílem; že je zavržení hodno, bydlí-li jedni v nádherných palácích a mohou bez námahy všem požitkům se oddati, co zatím druzí v bídných sklepních děrách a podkrovních světničkách bydlí a přese vši nejnamáhavější práci často sotva potřebný denní chléb si vydělají.¹⁾

A kdo že jest ten, jenž atheismus ve všech podobách hlásal a pěstil? Kdo potíral křesťanství všemi prostředky, kdo snažil se vlivu jeho na celý život veřejný všelikým způsobem překážeti? Kdo povýšil extrémní darwinismus na dogma a jej i nevzdělanému lidu vštěpoval? Kdo hlásá až podnes slovem i písmem, na katedrách i ve veřejných shromážděních nejhrubší atheismus? Stoupenci liberalismu jsou to, počínajíc encyklopa-

učení víry vyvrácena i stará morálka... Zničení víry v nebe má důležitost nejen mravní, nýbrž i politickou. Massy nesnášejí více trpělivě svou pozemskou bídu a touží po blaženosti na zemi. Kommunismus je přirozeným následkem tohoto změněného názoru světového a šíří se po celém Německu.« (Sebr. spisy, Hamburg 1876, III. 118—115.)

¹⁾ Ve své řeči v pruském sjednoc. sněmě dne 15. června 1847 pravil Bismarck (potomní říšský kancléř): »Jak chce kdo v takových státech (t. j. ve státech bez náboženského základu) ideám, ku př. ideám komunistů o immoralitě vlastnictví, o vysoké mravní hodnotě krádeže, jakožto pokusu, by vrozená práva lidská byla opět obnovena, upíratí právo, aby došly platnosti, cítí-li v sobě moc, — není mně jasno. Nebot i tyto ideje pokládají se od těch, kdož je hlásají, za humanní, ba mají se za první výkvět humanity. Proto, pánové, nebeřme lidu jeho křesťanství.« (Cit. u. Busche, Bismarck und seine Leute während des Krieges mit Frankreich; [1878] I. 210.)

disty až ku dnešním „zástupcům vědy“, kteří proti víře v Boha a ve Spasitele Krista Ježíše jako proti slepé víře bojují a ji tupí.) Zvláště Hegel a Feuerbach jsou otcí socialistického páru, Dioskurů Marxe a Engelse.) Čím kdo hřeší, tím bývá též trestán.

Zvláště pak školou zjednal liberalismus nevěře přístupu do nejširších vrstev lidu. University od doby jednoho století staly se skutečným pařeníštěm nevěry. Veřejní stoupenci křesťanství tvoří mezi universitními professory nepatrnou menšinu. Veliká massa jich je ke křesťanství lhostejnou, není-li mu zcela nepřátelskou, nebo se přiznává nanejvýš k nějakému zcela rozředěnému křesťanství.

Z universit šíří se pak nevěra stále více do všech vrstev národa. Snaží se liberalismus ve všech zemích, v nichž veřejně vystupovati se odvažuje, obecnou školu stále více vymaniti ze všelikého vlivu náboženského čili, jak se tomu říká, ji laicisovati. A toho žádá též důslednost „liberálních“ zásad.

Ještě nedávno uveřejnil jistý liberální universitní profesor (Dodel-Port) knihu, v níž povídá snad více, než mnohému z jeho stejně smýšlejících druhů je milo. Kniha má název „Mojžíš a Darwin“. Čemu učí se na našich universitách, tak ptá se spisovatel. Darwinovi a zase Darwinovi. Učení o stvoření světa z ničeho, učení o ráji a o pádu prvních rodičů, vypravování o zázracích je, smíme-li p. autorovi věřiti, vědou již dávno odstraněno a v obor bájeek zařaděno. Zástupcové „vědy“ učí, že není

¹⁾ O mnohých kruzích je vskutku příliš pravdivě řečeno, co Marx ve svém »Kapitálu« (Předmluva, str. IX.) sarkasticky píše, že totiž sám atheismus zdá se jim býti jen culpa levis u přirovnání ke kritice zděděných poměrů vlastnických. Dr. Virchow, toto světlo liberalismu, pravil na sněmě (v sezení dne 8. května 1891) veřejně, že nechápe, jak se může rozumný člověk domnívati, že lidé jsou tu proto, aby se připravovali pro nebe.

²⁾ »Německé hnutí dělnické je dědicem německé filosofie klassické,« praví Engels (Ludwig Feuerbach, str. 68.). »Naše sociální demokracie« dí Dietzgen (Religion der Socialdemokratie, str. 38) — »je nutným následkem beznáboženského, střízlivého smýšlení... Filosofie... dosáhla konečně nepomíjitelného systému vědy, systému demokratického materialismu.«

osobního Boha, že se člověk vyvinul ze zvířete, že není nesmrtnosti ani svobody, a v dějinách lidstva že děje se vše dle týchž mechanických zákonů, jako v ostatní přírodě atd. Toť učení na našich universitách.

A čemu se učí ve škole obecné? Pravému opaku toho. Tamť vštěpuje se dětem víra v Mojžíše, v existenci Boha, ve stvoření světa, v pád prvních rodičů, v zázraky.

Má tento rozpor trvati ještě dále? Nikoliv, odpovídá spisovatel. Pryč s pokrytectvím až posud obvyklým! Přiznejme veřejně barvu. Ven s Mojžíšem a jeho zázraky ze školy obecné, aby nebylo každému jinochu, když přijde na vysoké školy, bojovati těžký boj mezi dvěma diametrálně protivenými názory světovými.

To je se stanoviska liberálního zcela důsledné, ale spolu je to svědectvím, na koho že padá vina nevěry, jež všechny vrstvy národa stále více rozežírati hrozí a nám moderní socialismus s jeho podvratnými snahami nadělila.¹⁾

Socialisté pak jsou si toho též dobře vědomi, že, co se atheismu týče, nalézají se úplně na stanovisku moderní vědy. Bebel již to zástupcům jejím často co nejdůrazněji pověděl. Tak pravil ku př. dne 16. září 1878 v říšském sněmě: „Vy, pánové, útočíte na naše názory náboženské, že jsou athei-

¹⁾ Velmi dobře pravil Dr. Jörg v sezení říšského sněmu dne 23. května 1878: „Co jest nejnnutnější, toť obrození školy. Mne, co mé osoby se týče, leká mnohem méně sociální demokracie přítomnosti než sociální demokracie budoucnosti, jež vyrůstá z naší mládeže. S pochybenou politickou vypočítavostí škola všude víc a více vyňata z vlivu náboženského; tím otevřeny bezděky dvěře sociální demokracii. Ano, pánové, tato moderní paedagogika, skorem bych řekl tato moderní zběsilost školní je semeništem sociální demokracie. Neboť, ať tomu chce čili nic, ona působí skutečně, že každého nad jeho stav vyvyšuje a tak ve všech kruzích národa nespokojenost rozšívá. Tak tomu rozumím, když vám veřejně pravím, že klopotný, přetížený dělník, jenž se již nemodlí, jenž se tomu nenaučil nebo to zapomněl, je snadnou kořistí sociální demokracie, jakmile tato přijde, aby ho získala.“

stické a materialistické. Uznávám, že je to správné... Jsemť přesvědčen, že socialismus musí konečně vésti k atheismu. Avšak, kdo pak tyto nauky atheistické, jež Vám působí tolik starostí a mrzutostí, vědecky a filosoficky odůvodňoval? Byli to snad sociální demokraté? Byli Edgar a Bruno Bauer, Feuerbach, David Strauss, Arnošt Renan — byli snad tito mužové sociálními demokraty? To jsou mužové vědy. My přijali jsme tyto názory atheistické na základě svého vědeckého (!) přesvědčení, a pokládáme to za svou povinnost, abychom je dále šířili a v massy zanašeli. Proč tedy má to, co jedné straně bylo dovoleno, druhé straně býti zakázáno? — Zástupci naší moderní vědy budou sotva s to, aby mohli proti tomu něco obstojného uvést; neboť, byť sami svou nevěru tak zřejmě na odiv nestavěli, stojí přece veliká jich část zcela na stanovisku Straussově a Renanově.

2. Druhým hlavním základem podvratné strany je rovnostní fanatismus. Také tu stojí socialismus zcela na půdě liberalismu a činí z jeho zásad závěry. Neboť, kdo vydal heslo: Volnost, rovnost, bratrství a tím oslavil francouzskou revoluci jako právo, ba jako povinnost? Byli to přívrženci liberalismu. Revolucionáři, jak Jakobini tak Girondisté, tito praví předkové moderních liberálů, kteří v polovičatostech si libují, měli volnost a rovnost stále na jazyku. Na základě této svobody a rovnosti byl starý řád zvrácen, byla privilegia šlechty a kleru zničena, upomínka na staré zřízení novým rozdělením zahlazena, lid za souverénní prohlášen a konečně „občan Kapet“ na popravistiště přiveden. Ovšem, když liberální buržoasie měla otěže v rukou, pak chtěla další následky z jejích zásad plynoucí zastaviti. Když byli církve pronásledovali a dle své možnosti zničili, chtěli — Robespierre v čele — zavést kult „nejvyšší bytosti“, aby massy byly držány na uzdě. Když byli zabrali statky církve a šlechty a jměním národa se obohatili, pak v ústavě stanovili: „Soukromé vlastnictví jest svaté a nedo-

tknutelné.“ Když odstranili aristokacii rodu a náboženství, chtěli, aby uznána byla aristokracie peněz a bohatství. Bylo to snad důsledné? Měl kdo právo, žádati od „národa“, aby se spokojil touto rovností, jež přinesla mu sice formální svobodu, ale též úplnou bezochrannost a konečně vydala jej jako massu dělnickou do rukou kapitalistů? Neměl-liž spíše lid ten právo žádati, aby se ta slavená rovnost konečně vážně prováděla? Není k tomu věru zapotřebí příliš veliké dávky důsledného přemýšlení, aby bylo lze dáti si správnou odpověď.

3. Také co se týče theorie o hodnotě, této hlavní zbraně marxismu, je původ socialismu od liberalismu zcela jasný. Kdo přijímá socialistickou theorii o hodnotě, že totiž všeliká hodnota směnná není leč produktem práce čili nahromaděnou prací, ten nemůže nyní poměry příjmové, při nichž dělník odchází téměř s prázdnem, míti za spravedlivé, a musí se konečně vrhnouti v náruč úplnému socialismu. Avšak kdo pak stanovil první tuto socialistickou theorii o hodnotě? Je snad theorie ta vlastním vynálezem socialismu? Nikoliv, nýbrž ona je dědictvím po liberalismu. Adam Smith, D. Ricardo, J. B. Say a jak se všichni ti klassičtí národohospodáři, kteří všichni k liberalismu se přiznávali, zovou, ti všichni skorem bez výjimky drželi se zásady, že všelikou hodnotu dlužno odvoditi jen z práce. Lassalle, jak již výše bylo řečeno, mohl se ve prospěch své theorie hodnotní odvolávat na statnou řadu liberálních učitelů národohospodářských. V novější době arci byla tato theorie buď zcela opuštěna nebo podstatně změněna. Přišel se k náhledu, jak nebezpečnou zbraní stala se v rukou socialismu. Ale již bylo příliš pozdě. Fakt, že liberalismus ukul nejnebezpečnější zbraň, již socialismus ku převratu existujícího řádu užívá, fakt ten odčiniti možno není.

4. Avšak nejen theoreticky, nýbrž i prakticky připravoval liberalismus socialismu cestu, a to svým bezohledným prováděním bezmezného hospodářské soutěže se všemi těmi svobodami, jež k tomu patří jako přívěsek: svoboda stěhování, svo-

boda živnosti atd. Všechny ochranné organisace, jež během času nikoliv cestou theorie, nýbrž z praktické potřeby povstaly, byly jménem svobody násilně zničeny. I zákazy proti lichvě byly ve prospěch svobody odstraněny. Tak byla společnost individualisována či atomisována, ti, kdož jsou hospodářsky slabší, izolováni a přemoci kapitálu na půdě neobmezené soutěže v šanc vydání. Jelikož mimo to nové technické vynálezy skoro jen kapitalistům slouží, byly střední stavy, jež jsou nejlepší oporou trvajících řádů, stále více uvolňovány a rozkládány, a společnost rozdělena ve dvě nepřátelské třídy: na jedné straně bohatá buržoasie se svou starou nenávistí proti církvi, a šlechta se svou bezměrnou hrabivostí a bezohledným vykořisťováním dělníků, jakožto méně cenné rasy; na druhé pak straně obrovské massy nemajetných, zvláště továrních dělníků, se svou nenávistí a vztekem proti kapitalistickým vysavačům. Tím připravena sociální demokracii vhodná a příznivá půda. Bylo třeba jen ještě agitatorů, kteří „vyděděné“ s vymoženostmi nevěrecké vědy obeznámili a pochodeň vzpoury proti kapitalistům do mass dělnických vrhli, a sociální demokracie byla tu.

5. Konečně v politickém ohledě přispěl liberalismus socialismu svojí snahou, aby všechny obory života veřejného v rukou státní moci soustředil či zcentralisoval.

Směřujeť socialismus svou celou podstatou k největší centralisaci státní. Prostředky výrobní, organisování práce, rozdělování výrobků, výchova, vyučování, vše má býti sestátněno. Stát bere na se úkoly rodiny, obce a jednotlivců.

Z toho plyne tedy nepopíratelně, co Schäffle praví: „Všeliká centralisace liberálního státu socialismu prospívá a jest mu sourodná.“¹⁾

A kdo zcentralisoval všemi silami celé školství

¹⁾ Quintessenz des Socialismus, str. 29. (Český překlad vydán pod názvem »Jádru socialismu« v »Bibliotéce. socialních nauk« č. 2.)

a církevnictví, manželství a chudinství, kdo zrnšil neodvislost obcí, církve, řádů a vše vydal státu? Je to liberalismus. Socialismus není leč důsledným rozvinutím liberálního pojmu o státě. Stát jest pramenem všeho práva — praví liberalismus. Této zásady může se socialismus plným právem proti liberalismu ve prospěch svých plánů dovolávati.

I jest tedy nepochybně: liberalismus a socialismus jsou přese vši zdánlivou protivu spolu úzce spříbuzněni, a proto nelze o nějakém vydatném potírání socialismu liberalismem ani mluvíti. Liberalismus má proti socialismu jen jednu zbraň: policii; jakmile však chce užiti proti němu zbraní jiných, ukáže se zřejmě jeho nedůslednost a polovičatost.

Díl IV.

Nemožnost socialismu.

HLAVA I.

Některé otázky předběžné.

§ 1. Socialně demokratická hra na schovávanou.

Socialní demokraté počínají si v posuzování nynějších poměrů společenských velmi horlivě a přísně. Každý zlořád, ať veliký ať malý, jakmile se zjeví, musí sloužiti za důkaz nesnesitelnosti, nespravedlnosti, hospodářské zvrhlosti, bankrotu dnešní společnosti. Socialní demokracie jest prý jedinou nadějí, jest pravým vykupitelem potlačovaného lidstva. Tyto a podobné tirády možno čísti skoro denně ve „Vorwärtsu“ a jiných socialistických listech a spisech.

Dlouhati a kritisovati je snadná věc. Avšak jakmile se někdo začne skromně ptáti, čím že chtějí páni socialisté nynější řád nahraditi, zmizí ona, tak hlasitě na jevo dávaná zmužilost. Místo, aby podali a ukázali své plány budoucnostní, schovávají se za nejasné, bezvýznamné fráze, nebo se chápou nejubožejších výmluv, nebo i zahrnou tazatele přívalem nadávek, jako: dogmatické palice, naprosto nevědečtí, myšlení neschopní lidé, kteří trpí nevyhléditelnou obmezeností, a pod.

K čemu to asi? Důvod lze snadno uhadnouti. Sociální demokracie stala se, zvláště v Německu, mocnou stranou politickou. Než, strany politické dají se velmi snadno pohromadě udržeti, pokud obmezují se na program co možná negativní a spokojí se tím, že útočí a kritisují; zvláště platí to v dobách velice rozšířené nespokojenosti. Naproti tomu, kdyby sociálně demokratičtí vůdcové stanovili určitý pozitivní program s pozitivními účely, strana by se brzy rozpadla nebo v sekty rozdělila. Osvědčilo by se i tu staré rčení: quod capita, tot sensus — kolik hlav, tolik smyslů.

Mimo to zatajují se socialistické cíle též proto, že vůdcové štítí se kritiky a bojí se blamáže. Všechny pokusy zajisté, které od dob Minooových až po Cabetovu Ikarii byly učiněny, aby kommunismus v nějaké podobě prakticky byl proveden, dodělaly se bídného konce.¹⁾ Rozumní lidé mohli to s určitostí předvídati. Jakmile by tedy sociální demokraté chtěli z oblak svých mlhavých frází vystoupiti a nám své budoucnostní plány odhaliti, ukázalo by se záhy, že plány ty nejsou leč novým vydáním starých, zcela nepraktických utopií. Proto řídí se starým pořekadlem: Mlčeti je zlato.

¹⁾ O kommunistických pokusech, jež v našem století zvláště v Americe se staly, viz článek Pfülfův »Communistische Experimente« ve »Stimmen aus Maria-Laach« XLIX, 284 nn.; H. Noyes-ovu History of American Socialismus, Nordhoffův spis: Communistic Societies of the United States, New York 1875. Celkem učiněno v tomto století snad asi sto pokusů; všechny se zcela nezdařily. O onom pokuse, jenž vykazuje největší výsledek a nejdělsí trvání, zmínili jsme se již výše (na str. 13 n.). Největší část pokusů těch nedožila se ani prvního výročního dne svého založení. Jenom kommunistické kolonie, jež od některých sekt na náboženském základě byly zřízeny, dodělaly se poněkud větších výsledků, aniž však vlastně nějakého významu dosáhly. Jak je patrné, nemohou takového na náboženském blouznění založené obce nikdy zevšeobecněti. O těchto nábožensko-kommunistických obcích viz pojednání Pfülfovo: »Die religiös-kommunistischen Gemeinwesen in den Vereinigten Staaten« (Stimmen aus Maria-Laach XLIX, 507 nn.)

Že pak vskutku jenom takové jsou důvody sociálně demokratické skrývačky, stane se zřejmým, když podrobí se rozboru ubohé výmluvy, jichž socialističtí vůdcové užívají, aby zbavili se zvědavých otázek o státě budoucnostním. Uvedeme ty nejobyčejnější z nich, aby každý sám učinil si pojem o „vědeckosti“ a „vědomí cíle“, jímž socialisté se vychloubají.

1. „Po tom vám pranic není, jak si budoucí stát představujeme. Nebudeme si k vůli vám lámat hlavu.“ Opravdu, to je podivné! Socialisté chtějí zbořiti dům, v němž jsme až posud klidně bydlili; chtějí nás nutiti, abychom se do nového domu přestěhovali; a my nemáme míti ani práva se tázati, jak to v tom novém domě vypadá? Či snad chtějí socialisté všechny své odporce naházet do moře, dříve než veplují do přístavu své zaslíbené země?

2. „Jak pak představuje si centrum a svobodomyšlní budoucí stát?“ Avšak jak možno se taktó vážně ptáti těch, kdož žádného státu budoucnosti ani nechtějí, jejichž upřímnou snahou spíše jest, aby nynější řád společenský aspoň v podstatných rysech jeho zachovali? Chce-li někdo svůj dům zachovati a jej pouze dle požadavků okolností opravit, nemusí míti žádný plán pro nový dům. Právem však možno takový plán žádati od toho, kdo chce existující, obydlený dům zbořiti a jiným nahraditi.

Jenom šílenec zboří svůj dům, nevěda, může-li na jeho místo postaviti dům lepší. Nuž, socialisté chtějí „důkladné odstranění nynějšího řádu společenského“ (Liebknecht), chtějí s nynější společností „udělati pořádek“ (Bebel), a k tomuto cíli směřují všemi prostředky, popuzující nižší třídy proti třídám vyšším, snažíce se je navnaditi různými smyšlenkami o příští říši spravedlnosti a nadbytku. A tu jsme zajisté přece oprávněni, žádati od socialistů jasného a vši dvojsmyslnosti prostého poučení o jejich úmyslech a cílech.

3. „To se již uvidí, co se bude mít potom státi, až bude stará společnost pochována.“ Takováto odpověď jest neprominutelnou frivolností, páchanou na celé společnosti. Řád pro milliony a milliony čítající společnost nedá se vytáhnouti ze skříně jako šat; tenť musí se již dlouho před tím připravovati a nenáhlými přechody zaváděti. A vskutku i při všech velikých převratech, jako zejména ve francouzských revolucích z r. 1789, 1830 a 1848, provedena vždy zařízení a plány, o kterých již po celá desetiletí před tím podrobně bylo jednáno. Revoluce měla jen plány již dávno uchystané převésti z theorie v praxi. Jen zuřivci boří, nestarajíce se o to, co se pak státi má.

4. „Líčení budoucnosti jsou nevědecká, utopická.“ Zajisté, taková v pravdě jsou; avšak socialisté, kteří nynější massu lidu svým budoucím státem stále šálí a mámí, nemají práva, touto frází se hájiti. Či to není nesvědomitě, neustále proti nynější společnosti hřímáti a líčením budoucí země blahobytu v dělnictvu ty nejmělejší naděje buditi a pak, jakmile se má o tom podati bližší vysvětlení, schovati se za frází, že podobná líčení budoucnosti jsou nevědecká a utopická?

Nevědeckým mohlo by se zvatí líčení státní budoucnosti jen tehdy, chtěl-li by se někdo domnívati, že lidé budou v budoucnosti zcela jiní, a že dají se vésti zcela jinými pružinami. A socialisté se této domněnky též zhusta drží. Ta však jest zcela rozhodně nesprávná. Necht se člověk zdokonaluje, v podstatě zůstane vždy týž a bude se vždy řídití týmiž náklonnostmi a pudy.

Nežádáme též od socialistů, aby nám podali obraz budoucího státní až do poslední čárky, avšak toho zajisté smíme a musíme žádati, aby nám udali jeho hlavní rysy: základy, hlavní stěny, pilíře, pochody, bychom se mohli přesvědčiti, že tam žiti možno. Žádný rozumný člověk nemůže se toho do lidstva nadíti, že by šlo, nevědouc kam.

5. Až posud mluvili jsme o „státní budoucnosti“. Také toto slovo musí socialistům sloužiti za pouhou

vytáčku. „My nechceme vůbec žádného budoucího státní,“ pravil Bebel¹⁾ v říšském sněmě těm, kdož doléhali na něho otázkou o státní budoucnosti. Toho bídneho mámení! Socialní demokraté chtějí přece i pro budoucnost spořádanému spolubydlení mnohých osob, chtějí, jak Engels a Bebel praví, „stvořiti organisaci správy, jíž by příslušelo řízení výrobního a směnného processu“, nebo, jak v erfurtském programě se čte, „přeměnití výrobu zboží ve výrobu socialistickou, t. j. ve výrobu pro společnost a od společnosti provozovanou“, aby velkovýroba tato „stala se pramenem největšího blahobytu a všestranného, souladného se zdokonalení.“²⁾ A ve společnosti té musí přece býti zákony, a tedy též zákonodárná a soudní moc. I co chybí tu ještě k utvoření státní? Je-li nejvyšším zákonodárcem a soudcem lid sám, je pro podstatu státní lhostejno. I je to tedy prázdné přebírání slov, tvrdí-li socialisté, že nechtějí žádného budoucího státní. Liebknecht sám označil ve své erfurtské programové řeči otázku, zdaž socialistická společnost je státem, za prázdný „spor slovní.“³⁾

Arciť, kdyby bylo pravda, co Engels píše,⁴⁾ že státní je „organisací té které vykořisťující třídy k zachování jejich vnějších podmínek výrobních, tedy zejména k násilnému potlačování vyssávaných tříd sloužící,“ pak bylo by lze pochopiti, že socialismus chce „státní“ odstraniti. Avšak tento pojem o státní nejen že jest zcela libovolný, nýbrž jest i zřejmě nesprávný. Činíť pojem ten z náhodného zneužívání podstatu státní.

¹⁾ V sedění dne 3. února 1893.

²⁾ Marx sám vysvětluje budoucí státní příkladem spolku svobodných lidí, „kteří společnými výrobními prostředky pracují a své četné a individuální síly pracovní vědomě jako jedinou společenskou sílu pracovní vynakládají.“ »Společensky dle určitého plánu prováděné rozdělování práce« ... upravuje řádný poměr (proporcí) různých funkcí k různým potřebám.« (Kapital str. 45) Viz též jeho »Kritik des sozialdemokratischen Parteiprogramms«, l. c. str. 566.

³⁾ Protokol sjezdu erfurtského, str. 334.

⁴⁾ Entwicklung des Socialismus etc., str. 40.

Snad mohlo by se ještě namítati, že stát předpokládá nutně autoritu; socialismus pak že chce všechny umělé a dělané autority odstraniti. „Jsme proti všelikým autoritám,“ pravil Bebel v říšském sněmě,¹⁾ „proti autoritám jak nebeským tak pozemským, jež proti nám stavíte.“ Jenom tu autoritu, kterou každý sám si zjednal, chce ponechati.

Kdybychom chtěli toto vyjádření bráti slovně, byl by to jen z frančtiny přeložený šílený výrok anarchistů: Ni Dieu ni maître. Představme si jen milliony čítající obec, v níž veškera výroba a rozdělování děje se dle určitého a jednotného plánu, a tam nemělo by býti žádné autority?

Bebel chtěl pravděpodobně zamítnouti jen autoritu, na panování určitých tříd nebo na privilegiích založenou. Avšak není-liž to znamením, jak málo socialní demokraté své věci důvěřují, musí-li k takovému dvojsmyslným výrokům se utíkat, aby se svým protivníkům ubránili?

6. Otázka o budoucím státě jest „otázkou, na niž jenom blázen odpoví a odpověděti může;“ tak odpověděl Liebknecht²⁾ poslanci Dru Bachemovi a dodal: „Co státu budoucího se týká, je to věc fantasie... Stát budoucnostní jest v jistém smyslu ideálem; avšak věda se jím nikdy neobírala. Naše strana... nepřijala nikdy utopii státu budoucnostního ve svůj program...; strana nevyprávěla dělníkům nikdy o nějakém budoucím státě, nikdy, leda jako o utopii.“

Více zdrcujícího soudu nežli je tento, jež slova uvedená v sobě obsahují, nemohl Liebknecht nad sebou a nad svou stranou pronésti. Jsou-li ti, kdož odpovídají na otázku o státě budoucnosti, blázny, a jestli socialní demokraté a Liebknecht sám odpověď tu již dali, k jaké kategorii lidí patří on i jeho „soudruzi“?

V oficiálním programě strany jest arci o za-

¹⁾ V sedění dne 3. února 1893.

²⁾ Dne 7. února 1893.

mýšleném budoucím řádě obsaženo jen málo, byt i toto málo bylo obsahem bohato; avšak vůdcové strany po celá desetiletí, až na naše doby, dávali velice podrobné odpovědi na otázku, na niž dle Liebknechta jenom blázen může odpověděti. Toho druhu líčení budoucnosti podává Liebknecht ve svém spise „Die Grund- und Bodenfrage“, jež sice již roku 1876 (2. vydání) vyšel, avšak od té doby opět a opět od knihkupectví „Vorwärtsu“ ke koupi se nabízí. Také ve spise: „Was die Socialdemokraten sind und was sie wollen“¹⁾ vypravuje dělníkům hezky důkladně o budoucím státě.

Ještě podrobnější líčení budoucnosti podává Bebel ve svých spisech; tak na př. ve svém spise „Unsere Ziele“²⁾ a zvláště ve své knize „Die Frau“, která je plna podrobných líčení budoucího ráje. Kniha tato byla ještě r. 1895 v jubilejním vydání znovu vydána a obsahuje i v tomto novém vydání všechna dřívější líčení. Že pak Bebel i dnes ještě úplně na všem trvá, co v jeho knize „Die Frau“ stojí, prohlásil veřejně v říšském sněmě při známých debattách o budoucím státě!³⁾ Při téže příležitosti tvrdil dvakráte, že to, oč socialní demokracie usiluje, lze vždy ve velkých rysech nalézt v literatuře socialistické.⁴⁾ Tedy v témž okamžiku, kdy Liebknecht prohlašuje, že jen blázen může dáti odpověď na otázku o státě budoucnosti, odkazuje Bebel ke své knize „Die Frau“ a k literatuře socialistické vůbec, v níž prý odpověď tu nalézt lze! A v témž okamžiku tvrdí Liebknecht, že socialistická strana děl-

¹⁾ 2. vydání v Berlíně 1891.

²⁾ 6. vydání z r. 1886. — Ovšem v předmluvě poznamenává, že co se týče pozitivních vývodů, nesouhlasí již se vším, co ve spise tom je řečeno, ale přes to že ji vydává znovu, »protože má pro agitaci ještě stále nějakou cenu.« Z toho lze poznati, oč se jedná!

³⁾ V sedění dne 5. února 1893. (Viz »Bebel und sein Zukunftsstaat vor dem Reichstag« [Kolín 1893], str. 108.)

⁴⁾ Bebel und sein Zukunftsstaat, str. 15. — Zajímavou náhodou Bebel touž dobou, kdy Liebknecht pravil, že jen blázen může odpověděti na otázku o státě budoucnosti, vydal 14. vydání své knihy »Die Frau«, kde na tuto otázku podrobně odpovídá.

níkům nikdy o budoucím státě nevyprávěla! Jaké as dlužno mítí mínění o straně, jejíž vůdcové v takové rozpory upadají a tak mluví, jak je toho právě potřeba?

Příkladem Liebknichtovým a Beblovým svedeni byli i jiní stoupcí socialismu k zevrubnému líčení budoucího státu, tedy k odpovědi na otázku, na niž rozumný člověk odpověděti nemůže. Jmenujeme ku př. jen Sterna,¹⁾ Köhlera,²⁾ Brunona Geisera³⁾ a Weilgerta.⁴⁾

Socialisté nemohou se omlouvatí tím, že jde jen o soukromé náhledy; neboť náhledy tolika vynikajících „soudruhů“, kterým od stoupců dostává se úcty jako nějakým otcům církevním, můžeme zajisté pokládati za názory strany. A jestliže vůdcové takového dávají odpovědi, jaké as budou mítí o budoucím ráji představy veliké massy lidu?

7. Konečně ještě jedna jest výmluva, již socialní demokraté svých sužovatelů zbaviti se snaží: Není třeba, abychom rozvinuli nějaký plán budoucího státu, protože nynější společnost sama sebou v socialismus přechází (vrůstá) . . . Nikdo nemůže věděti, jak to v budoucnosti vypadá, a proto všeliká líčení budoucnostní jsou utopie. A z těch „vědecký“ socialismus již dávno se vymanil.

Co o tomto nepozorovatelném „vrůstání“ souditi dlužno, bylo pověděno výše (str. 70 nn.). Tvrzení, že vůbec ani věděti nemůžeme, jak to v budoucnosti bude vypadati, jest nesprávné, protože člověk ve své podstatě zůstane vždy a všude týž: táž smyslná bytost s týmiž podstatnými náklonnostmi a nechutěmi, s přirozenou náchylností k požitkům, lenosti, svobodě a nezávislosti a pod.

Liebknicht a Bebel, kteří dnes takto hovoří,⁵⁾

¹⁾ Thesen über den Socialismus (1891).

²⁾ Der socialdemokratische Staat (1891).

³⁾ Die Forderungen des Socialismus in Zukunft und Gegenwart (1876).

⁴⁾ Die positiven Ziele der Socialdemokratie (1890).

⁵⁾ Tak pravil Bebel ve své řeči dne 3. února 1893, Liebknicht v erfurtské řeči programové a již dříve na sjezdě strany v Halle.

nebyli vždy tohoto mínění. Ve spise „Unsere Ziele“, jenž ještě r. 1886 nově byl vydán, tvrdí Bebel: „V době činnosti je příliš pozdě na theoretické rozhovory. Plán budoucího státu musí již před akcí býti všestranně propracován.“

Snad si bude chtít Bebel pomoci rozlišováním mezi dobou tehdejší a nynější. Když poslanci Bachem a Richter na tento rozpor v říšském sněmě ho upozornili, odpověděl, že svůj názor změnil, že se od oné doby, kdy tento výrok byl pronesl, dále „vynul“. A při této příležitosti učinil to zajímavé přiznání, že jeho strana „nalézá se v ustavičném pelichání“ (in beständiger Mauserung.)

Toť tedy ta „věda“, již socialní demokraté neustále se chvástají. Bebel sám uzavírá svou knihu „Die Frau“ ve všech vydáních²⁾ těmito domýšlivými slovy: „Socialismus je s jasným vědomím a plným poznáním ve všech oborech lidské činnosti užitou vědou.“ A touž dobou snaží se sebe a svou stranu chrániti poukazováním na „ustavičné pelichání.“ Jaká pak je to věda, která dnes jako nepravdu zavrhuje to, co prohlašovala včera za nerozbornou pravdu? Pravá věda staví se žuly pro věčnost. Pokud však nutno se obáváti, že nějaké tvrzení záhy zase bude zvráceno, může býti vším možným, jenom ne výsledkem vědy. Je-li tedy socialní demokracie „v ustavičném pelichání“, slušela by jí zajisté větší míra skromnosti; neboť opravdová vědeckost a chvástavost se k sobě nehodí.

Ostatně Bebel nemůže se odvolávati na „pelichání“ ve svůj prospěch. Neboť tytéž lícně budoucnostní, jež ve svých dřívějších spisech byl podal, opětuji se znovu v nejnovějších vydáních jeho knihy „Die Frau“. Proč tedy opakuje stále tato líčení, když zatím svůj názor změnil? Když nynější společnost ve společnost budoucí „vroste“ a dnes věděti nelze, jak to bude po 10 nebo po 20 letech vypadati? Či

¹⁾ Sedění říšského sněmu dne 3. února 1893.

²⁾ V 18. vyd. z r. 1893 na str. 376. (V českém překladě Karla Vaňka z r. 1896 na str. 463.)

se to snad děje jen z toho důvodu, že líčení ta „pro agitaci mají ještě stále nějakou cenu“?

Ještě jiná okolnost naplňuje nás velikými pochybnostmi o tom, věří-li Bebel sám vážně tomu „vrůstání“ ve společnost budoucnostní. Bedř. Engels a Bebel předpovídali, že již koncem tohoto století nastane veliký „poprask“. Na sjezdě erfurtském pravil zajisté Bebel: „Netajím se tím, že jsem se z toho obrovsky těšil, když nedávno můj přítel Engels ve svém známém dopise v „Socialistu“ předpovídal, že ke konci roku 1898 nastane naprostý převrat věcí. Vollmar si z toho tropil posměch; já však psal jsem Engelsovi: Slyš, starý, ty a já, my jsme jediní „Mladí“ v naší straně.“¹⁾

Byl snad Bebel opravdu tak naivní, aby tomu byl věřil, že do r. 1898, tedy ve čtyřech letech. nynější společnost „vroste“ klidně v socialismus? Máme ho za příliš chytrého, než abychom tomu chtěli věřit. Rok 1898 zatím přišel a uplynul. A kde je ten „poprask“? Kde je ta společnost budoucnostní? Nám se zdá, že Bebel takovéto výroky hází jen jako vuadidlo mezi nespokojené massy, jimž „parlamentování“ je příliš zdlouhavým a které proto hrozí odpadem k „Mladým“ nebo k anarchistům. Ostatně to sám při jisté příležitosti prozradil. Když totiž Vollmar napomínal k tomu, aby touhou po konečném cíli v šedé dáli nebyla zničena naděje v přítomnosti, odpověděl Bebel, že taková taktika by stranu zničila; soudruzi prý by ztratili nadšení, kdyby se jim řeklo, že teprve v daleké budoucnosti lze cíle dosíci.

To, co tuto bylo řečeno, dostačí k charakteristice nynější taktiky socialních demokratů. A proto působí to komicky při takovéto ubohé politice („Kanninchenpolitik“) a při tom ustavičném zatajování

¹⁾ Protokol, str. 282—283. — Jiné podobné výroky sebral Vollmar ve stati »Zur Streitfrage des Staatsocialismus« (»Die Neue Zeit« I. [1892—1893]). Na sjezdě erfurtském pravil Bebel mezi jiným též toto: »Jsem přesvědčen, že uskutečnění našich posledních cílů je tak blízko, že je málo těch, kdož v tomto sále se nalézají, kteří by se dnů těch nedožili.« (Protokoll, str. 172.)

socialně-demokratických cílů, odváží-li se „Vorwärts“¹⁾ napsati: „Nemáme, čím bychom se tajili, a směle necht vlá prapor náš!“ A jinde²⁾: „Strana naše jest vskutku jedinou stranou, jež lidu cíle své nepokrytě ukazuje a ukázati může.“

§ 2. Základní rysy státu budoucnosti.

Přes veškeru hru na schovávanou pronesli socialisté přece již několikrát a oficiálně jisté základní myšlenky o příštím utváření se společnosti, tak že jest nám možno, podati na jich základě jakýsi nástin budoucí společnosti. „To, co v budoucnosti chceme, možno vám každou chvíli nalézt v hrubých rysech v naší literatuře.“³⁾ A v pravdě: Základní rysy budoucího státu jsou podány dosti jasně, abychom si mohli úsudek o tom utvořit.

1. Erfurtský program praví: Stále četnější krize jsou důkazem, „že soukromé vlastnictví výrobních prostředků stalo se neslučitelným s jich vhodným upotřebením a plným vývojem. Jenom přeměna kapitalistického soukromého vlastnictví a prostředků výrobních — totiž půdy, dolů, surovin, nástrojů, strojů, prostředků dopravných — ve vlastnictví společné a přeměna výroby zboží ve výrobu socialistickou, t. j. výrobu od společnosti a pro společnost provozovanou, může toho dovésti, že velkovýroba a stále vzrůstající výnosnost společenské práce stane se pro třídy posavad vykořisťované z pramene bída a poroby pramenem největšího blahobytu a všestranného a souladného se zdokonalení.“ Tím budou „základy nynější společnosti“ zvráceny, panství určitých tříd, ano třídy samy budou odstraněny, a tím odstraněno bude i „vykořisťování a utlačování námezdního dělnictva“, ano „každý

¹⁾ 1892, č. 275.

²⁾ 1893, č. 138.

³⁾ Bebel v sedění říšského sněmu dne 31. ledna 1893.

způsob vykořisťování a utiskování vůbec, ať už má za předmět určitou třídu, určitou stranu, pohlaví nebo plemeno“, zmizí.

V těchto větech jsou obsaženy následující požadavky:

a) Přejít k výrobním prostředkům ve vlastnictví veškerenstva; tedy soukromé vlastnictví prostředků výrobních bude odstraněno.

Ponecháváme stranou, zda převod výrobních prostředků ve vlastnictví společné má se státi náhle neb poznamená, cestou pokojnou nebo násilím, zda se uskuteční za určitou náhradu nebo bez náhrady. Podotýkáme to výslovně, protože Kautský ve svých vysvětlivkách k programu erfurtskému¹⁾ tvrdí: „Přechod ke společnosti socialistické nemá za podmínku vyvlastnění malořemeslnictva a maloroľnictva.“ Z takového vyjádření vysvitá snaha advokátům vlastní, odvrátiti pozornost od věci hlavní ku věci vedlejší. Že se tu jedná skutečně jen o způsobu a době onoho přechodu, to patrně již z toho, co Kautský sám dvě stránky dále píše: „Malovýroba podlehla záhubě, aniž lze ji zachrániti.“²⁾ ano dle něho socialismus urychlí „vyssávání“ malovýroby velkovýrobou. Co o tomto všeobecném vyssávání souditi sluší, ukázali jsme výše (str. 85 nn.). Zajímavo jest, že Kautský jedněmi ústy slibuje roľníkům dokonce i zlepšení postavení jejich, a to prostřednictvím socialismu, a téměř ústy mluví o „nevyhnutelném rozkladě“ selského hospodářství. Jak se to shoduje? Jest to více než naivní, míní-li Kautský, že sedláci se dají přes slíbené ono zlepšení rádi do přechodu z hospodářství soukromého v hospodářství společenské jenom následkem „přitažlivosti“, kterou působiti bude zdokonalenější způsob výroby na způsob výroby zpátečnický a proto, že by se sedlák z „málo majícího“ stal „majetníkem větším“; velmi špatně by znal sedláka ten, kdo míní, že se

¹⁾ Das Erfurter Programm in seinem grundsätzlichen Theil erläutert von K. Kautsky (3. vyd. 1892), str. 150.

²⁾ Tamže, str. 152.

dlák dobrovolně se zřekne svého statečku, aby za to byl účastníkem onoho všeobecného socialistického pojištění na štěstí!

b) Společnost jakožto celek vyrábí dle jednotejného plánu. Tuto větu obsahují slova: „Přeměna výroby zboží ve výrobu socialistickou, t. j. ve výrobu provozovanou od společností a pro společnost.“ To spočívá též v předcházejícím odůvodnění. Dle zmíněného programu síly výrobní následkem hospodářského vývoje vzrostly tou měrou, že „nynější společnost neví si s nimi rady,“ soukromé vlastnictví prostředků výrobních nedá se sloučiti s účelným těchto prostředků užíváním a plným jich vývojem.“ Proto přejímá společnost (stát) jakožto celek účelné užívání prostředků výrobních jakož i vedení a dozor nad celou výrobou.

c) Výrobek národní, t. j. vše, co společnost vyrobila, náleží především společnosti jakožto celku. Výrobek tento musí společnost — po odražení všeho toho, čeho bezprostředně společnosti jako společnosti potřeby jest — rozdělit mezi jednotlivé členy. Dle programu mají totiž pouze výrobní prostředky býti vlastnictvím obecným. Prostředky požitné musí tedy býti rozděleny a přejíti takto ve vlastnictví soukromé. Program běduje dále, že za řádů nynějších „přes obrovský vzrůst výrobnosti (produktivnosti) lidské práce“ užítky výroby se „monopolisují“. V té věci tedy sluší očekávati v budoucím státě změny, a to v tom způsobu, že všichni budou míti nejen „stejně povinnosti“, ale i „stejná práva“, a to „bez rozdílu pohlaví a plemene.“ Vždyť tříd společenských nebude; „neustále vzrůstající výnosnost práce společenské“ stane se v budoucnosti „pramenem největšího blahobytu a všestranného souladného zdokonalení“.

2. Program obsahuje jenom budoucnostní idee velmistra socialních demokratů. Jak si Marx budoucí stát v hlavních obrysech představoval, vysvitá z výše uvedených míst jeho spisů (str. 30 nn.). Poukážeme jen ještě k jednomu zvláště významnému místu

„Kapitálu.“¹⁾ Na místě tom žádá Marx především společně vlastnictví všech prostředků výrobních, veřejnou dle plánu zařízenou organizaci práce, aneb, jak sám se vyjadřuje, „četné individuální síly pracovní vydávají se vědomě jako jediná pracovní síla společenská.“ Po té praví se dále: „Celkový výrobek spolku jest výrobkem společenským. Část tohoto výrobku slouží opět jako prostředek k výrobě. Tato část zůstává společenskou. Druhá část však ztrácí se od členů společnosti jakožto prostředky k udržení života. Tato část musí se tedy mezi členy rozdělit. Způsob toho rozdělování bude se měnit dle zvláštního způsobu společenského organismu výroby, jakož i dle příslušné dějinné výše vývojných výrobců. Jenom abychom přirovnání s výrobou zboží učiniti mohli, předpokládáme, že podíl každého producenta na prostředcích životních určuje se pracovní dobou jeho. Pracovní doba hrála by tedy dvojí úlohu. Její společensky účelné rozdělení řídí správný poměr rozličných funkcí práce vzhledem k rozmanitým potřebám. Z druhé strany pak jest doba pracovní zároveň měřítkem individuálního podílu výrobcova na práci společné a tím i měřítkem podílu na individuálně ztravitelné části společného produktu.“ Kdo srovná toto místo s místem výše uvedeným (viz str. 30) a zvláště se spisem: „Kritik des sozialdemokratischen Programms“, pozná zajisté, že tento způsob užití práce a rozdělování výrobků jest právě takový, jaký si Marx pro „první fási kommunistické společnosti“ představoval.²⁾

Že Bedř. Engels s Marxem úplně souhlasí, jest vzhledem k poměru Engelsovu ku dlouholetému

¹⁾ Das Kapital, str. 45. Ačkoliv Marx tuto předvádí socialisticky zorganizovanou společnost jen za tím účelem, by příklad ke svému tvrzení podal, přece srovnání místa tohoto se stranou 728 jeho »Kapitálu« (4. vyd.) a se spisem »Kritik des sozialdemokratischen Programms« uvádí čtenáře k myšlence, že Marx při tom měl na mysli socialistickou společnost budoucí.

²⁾ Srovnej ještě v »Kapitálu« str. 492—493.

jeho příteli (Marxovi) skoro samozřejmo; vysvítá však to i ze samých spisů jeho. Dle jeho líčení onoho procesu vývojného, který v nový řád společenský uvádí, odstraňuje společnost výrobu zboží tím, že „uchvátí výrobní prostředky ve svoji držbu.“ „Anarchie ve výrobě společenské odstraní se uvědomělou, plánům vyhovující organizací,“¹⁾ „společensky účelnou úpravou výroby jak dle potřeb veškerenstva, tak i dle potřeb jednotlivců.“²⁾ „Způsob výroby, přivlastnění si a výměny uvede se v soulad se společenským rázem prostředků výrobních.“ „Přivlastnění si výrobních prostředků celou společností odstraní nejen nynější umělé zdržování výroby, nýbrž i pozitivní maření a pustošení výrobních sil i výrobků samých... Ono uvolní dále massu výrobních prostředků i výrobků pro společnost tím, že odstraní blbý luxus tříd nyní panujících... Možnost, společenskou výrobou zabezpečiti všem členům společnosti takovou existenci, která by nejen hmotně zcela dostačovala a den co den bohatší se stávala, nýbrž která by i úplně vzdělání a osvědčování se všech jejich občanských i duševních vloh zaručovala, taková možnost existuje nyní poprvé, ale ona existuje.“³⁾

Liebknicht shrnuje ve svém spisku: „Co jsou a co chtějí socialní demokraté“ („Was die Socialdemokraten sind und was sie wollen“)⁴⁾ cíle socialní demokracie v těchto větách: „Pryč s mezdním systémem! Toť základní požadavek socialní demokracie... Místo práce za mzdu s jejím třídním panstvím musí zaujati práce společenská (výroba kooperativní). Aby nástroje pracovní byly monopolem jedné třídy, musí přestati, a nástroje ty musí se státi společným majetkem všech. Nebude vykořisťovatelů ani vykořisťovaných. Úprava výroby a rozdělování výrobků ve prospěch veškerenstva... odstranění dneš-

¹⁾ Viz »E. Dührings Umwälzung der Wissenschaft« str. 270.

²⁾ Tamže str. 276.

³⁾ Tamtéž, str. 270.

⁴⁾ Nové, opravené vydání (1891), str. 18.

ního obchodu, jenž je pouhým podvodem. V řádu souřadnosti budou vykonávati dělníci práce veškerenstvu státních občanů nutně potřebné. Místo prácedárců a jejich otroků za mzdu zaujmou svobodní soudruzi. Práce nebude nikomu mukou, ježto bude povinností (!) každého. Bydla člověka důstojného dostane se každému, kdo své povinnosti vůči společnosti plní . . . To pak aby ve skutek uvedeno býti mohlo, založen bude stát lidový — stát všech a pro všechny; stát, jenž jest: rozumně a spravedlivě zorganizovaná společnost; všeobecný pojišťovací ústav na štěstí a vzdělanost; bratrské společenstvo svobodných, rovnoprávných lidí.“ Socialní demokracie — praví se dále — „chce pořádek . . . mír a soulad zájmů, odstranění tříd . . . chce vlastnictví pro každého; chce . . . pojistiti dělníkovi ve společnosti plný výnos (práce); chce stejné a jak jen možno dobré vychování pro každého jednotlivce . . . , úplnou politickou a socialní rovnoprávnost, jakož i postavení ženy na roveň s mužem.“¹⁾

V podstatě setkáváme se s týmiž plány do budoucnosti u všech socialistů, kteří se nějak o cílech svých byli vyslovili. Tak především u Aug. Bebla,²⁾ J. Sterna,³⁾ K. Kautského,⁴⁾ ježž Vollmar

¹⁾ Tamže str. 19.

²⁾ Bebel rozvinul své socialistické idee zvláště ve spisech již uvedených: »Unsere Ziele« (5. vyd. 1875; 6. vyd. 1886), »Die Frau« (7. vyd. 1877; 18. vyd. 1893). Četná místa ze spisů socialně demokratických, ježž pro socialistické budoucnostní plány socialistů jsou charakteristická, sděluje E. Jäger (Der Socialismus, str. 334 nsl.)

³⁾ Thesen über den Socialismus (1890).

⁴⁾ Das Erfurter Programm in seinem grundsätzlichen Theil erläutert. (3. vyd., Stuttgart 1892.) Kautský jest spisovatelem oficiálního programu strany v Erfurtě stanoveného. Srovnej K. Kautský und B. Schönlanck, Grundsätze und Forderungen der Socialdemokratie (1892). Ve spise posléze jmenovaném praví Kautský: »Konečným účelem vývoje, jakmile proletariát zmocní se vlády, je spojení všech závodů v jediný obrovský závod státní, t. j. proměnění státu v jedinou

„naším vlastním theoretikem“ nazval, O. Köhlera, Weilgerta a jiných. Bebel chce sice podati jen své osobní názory, než při nepopíratelné vážnosti, jaké v kruzích socialistických požívá, můžeme je s dobrým svědomím pokládati za společný majetek veliké massy socialních demokratů německých. Ježto však ve své kritice socialistických plánů budoucnosti opět a opět k Beblovi budeme přihlížeti, nechceme tuto, bychom neužitečného opakování se vystříhali, názorů jeho uváděti.

Mohli bychom se k vůli úplnosti svých vývodů dovolávati autorit A. Schöffleho,¹⁾ Ad. Wagnera,²⁾ Hitze³⁾ a jiných vynikajících socialních politiků, kteří všickni na základě důkladných studií spisů socialistických tentýž obraz o státě budoucnosti podávají. Než to, co bylo řečeno, na tomto místě postačiz.

Jen na jeden bod musíme ještě upozorniti, který pro další naše zkoumání jest základem: míníme totiž sestátnění všech prostředků výrobních. Zcela nesprávně líčí se socialismus, tvrdí-li se, že vlastnictví prostředků pracovních a organizace práce může se přenechati jednotlivým obcím neb skupinám dělníků. Toť anarchismus nebo kommunismus, nikoli však socialismus. Socialismus chce nyní anarchii ve výrobě, v níž spatřuje pramen všech společenských béd, odstraniti a výrobou dle plánu řízenou nahraditi. Tohoto cíle není však možno jinak se dodělati, než když celý stát stane se vlastníkem prostředků pracovních, sám-li

společnost hospodářskou. Výroba kapitalistická přestane a nový způsob výroby se rozvine, založený na společném vlastnictví prostředků výrobních« (str. 26).

¹⁾ »Quintessenz des Socialismus« (9. vyd. 1885. — přelož. do češtiny pod názvem »Jádro socialismu« dle 13. vyd. z roku 1891). Že toto »Jádro« socialismu v základních rysech správně podalo, vysvítá z pochvaly, jaké se spisu tomu od socialistů dostalo, a z horlivosti, s jakou o rozšíření jeho se přičiňovali. Horlivost ta pak byla příčinou, proč zdálo se policii záhodným, aby dilo to na nějakou dobu zkonfiskovala.

²⁾ Grundlegung (3. vyd.) § 294.

³⁾ Kapital und Arbeit (1880), str. 260 nn.

rozděluje i práci i výnos její. Není arci vyloučeno, že by se organizace socialistická nemohla ku dnešním odborovým svazům, obcím, okresům atd. přimknouti a takto se hierarchicky uspořádati. Rozhodně však v každém případě musí býti přísná podřaděn ost těchto údů pod nejvyšší státní autoritu.

Přenechalo-li by se vlastnictví prostředků výrobních a následkem toho i výnos jimi nabytý, jakož i organizace práce obcím, takže by mohly vyráběti, co a v jakém množství by chtěly: tu by se nynější soutěž jen posunula; místo soukromých kapitalistů byly by konkurenty obce. Výrobní anarchie by kvetla dále a přehmat ve výrobě působil by mnohem zhoubněji, protože by nestihl jednotlivých soukromníků, nýbrž celé obce. Jedna obec by mohla pilností a jinými příznivými poměry velice bohatnouti, kdežto druhá by se mohla ocítiti v největší bídě. A byla-li by každá obec hospodářsky neodvislou a existovalo-li by vlastnictví obecní, bylo by všem příslušníkům volno svou obec opustiti a k jiné se přidati anebo nebylo? Ne-li, pak na místo nynější svobody nastoupí opravdové otroctví; smí-li se však každý po libosti stěhovati, pak uspořádání práce dle jednotného plánu jest holou nemožností, ježto se neví, kolik pracovních sil jest trvale po ruce. Obce, jež by si dobře stály, byly by přeplněny, chudé pak byly by liduprázdné.

K tomu přistupuje to, že by jednotlivé obce nemohly samy veškeru spotřebu svou vyrobiti a že by tedy odkázány byly na obchod s obcemi sousedními a s cizinou. Nevedlo-liž by to k nejhorším sporům mezi obcemi a nezpůsobilo-liž by to stav všeobecného práva pěstního? Nestrhly by záhy obce bohatší a hospodářsky silnější politickou převahu na sebe a nenahradily by demokracií aristokracií? Se strany socialistické mluví se sice časem o svazu, foederaci obcí. Avšak jsou-li jednotlivé obce hospodářsky nezávislé a mají-li vlastnictví soukromé, nedá se takovýto svaz dlouho udržeti. Jako ve starém Řecku budou obce s velikou roztrpčeností o nadvládu zápasiti, a konečně obce silnější pod-

maní si obce slabší. A kdo má vlastnictví mezi obce rozdělit? A dá se takovéto rozdělení provésti ke spokojenosti všech? ¹⁾

Proto myslíme, že na organizaci, v níž by jednotlivé obce byly hospodářsky nezávislé a měly vlastnictví soukromé, nelze ani vážně pomýšleti. A opravdu, ti nejváženější socialisté nepomýšlejí na takovéto roztržštění národního života hospodářského. Dle jejich názoru nastoupí socialistický stát na místo států nynějších, a místo nynějších vládců a státních ministrů zaujme lidem volený ústřední výbor, jenž převezme vedení všelikého života hospodářského. Ovšem, Bebel a jiní socialisté nechtějí, aby se tento úřad lidový zval „vládou“, nebo aby se vůbec o nějakeém „státě“ mluvilo. V programu erfurtském se též jméno „stát“ úzkostlivě vyhýbáno. Myslív se, že dostačí, když ústřední výbor výrobní plán jen stanoví a v běh jej uvede, a celé to široce rozvětvené ústrojí výrobní že pak samo sebou v nejkrásnějším pořádku dále bude pracovati. Než — i když připustí se možnost této nemožné domněnky, vždy bude pravdou, že cíle vědomí socialisté touží po centralisované hospodářské organizaci, po jednotné, spořádané, samostatné obci, asi tak v rozsahu nynějších států, a taková obec toť stát. ²⁾

Proto zdá se nám, že Sch äffle má pravdu, když dí: „Jedině myslitelným socialismem jest a zůstane i příště centralisticky organizovaná, všeobecná a výlučná kolektivní výroba sociální demokracie.“ ³⁾ — „Socialistický způsob

¹⁾ Výklad a kritiku anarchismu se stanoviska socialistického podává Bernstein v časopise »Die Neue Zeit« (10. roč.): »Die sociale Doctrin des Anarchismus«.

²⁾ Bedř. Engelsovi (Entwicklung des Socialismus, str. 43) jest stát »zvláštní repressivní moci« ve prospěch vládnoucí třídy. Jako kdyby stát a státní moc bylo totéž a jakoby se i při plnokrevné demokracii nemohlo mluviti o moci státní.

³⁾ Aussichtslosigkeit der Socialdemokratie, str. 5. Podobně píše Kleinwächter v Schönbergově »Handbuch der politischen Oekonomie«, I. 259. Leroy-Beaulieu, Le collectivisme (Paříž 1885) str. 338.

výroby jest — budme toho pamětlivi — výrobou se zásadní nutností jednotně uzavřenou. Jaká byla by forma této jednoty, zdaž centralistická nebo foederalistická, absolutní nebo demokratická . . . , může býti ponecháno stranou. Avšak na nutnosti společenské, tedy jednotné formy, na vědomém sjednocení výrobního procesu samotného musí socialista zásadně trvati. Jeť „anarchie“ individualistické soutěže dle jeho praemissy pramenem všeho zla, všeho švindlu, vši desorganisače, vši nestálosti, všeho vykořisťování, vši nespravedlnosti nynějšího národního hospodářství. Stát socialistický uskuteční se teprve tehdy, když bude jen kolektivní vlastnictví (kapitálu) prostředků výroby socialní.“¹⁾

Hitze²⁾ podává následující obraz budoucího socialistického státu: „Stát je jediným vlastníkem všech prostředků pracovních, vši půdy, všech továren, všech prostředků dopravních, všech pracovních nástrojů, všeho obchodu, snad i všech škol atd. V čele stojí úplně demokratická vláda, snad každá dvě léta lidem volená; vláda ta vrcholí ve výboru, snad s praesidentem v čele. Tomuto výboru přísluší správa celého státu, a to nejen správa politická (zákonodárství, administrace, soudnictví), nýbrž i správa celé produkce, celého rozdělování statků, celé spotřeby (aspoň v některých všeobecných kusech, ku př. kolik ze spotřeby dlužno odraziti ve prospěch produkce a pod.). Byť se i jednotlivé práce přikázaly „podkomissím“ a „oddělením“, vždy musí tu býti vše objímající, v poslední instanci rozhodující vrchní úřad. Této ústřední správě jsou podřízeny úřady provinciální, okresní a obecní, mající též úkol pro své okresy, jaký má ústřední úřad pro stát, avšak všechny v pořadění pod tento úřad ústřední.“

¹⁾ Sch äffle, Quintessenz des Socialismus, str. 33.

²⁾ Kapital und Arbeit, str. 266.

Podobně píše Ad. Wagner:!) „Chtělo-li by se na straně socialistické jednati důsledně, nemohlo by se se společenstvím ponechati vlastnictví ani kapitálu ani půdy, a musilo by se pro tvoření, rozpočtení a upotřebení národního kapitálu přikročiti přece vždy k centralistické úpravě, aspoň ke kontrole, jež by z nejvyššího ústředního místa mocí zakročovala: kapitál však, právě jako půda, musil by býti vlastnictvím veškerenstva.“

R. Meyer²⁾ označuje za hlavní požadavek socialismu „státem regulovanou a řízenou produkci na základě společenstev.“

§. 3. Blíže určení sporné otázky.

Základní pilíře socialistické budovy budoucnosti tedy známe. Dříve však, než počneme zkoušeti jejich pevnost a nosnost, jest třeba, abychom ještě blíže označili, co chceme dokázati.

1. Zoveme-li požadavky socialistické beznadějnými nebo nemožnými, obmezujeme tvrzení své na moderní socialismus demokratický. Netvrdíme tedy, že hospodářský řád, jak jej socialisté obmyšlejí, chová v sobě, již co se pojmu týče, odpor; nebo že jest absolutně a v každém případě neuskutečnitelný. Kdyby lidé byli průměrně zcela nezištní, práce milovní, poslušní, blahu společnému zcela oddaní, vždy ochotní, každému jinému dáti přednost a sami na posledním a nejobtížnějším stanovišti stanouti — krátce, kdyby lidé nebyli tím, čím jsou, nýbrž samými anděly, pak by arci hospodářský řád dle vzoru socialistického nebyl nemožný. Avšak

¹⁾ Grundlegung, II. díl, § 144. Srv. též líčení socialistického budoucího státu z pera jistého socialisty ve »Vorwärts«, uve-
dené u Todta, Der radicale deutsche Socialismus (1878), str. 218; Stern, Thesen, str. 8.

²⁾ Emancipationskampf des vierten Standes, I. 78.

tento předpoklad nemůže pro nynější socialismus přijít v úvahu.

2. Ba, jdeme ještě dále a nedotýkáme se toho, lze-li státní organizaci veškeré výroby a veškerého rozdělování statků na přísně absolutistickém základě provésti čili nic. Myslíme-li si obyvatelstvo nedospělé, jež despotického vládce bezvolně poslouchá, dá se snad většina socialistických požadavků provésti. Ve staré říši Inků byly některé socialistické sny uskutečněny. Avšak Inka požíval jako syn slunce božské úcty a vládl mocí neobmezenou, nemluvic ani o tom, že kulturní poměry staré říše Inků nemohou se rovnati poměrům nynějším.

Avšak na základě demokratickém¹⁾ a s předpokladem rovnosti všech jest uskutečnění socialistických plánův, aspoň v jich celku, nemožno. Pravíme: v jich celku, čili pokud tvoří spojitou soustavu. Neboť dá-li se ten či onen požadavek, sám o sobě uvažován, provésti čili nic, nepotřebujeme ani zkoumati: to není socialismus. Ostatně souvisí více socialistických požadavků spolu tak, že jeden s druhým stojí i padá; tak ku př. se-společnění všech výrobních prostředků, jednotná organizace výroby a rozdělování vyrobených statků dle určitého všeobecného měřítka.

3. Není též naším úmyslem, tvrditi, že socialismus nedá se ani mimochodem (pomíjejicně, na chvíli) provésti. Co násilný převrat, jenž jako bouře se přivalí, na krátkou dobu pod vlivem hrůzovlády způsobiti může, vymyká se všelikému výpočtu. I to, co bylo víře nepodobno, bylo již v dějinách. Vzpomeňme si jen na anglickou revoluci ve století XVII. a na revoluci francouzskou ve století XVIII. Avšak

¹⁾ Že moderní socialismus nejen náhodou, nýbrž svojí podstatou jest extrémně demokratický, vysvítá nejen z jeho základního principu o rovnoprávnosti všech, nýbrž i z toho, že chce všechny prostředky výrobní učiniti vlastnictvím společným. Všechny prostředky pracovní sestátniti a pak práce vedení obce jistě straně ponechati, toť tolik, jako ostatní k úplnému otroctví odsouditi.

trvale je socialistický řád společenský nemožný, protože je v rozporu s nezrušitelnými náklonnostmi a pudy lidské přirozenosti.

4. V následujícím vyvrácení máme na mysli socialismus, jak mu nynější sociální demokraté a kollektivisté — obou významů užíváme stejnoznačně — rozumějí. Tato údoba socialismu má dnes nejčetnější a největší vliv mající zástupce mezi protivníky nynějšího řádu společenského a má též největší naději na uskutečnění, protože myšlenku socialistickou nejrozmněji vyjadřuje a podává. Ta-li jest vyvrácena, musí tím více za neudržitelné pokládány býti všechny ostatní systémy socialistické.

Máme však na mysli hlavně cíle hospodářské a s tím nutně souvisící důsledky. Neboť ty tvoří vlastní jádro socialismu a charakterisují jej na rozdíl od jiných systémů. Erfurtský program sám liší cíle hospodářské od politických a označuje cíle politické jako cíle, jichž v mezích nynějšího řádu společenského dosíci lze. Některé z politických požadavků, v programu sociálně-demokratickém uvedených, jsou již, aspoň částečně, v jednotlivých státech zavedeny, jako ku př. referendum ve Švýcarsku. Také požadavek „urovnávání mezinárodních sporů cestou smírnou“ a mnohé jiné požadavky mohl by obsahovati i program ne-socialistický.

5. Jelikož budeme v dalších úvahách svých důsledky ze socialistických požadavků stále odvozovati, proto, chtějíce ujíti výtce, že činíme důsledky libovolné, upozorňujeme na to, že budeme činiti z uvedených požadavků jen důsledky zcela nutné, a ukážeme tím jejich praktickou nemožnost. Neboť po nutných důsledcích pozná se nejlépe správnost nebo nesprávnost všeobecných zásad a požadavků v.)

¹⁾ V recenzi čtvrtého vydání tohoto spisu pravil K. Kautský (»Die Neue Zeit« 1890—1891, II. 638): »Hádati se s nim

Ve všech socialistických spisech obsaženy pak jsou zajisté následující hlavní požadavky, jež nalézají se i v programu gothajském a erfurtském: 1. Sespolečenění (sestátnění) všech prostředků výrobních; 2. společenská (záměrná, dle plánu řízená) úprava veškeré výroby statků na místě nynější výrobní anarchie, a to: 3. na základě co možná nejvíce rovnoprávně demokratického, tak aby aspoň všelike panství třídní a všelike výsady třídní trvale byly odstraněny. S těmito hlavními požadavky souvisí nutně 4. rozdělování celkového výrobku dle jistého jednotného měřítka. Neboť výrobek celkový patří společnosti a musí se teprve dle jistého měřítka mezi jednotlivé soudruhy rozdělit. Se společenskou úpravou produkce souvisí dále nutně rozdělení práce a pracovních sil. Také jest nemožno, aby tato přeměna celé společnosti ve velikou společnost výrobní nepřivodila úplné přeměny všech poměrů životních. Nebyloť by soukromých podniků, překupnictví, vlastních peněz, bank, burs, akciových nebo jiných společností. Též život rodinný, výchova dětí atd. byly by zcela přetvořeny.

Tyto základní požadavky budeme v nutných důsledcích jejich zkoumati, a tím dokážeme každému myslícímu člověku jejich vratkost.

HLAVA II.

Organisace výroby.

§ 1. Sespolečenění vlastnictví výrobního.

Socialisté chtějí všechny prostředky pracovní, čili, jak Marx se vyjdaňuje, všechny „prameny ži-

(odpůrci socialismu) o důsledcích, jež by z uskutečnění našich požadavků vyplývaly mohly nebo vyplývaly musily, zdá se nám býti zcela zbytečným.« Zcela zbytečným! Toť velice pohodlný způsob, jak lze se vyhnouti nemilým vývodům. Jako bychom byli činili důsledky jen libovolně a tak na zdař Bůh!

votní“, tedy nejen půdu a pozemky, nýbrž i továrny, stroje, suroviny, nástroje učiniti výlučným vlastnictvím veškerenstva.¹⁾ Jenom prostředky požitné mohou se jako odplata za vykonanou práci státi vlastnictvím soukromým. Avšak tu ocítáme se již před povážlivou nesnází. Co vlastně patří ke statkům výrobním a co ke statkům požitným? Co do pojmu dají se sice oba druhy statků snadno rozeznati; avšak jakmile se tážeme jednotlivě o tom či onom statku, patří-li mezi statky výrobní či mezi statky požitné, jsme na rozpacích. Lzeť největší část věcí řaditi hned mezi statky produktivní, hned mezi statky požitné, dle účelu, k němuž jich majitel užívá. Zahrada je zajisté statkem požitným; dáváť majiteli plody, poskytuje mu možnost, aby se v ní procházel a ze stromů a květin se těšil; avšak plody a zeleniny, jež zahrada skýtá, lze též prodati, buď v jejich původní podobě, nebo když byly zpracovány na prostředky požitné vyšší hodnoty. Totéž možno říci o domu, koni, vozu, ba skorem o každém náčiní domácím. Jehly a nitě jsou zajisté bezprostřední užité statky v rodině; avšak můžeme jich užití též k tomu, abychom jimi šaty sobě i jiným zhotovili nebo spravili.²⁾

Mají snad všechny tyto užité předměty státi se vlastnictvím obecným? Toť vedlo by k tomu, že by každý i v těch nejmenších věcech stal se na celku závislým. Rodinný život se vzájemnými službami byl by nemožný. Tu mohl by se voliti na nejvyš ten východ, že by se sice takové hodnoty užité, jež mohou sloužiti též k výrobě, ponechaly jednotlivcům, ale že by se jim zákonně zakázalo všelike produktivní jich užívání a dovolilo se jim pouze užívání jich pro vlastní jich potřebu³⁾ Avšak

¹⁾ Viz výše str. 157.

²⁾ Velmi důrazně poukazuje na tuto obtíž Leroy-Beaulieu ve svém odporučení hodném spise »Le collectivisme«, str. 13 nn.

³⁾ Paulsen (System der Ethik, str. 716) myslí sice, že by nejen nábytek, předměty ozdobné a umělecké a knihy mohly zůstatí vlastnictvím soukromým, ale i domy a zahrady, »a to se

k tomu bylo by nutně potřebí dalekosáhlého dohledu policejního, a bylo by to příležitostí k četným podvodům. Mysleme si ku př., že ovocná zahrada ponechá se otci rodiny pod tou podmínkou, že smí plodů ze zahrady té užiti pouze k potřebě vlastní, vše ostatní pak že odvede do veřejných zásobáren. Mnoho-li těchto plodů by se asi odvedlo? Zacházet by snad držitel zahrady s plody těmi hospodárně? Snažil by se o to, by zahradu v dobrém stavu zachoval nebo snad ji i zlepšil? Nedaroval nebo neprodal by snad i tajně, čeho sám nepotřebuje?

§ 2. Stanovení spotřeby.

Než předpokládejme, že rozlišení statků výrobních a požitných se zdařilo a že všechny prostředky výrobní „se sespolečnily“ čili že přešly ve vlastnictví veškerenstva. Nyní má býti národní výroba dle určitého plánu a řádu uspořádána. „Přeměna výroby zboží ve výrobu socialistickou, t. j. ve výrobu pro společnost a od společnosti provozovanou“, praví program erfurtský v úplné shodě s názorem Marxovým¹⁾ a Engelsovým.²⁾ Avšak tako-

všemi důsledky pravého vlastnictví: s právem věci ty odkazovati a darovati, spotřebovati a uschovati, prodati a půjčiti. « To však jest proti výslovnému znění programu erfurtského a bylo by to důkladnou trhlinou v celém systému. Tento ústupek by učinil možným, že by mnozí koupí, dědictvím nebo darováním mohli nabyti domů, zahrad a jiných důchod přinášejících věcí a na konec že by mohli žíti ze svých důchodů (rent), což se pro stát socialistický nehodí. — Ve prospěch Paulsenova mohl by snad socialista namítnouti, že by jednotlivci klidně mohli se dovoliti, by se stal vlastníkem domů, zahrad, ježto v systému, kde každý výroby každodenně se účastní a tak potřebných věcí vyděláti si musí, nikomu na rentě záležiti nemůže. To jest však nesprávné. I ve státě socialistickém dodávalo by bohatství moci a vážnosti a nebylo by tedy v opovržení. A jakou vzpružinu ke práci měl by ještě člověk, jenž by měl dosti prostředků, aby ze svých důchodů mohl žíti? Nemusil by býti ke práci nucen? Má-li socialismus vůbec míti naději na uskutečnění, nesmí se zastaviti na poloviční cestě, nýbrž musí býti důsledně proveden.

¹⁾ Viz výše str. 30.

²⁾ Dle Engelse (Die Entwicklung des Socialismus von der Utopie zur Wissenschaft, str. 48) stane se »společenská

váto úprava dá se provésti jen tehdy, když spotřeba společnosti přibližně napřed byla stanovena. Neboť ta jest cílem a měrou celé produkce. I musila by tedy spotřeba ta denními nebo týdeními, po případě měsíčními nebo ročními výkazy statistickými býti stanovena.

Snad mohl by někdo mysliti, že výkazy takové jsou zbytečné, a že možno krátce nynější spotřebu učiniti základem výroby socialistické. Avšak i když připustíme, že dnešní spotřeba je do nejmenších podrobností statisticky vyzkoumána, čemuž však není tak, nemůže se přece spotřeba tato nijakým způsobem učiniti základem výroby socialistické, protože jest výsledkem nynějších poměrů majetkových a nynější výroby. Předpokládáť spotřeba nynější z jedné strany veliké důchody kapitálů a z druhé strany bídné příjmy lidu dělného, zvláště pak předpokládá poměr mezdni (služebný) a souvisí těsně s výrobou soukromou.)

Podobně nelze souditi, že by nejvyšší ústřední úřad socialistického státu spotřebu výrobků co se týče jich druhu a množství prostě rozkazem stanovil a dle toho výrobu upravil. Mysleti se ovšem takové jednání dá. Avšak ať již pomlčíme o tom, že jednání takové odporuje demokratické organizaci ve smyslu socialistů, bylo by jednání to dokonalým otroctvím.

Svoboda záleží především v tom, že člověk sám dle svého dobrého zdání může si určit, jak si chce svůj život, co se týče stravy, oděvu, bytu, zábavy a vzdělání, zaříditi. Kdo toho učiniti nemůže, ale musí si dát všechno předpisovati od úřadu, tenť jest otrokem, třeba ho socialisté zvali »svobodným sou-

výroba dle stanoveného plánu« možnou, až jednou proletariát veřejným násilím všechny prostředky výrobní přemění ve vlastnictví veřejné. « Srv. tamtéž str. 45.

¹⁾ Právem dí A. Wagner (Grundlegung, 3. vyd., díl 2, § 144. str. 320): Posavadní spotřeba »jest produktem nynějšího rozdělení důchodů a majetku a právě braní důchodů z půdy a kapitálů. Statistická udání podle skutečnosti by tedy nepostačovala.«

druhem“. Svoboda určování potřeb jest také základem každého pokroku vzdělanosti.¹⁾

Připusťmež tedy, že v zásadě je každému volno, svou spotřebu si stanoviti. Pravíme „v zásadě“; neboť v praxi jest svoboda tato již nedostatkem bohatých příjmův obmezena. I dnes jest tovární dělník v opatrování svých potřeb v zásadě svoboden, ve skutečnosti však jest tato svoboda pro nedostatek příjmů často nepatrná. Totéž bylo by i ve státě socialistickém. Nikdo věru nemá tam jiného příjmu, než výnos vlastní své denní práce. Socialisté ovšem nelení a líčí rádi tento výnos barvami stkvělými a zvětšují jej.²⁾ Tomuto zázraku rozmnožení chlebů však nevěříme. Než to jest věcí, již níže na jiném místě důkladně prozkoumáme. Pohlaví socialistův pochybují o tomto zázraku sami. Bebel aspoň zcela otevřeně doznává: „Hýření přestane; chudoba a strádání přestane též.“³⁾ Mají-li všichni míti skoro stejné důchody, jest obava, že dflý vypadnou velmi skrovně. Na jiném místě prohlašuje Bebel, že určení spotřeby bude velmi snadné, „ježto vlastní předměty přepychu, které dnes jen nepatrná menšina lidstva kupuje, zmizí,“ a „společnost že sama rozhodne o tom, pokud nové potřeby výrobky ukojeny býti mají.“⁴⁾

Posledními slovy doznává se otevřeně, a to dle zásad socialistických zcela důsledně, že každý ob-

¹⁾ I Sch ä f f l e (Quintessenz, str. 26) doznává: »Svoboda v určení potřeby jest nejhluším základem svobody vůbec. Kdyby životní a vzdělávací prostředky byly snad od někoho jiného a každému dle schematu potřeb přidělovány, nemohl by nikdo podle své individuality žiti a se vyvíjeti; byl by odstraněn »chléb« svobody. Je tedy otázka, zda socialismus individuální svobodu a určení potřeby ničí čili nic. Ničí-li ji, je nepřítelem svobody, vší individualisace, a tedy i všeho mravního vývoje, a proto nemá naděje, že by překonal někdy nezničitelné pudý člověka.«

²⁾ J. S t e r n (Thesen über den Socialismus, str. 28) každého, kdo nevěří tvrzení, že socialistický lidový stát dopřeje všem lidem největšího pohodlí, nazývá »notným šosákem«. Dle něho budou v socialistickém státě míti »všichni všeho hojnost, jak se jich srdci zráčí.«

³⁾ Unsere Ziele, str. 30.

⁴⁾ Tamže, str. 31.

drží jen ty statky spotřebné, jichž výrobu společnost za dobrou uzná. Vždyť výroba jest ve své podobě závisla na statcích spotřebných. Nové statky spotřebné vyžadují i nových příprav ve výrobě. Nuže, má býti každému ponecháno na vůli, objednávat si předměty užité, jež vyžadují nových zařízení a tím i rozmnožení práce společenské? Má-li však teprve společnost nebo její zástupci rozhodovati, zda se má přáním členů společnosti vyhověti čili nic, pak jest svoboda určování potřeb z veliké části odstraněna.

Horší však než toto obmezení svobody, jest každé rodině, jejíž existenci ve státě socialistickém prozatím chceme předpokládati, uložena povinnost, aby všechny své potřeby napřed u úředníků k tomu ustanovených oznámila a zaznamenati dala. Neboť aby se vědělo, které statky užité a v jakém množství mají se vyrobiti, a tak mohl se stanoviti plán společenské výroby, musí býti určeno, co kdo potřebuje nebo míti chce. Muž nebo žena nebo oba musí tedy u spotřebního úřadu větší i menší záležitosti své úředníkům sděliti, aby si pak v určitý čas objednané věci ve veřejných zásobárnách za známky pracovní mohli vybrati.

Připouštíme, bychom socialistům nic směšného nepřičítali, že vždy bude pohotově jakási zásoba nejobyčejnějších předmětů užitných, tak že je každý bez průtahu za pracovní známky ve veřejných skladech může obdržeti.¹⁾ Avšak to by se dalo

¹⁾ J. S t e r n, u něhož naivnost v tvrzení závodí o vítězství s drzostí, míní, že nebude zapotřebí, spotřebu určovati, ježto přý bude všeho v nadbytku a hojnosti: »Každý, kdo se vykáže, že svůj úkol pracovní vykonal, má neobmezené právo na každou spotřebu v jakémkoli libovolném množství. Z veřejných zásobáren dostává oděv, jí v hotelu, co se mu zráčí, nebo, je-li mu to milejší, jí doma ve svém soukromém příbytku nepohodlněji zařízeném, jenž s veřejnými hotely jest spojen telefonem, vzdušnou poštou nebo kdo ví čím, co teprve bude vynalezeno, a odtud obdrží způsobem nepohodlnějším (snad vzdušnou poštou?) jídla, jakých jen si práti bude, nebo si je dá připraviti doma (od koho?), nebo si je připraví sám.« (Thesen über den Socialismus, str. 12 n.) Lehkověrnému socialistovi se ovšem při tomto líčení mohou dělati laskominy. Jen si

přece jen uskutečniti co do užitných statků nejobyčejnějších. Když ani nynější výroba, jež všecky potřeby ukojiti se snaží, není s to, aby měla v zásobě všecky spotřebné předměty vždy a všude, tu by ve společnosti socialistické to bylo mnohem méně možno, anebo by musila socialistická společnost upadnouti v dvakrát, ano třikrát tak velikou chybu, kterouž stoupenci její nynější společnosti vyčítají, že by totiž byla nucena, všecky hodnoty užité v obrovském množství na zdař Bůh vyráběti a ve státních neb obecních zásobárnách je ukládati.

Nezbývá tedy, než že bude každá rodina nucena, všecky své spotřebné předměty, malé i velké, odezíráme-li ovšem od spotřebných předmětů každodenních a zcela všeobecných, před úředníkem spotřebním protokolárně podati. Nesmíme se domnívati, že vše to je břemenem nepatrným. Dnes je dáno každému na vůli, všecky své potřeby buď vlastní prací nebo koupí, a to u kohokoli, kdykoli a kdekoli chce, doma nebo venku, si opatřiti. Tak jest mu dána možnost, domácnost svou před zvědavými zraky ukryti; neboť i kupci, řemeslníci, lékaři a lé-

představme, po »nejmenší« době pracovní nemusí si na světě nic odepřiti. Zrovna před ním stojí kašny plné sektu, mšnického, plzeňského, koňaku, odkudž si každý nabratí může »po libosti«. Vedle se do závatné výše kupí ustrice, bažanti, zvěřina a vzácné jižní ovoce. S opovržením bude člověk pohlížeti zpět na dobu, kdy mu bylo vzítí za vědek černým chlebem a brambory. Když se člověk nasytil, jde do divadla nebo do koncertu, vyjde si na procházku atd., až se večer — občerstvením znaven — uloží k odpočinku do měkkých podušek! Stern zapomněl jen jedné věci: kdo totiž všecky ty krásné věci bude vyráběti a připravovati, kdo bude socialistické panstvo obsluhovati, kdo v divadle hráti, kdo koně sedlati, kdo pohodlné obydlí bude upravovati. Stern jest sice vynálezce moderní elektrotechniky všecek zmámen. Domnívá se však skutečně, že elektrina socialistům bude pokrmy připravovati a podávati, byt upravovati aneb do celá divadelní představení pořádati? A pak. Kde že budou všecky ty krásné věci v takovém množství nahromaděny a připraveny, tak aby každý po »minimální« době pracovní všem svým přáním volně uzdu pustiti mohl? Člověk se opravdu nemůže zdržeti údivu, že Stern všecky ty pošetilé sny ještě s tak vážnou tváří vykládá. Každého, kdo mu na slovo nevěří, zove obmezeným šosákem! Toť ovšem nejlehčí způsob dokazování.

kárníci jsou ve vlastním svém zájmu nuceni k mlčivosti. Ve státě socialistickém mohl by však každý nahlédnouti ve spotřební listinu kterékoliv rodiny, v každý kout, v poslední hrnek k vaření. Neboť vlastního stavu úřednického, ve svém zájmu k mlčivosti zavázaného, není více, a veřejné listiny podléhají doзору a dohledu suverénního lidu.

Ani toho nesmíme přehlédnouti, že by určování spotřeby v celé rozsáhlé obci vyžadovalo obrovských prací písařských. Socialisté poukazují na nynější společnosti akciové, na družstva výrobní, podniky státní, aby dokázali, jak snadné jest určení spotřeby. Zapomínají však na obrovský rozdíl mezi jednotlivou, poměrně malou a k jednotnému účelu zřízenou společností a mezi veřejnou společností, čítající mnoho millionů příslušníků.¹⁾

Mnoho-li práce stojí každoroční státní rozpočet! Jak mnoho psaní jest nutno při jediném sčítání lidu! Vzpomeňme si jen na sčítání dle povolání. Jež se konalo v říši německé r. 1895. Teprve nedávno, po několika letech, bylo císařskému statistickému úřadu možno, materiál tohoto sčítání úplně spořádati a upravený veřejnosti podati. A přece jak jednoduchy jsou v případě tomto poměry! Bylo jen potřeba všude několik stejných archů s položenými otázkami vyplniti, otázky pak vztahovaly se k několika málo snadno určitelným poměrům, jež jedním členem rodiny bez námahy poznány býti mohly.

Takovéto sčítání lidu dle povolání jest však pravou hračkou proti socialistickému určování spotřeby. Při tom nejedná se pouze o stanovení zaměstnání a o počet příslušníků, nýbrž o všecky ty tisíce velikých i malých věcí, jichž má jednotlivec neb rodina v nejrůznějších poměrech životních každodenně zapotřebí. Až na ten poslední knoflík

¹⁾ Kautský (Grundsätze und Forderungen der Socialdemokratie, str. 26) označuje za cíl sociální demokracie »spojení všech podniků v jediný obrovský podnik státní, t. j. přeměnu státu v jedinou společnost hospodářskou.«

musí býti stanoveno, kolik potřebuje kdo oděvu svátečního, co pro všední den, co pro léto, co pro zimu, pro den i noc, co potřebuje prádla, předmětů toaletních, nádobí, potřeb cestovních, náčiní psacích, předmětů přepychu i zábavy. Vzpomeňme si jen na ty tisícové věci a věcičky, jichž potřebuje pro svou garderobu obyčejná měšťka.

K tomu přistupují přechetné potraviny, jichž i ta nejprostší občanská rodina potřebuje, dále zásobení kuchyně vším náradím, palivem, zařízení bytů a ložnic rozmanitým nábytkem, ozdobami, svítivem a topivem, opatření zásobáren atd. K tomu připočteme různé správký bytu, náradí, správký oděvu atd. Vždyť v budoucím státě podniků soukromých není. Tak jako jsou všechny prostředky výrobní vlastnictvím veškerenstva, tak i všeliká výroba, až k tomu podvazku, jest věcí veškerenstva. Vrchnost se musí postarati o jehlu a nit. I jest tedy zapotřebí, zahrnouti vše to do určování spotřeby, kteráž tvoří základ velikého plánu výrobního, a to nejen pro jednu rodinu, nýbrž pro všechny ty miliony rodin, jež naše veliké státy zahrnují, a pro každého jednotlivého člena rodin těchto.

A jak různé jsou potřeby rodin dle jich zaměstnání, dle místa, na němž se zdržují, dle jich složení! Nesmímeť zapomenouti, že se tu nejedná o rodiny v primitivních poměrech. Žijemeť ve společnosti vysoce vzdělané, o jejíchž nesčetných potřebách dřívější doby sotva měly tušení. Třeba jen nahlédnouti v ohromné výkladní skříně našich velkoměst s jich tisícovými velikými i malými předměty, abychom si o tom učinili pojem.

Potřeby tyto nejsou dále stálé, nýbrž mění se každý měsíc, každý týden, ano každý den. Mnohé potřeby se nedají dokonce ani předvídati, nýbrž vyskytují se náhle a neočekávaně. Měsíční výkazy statistické by tedy nepostačily. Bylo by tudíž nutno, připravovati je týdně, ano denně, nebo by se musily zřídit aspoň četné úřady, kam by všichni své seznamy spotřební odváděti mohli.

Bylo by však třeba postarati se nejen o jednotlivé rodiny a individua, nýbrž i o veškerenstvo jako veškerenstvo, čili o potřeby veřejné. Tu pak doléhá nejprve starost o dopravu: o silnice, cesty, mosty, železnice, kanály, paroplavbu, všeho druhu povozy. O všecko to se musí tatík-stát starati. Jak mnoho sil a dopravních prostředků jest zapotřebí, aby se ku př. některé větší město zásobilo mlékem, ovocem, masem, zeleninou atd. Hotelů soukromých není. Veřejnost tedy musí se postarati o zařízení a úpravu místností pro cizince a o obsluhu v městě, ač nechce-li budoucí stát cestování zkrátka zakázati. I veškeré stavitelství patří k úkolům státu socialistického. Státu přísluší všechny soukromé i veřejné stavby: domy obytné, školy, nemocnice, blázince, skladiště, divadla, musea, radnice, pošty, budovy železniční a telegrafní zřizovati a v dobrém stavu udržovati, je, kdykoli třeba, opravovati nebo rozšiřovati. A sice nemůže pouze tyto budovy podnikatelům zadati, jak se to dnes namnoze děje; stát sám jesti jediným podnikatelem, jenž má všechny plány navrhovati a zkoušeti, nutný stavební materiál i dělnictvo opatřiti, stavbu samu řídit a dozor nade vším vésti. Má-li se však všecko to ve státě díti „záměrně“ bez obrovského maření práce i materiálu, musí býti spotřeba v čas ve své velikosti i ve svém způsobu pro celou společnost v nějaké ústřední komisi stanovena.

Vše to, co obecní správy dnes dávají prováděti, a to většinou podnikateli soukromými — co do staveb silnic, prádelen, lázní, co do udržování čistoty, zavádění vody, osvětlování, dále co do zdravotnictví a zvěrolékařství, to vše musí socialistický stát prováděti sám. On musí dosazovati všechny ošetřovatele nemocných, lékaře, ranhojiče, lékárníky, porodní báby, jakož i musí pečovati o to, aby pro všecka tato povolání bylo po ruce dosti vzdělaných lidí. Jemu patří též starati se o veškeré školství, tisk, literaturu, umění, divadla, musea, jemu jest obstarati potřebné k tomu síly a žádoucí prostředky. Není již právě soukromých podniků, a tak se musí

stát starati i v této příčině ku př. o redakci a tisk potřebných denních listů a četby zábavné.

Ke starostem o města, k nimž jsme posud hlavně přihlíželi, přistupují dále ještě starosti o zemědělství, vinařství, zahradnictví, chov dobytka, lesnictví, rybolov, hornictví a hutnictví, a veškeren velice rozvětvený průmysl. Ve všech těchto směrech musí potřeby přesně býti určeny, dříve než na záměrnou úpravu výroby pomyslíti možno.

Konečně nesmíme pustiti se zřetele ani veřejnoprávní ani soukromoprávní vztahy k cizině. Ani jediný dnešní stát nestačí sám sobě. Ve příčině nescíslných výrobků odkázán jest na cizinu. Za to musí býti postaráno o náležitý vývoz. Dnešního dne obstarávají tento úkol zahraničního obchodu obchodní domy, po celé zemi roztroušené. Nesmírný počet obchodníků studuje poměry světového trhu, vyhledává buď osobně buď svými jednately nejspolehlivější druhy zboží, nejlepší prameny nákupní a nejlepší místa odprodeje. Oni obstarávají též všeliký nákup, dopravu i rozdělení zboží po celé zemi. Všecky tyto starosti a námahy, o něž se dnes tisíce a tisíce firem dělají, byly by vloženy ve společnosti socialistické na bedra vlády. V jejich rukou sbíhají se miliony a miliony spleťtých nitek vztahů mezinárodních. Která lidská moudrost byla by s úkol tak obrovský! A potom těch pokušení k podvodům! Zahraniční obchod německé říše samotné obnáší co do přívozu a vývozu ročně mnoho miliard. R. 1896 bylo jen z Německa v obchodě speciálním vyvezeno zboží v ceně 3753 millionů marek. Dovoz obnášel 4558 millionů marek. Všecky tyto peníze musily by projíti rukama úředníků, kteří by byli rozdělení po celé zemi, a které kontrolovati bylo by těžko.

Dá se ovšem namítnouti, že v budoucím státě není v oběhu vnitřním peněz, že by se tedy peníze mohly úřednictvu bezstarostně svěřiti, any by pro ně byly bezcenné. Dostačí však, když peníze mají cenu v cizině, a úřednictvu je poskytnuta možnost, aby ve vhodný čas se vystěhovali. A jak mohl by

stát v zahraničním obchodě obstáti v konkurenci, kdyby cena peněz nezávisela od něho, nýbrž kdyby byla určována cizinou, což by se nutně musilo státi, kdyby doma pouze známky pracovní měly hodnotu? Obtíže tyto by ovšem zmizely, kdyby socialismus byl proveden současně ve všech státech kulturních! Než, takové všeobecné a současné provedení socialismu jest nemožno.

I ptáme se: nebudou všechny tyto uvedené úkoly, jež státu budoucnosti jest rozřešiti, dříve než určí plán výrobní, vyžadovati obrovské armády úřednictva? Nevzloují se tu snadno chyby největší, jež snad celé výrobě a všemu lidstvu mohou se státi osudnými? A teď ještě považme, že socialističtí úředníci nejsou k věrnému zastávání svého úřadu vázání nižádným zájmem soukromým: zdalíž za takých poměrů dojde ke statistickému výsledku, jež by výrobě sloužil za bezpečný základ?

§ 3. Rozdělení sil pracovních.

Dejme tomu, že by se ústřední správě podařilo, na základě listin, v nichž stanovena spotřeba a jež všechny obce a provincie byly zaslaly, spotřebu určit. Nyní jedná se o to, aby se národní práce zorganizovala čili aby se výroba „od společnosti a pro společnost“ (program erfurtský), tedy záměrně a jednotně, provozovala, aneb, jak se Marx vyslovil, aby se práce „společensky záměrně rozdělila.“¹⁾ K tomu jest však především nutno rozdělení pracovních sil, aneb při nejmenším jest potřeba znáti počet, schopnost a zdatnost sil pracovních, jež ta která obec, ten který okres po ruce má. Není možno všem provinciím nebo obcím uložiti tentýž úkol pracovní, aniž v úvahu se vzaly pracovní síly, jimiž disponovati možno. Není arci zapotřebí, aby ústřední správa, „výrobní rada“, rozdělovala, práci jednotlivcům sama. To se může svěřiti obcím. Ovšem však jest nutno, aby rada ta stanovila, co a kolik jedno-

¹⁾ Viz výše str. 30 pozn.

tlivé okresy mají vyrobti a odvésti, a to předpokládá znalost po ruce jsoucích sil pracovních. Jest tedy zapotřebí zevrubně věděti, co jeden každý dle svých individuálních vědomostí, náklonností a sil vykonati může a těž vykonati chce. Není arci možno, vše to o všech členech rozsáhlé obce zcela a spolehlivě určit; než, dejme tomu opět, že s výkazy o spotřebě podána jsou zároveň důkladná statistická data o počtu a zdatnosti pracovních sil jednotlivých okresů.

Tu však zápasíme již opět s těžkostí.

Abý totiž okresům neb obcím úkol práce na ně připadající mohl býti přidělen, nestačí, aby známy byly pracovní síly, jež v okamžiku rozdělení práce po ruce jsou, nýbrž musí býti též stanoveno, že pracovní síly ty aspoň po nějakou určitou dobu, ku př. asi jeden rok, na tom místě vytrvají. Jest tedy otázka: má nynější volnost stěhování zůstatí anebo přestatí? Zdá se, že Bebel¹⁾ přisvědčuje domněnce první (volnosti stěhování). Než, jak se může mluvíti o záměrné organizaci práce při obyvatelstvu neustále sem a tam proudícím? Jak může obec odvésti určitou míru výrobků, když snad za krátko větší část jejích sil pracovních přesídli se do obcí jiných? Chce-li se tedy dosíci výroby záměrné, musí se obyvatelstvo aspoň na jistou dobu na určitá sídla upoutati, a to tím způsobem, že vystěhování se do obce jiné během doby té smí se státi pouze se svolením vrchnostenským.

Tím však nejsme ještě s obtížemi u konce. Co se stane, když nastane doba, v níž se dovolí přesídliti se z krajiny jedné do druhé? Chceme totiž za to míti, že nebude každému člověku zákonem neb od vrchnosti určeno místo, v němž by prodlévati měl, nýbrž, že tu každému svoboda ponechána bude, aby si místo pobytu svého zvolil. Toť také podstatný požadavek pravé svobody.

¹⁾ Die Frau, str. 329—330.

Co by se tedy stalo, kdyby v budoucím státě panovala plná svoboda ohledně změny místa pobytu? Obáváme se věru, že by se chuť k cestování a toulkám stala nakažlivou. Dnes je alespoň obrovská většina těch, kdož nejsou úplně bez majetku, s vým vlastním prospěchem buď na delší dobu nebo trvale vázána k určitým sídlům, ba i člověku bez majetku jest se při volbě obydlí řídití okolností, kde by se mu dostalo živobytí. Tyto ohledy však v socialismu mizí. Každý soudruh ví, že jest všude v širošířé vlasti, jak na severu, tak na jihu, na východě i na západě, stejně doma, že požívá všady se všemi ostatními rovného práva, a že má všady nároky na postavení a živobytí. Sedláci v Krkonoších a v Krušných Horách vědí, že mají právě takové právo bydlení na úrodné půdě v Polabí nebo ve Slánsku. Proč má tedy jeden člověk rok co rok vzdělávati chudou půdu někde na Tábořsku aneb na vysocině Českomoravské, kdežto druhý se zdržuje při úrodných tocích labských? Proč by neměl býti jeden jako druhý „měšťákem“, a proč by se nemělo dítěti města dopřáti radostí venkovského života pošumavského?¹⁾

Či by chtěl snad někdo uvéstí za důvod ohled k dětem a nemocným, aby nám učinil pochopitelným, že přese všechno to, co jsme uvedli, usedlost občanstva ve státě socialistickém obstáti může? Než péči o dítky a nemocné vezme na se všude stát, a proto péče tato není s to, aby touze po cestování a stěhování se meze položila.

Či snad chce někdo poukazovati na lásku k domovině socialistických soudruhů? Pravím „lásku k domovině“; neboť lásku k vlasti ve smyslu širším, t. j. lásku k veřejné pospolitosti, k níž člověk přísluší, může socialista pocítiti všude stejně. Jeho vlasti není určitá obec neb určité místo, nýbrž na nejvyšš celý stát. Každý socialista má zajisté v každé obci velikého společenstva totéž právo; v rodné obci své nepožívá více práva, než v kterékoliv obci

¹⁾ Lokalisováno. Autor má příklady z krajín německých.

jiné. Proč by tedy měl cítiti k rodnému místu svému trvalý pocit přítulnosti? Základem lásky k rodné zemi jest právo vlastnické. U žebráka bez majetku není láska k rodné půdě tak hluboká, nesáhá dále, než kam sáhá právo podpory a zaopatření. Teprve, když rodina delší čas na tomtéž místě bydlí nebo pracuje, když na místě tom obestírají ji malé dějiny, když se tu byly utvořily četné svazky přátelstva, sousedstva a příbuzenstva, tehdy vzniká láska k užší domovině. Vše to však předpokládá vlastnictví soukromé, a to průměrné vlastnictví půdy aneb alespoň vlastnictví domu neb malé usedlosti, zkrátka „vlastní střechu“. Tyto základy však v socialismu, kde každá píď země patří stejně všem příslušníkům státu, chybí. Nezaráží nás tedy nikterak, že hlasy socialistů již často lásku k vlasti označily za „předsudek“, ano dokonce za „nesmysl“.)

Snad by se však mohlo přece připadnouti na následující vytáčku, aby se volnost stěhování v budoucí společnosti zachovala. Mohlo by se říci: Dobrá, nechme každému, ať se odstěhuje z obce neb okresu, kdy a kam chce. Obce jsou jen povinny svědomitě do knih zanášeti počet těch pracovních sil, jež během roku po ruce byly, a na konec roku odvésti výnos počtu pracovních sil přiměřený.

Než, při této vytáčce záměrná výroba veliké společnosti nemůže obstáti. Spotřeba uhlí, pšenice, žita, chleba, masa, vína, piva, mléka a j. p. jest zcela určitá. Ne všechny obce mohou všechny zmíněné výrobky dodat, ty obce pak, jež výrobky ty mají dodat, musí míti dostatek k tomu schopných sil pracovních. To zajisté obecnstvu nepomůže, prohlásí-li ku konci roku některá obec, jež měla dodat 1000 tun uhlí: já jsem měla po ruce jen tolik a tolik děl-

1) »Proklátá budiž tak zvaná vlast!« hlásá se ku př. v jistém socialistickém manifestě. Viz R. Meyer, Der Emancipationskampf des vierten Standes, II. 116. Marx a Engels psali již r. 1848 v »Manifestě strany komunistické« (»Manifest der communistischen Partei«): »Komunistům se předhazovalo, že chtějí vlast a národnost odstraniti. Dělníci nemají vlastní. Nemůže se jim tedy vzíti to, čeho nemají.«

nictva, a proto jsem mohla dodat pouze 100 tun uhlí. Výrobky musí při nejmenším spotřebu krýti. Při volném stěhování se nebyla by však ve státě socialistickém možna záruka, že žádoucí výrobky také skutečně budou dodány.

Okolnost tato přivádí nás k jiné potíži systému socialistického. Smějí se ve státě budoucím „soudruzi“ zcela po libovůli vystěhovati do jiné země, ku př. z Německa do Francie, Anglie, Severní Ameriky, anebo se vystěhovati nesmějí? Toť životní otázka socialismu. Socialisté odpovědí beze vší pochyby slovem: Ano! Takto odpověděti jsou povinni už pro ty jejich věčné řeči o svobodě, již chtějí člověčenstvo v dnešním otroctví úpící oblažiti. Dnes jest každému zůstaveno na vůli, zkusiti své štěstí v jiné světa oblasti. — Ve skutečnosti by se věru též vystěhování ani zabrániti nedalo, při nejmenším bylo by soudruhům možno desertovati. Neníť přece možno hranice kolem do kola obsaditi vojskem, a konečně vojáci sami mohli by ztratiti chuť ke svému řemeslu.

Jest tedy každému volno, po libosti se vystěhovati. Co však z toho vzejde?

Nepředpokládá-li se, že socialismus zavládne současně ve všech kulturních státech, nastane stěhování v obrovských rozměrech do těch kulturních států, v nichž socialismus nevládne; zvláště pak mladí práce schopní muži chopí se hole cestovní. Na tom zajisté socialismus nezmění ničeho, že svoboda sebeurčení a naděje, pilnosti a obratnosti se povzněsti, více jímá srdce lidské, než čest, státi se členem „jednoho jediného obrovského státního podniku“, v němž ze základy nerovnost jakákoliv se netrpí a každý nad normál vynikající soudruh okem závistivým se sleduje.

Než, jest pravděpodobno, že se socialismus někdy provede současně ve všech zemích kulturních? Tuto naději nebo obavu nebude zajisté nikdo vážně chovati. I kdyby všickni národové byli jedné mysli, neměl by socialismus

vyhlídky, že u všech národů současně zvítězí; tím méně tedy může chovati nařli tu za panující nechtu a vzájemné žárlivosti národů. Socialisté se vychloubají sice svou mezinárodností; to však francouzským socialistům nevádí, aby násilím nevyháněli z Francie dělníky italské a belgické, což by se zajisté stalo i v Anglii a Německu, naskytla-li by se k tomu příležitost.

§. 4. Rozdělení práce. Volba povolání.

Bedř. Engels, tento veleprorok socialismu, nazývá přechod z anarchie kapitalistické výroby v „uvědomělou a záměrnou organizaci výroby“ v kommunismu „skokem lidstva z říše nutnosti do říše svobody.“¹⁾ Vizme tedy, jak se to má s tímto „skokem do říše svobody“.

Obci, aneb spíše dozorcům od lidu voleným přísluší, by určitý úkol pracovní, ústředním úřadem uložený, mezi různé dělníky neb dělnice rozdělili. Obec má stanovit, kdo se má věnovati zemědělství, průmyslu, hornictví, rozdělování výrobků, péči o prostředky dopravní atd. Lhostejno jest, zda úřad obecní sám bezprostředně určí postavení, jež každý v mezích určitého odvětví výroby zaujati má, nebo zda obec dovolí, by směli to určovati soudruzi, onomu odvětví výroby přidělení. Vždy však má právo určovati, kdo kterému odvětví výroby věnovati se má. Při tom se ovšem samo sebou zase předpokládá, že představenstvo o výrobu pečující disponuje s obyvatelstvem usedlým.²⁾ Či je snad možno

¹⁾ Die Entwicklung des Socialismus von der Utopie zur Wissenschaft; str. 76. I Kautský (Karl Marx' oekonomische Lehren [Stuttgart 1890], str. 259.) osvojil si tuto frasi.

²⁾ Nač by lidé musili býti připraveni, kdyby se jedenkrát v budoucím stáť »lid« ujal otěži vlády, ukazuje návrh soudruhů okresu Lyck-Oletz-Johannisburského na sjezdě Vratislavském, aby stát zakázal ženám mít kojné, poněvadž prý tuku zbavené (sterilované) mléko kravské jest dokonalou náhradou za mléko kojící ženy. (Protokol str. 17.)

postarati se o rozdělení rozmanitých prací jiným způsobem? Nemaleý jest počet socialistických snilků, kteří volbu povolání chtějí ponechat i libovolně jednomo každého. Tak druhdy K. Fourier, a nejnověji A. Bebel,¹⁾ Stern²⁾ a Köhler.³⁾ „Každý — praví Bebel — rozhoduje sám, jakou činností chce se zaměstnávat, neboť veliký počet nejružnějších odvětví práce odpovídá nejrozmanitějším přáním Jednotlivé oddíly a odvětví práce volí si své pořadatele, kteří ujmou se řízení. Nejsou to žádní správcové káznice, jakými jsou namnoze dnešní dozorcí a dílovedoucí, nýbrž prostí soudruzi, kteří jim svěřený úřad soudruhů-správců na místě činnosti produkující vykonávají.“ Dle přání může socialistická společnost „v jedné době roční oddati se výrobě zemědělské, v jiné pak výrobě průmyslové.“⁴⁾ A nejen ve vzdělání průmyslovém, ale i co do vzdělání uměleckého a vědeckého jest každému dána příležitost, by vhodně povolání měniti mohl.⁵⁾

Budiž však nám dovolena otázka: Jak se může ještě mluviti o „jednotné, plánovitě úpravě práce“, když každý může dělati, co chce? Ejhle! socialisté přicházejí a stěžují si do „anarchie výroby“, a na konec chtějí tuto anarchii učiniti principem, zásadou!

Či se snad socialisté domnívají, že dostačí jen plán výroby učiniti a jej ve známost uvést, a soudruzi v počtu tisíců, ano millionů že se pak jen tak beze všeho, sami od sebe, rozdělí dle místa, času a druhu povolání tak, jak toho výrobní plán vyžaduje? Toť jsou sny neuskutečnitelné! Zůstaví-li se volba jednotlivcům, tuť se zajisté vše poženě po zaměstnání lehčím, příjemnějším a čestnějším. Činnosti průmyslové jsou již jedenkrát velmi nestejny,

¹⁾ Die Frau, str. 271 a 281.

²⁾ Thesen über den Socialismus, str. 37 nn.

³⁾ Der socialdemokratische Staat (Nürnberg 1891), str. 61.

⁴⁾ Die Frau, str. 335. Českého překladu Vaňkova str. 355.

⁵⁾ Die Frau, 282.

a ani socialismus nemůže na nerovnosti té nic změnit. Činnost „pořadatele“ nebo činnost člena výrobní rady jest zaměstnání lehčí, než zaměstnání topiče při strojích, nebo lamače v dolech nebo dělníka v chemické továrně při žhoucím vedru a při ovzduší dusivými výparů naplněném, a ještě příjemnější než odporné práce při čištění ulic a stok. Kdyby socialisté sebe více tiskařské černi vyplývali, té skutečnosti neodčiní, že mnohá zaměstnání jsou obtížná, nepříjemná, nebezpečná a sebezapření člověka vyžadující. Zůstávají-li se volba jednotlivcům, pak zajisté pro práce takové nenajde se sil dostatečných.¹⁾

O vytáčky není Bebelovi nouze. Domnívá se, že by ve společnosti socialistické zcela mechanickými zařízeními mohlo býti o čištění ulic, o prádlo a jiné podobné nepříjemné věci postaráno, takže by nepříjemnými býti přestaly.²⁾ Než, byť bychom byli ochotni, ve směru tomto učiniti ústupky co největší, přece víra, že by všecko nepříjemné stroji obstarati se dalo, jest dětsky naivní. Vždy, věru, budou velmi mnohé práce nepříjemné, jež pouze výkonem ručním uskutečniti se dají. Mimo to někdo musí stroje obsluhovati a řídit. Či se snad Bebel opravdu domnívá, že to socialisté ve vývoji technickém jednou přivedou tak daleko, že dostačí, aby člověk stroje do šachty jen vernal, by se vozy uhlím naplněny zrakům jeho objevily? Dosavadní zkušenost věru učí, že s pokrokem v životě hospo-

¹⁾ Marx, jenž, co se plánu budoucnosti týče, jen zřídka z pološera nesrozumitelných frází vykročiti se odvažuje, tvrdí, že si společnost ve »vyšší fázi« komunismu napíše na prapor svůj: »Každý dle svých schopností, každému dle jeho potřeb!« »Každý dle svých schopností« má zajisté znamenati, že bude každý podle sil svých společnosti sloužiti. Než, kdo bude rozhodovati o schopnostech jednoho každého? Má se snad úsudek o schopnosti jednoho každého, jakož i volba zaměstnání ponechati na vůli jednotlivcům samotným? Pak by zavládl anarchie. Či snad má o věci té rozhodovati komise neb vůbec někdo jiný? Pak nastane otroctví druhu nehoršího. Z této slepé uličky »b u d a n e b o« se socialismus nedostane.

²⁾ Podobně Stern, Thesen, str. 38.

dářském nepříjemná zaměstnání spíše se množí, než ubývají. Dají-li se dnes některé nepříjemné práce stroji obstarati, pak v náhradu za ně vznikají jiné práce ještě nepříjemnější. Vzpomeňme jen četných továren chemických, jež někdy celou krajinu otravují.¹⁾

Kdo tedy nechce za to míti, že ve státě budoucnosti nebudou nezištnost, sebezapření, láska k ponížení a k obtížení prací ctnostmi všeobecnými, tomu nezbude nic jiného, než připustiti, že na konec o obsazení nepříjemných a nízkých zaměstnání postaráno býti musí nezměnitelným výrokem většiny lidu. Tím však jest svobodná volba zaměstnání odstraněna, nespokojenosti pak a žalobám dvěře do kořán otevřeny. Nesmímeť zapomenouti, že »všecky rozdílů tříd budou odstraněny« a že má panovati plná »rovnoprávnost« a »rovnost podmínek existenciálních«. Je však možno s touto rovností sloučiti to, aby se výrokem většiny nutili jedni ku pracím nižším a obtížnějším než druzí?

§ 5. Některé nemožné vytáčky.

Svoboda volby zaměstnání jest podstatnou součástí lidské svobody v takové míře, že život lidský bez ní stává se otroctvím. Jest tedy pochopitelné, že socialisté a jich přívrženci hledali prostředky, aby přese vši záměrnou úpravu národní práce svobodě této v systému socialistickém zjednali místo.

Schäffle se domnívá, že by se dala svoboda ve volbě povolání s veřejnou organizací práce v soulad uvéstí jakýmsi »systémem regulačním.« K tomuto účelu zvláště ustanovené úřady mohly prý by snížením odměny přílišný nával k jistým povoláním zameziti a přiměřeným zvýšením odměny nával ten

¹⁾ Pozoruhodno jest, že Bebel v téže době, kdy nám zmizení nepříjemných prací slibuje, dopodrobna líčí, s jak svědomitou péčí budou zužitkovány ve státě socialistickém všechny druhy odpadků! Po této stránce staví nám Číňany za vzor!

odvésti k takovým odvětvím, jež nedostatkem dělnictva trpí. Návrh tento se však do systému socialistického nehodí; předpokládá, že „úřady nad povoláním“ mohou dle svého dobrozdání odměnu za práci zvýšiti nebo snížit, pokud to organizaci práce prospívá. Tím by však byla socialistická „nauka o hodnotě“ zvrácena; neboť hodnota výrobků nezávisela by již na nutné době pracovní, nýbrž na poměrech zevnějších: na větší poptávce anebo na větší potřebě společenské. A dali by si dělníci s dobromyslnou tváří libiti, aby jim náhle byla odměna sužena, a to proto, že snad v některém odvětví nastal nedostatek sil pracovních? Tento prostředek by měl konečně v zápětí, že by zaměstnání nižší a nepříjemnější, při nichž jest většinou nejméně práce duševní zapotřebí, byla nejlépe odměňována a že by odměna v té míře se zmenšovala, čím by práce byla duševnější a váženější; neboť nával ku pracím vznešenějším a příjemnějším bude zcela přirozeně vždy větší. Takové jednání bylo by však nejen samo o sobě nespravedlivé, nýbrž by též každou pružinu po vyšším vzdělání, po povznesení sebe v společnosti v zárodku zničilo.

Američan Edvard Bellamy, jenž se pokusil o to, aby v romaně ¹⁾ socialistický budoucí stát vyličil a jej jako možný podal, snaží se osten zmíněné obtíže co do řádného rozdělení povolání ulomiti regulací pracovní doby. Je-li počet uchazečů v některém povolání přílišný, v jiném pak nepatrný, tuť prý „vláda“ pracovní dobu pro povolání zprvu jmenované prodlouží, pro povolání poslední pak ji zkrátí. „Ve skutečnosti postačí zajisté mírné snížení doby pracovní aneb poskytnutí jiných předností, aby potřební dobrovolní pracovníci pro ten neb onen obor lidské práce společnosti nevyhnutelně byli zabezpečeni.“ A kdyby se přes to žádní uchazeči

¹⁾ Ein Rückblick aus dem Jahre 2000 auf 1887; herausgegeben von G. v. Giżycki. (Leipzig, Reclam.) Do češtiny přeložen od K. Sobičky pod názvem: »Pohled do budoucího ráje.« V Praze 1894. (»Romány« Hlasu Národa.)

nenalezli, tu správa potřebuje jen prohlásiti, „že práce zmíněné vyžadují zvláštní obětavosti, a ti, kdo se prací těch ujmou, že jsou hodni zvláštní vděčnosti národa, aby seznam dobrovolných pracovníků byl přeplněn (!). Naši mladí lidé jsou velmi ctižádostiví a nedají si podobné příležitosti tak snadno ujíti.“ Bude-li nával k některému odvětví tuze veliký, vyberou prý se z uchazečů ti, kdo v odvětví tom nabyli nejvíce znalostí.¹⁾

Uvádíme toto místo z Bellamyho proto, že jest charakteristické, bychom věděli, jak Bellamy si vede. Onť vidí ve snu pohromadě lidi, kteří jsou prosti skoro všech vášní a béd dnešních synů Adamových a kteří hoří horlivostí a obětavostí pro dobro obecné. Jsou to snad skuteční lidé, jež před sebou spatřujeme? Bellamy sám vyvrací tento náhled, an líčí v hrůzných barvách sprosté a bezohledné sobectví nynějšího lidstva. Musí se počítati s lidmi, jací jsou a jakými zůstanou, a pro tyto lidi jest regulační systém Bellamyho bez úspěchu. Či se snad Bellamy opravdu domnívá, že lidé delší dobu v jednom oboru zaměstnání klidně strpí, aby jim doba pracovní byla stále prodlužována z té příčiny, že se právě k tomu oboru mnoho uchazečů hlásí? Bude se moci od vlády stanoviti pro rozmanité obory rozmanitá doba pracovní tak, aby všecky uspokojila? Nával k zaměstnáním není nic nezměnitelného, nýbrž mění se dle nestálé náklonnosti lidí, nebo dle doby a dle poměrů. Regulovati pro celou říši počet uchazečův o práci vždy stanovením doby pracovní, a to tak, by se potřebám vyhovělo, veliké přehmaty se nestaly a nespokojenost nepropukla, jest nemožno. Takováto ustanovení měla by nevyhnutelně za následek, že by bylo nutno počet dělníků nejnižšími a nejobtížnějšími pracemi zaměstnaných mnohonásobně zvětšiti.

Vezmeme jen věc tu konkrétně. Práce v dolech jest mnohem obtížnější, nepříjemnější a nebezpečnější, nežli třeba zaměstnání uměleckého zahrada-

¹⁾ Viz téhož spisu str. 5., českého překladu str. 33.

níka, dozorce, umělce atd. Aby se našlo dosti uchazečův o práci, bylo by nutno ustanoviti pro horníky pracovní dobu co možno nejmenší. Co z toho následuje? To, že se musí počet hornictva značně rozmnožiti, má-li se surovin, ku př. kamenného uhlí, dobytí dostatečný počet. Co jsme řekli o hornících, platí stejnou měrou o všech nízkých a nepříjemných pracích, ku př. o čištění ulic, o pracích podomků, kominíků atd. Pro všecka tato nižší zaměstnání bylo by třeba počet pracovníků značně rozmnožiti, aby se nepatrná doba pracovní nahradila počtem dělnictva. Tak by se však pracovní síly odnimaly zaměstnáním vyšším a duševnějším, a celá společnost by upadala čím dále, tím více. Čím by nějaké zaměstnání bylo nižší a nepříjemnější, tím více sil pracovních by na sobě soustředilo. K tomu všemu si ještě přimysleme, že dle Bellamyho mají všickni míti stejný podíl na výrobě národní; podomek u koní ku př. dostane při menší době pracovní právě tolik, jako umělec neb učelec, neb lékař, který snad dvakrát tak dlouho pracovati musí.¹⁾

B e b e l míní, že našel z obtíží těch jiný východ. Nejvíce sice očekává především od smyslu pro pospolitost u dělníků, kteří dobrovolně vstoupí hned tam, kde nedostatek dělnictva se ukáže, jakmile je tam pořadatelé „poukáží“. Nestačí-li tento prostředek, pak se musí všichni pořadem nepříjemným pracím těm podrobiti: „Tu neplatí falešný stud a blbé pohrdání prací užitečnou.“²⁾ Ano, ještě více: Bebel se domnívá, že vysoké vzdělání ve státě budoucím umožní, že konečně každý dělník bude moci pořadem na se vzítí všechny výkony. „Není tedy vyloučeno, že při pokročilé organizaci a při nynějším vzdělání všech členů tyto funkce budou zkrátka záměnné, kterýmž

¹⁾ Dle berlínského »Vorwärtsu« (1897, č. 177) byl ve Spojených Státech amerických učiněn pokus, uskutečniti stát Bellamyho, než pokus ten, jako všechny ostatní podobné experimenty, za krátký čas zanikl!

²⁾ Die Frau, str. 288.

se všickni účastnění bez rozdílu pohlaví“ v určitých dobách dle určitého pořádku podrobí.) Bebel to tvrdí zprvu jen o funkcích v mezích určitého odvětví výroby. Později však dává tomuto tvrzení svému rozsah mnohem širší. V socialistické společnosti bude se moci potřebě změny (v zaměstnání) vyhověti co nejvíce, ježto bude míti každý příležitost, vycvičiti se ve všech zaměstnáních. „Pro nabytí větší zručnosti a pro cvičení umělecko-průmyslová zbudě času hojnost. Rozsáhlé, se vším pohodlím a technicky co nejdokonaleji zařízené dílny usnadní mladým i starým, by se každé práci přiučili a hravě v práci tu byli uvedeni. Chemické a fyzikální laboratoře, všem požadavkům stavu věd těchto vyhovující, jsou po ruce, rovněž i učebných sil jest nadbytek. Teď teprve bude patrné, jak mnoho pudů a schopností kapitalistický systém výrobní potlačoval aneb jen znešvažené vývoje dojíti je nechal.“²⁾

Vývody tyto jsou zcela důsledny, ale ukazují též nesmyslnost socialismu. Tak tedy se musí každý soudruh zcela jednoduše podle řady podrobiti všem nepříjemným zaměstnáním, k nimž se dobrovolní pracovníci hlásiti nebudou! Každý musí býti, když na něj přijde řada, metařem ulic, kominíkem, podomkem atd.

Jen si představme pana Bebla a Liebknechta, jak „bez falešného studu“ dle řady se musí podrobiti všem nepříjemným zaměstnáním, pro něž se dobrovolných pracovníků nenašlo. Může-li pak se v takovémto donucovacím systému mluvit ještě o svobodě? Neupomíná takovýto řád spíše velmi mocně na káznici?

Je-li Bebel dokonce toho mínění, že v budoucí společnosti výchova a technický výcvik každého uschopní ke všem výkonům a zaměstnáním, pak nezaslужuje názor ten vážného vyvrácení. Jen si představme, co to znamená: každý převezme pořadem všechny společenské funkce; na př. v továrně místo

¹⁾ Tamže, str. 269.

²⁾ Tamže, str. 280. Českého překladu Vaňkova str. 370 n. Cathrein: Socialismus.

ředitelé, dílovedoucího, topiče, knihvedoucího, prostého dělníka, nádenníka; pak se oddá jinému zaměstnání, stane se redaktorem, sazečem, telegrafistou, malířem, architektem, hercem, hospodářem, uměleckým zahradníkem, hvězdářem, profesorem, chemikem, lékárníkem atd. Může-liž z toho vzejít něco důkladného?

Kdo se chce vyučiti tomu nejjednoduššímu řemeslu, musí je provozovati od svého mládí, ano musí si je výhradně vytknouti za úkol životní. Tomu učí zkušenost každodenní. Socialisté však chtějí najednou z každého učiniti všecko! Každý má býti dokonalým inženýrem, architektem, lékařem, chirurgem, fysikem, chemikem, elektrotechnikem, řezbářem, hudebníkem, lékárníkem, hercem, malířem, filosofem, počtářem, hvězdářem, uměleckým zahradníkem, učitelem, vinařem atd. atd.! Zaslouží-li takovéto chvástavé fráze vážného povšimnutí?

Ač jest domněnka, že by se kdy zdařilo, dělnictvo všestranným vývojem ke všem společenským pracím uschopniti, nesmyslnou, přece nalezla zastance v Marxovi. Marx totiž míní, že „ve vyšší fási kommunistické společnosti“ zmizí „ujarňující podřadování jednotlivců pod dělbu práce a tím také protiva práce duševní a tělesné.“¹⁾ Tím se nemůže rozuměti, že by si práce tělesné a práce duševní byly rovné, což bylo by přece příliš nesmyslné. Smysl tvrzení onoho je spíše ten, že kommunistický vývoj čím dále tím více každého dělníka uschopní jak ku pracím duševním, tak i ku pracím tělesným a tím i odstraní rozdíl mezi prací hlavy a prací rukou. I v „Kapitálu“ hledí Marx dokázati, že moderní vývoj se snaží nahraditi čím dále tím více „individuum částečně vyvinuté“ „individuem zúplna vyvinutým“, jakož i zjednati dělníkovi „naprosté disponibilitu“, t. j. upotřebitelnost ku všem pracím.

Kdyby Marx nic jiného netvrdil, než že se může podařiti, aby jeden dělník byl schopným učiněn k velice rozmanitým, čistě mechanickým výkonům, tuť

bychom ovšem tvrzení to připustili; tvrditi však, že bude kdysi každý člověk i ve vyšších, především duševních vědomostech a zručnostech „individuem zplna vyvinutým“, čili že bude míti „naprostou disponibilitu“ — to patří do říše nemožností. Marx se ovšem odvolává na společenské zákony vývoje a jest tak opatrný, že nadějí na toto všestranné vzdělání jednotlivcovu přenáší do „vyšší fáse kommunistické společnosti“. Ale toto posunování do mlhavé dále nepomůže tu pranic. Kdybychom si člověka myslili sebe více dokonalého, jest přece a zůstane člověk bytostí velmi omezenou, a čím více se okruh lidských zručností a vědomostí rozšiřuje, tím méně jest jednotlivec s to, aby ve všech se vzdělal. Právě v tom spočívá známý onen zákon, že dělba práce (či specialisace práce) se tím více zvětšuje, čím lidská společnost vyšší dostupuje vzdělanosti. Byl čas, kdy jednotlivec skoro ve všech známých vědách dosti obeznámen býti mohl; dnes však jest to nemožno.

Každá věda za každým krokem otvírá nové obory vědění, každá věda čím dále tím více rozvětňuje se v podružné odbory. Totéž platí o mnohých uměních, o lékařství, chirurgii atd. Dnes již jest v lékařství nemožno, aby lékař všechny obory svého umění stejnou měrou ovládal. Proto máme specialisty či odborníky pro nemoci oční, ušní, krční, kožní, nervové atd. I chirurgie vyžaduje tak přesné znalosti nejmenších částí lidského ústrojí a tak veliké zručnosti, jistoty a zkušenosti, že se již nyní ti nejznamenitější chirurgové obmezují na operace určitých ústrojů. Proto jest již dnes zcela nemožno, aby někdo ve všem aspoň k prostřednosti se vyšinul. Tato nemožnost však s pokrokem vzdělanosti poroste. Když tedy vývoj tímto směrem pokračoval až posud, jak můžeme očekávati, že ve státě budoucím bude se též vývoj bráti směrem zcela opačným? Tvrditi tedy, že by se jedenkrát každý mohl vzdělati ve všem, jest — odpuštěn budiž nám výraz tento — socialistickým větroplaštěm.

¹⁾ Kritik des sozialdemokratischen Parteiprogramms, str. 567

I professoru Paulsenovi, jenž socialismu velikou blahovůli osvědčuje, zdá se býti toto rovnostování ve státě budoucnostním tuze přílišným. Přiset: ¹⁾ „V budoucnosti bude tedy tentýž muž dnes roznášeti psaní a balíčky, zítra bude vykonávati kancelářské práce poštovního úřadu, pozítří bude zastávati úřad generálního poštmistra — než k čemu titulů? — zkrátka, převezme všechny práce, jež má dnes náčelník říšské pošty na starosti — bude připravovati předlohy pro světový kongress atd., čtvrtého dne posadí se opět k úřednickému pultu, pátého bude znovu roznášeti psaní, ale tenkrát ne již v Praze, nýbrž ve Zlamané Lhotě; ²⁾ neboť jest spravedlivě, aby i příjemností města každému po řadě se dostalo. A podobně by tomu bylo při železnicích, v hornictví, hutnictví nebo strojojnách: jeden den by tentýž člověk pracoval nad zemí anebo pod zemí, železo by kul, lístky by přehlížel, druhého dne by mával pérem, účtoval, chemické pokusy podnikal, nákresy ke strojům sestavoval, všeobecná nařízení o rozsahu a způsobu podniků vydával atd. A nejinak bylo by tomu i na lodi: úřad kapitána zastávali by všickni po řadě, rovněž i úřad kormidelníka, strojmistra, kuchaře atd. Podobně by arci všickni i ve funkcích státních po řadě se vystřídali: každý by byl pořadem zákonodárcem, soudcem, vojevůdcem i policejním ředitelem — než já zapomínám, kde jsme: jsme v budoucím státě, kde nebude ani válek, ani zlodějí, ani podvodníků, ani lenochů, ani tuláků, a kde tedy nebude též potřeba ani soudců, ani vojnů, ani zákonů, ba vůbec ani státu, jsme v říši Utopii, kde vlci na pastvinách s beránky si hrají a se pasou, kde oceán je pln limonády a věrné velryby lodi táhnou, kde již není závisti, nenávisti, panstvíchtivosti, ctižádosti, lenosti, pošetilosti, ješitnosti, kde jsou jenom moudří a dobří; jsme v říši chiliastické, pro niž obšírné řády a zákony stanoviti není vskutku třeba. Či by se slušelo vážně bráti

¹⁾ System der Ethik (1. vyd.), str. 738.

²⁾ Lokalisováno.

smyšlenku, že budou „pořadatelé“ společenské činnosti volbou ustanovováni i sesazováni, „jak toho potřeba a nálada voličů bude vyžadovati“? Jen si představme dobře následky, jež by povstaly, kdyby zásada zmíněná měla býti v celé společnosti provedena: ty strany, boje, hádky, úklady, mluvení, jež by v každém nejmenším okrsku i tehdy povstaly, i kdyby nebylo ani různosti v zájmech hmotných ani zlé vůle, jen z pouhé různosti mínění o tom, co je účelné, užitečné a možné.“

— § 6. Odmítnutí jisté námitky.

Vytýká-li se socialistům, že budou konečně nuceni, vrchnostenským rozkazem „poukazovati“ jednotlivce tam, kde blaho obecné pracovních sil vyžaduje, a tím že svobodu povolání odstraní, tu mají ihned pohotově námitku, že prý ani dnes není svobody ve volbě povolání; největší část lidí jest prý nucena chopiti se toho zaměstnání, jež se jim právě namane. Kautský, nynější hlavní theoretik sociálních demokratů, praví: „Sociální demokracie nemůže ovšem odstraniti odvislost dělníka od hospodářské výroby, při níž je jaksi kolečkem, avšak na místo odvislosti dělníkovy od kapitalisty, jehož zájmy stojí proti zájmům dělníkovým v poměru nepřátelském, zavádí závislost jeho na společnosti, jíž sám jest členem, na společnosti soudruhů, majících jednotejné zájmy.“¹⁾

S uspokojením zaznamenáváme přiznání Kautského, že kommunistický „skok lidské společnosti z říše nutnosti do říše svobody“ je vidinou. Než těšme se. V budoucí společnosti nejsme závisli na jednotlivci, nýbrž na veškerenstvu, jsouce částí jeho. Tak jakoby svoboda záležela jen v nezávislosti na jednotlivcích! Poroba věru zůstává porobou! Neboť jaký jest to rozdíl, je-li mně veškeré mé jednání nařízeno jednotlivcem, anebo je-li mně přikázáno

¹⁾ Das Erfurter Programm, str. 169.

obcí, jejíž částí jsem? Jaký vliv má na mne vědomí, že jsem dvacátou či třicátou milliontinou obecností, která mi poroučí, abych byl dnes kominíkem, zítra podomkem neb listonošem?

Co pak toho se týče, že ani dnes není dělník svoboděn a že i dnes jest závislý na výrobě, jest arci zcela správně, že ani dnes není naprosté svobody. Avšak mezi naprostou svobodou a všestrannou závislostí je veliký rozdíl. Že by největší část lidí byla dnes ve volbě povolání nesvobodna, není pravda. Veliká část obyvatelstva má bez odporu ve volbě povolání volnost velikou. Poměrně velmi málo jest těch, jimž by při odchodu ze školy obecné nebyla otevřena celá řada různých povolání. Zcela neobmezené svobody nikdy nebylo a nikdy též nebude. Svoboda taková pak není ani v zájmu společnosti, ba spíše jest společnosti na prospěch, když jednotlivá povolání jsou na určitý čas trvale a pevně obsazena a když se z vlastních svých řad doplňují. Rodina, v níž určité povolání přechází s pokolení na pokolení, má průměrně veliké výhody po stránce mravní i po stránce technické, nežli rodina, ve které totéž povolání jest nováčkem.

Že při tom i dnes někdy se přihází, že následkem příliš velké chudoby volba povolání přímo illusorní se stává, rádi doznáváme. Přirovnáme-li však případy tyto s tím, co by se dalo v budoucím státě socialistickém, jsou zjevy ty řídkými výjimkami. Mimo to se dá zmíněnému zlu rozumnými opravami společenskými, jež by se energicky chudších tříd lidu ujímaly, z valné části odpomoci.

Konečně — a to jest důvod rozhodující — jest nutnost ona v nynější společnosti pouze mravní, na libovůli jiných nezávislá, kdežto v socialismu nabývá nutnost ta podoby vrchnostenského rozkazu. Ve společnosti socialistické musilo by konečně každému býti povolání s hůry — třeba od zvoleného výboru odborných znalců — určeno nebo vnučeno. To však nikomu není po chuti, a to mělo by také nutně v zápětí, že by všecka nespokojenost, všechny

žaloby do pochybeného, nevhodného a spravedlnosti neodpovídajícího povolání namířeny byly proti správě právě vládnoucí, na niž kladla by se zodpovědnost za všechny přehmaty a od níž žádala by se též odpomoc. Aby se mohla millionům lidí ku všeobecné spokojenosti nadiktovati povolání, k tomu by bylo potřebí se strany vrchnosti moudrosti více než šalomounské, se strany pak poddaných nezištnosti dokonale.

Dnes však každého pobádá nejvlastnější zájem, aby se určitému povolání oddal a pro ně se i vzdělal. Na základě této mravní nutnosti rozdělují se povolání bez rozkazu a zákona. I zaměstnání nejnižší a nejodpornější nalézají průměrně dostatečného počtu uchazečů, a po vykonané volbě povolání cítí se, všeobecně řečeno, každý spokojen, dokud nachází ve svém povolání dostatečné a bezpečné výživy. V kruzích dělnických nyní namnoze panující nespokojenost neplatí povolání samotnému, nýbrž nedostatečné mzdě a nemírnému namáhání. Jest potřebí poměry dělnictva zlepšiti, a spokojenost s povoláním brzy se opět vrátí, pokud ovšem doktrinářské štvance socialistické jim v tom nepřekážejí. Ovšem, když se mezi dělnictvem rozšíří idea, že všichni lidé mají míti stejná práva a stejné podmínky životní, pak nebude možno, dělnictvo se stavem jeho smířiti; ale právě tímto fanatismem rovnosti musí socialismus zahynouti, poněvadž slibuje něco naprosto nemožného.

§ 7. **o nemožnosti státní organizace všech prací.**

Další chybou socialistické soustavy jest to, že se mlčky předpokládá, jakoby se všechny služby společenské a všechny výkony daly vtěsnati jako části do jednoho, veřejně upraveného systému pracovního. Tento předpoklad však jest mylný. Budeť vždy veliký počet osobních služeb, jež se dle své povahy nedají státně zcentralisovati, nemá-li se zavést vláda zplna kasárnická, tak ku př. všechny služby, týkající

se bezprostředně péče o tělo co do stravy, oděvu, čistoty, služeb v kuchyni a v domě, prádla, správek atd. Či si má každý přinést kabát k zašití ku krejčímu „veřejnému“? Má každý občan vyhledávat služby u holičů a kadeřníků státem ustanovených? Mají snad být zřízeny veřejné prádelny a ústavy k žehlení? Nesmíme totiž zapomenouti, že každý služební poměr, jako vůbec celý systém námezdní, socialismem zásadně se zavrhuje. A což, kdyby se v některé rodině žena roznemohla, stala se práce neschopnou, aneb kdyby zemřela? Či se socialisté domnívají, že v budoucím státě dají se všechny domácí práce obstarávat automaty?

Oproti této námitce poukazovalo se již na dnešní hostince, kde každému v kterékoliv době dle přání jeho se poslouží a kde se mu dostane, co se mu zráčí. Proč prý by nemohly být i ve státě socialistickém podobné potřeby osobní obstarány veřejnými kuchyněmi a jídelnami, veřejnými prádelnami a dílnami v rozměrech rozsáhlých? Než, nehledíc ani k rozrušujícím účinkům, jež by takové veřejné jídelny a podobné ústavy měly na život rodinný: nebylo by to opravdovým otroctvím, když by všichni lidé v ukojení svých osobních potřeb odkázáni byli na ústavy veřejné? Mimo to si dovoluujeme pochybovat, že by podobné veřejné jídelny a prádelny těšily se všeobecné spokojenosti. Nynější ústavy podobného druhu jsou založeny na základě zcela jiném. Jsou to podniky soukromé, při nichž vlastník neb podnikatel má největší zájem na tom, aby hosty si přilákal a jim dle možnosti v každém způsobu vyhověl. Neboť, jsou-li hosté nespokojeni buď s věcí jim předloženou aneb s cenou její, ztrácí podnikatel své zákazníky. Má konkurenty, kteří se též všemožně přičiňují, aby zákazníci k sobě přilákali.

Socialistické jídelny byly by naproti tomu podniky veřejnými, jež od úředníků státních byly by spravovány, a jež by svou spotřebu mohly krýti ze zásobáren veřejných, soutěže obávají se nepotřebující. Nuže, byli by tito státem dosazení sklepníci, kuchaři a jak se všickni jmenují, tak neunavně po-

zorni, by své hosty uspokojili v té míře, v jaké se to děje v nynějších podnicích soukromých? O tom rozhodně pochybujeme. „Soudruh“ kuchař nebo sklepník jest svým hostům úplně roven, a nejsou-li tito s výkonem jeho spokojeni, neztratí zhora ničeho. Obáváme se, že by tyto socialistické ústavy daleko pokulhávaly za kuchyněmi našich kasáren. Mimo to představme si, že se všichni zaměstnaní ve svých funkcích střídají a žádné z nich řádně nerozumí: ten, kdo jest dnes kuchařem, má být zítra sklepníkem, pozítří nosičem vody, později „pradlenou“, na to sklepnímistrem, konečně opět na jeden den kuchařem, pokud jej totiž buď vlastní záliba nebo správa veřejná k podniku tomu vůbec poutá. Než, nechme již těchto ztřeštěností.

Obtíže výše zmíněné neušly ostrovtipu Schöfflovu. Schöffle však míní, že by socialisté podobné služby osobní mohli svěřiti podnikatelům soukromým. To by však bylo zase průlomem zásad socialismu. Chceť socialismus poměr mezdní v každé způsobě odstraniti. Když by se však osobní služby přenechaly soukromým podnikatelům, musil by se na př. poměr služební dovoliti. Tím by se však vlastní výrobě národní odňal nemalý počet sil. Nemohlo by se přece žádati od těch, kteří by se službě v podobných podnicích soukromých věnovali, aby se účastnili zároveň veřejné výroby. I rovnost podmínek existenčních byla by ohrožena, pakli by se podniky soukromé připustily. Některý soukromý podnikatel mohl by si věru obratností, příznivými poměry a vynálezy získati hojných důchodů, kdežto jiný soukromý podnikatel by zcela zchudl, ač neuznal-li by za prospěšnější, v řady veřejného dělnictva opět se vrátiti. Schöffle ostatně sám na jiném místě praví, že jsou podniky soukromé v socialismu vyloučeny,¹⁾ a ti, kdož by nebyli bezprostředně výrobně činní, jako na př. umělci, že by obdrželi veřejný plat. Rádi sice připouštíme, že by takovéto důchody ze služeb osobních nedosáhly nikdy rozsahu dnešních důchodů

¹⁾ Quintessenz, str. 3.

ých, nicméně však základní zásada, že jen veřejně placení dělníci, byla by po-
pusena.

HLAVA III.

Velikost výnosu a pokrok v socialismu.

§ 1. Socialistické sny.

Socialističtí řečníci slibují svým stoupencům hory doly. Práce málo a požitků mnoho, toť pravé jádro socialismu. Důkazem toho jest na př. Beblova kniha: „Žena“.)

Chceme-li tomuto tribunu lidu věřit, bude práce v socialismu následkem střídání se a výtečných zařízení mechanických skoro odpočinkem: většina zaměstnání koná se „hravě“.) Při tom práce stane se jednotnou správou jakož i moudrým používáním pracovních prostředků tak výnosnou, že dvě až tři hodiny denní práce postačí, aby se všem potřebám učinilo zadost. Soukromý prospěch a blahé všeobecné jsou v socialismu v souladu, ba ony se „kryjí“.) Lenochů není. Veškero mravní ovzduší povzbuzuje každého, aby „druh druhapředstihl.“) I rozdíl „mezi inteligentními a hloupými“ zmizí. Vznikne netušené „množství pudů a schopností,“ kapitalistickým řádem výroby dosud potlačovaných.) „Neznámy jsou zločiny a pře-

) Již Marx, jinak obezřelý,razil v tomto směru dráhu. Dle něho totiž ve vyšší fási kommunistické společnosti, když se bylo individuum (jednotlivec) »všestranně« již vyvinulo, »veškera zřídla společenského bohatství hojněji potekou.« Dle Kautského (Das Erfurter Program, str. 163) způsobí přechod z výroby kapitalistické do výroby socialistické »nutně rychlejší vzrůst množství výrobků ročně vyráběných.«

) Die Frau, str. 274.

) Tamže, 288.

) Tamže, 288.

) Tamže, 282.

činy jak politické, tak sprosté.“) Kasárny a jiná stavení vojenská, paláce spravedlnostní a administrativní, žaláře čekají určení lepšího. Národové nebudou pohlížeti na sebe jako nepřátelé, nýbrž „sbratří se.“ Doba „věčného míru“ nastala. Poslední zbraně dostanou se do sbírek starožitností. V míru budou povznášeti se národové ke stále vyšší a vyšší vzdělanosti.

Obzvláště pak zemědělství promění zemi kanalicemi, vysoušením bažin a močálů, jakož i výbornými prostředky dopravními v jedinou velkou zahradu, která bude lid vábiti z měst na venkov. Jako města, bude mít i venkov svá musea, divadla, hudební síně, herny, jídelny, čítárny, knihovny, místnosti pracovní, ústavy vzdělávací,) parky a promenády, veřejné lázně, laboratoře, nemocnice atd.

V socialismu bude také postaráno o souladné vzdělání člověka. „Učenců a umělců všech oborů bude množství nescíslné.“) Tisícové stkvělých talentů se vyvinou: hudebníci, herci, umělci a učenci, ne sice z povolání — neboť všichni musí súčastniti se práce výrobní — ale z nadšení, talentem a geniem. „Uvidíme tedy, že vědám a uměním nastane éra, jaké svět ještě nikdy neviděl, nikdy nezažil, a tomuto rozvoji geniů budou odpovídati i tvorby, jež v éře té povstanou.“) Každému též bude dána příležitost, aby svůj pud po změně ukojil. Může vydati se na cestu prázdninovou, může navštívit cizí země a díly světa, může se připojiti, když byl příslušný podíl práce pro společnost vykonal,) k výpravám a kolonizačním podnikům všeho druhu. Tenkrát dojde lidstvo vrcholu svého vývoje. „Zlatý věk“,

) Tamže, 317.

) Tamže, 313.

) Tamže, 284.

) Tamže, 331.

) Tamže, 335.

Jako Bebel, tak i J. Stern (Thesen über den Socialismus, str. 25 a 34) popásá svou fantasií po lučinách ráje socialistického. Při živé obrazotvornosti jest zábava ta zajiště lacinou.

o němž lidé po tisíciletí snili a po němž toužili, tehdy nastane.“¹⁾)

§ 2. Pracovitost a hospodárnost v socialismu.

Škoda, že propast mezi snem a skutečností neklene most! Není pochyby, že v četně obydlené a civilisované zemi živí půda své obyvatelstvo jen při napjetí sil pracovních a při veliké hospodárnosti ve spotřebě prostředků pracovních. V nynějším řádě společenském, jak povrchní rozhled dosvědčuje, popudu k tomu nechybí. Vlastní prospěch, ano i nutnost sebezachování a povznesení se nutí největší část lidí k energickému a neunavnému tvoření. Zápasů a honby za výdělkem jest tedy spíše nadbytek nežli nouze; rovněž není nedostatku hospodárného užívání pracovních prostředků: surovin, nástrojů, strojů, továren, prostředků dopravních atd. Na tom zajisté závisí v mnohých případech i zdar podniku. Heslo podnikatelů soukromých zní: co možno s nejmenším nákladem práce, látky a času vyrobiti co možno nejvíce, nejlaciněji a nejlépe. Ovšem, že uprostřed těchto snah budou nedoukové a podvodníci své nekalé řemeslo vždy prováděti, než delší dobu se přece neudrží. Podvod vyjde na jevo v 99 případech ze 100, a podaří-li se časem, pak se to většinou nestává bez spoluviny lehkověrných a chtivých nakupovačů, a v přemnohých případech i spoluvinou vlády a zákonodárství, jež nezabraňují podnikům podvodným tak, jak to povinností jich jest.

Nuže, jak by se to mělo ve státě socialistickém s vytrvalou pracovitostí a hospodárností s prostředky výrobními?

Marx ujišťuje: „Ve vyšší fási kommunistického vývoje“ nebude „práce pouze prostředkem k životní, nýbrž i samou nejpřednější životní

¹⁾ Die Frau, s. 349.

potřebou,“¹⁾) tož znamená tolik jako: budete jako bohové. Bebel hledí svého mistra ve velikých slibech ještě předstihnouti. Jemu „jest jasno,“ že práce na základě plné svobody a rovnosti zorganizovaná, při níž jeden ručí za všechny a všickni za jednoho, vzbudí nejvznešenější pocit solidarity, že vzbudí ducha radostného tvoření a takovou horlivost v závodění, jaké bychom v nynějším systému hospodářském neshledali nikde a nikdy . . . A tento duch působí také dále na produktivnost práce a na zdokonalení výrobku.“²⁾) „Dále pak, jelikož navzájem jeden pro druhého pracuje, má každý a mají všichni dohromady zájem, aby bylo vše, pokud možno, nejlepší, nejdokonalejší, a by to co možná nejdříve bylo vykonáno, a to za tou příčinou, by se buď doby pracovní uspořilo, aneb aby se nabylo času k výrobě nových předmětů, sloužících k ukojení vyšších požadavků.“³⁾)

Než, to vše jsou prázdná slova. Jaký zájem má dělník v socialismu na tom, aby se den ode dne poctivě namáhal a hospodárně s prostředky pracovními zacházel? Ovoce píce jeho připadá zajisté na něho v podílu nesmírně nepatrném. Představíme-li si v socialistické obci million „soudruhů“, obdrží každý z výnosu své práce pouze jednu milliontinu. A co na tom záleží, je-li soudruh lenivý; vždyť ztrácí pouze milliontinu z toho, co by pílí svou mohl vyrobiti.“⁴⁾)

¹⁾ Kritik des sozialdemokratischen Parteiprogramms, str. 567.

²⁾ Die Frau, str. 71.

³⁾ Tamže, str. 271.

⁴⁾ Znameníť obrázek pilnosti, jaká by asi v budoucím státě dle všeho zavládla, podala dle zpráv berlínských listů knihtiskárna Wenera, známého pohlavára berlínských »Mladých«. Poněvadž totiž socialisté všeobecně práci akordní jakožto prostředek vyssavací nenávidí, stanovil Wener svým sazečským pomocníkům pevnou týdenní mzdu kolem 30 marek (asi 18 zl.). Než, tito pánové, — jak Wener sám na veřejné schůzi vykládal, — vykonali někdy práci v hodnotě 1½ marky. Všecka napominání, aby se polepšili, zůstala bez výsledku. Když společník Wenerův prosil pomocníkův o větší klid, poněvadž při neustálém hluku a hádkách nemohl pracovati, soudruzi — dle vý-

Schäffle sám, ač přece chová k socialismu veliké sympatie, míní: „Ve výrobní společnosti milionů lidí nestačí pouze, aby výrobce věděl: můj ‚socialní důchod z práce‘ jest podmíněn tím, aby i ostatních 999.999 soudruhů — „výrobců“ bylo pilno jako jsem já. Takovéto vědomí nevzbudí ještě nutné kontroly, při nejmenším neudusí náklonnosti k záhalce, k nepoctivosti, nezabrání podvodům co do pracovní doby vůči celku, nezmaří podvodného a stranického zavádění nespravedlivého oceňování výkonů jednotlivců. Socialismus by musil každého jednotlivce s jeho soukromým zájmem na výkonu veškerenstva upoutati při nejmenším tak mocně, jako se to děje při způsobu výroby liberální, — musil by jednotlivá oddělení za zvláštní kolektivní výkon odměňovati a hospodářskou liknavost by musil umět ztrestati; musil by právě tak, ano ještě lépe, zvláštní technický pokrok hmotně vyznamenávati, soukromé zásluhy o celek řádně odměňovati; i socialismus by musil umět nesčetné síly pracovní postavit na místo jich nejproduktivnějšího užití ne vrchnostenským rozkazem, nýbrž mocí soukromých zájmů.“¹⁾

Této moci soukromého zájmu se však socialismu nedostává. Kdyby se socialismus odhodlal ve smyslu Schäfflově k vyznamenáním a odměnám, které by byly dosti mocny, aby se staly pružinou k dlouholetému a neunnavnému tvoření, pak by nastaly brzy veliké nerovnosti podmínek životních a s nimi dostavily by se závist, žárlivost a nespokojenost. Podobná vyznamenání se nijak nehodí k socialistické nauce o hodnotě.

roku Wernerova — »řvali« (»brüllten«) marseillaisu, dávající zvláštní důraz na slova »Pryč s tyrany«. Wernerovi nezbylo nic jiného, než aby úkolovou práci opět zavedl a dva hlavní rušitele pokoje propustil. Toť malý genrový obrázek z budoucího ráje socialně demokratického. — Ještě veselejší jsou výsledky »červené pekárny«, kterou socialisté v Berlíně založili, a ve které se soudruzi ocitili brzy v takových sporech, že si činili navzájem nejsprostší výčitky, a že společnost musila být rozpuštěna. Viz »Germania« 1892, č. 154, list 1.

¹⁾ Quintessenz des Socialismus, str. 31.

Z té příčiny jsme přesvědčeni, že by socialismus, místo aby v krátkém čase vykouzlil nadbytek, byl velmi brzy nucen, nynější dobu pracovní ještě prodloužiti, aby v bídu neupadl. Dle Engla¹⁾ páčil se v Prusku za rok 1881 při počtu všeho obyvatelstva 26,716.701 osob všeobecný důchod na 9.530,706.362 marky. Rozdělíme-li sumu tu na všechny obyvatele stejně, přijde tedy na osobu asi 357 marek důchodu.²⁾

Dle podrobných výpočtů Soetbeerových obnášel v Prusku důchod jedné osoby³⁾

roku 1876	316 marek
„ 1888	329 „
„ 1890	342 „

Pro Sasko udává Rob. Meyer na základě daně z příjmů pro jednotlivou osobu důchod následující: ⁴⁾

roku 1882	345.45 marek
„ 1884	361.57 „
„ 1886	385.67 „
„ 1888	406.56 „

Böhmert vypočítává důchod jednotlivé osoby v Sasku za rok 1879 na 327.41 marek, r. 1892 na 441.91 marek a roku 1896 na 470 marek; v Prusku na rok 1893—94 na 350 marek a na rok 1897—98 na 390 marek.⁵⁾

Ve Velké Británii a v Irsku obnášel dů-

¹⁾ Der Werth des Menschen, 1883.

²⁾ Dle výpočtů E. Richtera (Die Irrlehren der Socialdemokratie, str. 16) byl by průměrný důchod jedné osoby ještě nepatrnější. Richter vypočítává celkový důchod všech soukromých osob v Prusku za r. 1889—1890 na 8424 milliony marek, a to při počtu obyvatelstva 28,704.639 osob. To vydá pro všechny domácnosti a pro nynější příjemce důchodů, jichž se čítá na 10 millionů, roční důchod 842 marek, aneb, rozdělíme-li důchod ten na jednotlivé osoby, ani ne na celých 300 marek (pro osobu).

³⁾ Handwörterbuch der Staatswissenschaften, článek: Einkommen (III, 62).

⁴⁾ Tamže, str. 63.

⁵⁾ Die Vertheilung des Einkommens in Preussen u. Sachsen, 1898, str. 32.

chod jedné osoby roku 1896 690 marek (dle Soetbeera)¹⁾ a roku 1895 720 marek (dle M. G. Mulhalla).

Tot tedy průměrný důchod v nynějších kvetoucích státech kulturních, v nichž se tak neunavně a s takovým vynaložením píce a energie pracuje. Když nynější napjetí všech sil ve výrobě dociluje tak nepatrného průměrného důchodu, jest jistě očekávat, že by se důchod ten ve státě socialistickém ještě povážlivě scvrknul. A teď si mimo to představme i zcela kratinkou denní dobu pracovní!

Pracovní doba má totiž býti pro všechny velmi kratinká; tak slibují socialisté svým stoupencům. Dle Bebla má doba pracovní obnášeti 2 až 3 hodiny. Arciť, chtějí-li socialisté u dělníka nalézti sluchu, nesmí podobnými sliby šetřiti, neboť, bude-li dělnictvu pracovati ve státě socialistickém právě tolik jako dnes, co by mu celé to hnutí emancipační se všemi sliby sebe více stkvělými prospělo?

Dejme tomu tedy, že pracovní doba pro horníky bude snížena z osmi hodin na čtyři hodiny denně. Jaké to bude míti následky? Následek bude zajisté ten, že se pak bude musit počet dělníků zdvojnásobiti. Pracovalo-li dříve v některém uhelném revíru 100.000 dělníků, musí býti jich počet rozmnožen na 200.000. A to, co platí o hornících, platí i o dělnících v hutích, továrnách, o rolnících, o dělnictvu zemědělském, o sazečích, krejčích, obuvnících, pekařích, o zřízeních u drah, parníků a jiných prostředků dopravních. Kde sežene socialismus všechny tyto nutné síly pracovní? Bude socialismus vůbec míti tolik pracovních sil, kolik jich jest nutno jen k docílení nejnnutnějších prostředků životních?

Socialisté se ovšem vychloubají, že všem nynějším zahalečům bude se výroby účastniti. Tím však se pouze doznává, že svoboda u volbě povolání jest v kolektivismu nemožna; není však dokázáno, že se pracovní úkol jednotlivců zmenší.

Ostatně počet zahalečů, jak by nám socialisté

¹⁾ Srv.: Handwörterbuch der Staatswissenschaften, Supplementband I, 283.

rádi namluvili, rozhodně není tak veliký. Socialističtí agitátoři si v této věci odporují. Když totiž mluví o rozdělení vlastnictví, tuť se jim počet vlastníků scvrkne na míru velmi nepatrnou („těch hořejších deset tisíc“). Poněvadž pak ty zahaleče — dle soudu socialistů — hledati sluší jen mezi majetnými, musí dle socialistického líčení počet těch lenochů býti velmi nepatrný. Jak se to však shoduje, že tíž agitátoři při jiné příležitosti udávají počet nynějších zahalečů v rozměrech obrovských?

Ve prospěch socialistů dalo by se zde ovšem uvést, že dle jejich nauky mnohá nynější zaměstnání se stanou zbytečnými, tak na př. překupníci, bankéři atd. To jest do určité míry správné. Nesmíme však přehlédnouti, že mnohé práce těchto povolání bude nutno obstarávati i v socialismu. Mimo to vyvolá socialismus v život veliký počet povolání, kterých dnes není. Vzpomeňme jen toho, co bylo řečeno o určování spotřeby, o organizaci práce. Zhotovování známek pracovních, dovoz a rozdělování výrobků práce by rovněž vyžadovalo velikého počtu úředníkův. Zkrátka, řekne se ovšem snadno: vše má býti „dle plánu a řádu“ uspořádáno, ale taková organizace vyžaduje mnohem většího počtu sil, než jak se myslí, zvláště, mají-li ustanovení úředníci dle slibů socialistických pracovati jen po dobu velmi krátkou.

Není malý počet socialistů — a mezi nimi i Schäffle — kteří skládají velikých nadějí do vzájemného dozoru a kontroly. Než, taký dozor jest v mnohých případech nemožný, zvláště, když se mnohým stane lenost zájem společným. Kde by však dozor ten se uskutečnil, jako na př. v uzavřených dílnách, vedl by k formálnímu systému malichernostního dohledu a vyzvědačství. Klassický obraz tohoto tvrzení poskytují k návrhu L. Blancovu roku 1848 za státní podpory založené národní dílny. Tak se v jedné dílně krejčovské zavedla místo práce od kusu práce denní, poněvadž se očekávalo, že vzájemný dozor bude horlivost soudruhů trvale udržovati. Tento vzájemný dozor se však brzy změnil v tak žárlivé a malichernostní vyzvědačství a měl v zá-

pětí tolik perných vzájemných výčitek a sporů, že opět učiněn byl návrat ku práci od kusu, jen aby se svornost a pokoj zachovaly.¹⁾

§. 3. Pokrok ve státě socialistickém.

Je-li na nynějším stupni kultury již dostatečná výroba v socialismu nemožná, pak to platí tím více o pokroku ve výrobě. Ze hospodářství soukromé na základě soukromého vlastnictví pokrok mocně podporuje, jest fakt do očí bijící. Jak obrovský to pokrok v několika málo desetiletích. Vzpomeňme jen parolodí, železnic, telegrafů, telefonů, fonografů, vzpomeňme nejnovějších vynálezů na poli elektrotechniky. Skoro každý den přináší nám zařízení nová, netušená. Každý jest zajisté v zájmu svém vlastním nucen, aby se ostatním stal užitečným, ano by své spoluzávodce i předstihl. Proto každý stále přemýšlí, jak by vynalezl zařízení pohodlnější, užitečnější a levnější. Kdo věc nejlepší a nejužitečnější nabízí nejlevněji, ten stává se konečně vítězem nade všemi spoluzávodci.

Co bylo by v socialismu z tohoto pokroku? Bebel se sice předstihuje i tuť ve své obvyklé smělosti a hlásá, že ve státě socialistickém bude vše „přemýšleti o zlepšení, zjednodušení a zrychlení. Čtižádost, něco vynalézt, objeviti, povzbuzována bude v míře nejvyšší; druh druhá bude se snažit v návrzích a myšlenkách předstihnouti.“²⁾ Takové smělé výroky prozrazují však jen agitátora lidu. Všickni že budou stále přemýšleti o zlepšení a objevech? Než, i připustíme-li, že by socialistická, u všech skoro stejná úroveň vzdělanosti³⁾ dělnictvo uschopnila, by vynálezy činilo, — ač o tom valně pochybujeme — kde že jest zájem, který k vynálezům a zlepšením má pobádati? A kdyby i zájem ten

¹⁾ Leroy-Beaulieu, Le collectivisme, p. 354.

²⁾ Die Frau, str. 271.

³⁾ Tamže, str. 288 nn. a 328 nn.

nechyběl: kde že najde dělník prostředkův, aby mohl ve výrobě statků vynálezy činiti?

Při objevech a vynálezech se zajisté předpokládá, — aspoň na poli hospodářském, — že ten, kdo se jim oddá, vládne sám statky výrobními, tyto že může po libosti zpracovati a jimi pokusy konati. Dále se předpokládá, že se určitá osoba v určitém oboru důkladně vzdělá a obor ten za životní své povolání si oběře, a že se tedy nemůže dle libosti poradatele nebo výrobní rady nebo usnesením většiny dle „turnu“ z jednoho oboru do druhého „dirigovati“ a tak ve všech oborech jen nedoukem se státi. Schäffle mluví o cechovních „badatelích, umělcích, učencích“, jež by socialismus mohl ustanoviti.¹⁾ Bebel však, jenž dříve totéž tvrdil,²⁾ popírá nyní, že by podobných existencí bylo. Všickni se mají výroby účastniti „fysicky“, jen ve zbývajících volných chvílích smí se každý zabývati svým „oblíbeným studiem“.³⁾ Pochybujeme, že by po všeobecných pracích výrobních zbylo ještě mnoho chuti k činnosti vědecké a umělecké, a ještě více pochybujeme, že by „soudruzi“ volné chvíle věnovali vážným a trvalým studiím a ne spíše zahálce a požitku.

Než budiž. Dejme tomu, že by některý socialista učinil nějaký nový a důležitý vynález. Nyní se jedná o to, aby se vynálezu toho prakticky využítokovalo. Za trvání soukromého vlastnictví jde to velmi snadno. Má-li totiž vynálezce kapitál aneb podaří-li se mu získati aspoň jediného kapitalistu, tuť vynález brzy nastoupí cestu světem, ovšem osvědčí-li se. Jinak se mají věci v socialismu. Zde se musí každý vynálezce obrátiti buď k vrchní správě výrobní anebo přímo k lidu a snažiti se, by si naklonil většinu hlasujících. To by však nebylo spojeno s obtížemi nepatrnými. Lzeť celé společnosti jen těžko získati pro novoty, zvláště když členové

¹⁾ Quintessenz, str. 5.

²⁾ Unsere Ziele, str. 32.

³⁾ Die Frau, str. 284.

jich nemají na věci osobního zájmu, a jsou-li naopak ještě nuceni na se bráti práce nové. Jedná-li se ku př. o nové stroje, přístroje osvětlovací nebo vytápěcí, stavby, silnice, kanály, tunely atd., tuť spojena jest novota s velikým rozmnožením národního úkolu pracovního. Přijme-li se nějaký nový vynález, pak musí se též zavést v celé socialistické společnosti z té příčiny, aby podmínky pracovní a existenční všech zůstaly stejny. Odhodlají se tedy lidé k takovýmto novotám? Obáváme se, že by nebyla zavedena ani taková zařízení, která by již předem slibovala veliké výhody, jak pak potom mnohá jiná, při nichž je potřebí mnohonásobných pokusů, než o jich prospěšnosti se přesvědčiti možno? ¹⁾

Ani té okolnosti nesmí se pominouti, že se dnes mnohé vynálezy a zlepšení téhož druhu mohou současně v praxi zavést a využítovati, tak že jest možno je všestranně prozkoumati, a konečně opanuje pole ten vynález, jenž se osvědčil ne pouze dle usudku několika theoretiků, nýbrž jenž se osvědčil způsobem praktickým. Tak dána jest záruka, že vždy na konec zvítězí zařízení nejlepší a nejvhodnější. Podobné současné zkoušky se však ve státě budoucnostním nadíti nelze, ježto by vyžadovala značného rozmnožení práce, o níž je pochybno, zdaž se v budoucnosti vyplatí, a o jejíž užitečnosti by se lid jen těžko dal přesvědčiti.

¹⁾ Práve praví Kleinwächter (Schönbergs Handbuch der politischen Oekonomie I. 260): „Ve státě socialistickém, v němž by všechna výroba byla společná a jednotně upravena, musil by arci roční pracovní úkol veškerého národa býti vládou určen a mezi občany rozdělen. Kdyby tedy vláda státu socialistického uznala, že by některá nová výhodnější zařízení výrobní byla záhodna, a chtěla by na základě toho národní úkol pracovní zvětšiti, a kdyby lid — an prospěch projektovaných zařízení hned pochopiti nemůže — zařízení ona pokládal za zbytečná a zdrábal se rozmnožené břemeno prací na se vzíti; vláda neměla by žádného prostředku, by vůli své proti většině zjednala platnosti, a pokroku musilo by se nechat. Jedním slovem: Ve státě socialistickém byl by pokrok hospodářský vždy možný jen tehdy, kdyžby se většina obyvatelstva pro něj rozhodla; a to jest, jak známo, cesta velmi zdlouhavá.“

§ 4. Umění a věda v socialismu.

Kdyby smělé tvrzení, že něco jest, k uskutečnění nějaké věci dostačilo, pak by „socialismus nebyl odpůrcem umění, nýbrž jich podporovatelem“, ¹⁾ ba socialismus by vzbudil „umělce a učence v množství nesčíslném.“ ²⁾ Než, spoután-li v socialistické společnosti již pokrok na poli národohospodářském, pak spoután jest na poli věd a umění tím více. Dle náhledu Beblova mají se v socialismu všickni bez výjimky bezprostředně („fysicky“) vyroby účastniti; nemá tedy býti ani učenců ani umělců z povolání. Toť sice důsledně myšleno, ale ukazuje to na nerozumnost systému socialistického. Neboť je na bíledni, že za takovýchto poměrů o nějakém slušném pokroku nemůže býti ani řeči.

Kdo chce ve vědách a umění vykonati něco velikého a důkladného, nesmí se jimi zabývatí pouze z libůstky ve volné chvíli, jako něčím vedlejší, nýbrž musí se jim již z mládí oddati úplně. Socialismus však chce všecky soudruhy v mládí jejich zaučiti pokud možno všem oborům výroby, ježto právě výroba jest vlastním či lépe řečeno jediným veřejným úkolem ve státě socialistickém; dále chce také práce nepřijemné, nebudou-li se hlásiti soudruzi dobrovolně, uložiti postupmo všem; konečně chce všecky po celý život k výrobě ukovati. Může-liž pak tu ještě býti řeči o vyšším vědeckém a uměleckém snažení a tvoření? Zbude po pracích hmotných ještě pravá chuť a nadšení pro některé odvětví vědy? V dnešním řadě společenském vlastní zájem a potřeba vybízí člověka od mládí k vážné práci. Závisit na tom vlastní existence, vyšínutí se jakož i postavení ve společnosti. O nějakém vlivu výkonů vědeckých a uměleckých na společenské postavení jednotlivcovo nelze však v socialismu ani mluvit. Odměna se tu řídí dle práce výrobní, ni-

¹⁾ Stern, Thesen über den Socialismus, str. 34.

²⁾ Bebel, Die Frau, str. 284.

koli však dle zaměstnání, kterými by se kdo ve volné chvíli pro své potěšení zanášel.

Ovšem i dnes se přihází, že se mnozí zabývají určitými studiiemi neb uměním z pouhé záliby, k zevnějšímu prospěchu nehledíce. Než to jsou jen mizící výjimky; a i těmto se namnoze k podobným studiím dostalo účinného popudu buď nouzí aneb jinými vnějšími zájmy; pokračujíť pouze ze záliby v zaměstnání jedenkrát oblíbeném. Ve státě socialistickém však takových pružin, jež by v mládí účinkovaly, není, poněvadž se v něm slibují každému člověku ve všech povoláních stejné podmínky životní.

Dejme tomu však, že socialisté požadavek Beblův, aby se totiž všickni „fysicky“ výroby účastnili, jakožto nesmyslný zamítnou, a že se raději dá přednost způsobu, právě učence, umělce a badatele z povolání dosazovati. Než, tímto se ocitujeme ze Scilly v Charybdě, čili po česku: z deště pod okapem. Neboť tímto způsobem by se socialisté zřekli své nauky o hodnotě, dle níž hodnota všech předmětů užitných měří se množstvím práce, jehož k výrobě jich jest potřebí. Touto prací však může se rozuměti pouze práce ať prostředně ať bezprostředně produktivní. Jsou však některá umění a některé vědy, jež pro výrobu statků mají cenu buď jen velmi nepatrnou neb dokonce žádnou. Neboť kterak jí prospívá básnictví a hudba výrobě statků, kterak prospívají hvězdářství, filosofie, srovnávací jazykozpyt, dějezpyt atd.? Mají-li se však přece takovéto práce odměňovati, kde že jest měřítko, dle něhož by se výška odměny stanovila? Než k otázce této bude se nám vrátiti při pojednání o rozdělování výrobků. Zdaž by dále nestejně zacházení se „soudruhy“, jež by spočívalo v tom, že by se jedněch užívalo jako učenců, umělců, badatelů, profesorů, kdežto druhým bylo by konati hrubé a nepříjemné práce v továrnách a dolech, neodstranilo „stejně podmínky životní“ a nedalo by podnět k žárlivosti a žalobám? Jestliže socialisté již dnes sápadají se na „existence neproduktivní“ a „na trubce“, což teprve dalo by se ve státě

budoucnosti, kde všickni vědí, že jsou si rovnoprávní, a že rozhodování o všech věcech spočívá v jejich rukou?

Již dříve jsme upozornili na to, že by socialismus musil zrušiti svobodu ve volbě povolání. Kdyby však učenci, badatelé a umělci měli býti dosazováni, pak by teprve nutnost ta nastala. Neboť buď lze předpokládati, že by učenci a umělci byli tak postaveni, že by požívali úcty, vážnosti a časných výhod — a pak se budou na místa ta tlačiti všickni; aneb se předpokládá, že před jinými přednostmi požívatí nebudou, že nebudou míti většího vyznamenání než krejčí a obuvníci, a pak bude zajisté málo těch, jimž by se takových míst zachtělo. Nejvyšší správa by zajisté vždy musila míti moc, rozhodovati, kdo se smí věnovati povolání učence nebo umělce a kdo nikoli.

§ 5. Svoboda tisku v socialismu.

Zvláštní zmínky zaslouží ještě svoboda tisku v socialismu. Neobmezenou svobodu tisku, která všecky nájezdy na dobré mravy, na náboženství, na zákonitou vrchnost, na manželství a na vlastnictví atd. bez trestu zůstává, pokládáme sice za zavržení hodnou. Právě tak není však přípustna dnes, kdy nejrozmanitější společnosti náboženské ve skutečnosti vedle sebe žijí, censura státní, která by dovolila tisknouti jen to, co se ustanoveným cenzurám zlíbí. Takovou však censuru musil by socialismus zavéstí.

Všecky prostředky pracovní jsou výlučným vlastnictvím společnosti, tedy i tiskárny jsou ústavy veřejnými. Společnost musí dodati i materiál i personál pracovní; jí také přináleží rozhodnouti, co se má tisknouti a co se má hoditi do koše. Závisí tedy úplně na většině k tomu stanoveného výboru aneb na většině veškerého lidu, zda nějaká práce literární, ať větších či menších rozměrů, světlo světa spatřiti má čili nic. Socialisté se tím sice vychloubojí; zvláště Bebel míní, že se nebude tisknouti

tolik „braku“, kterým nynější literární trh se zaplavuje. Podobným způsobem mohl by se však vychloubat, že bylí nevyrosté, ten, kdo mladé osení zničil. Ovšem, že by se nevytisklo ledacos, mezi tím snad i leckterý brak, ale pravděpodobno jest, že by se nevytisklo i mnoho takových věcí, jež názvu „brak“ nijak nezaslouží.

Ostatně není tak nad pochybnost povzneseno, že by se přece netiskla mnohá věc, jež jména „brak“ plnou měrou je hodna. Jedna strana pokládá mnohdy za bezcenné něco, co straně druhé zdá se velice vzácným a čemu strana třetí dokonce se i obdivuje a naopak. Často by pravděpodobně díla nejučenější a vysoce vědecká označena byla za brak, kdežto věci lehké a mělké dostaly by se do tisku. Dejme tomu, že by se některý občan státu budoucnosti přesvědčil, že socialistický řád společenský jest nejen nanejvýš nespravedlivý, nýbrž dokonce nesmyslný, a že by myšlenky své uložil v díle vědeckém a ve více spisících lidově psaných. Anebo si představme, že by některý jiný občan v nějakém letáku dokázal, že se ve státě budoucnosti pěstuje nemírný kult osob, a že více soudruhů baží po diktatuře. Co tomu řeknou socialističtí censoři? — To, co jsme napověděli o pracích vědeckých a sociálních, platí ještě více o spisech náboženských. V socialismu měla by ta či ona strana ve své moci, každé mínění náboženské, jež by jí nebylo po chuti, zcela jednoduše potlačiti. Či se chcete odvolávati k svobodomyšlnosti a snášlivosti většiny lidu? Veliké massy však jsou častěji mnohem nesnášlivější, než jednotlivé osoby; neboť osobám jednotlivým jest se obávati veřejnosti, širokým massám lidu však nikoliv.

Podobně jako tisk bylo by veřejné správě dáno v moc, zakládati ústavy všeho druhu — ať vědecké ať umělecké — školy obecní, střední, vysoké, průmyslové, kliniky, knihovny, musea atd. — takže by nebylo možno ústavy nové jinak zříditi, leč prohlásila-li by se pro zřízení jich většina. Neboť při zřízení všech podobných ústavů jedná se společností především o rozmnožení práce národní, která se buď

vůbec, aneb teprve v daleké budoucnosti výrobně bude vypláceti.

Ba, otroctví by v socialismu pokračovalo snad ještě dále. Všecky budovy, a zvláště veliké budovy veřejné, jsou majetkem společnosti, jež svými úředníky určuje, jak jich má býti užito. Nemohlo by se tedy nižádné budovy užiti k větším shromážděním, k účelům bohoslužebným, ku přednáškám aneb jiným způsobem, kdyby většina aneb její zástupci k tomu nesvolili.

Než dosti již. Tolik z našich vývodů vysvítá s dostatek, že by v socialismu většina měla úplně v moci, menšinu všestranně dle libosti utiskovati a zotročovati. Menšina by neměla pro svoji svobodu jiné záruky, než dobrou vůli většiny aneb konečně revoluci, ku které by měla totéž právo, jaké mají k ní socialisté dnešní.

HLAVA IV.

Rozdělování výrobků práce.

Přicházíme k onomu bodu socialistického systému, na nějž přívrženci socialismu zvláště jsou hrdí, a který i mezi nesocialisty jistou měrou sympatií mu získal. Není-liž nepopíratelno — takové slyšíme nářky — že výroby neustále přibývá a přes to přese všecko že stále větší počet lidí propadá největší chudobě? Odkud tento zjev? Z nespravedlivého rozdělení výrobků.

Doznáváme rádi, že v nynějším rozdělování statků ledacos jest pochybeného a ledacos opravy potřebuje. Jeť zajisté dosti kapitalistů, kteří dělnictvo nepřístojným způsobem vykořisťují, dosti těch, kdož nepoctivými spekulacemi cizí majetek pro sebe uchvátiti dovedou. To však rozhodně popíráme, že by se socialismu dle jeho návrhů podařilo rozdělití statky lépe a spravedlivěji.

Dejme tomu, že v socialistickém státě výnos výroby vypadne bohatě. Předpoklad tento jest sice dle dřívějších vývodů našich více než pochybný, než přece jej chceme připustiti, jen abychem socialismu poskytli podmínky nejvýhodnější. Teď jednat se bude především o to, určití, jak veliký jest výnos této celé společenské práce. Dříve zajisté, než se má dělití, musí se věděti, mnoho-li jest toho, co rozděleno býti má. Neboť kdyby se tak nazdař Bůh aneb jednomu každému po jeho libosti a přání vydávalo víno, mléko, drůbež, zvěřina, snad by zásoby pro všechny nevystačily. Bylo by tedy nutno přesně určití zásoby, jež po ruce jsou, ne-li všech výrobků, tož alespoň těch výrobků přírodních, jež se nedají v libovolném množství opatřiti. Toto přesné určení jenom jediného předmětu spotřebného jest však úlohou na výsost obtížnou, celé armády úřednictva a nespočetných zápisů vyžadující.

Ovšem, že by se mohly výrobky jednotlivých druhů nahromaditi v několika ústředních místech a odtud teprve by se mohly rozdělovati. Tak by se sice přehled podstatně ulehčil, ale důsledkem toho bylo by též obrovské plýtvání časem a prací. Tak ku př. musilo by se víno nejprve ze všech stran svázeti na určité stanice ústřední, a odtud teprve by se opět rozvázelo po částkách na ta místa, kde vyrostlo. Představme si jen — abychem věc tu na příkladě znázornili — že se má určití, kolik mléka dlužno v některém státě rozdělití a kolik se ho má dáti každému, aby se všem v stejné míře zadostučinilo. Kdo by se odvážil pro celý stát byt i přibližně to určití, zvláště uvážíme-li, že množství mléka závisí na různosti ročních počasí, píče a jiných okolností a náhod, jakož i, že se měniti může den co den? A tak bylo by nutno zacházeti se všemi těmi tisíci a tisíci výrobky přírodními i umělými, jichž veliký stát má zapotřebí.

Dále, rozdělití by se veškerý výnos úplně? Nikoliv. Z výnosu toho oddělí se nejprve — jak sám Marx výslovně praví — ta část, které jest třeba

k dalšímu provozování výroby, k opravě továren, strojů, nástrojů, k pořízení nových prostředků pracovních nebo budov, k zaopatření surovin atd. Mimo to se má založiti „reservní a pojišťovací fond pro případ nezdaru a pohrom živelních.“ Konečně odpočítají se od celkového výnosu ještě „předně: všeobecné, k výrobě nenáležející správní náklady...; za druhé, vše to, co ke společnému ukojení společných potřeb jest určeno, jako školy, zařízení zdravotní atd.; za třetí: fondy pro lidi práce neschopné, zkrátka vše to, co patří dnes k tak zvanému veřejnému chudinství.“¹⁾ Tím, že by z celého výnosu jmenované díly vymýtil, chce socialismus veškerý daně učiniti úplně zbytečnými.

Teprve teď se má výnos oním oddělováním hezky zcvrklý rozdělití mezi soudruhy.²⁾ K tomu však jest patrně potřebí měřítka jasného, určitého a snadno použitelného; tážeme se tedy, co má měřítkem tím býti? Socialismus není s to, aby označil jediné měřítko, jehož by se dalo použiti. Socialisté sami jsou po této stránce — jako při kladných návrzích většinou — zdrželivi. Dle Marxe rozdělují se statky v první fási kommunistické společnosti podle výkonu; ve vyšší fási napíše si společnost na prapor: „Každému dle jeho potřeb.“ Nuže tedy projdeme řadu možných měřítek a zkusíme, zda jich možno upotřebiti. Je pak pět měřítek, jež se rozdělování statků za základ mohou položiti, a to 1. prostý počet hlav, 2. doba pracovní, 3. výkon, 4. píle, 5. potřeba.

¹⁾ Marx. Zur Kritik des sozialdemokratischen Parteiprogramms, str. 565—566.

²⁾ Již výše proti tvrzení Sternovu jsme (str. 175 poz.) poznamenali, jak jest přímo nesmyslné, chtíti jednomu každému socialistovi dovoliti, aby si ve veřejných skladištích mohl nabratí, co a kolik by se mu uráčilo. Ať si socialističtí pohlavárové a řečníci sebe více hrají na čaroděje, tak daleko to nikdy nepřivedou, aby země podávala »všecko v hojnosti a nadbytku«, a to tím méně, když doba pracovní má býti pro všechny »minimální«. Jest opravdu neodpustitelné, že se prostý lid takovými klamnými vidinami podvádí!

§ 1. Počet hlav.

Pokud víme, nenapadlo ještě žádnému socialistovi, aby vzal za měřítko rozdělování statků prostě počet hlav. A to vším právem. Bylo by zajisté nanejvýš nesprávně, aby dostal každý stejným dílem, ať byl pilný nebo líný, schopný nebo neschopný, silný či slabý, ať měl potřeb více či méně. Takový způsob rozdělení statků nebyl by též ničím jiným, než stanovením odměny za lenost a hloupost, ničím v zárodku každou pružinu ku práci.

Rádky výše uvedené napsali jsme dříve, než se nám dostal do rukou zmíněný (str. 190) román Bellamyho. Americký tento básník budoucnostní nechává ve svém socialistickém státě rozdělovati výrobky všem měrou úplně stejnou. Každý obdrží na počátku roku stejně veliký počet úvěrních listů (Creditscheine), za něž si může z veřejných zásobáren kdykoliv vzíti takový obnos statků požitných, jenž hodnotě úvěrního listu odpovídá. V každé obci jest totiž skladiště (bazar), kde si každý kdykoli vzíti může vše, cokoli chce. Obnos úvěrních listů jest tak pro všechny bohatý, že dle pravděpodobnosti největší část občanů „daleko nebude s to“, aby jej vydala. Kdyby však obnos ten v případě výjimečném přece nedostačil, poskytnete se každému úvěr už napřed na rok následující. „Národ jest bohat, a nepřejde si, aby si někdo jakéhokoliv dobra odepíral.“¹⁾ „Hospodárnost nepokládá se již za ctnost.“ „Nikdo nestará se již o den příští, ani v zájmu svém, ani v zájmu svých dítek; neboť národ zabezpečuje výživu, výchov a příjemný život každému občanu od kolébky až do hrobu.“

Jaká požívavost by se při podobném řádě musila vyvinouti, kdyby se spořivost ani za ctnost již nepokládala, může si každý sám představit. Co pak se týče tvrzení, jakoby socialistický stát byl tak bohat, že by nikomu nebylo spořiti, a že by v každé

¹⁾ Ein Rückblick str. 72, českého překladu str. 44.

obci byla vždy všeho zásoba dostatečná, jest to příliš velké spoléhání na lehkověrnost čtenářstva. Odkazujeme své čtenáře na to, co jsme pověděli na str. 204 nn.

Avšak jak chce Bellamy to, že se při rozdělování nijak nebude přihlížeti k výkonu, nadání, zkušenosti jednotlivcově, to, že nejhlopějšší a nejslabší a nejnezkušenější právě tak bude odměněn jako člověk nejschopnější, nejsilnější a nejzkušenější, jak že to vše chce uvést v soulad se spravedlností? Bellamy na tyto povážlivé myšlenky dává odpověď ústy svého dra. Leete v ten rozum, že velikost výkonu (dělnosti, práce) nemá s otázkou rozdělování výrobků pranic společného. Otázka tato jest prý „otázkou zásluhy. Zásluha jest pojem mravní, velikost pak výrobku práce jest pojem hmotný. Byla by to podivná logika, kdybychom chtěli nějakou otázku mravní rozhodnouti na základě měřítko hmotného. Pouze míra a výše námahy stanoví zásluhu. Odměňovali jste v XIX. století koně za to, že táhl větší břemeno než koza?“

Nuže, chce-li Bellamy přirovnávati člověka ke koni, musí zůstatí důsledným a odepřítí člověku každou zásluhu, tedy i zásluhu po stránce námahy. Koni nepřipisujeme nižádné pravé zásluhy, ať se namáhá sebe více; potřebný obrok nedáváme mu pro nějakou zásluhu, nýbrž proto, abychom ho i v budoucnosti mohli použiti. Tak jest Bellamymu nakládati i s jeho budoucnostním člověkem, chce-li zůstatí důsledným sám sobě.

Než, zásluha prý jest pojmem mravním, velikost však výrobku pojmem hmotným! K tomu odpovídáme předně: Bellamy si odporuje. Také námaha a dělníkova jest — aspoň co do věci hlavní — něco hmotného a fysického; proč jí tedy připisuje zásluhu? Či se snad domnívá, že námaha jest činností rozumovou a mravní, produkt práce však nebo výkon nikoli? Než, přičítáme-li výkonu zásluhu, nemyslíme tím to, co jest vykonáno, (totiž výrobek samotný), nýbrž výkon, pokud jest činností užitečné hodnoty tvořící. Neodměňujeme po-

krm, jež nám kuchař připravil, nýbrž kuchařovu práci, jejíž užitečnost ovšem měříme podle jejího výsledku (produktu).

Míní-li tedy Bellamy, že zásluha jest něco mravního, sluší rozeznávat mezi zásluhou formální jako zásluhou, pokud totiž zásluha právo na odměnu nějakou znamená, a mezi základem (titulem) zásluhy čili mezi záslužným jednáním. První jest něčím čistě mravním, nikoli však to druhé. Titul zásluhy jest vždy nějaký, jinému člověku užitečný čin, a nejedná-li se o zásluhu mravní (o zásluhu před Bohem), nýbrž o zásluhu ne mravní, o fyzickou zásluhu před lidmi,¹⁾ pak řídí se zásluha dle užitečnosti výkonu pro bližní neb společnost. Samo sebou se rozumí, že člověk ve zmíněných případech jedná ve stavu přičetném a svobodně.

§ 2. Doba pracovní.

Doba pracovní sama o sobě nemůže též sloužiti za měřítko rozdělování výroby.

Toto měřítko jest předně nespravedlivé. Neboť obratnější, vycvičenější, silnější a pilnější dělník vykoná v téže době více než dělník, jenž zmíněných vlastností nemá. Představme si dva truhláře, kteří oba pracovali denně po deseti hodinách. Jeden z nich jest silný, zkušený, obratný a pilný, druhý pak líný, tupý a neobratný. Mají oba obdržeti večer stejné pracovní známky a tím i stejné právo na celkový výrobek? To bylo by nespravedlivé a znemravňující.

Obtížím těmto nelze uniknouti, položí-li se na místo „doby pracovní“ „společensky nutná doba pracovní“, t. j. pracovní doba, jíž jest potřebí, „aby se nějaká hodnota užitná za daných společensky normálních podmínek pracovních a za společensky průměrné obratnosti a úsilnosti (intensity) práce vytvořila.“ Neboť toto měřítko rozdělovací by mohlo

¹⁾ Srv. Cathreinovu Moralphilosophie I. (3. vyd.), 409.

pouze za předpokladě Marxovy nauky o hodnotě pokládáno býti za správné. Nespočívá-li však směnná hodnota statků užitných pouze v práci ve statcích těch „krystalisované“, nýbrž především v rozmanitosti hodnoty užité, jest už předem nespravedливо, nepřihlíží-li se k rozmanitosti sil pracovních, nýbrž zachází-li se se všemi dle stejné šablony. Myslemež si pět dělníků, kteří v továrně vedle sebe jsou zaměstnáni. Jak se má vypočítati podíl, jenž na celkovém výnosu každému z nich náleží? Dle „průměru zručnosti a intensity práce“. Avšak tento průměr jest abstrakcí. Ve skutečnosti má tento průměr jen málokterý nebo snad ani jediný z nich. Jedni pracují nad, jiní pod průměr zmírněný. Bylo by bláhové, věřiti, že by všickni měli tutéž zručnost a že by pracovali s toutéž úsilností. Jsouť právě lidé velice nestejní. Proč má se u dělníka, majícího větší zručnost, oceňovati jen zručnost průměrná; a proč má se odměňovati dělník, jenž má menší zručnost, za zručnost průměrnou, které nemá?

Němečtí sociální demokraté sice tvrdili, že práce všeobecně neb společensky užitečná, aneb přesněji, že práce směnné hodnoty vyrábějící jest možna pouze skrze společnost. Než i kdybychom toto tvrzení připustili, přece by z toho nevyplývalo, že všickni skutečně stejně vykonají a mají stejné právo na odměnu. Tvrzení to je však nesprávné, učiněné jen za tím účelem, aby jednotlivec poutem zdánlivé spravedlnosti k veřejné výrobě jako člen mohl býti přikován. Statky užité mohou ovšem nabytí hodnoty směnné jen tehdy, bydlí-li více lidí pohromadě, a mají-li jedni to, čeho se ostatním nedostává. Avšak předpokládáme-li tuto podmínku, závisí hodnota směnná hlavně na hodnotě užité; aby pak hodnota užité se vytvořily, k tomu stačí osobní zručnost. Což nemohl Robinson rozmanité předměty užité sám pro sebe zhotoviti? Či by se chtěl někdo odvolávat k tomu, že i osobní síla pracovní mnohonásob společností jest podmíněna? Dobrá, ale pak se nesmí důsledně tato pracovní síla pokládati za vlastnictví soukromé, nýbrž za vlastnictví celé spo-

lečnosti, a společnosti se musí přiznati právo, s pracovní silou nakládati po libosti, aniž je za ono libovolné užívání síly té dělníkovi něčím povinna.

Měřítka rozdělování výnosu práce, stanovené dobou pracovní, jest tedy nespravedливо; než měřítka toho nelze též ani prakticky použiti. Bebel, jak obyčejně, ani zde mnoho starostí si nepřipouští, nýbrž zkrátka dekretuje: „Doba pracovní, které je průměrně zapotřebí, aby předmět nějaký byl pořízen, jest jediné měrou, dle níž předmět ten pro společenskou potřebu měren (oceněn) býti může. Deset minut společenské doby pracovní v předmětu jednom jest rovno desíti minutám společenské doby pracovní v předmětu druhém, nic více a nic méně.“¹⁾

Než přihlédněme k tomu blíže. Rádi bychom věděli, kolik společenské pracovní doby vězí v korci pšenice. Abychom toho zvěděli, nestačí, aby se vypočítalo, jaký čas rolník vynaloží na hnojení, orbu, vláčení, žatvu atd. a pak aby se počet vynaložených hodin dělil výnosem (počtem korců). Vždyť některý rolník jest pilný a obratný a obdělá své role v kratší době a lépe, než rolník druhý. I vzdálenost polí od příbytku, cesty dopravní, nástroje pracovní jsou rozmanity. Hlavní věcí však jest, že výnos závisí podstatně na úrodnosti půdy, na způsobě a mnohosti hnojiva, na počasí atd. Totéž pole přináší v různých letech různý užitek. Kdo by tedy chtěl určit, kolik společenské doby pracovní obsaženo jest v korci pšenice? Při téže práci odmění pole, při zlatém pruhu polabském položené, rolníka dvakrát, ano i třikrát tak dobře, jako stejně veliké pole, položené na Krkonoších neb v sypkých písčinách.²⁾ Jest třeba jen různé ty obtíže dobře si představiti, abychom poznali, že vypočítati společensky nutnou dobu pracovní jen pro jediné zboží jest holou nemožností.

A všechno to jest pouze počátek obtíží. To, co jsme řekli o pšenici, platí stejnou měrou o všech druhých obilí a luštěnin, ano o všech výrobcích ho-

¹⁾ Die Frau, str. 282—283.

²⁾ Lokalisováno.

spodářských (ku př. o mase, másle, sýru, vejcích atd.); platí to neméně i o výtěžku hornictví, honby, rybolovu. Kdo by byl s to, aby pro všechny tyto výrobky, jež ročně, ano i častěji se střídají, vypočítal potřebnou dobu pracovní? Kolik pracovní doby vězí ku př. v kilu sledů neb tresky nebo v litru rybiho tuku? A při všem tom odezíráme od veliké nesprávnosti, chtíti totiž hodnotu směnnou při jednotlivých výrobcích určovati pouze dobou pracovní.)

Obtíže však se ještě zvětší, připustíme-li, že budou v budoucí společnosti placení soudci, lékaři, chirurgové, umělci, učenci atd. Schäffle zajisté píše: „Ti, kteří celku jako soudcové, správní úředníci, učitelové, umělci, badatelé prokazují služby všeobecně užitečné, obdrží pro svou potřebu na vyrobených statcích národní práce podíl, jenž by byl v poměru k jejich pracovní době jimi na obecně užitečné služby společnosti věnované, aniž by jim bylo statky vyráběti.“²⁾

V poměru k jejich pracovní době jimi na obecně užitečné služby společnosti věnované? Představil si Schäffle celou tu obtíž, s níž vypočítání zmíněného poměru je spojeno? Jak že se má pracovní doba obecně užitečným službám společnosti věnovaná vypočítati ku př. u badatele, umělce nebo učence? Má se ona doba pracovní čítati u všech stejnoměrně, tak aby ku př. všickni lékaři obdrželi plat stejný, ať jsou obratní nebo nezruční, zkušení nebo nezkušení? Mají lékaři dostati větší plat než učenci nebo umělci nebo učitelové? A opět: má učitel na škole obecné obdržeti týž plat jako professor na školách středních nebo vysokých? Všem stejně měřiti bylo by nespravedlivé a bylo by poškozením nadanějších a snaživějších; platy nestejné však by se do rámce zásad socialistických nehodily a byly by hojným pramenem žárlivosti a stížností.

Ani dnešní škálu (stupnici) platů nebylo by lze podržeti. Ta byla by socialním demokratismem — a zásadně vším právem — hned prvního dne odstra-

¹⁾ Viz výše str. 72 nn.

²⁾ Quintessenz des Socialismus, str. 5.

něna, jak Schäßfle poznamenává. Protivít se rovnoprávnosti všech a uvedla by nutně v život jakousi aristokracii, ať už jména jakéhokoliv.

§ 3. Výkon.

Výkon jest dalším měřítkem, dle něhož by se ovšem statky vyrobené mohly rozdělovati; k tomuto měřítku poukazuje i Bebel. „Větší výkon“, míní totiž Bebel, „bude více odměněn, ale odměněn bude jen výkon.“¹⁾ To jest také skutečné měřítko, k němuž se důslední socialisté přiznati musí. Týkáť se hlavně stížnost jejich, kterou proti nynější společnosti vedou, „důchodu bez práce“, který mají tak četní zahaleči, kdežto dělník jest vykořisťován nebo o veliký díl svého výrobku ošizován. Socialisté chtějí každému zabezpečiti plný výnos práce. Proto jest jim vzítí za měřítko při dělení výkon práce nebo vykonanou práci (výrobek práce). Jest tedy otázka: jest dělení celkového výrobku dle měřítka výkonu pracovního možno?

Pokud se chce výkon vyměřovati jednoduše dle společensky nutné doby pracovní, ukázali jsme již, že měřítka takového upotřebiti nelze. Nemělo-li by se však přihlížeti pouze k době pracovní, nýbrž měl-li by výkon býti odhadován dle své pravé hodnoty, pak kromě času sluší vzítí v úvahu i výrobcovu zručnost, sílu, cvik a píli. Neboť výkon jest podmíněn všemi těmito činiteli. Zvláště však jest nutno, rozmanitá odvětví zaměstnání, v nichž někdo společnosti slouží, navzájem srovnati a dle jejich poměrné hodnoty je oceniti. Socialisté soudí nesprávně, že všecka zaměstnání mají pro společnost stejnou cenu a tím také stejné právo na odměnu. Kdo chtěl by do opravdy práci topičově nebo podomkově tutéž hodnotu připisovati jako činnosti lékařově neb činnosti učitele vysokých škol? I chtěl by si snad někdo

¹⁾ Unsere Ziele str. 30.

důvěřovati, že má tolik bystrosti rozumu a moudrosti, by určil poměrnou hodnotu každého zaměstnání, a to dle všech požadavků spravedlnosti a dbaje všech jmenovaných činitelů? Jak snadno utvoří se o věci té úsudky zcela rozdílné! Jeden bude pokládati za cennější zaměstnání to, druhý ono. Zde zajisté má osobní náhled tuze volné pole. A dá se tak splestité, na osobním mínění tak závislé měřítko provésti, aniž se tím podá příležitost ke stálé nespokojenosti a různicím?

Z důvodu právě uvedeného vysvítá též, že nelze připustiti ani to měřítko rozdělování výrobků, které navrhuje Rodbertus. Rodbertus totiž chce rozdělovati výnos dle normálního dne pracovního co do díla.¹⁾ Nejprve prý dlužno vypočítati normální pracovní den co do času (Zeitarbeitstag) čili normální pracovní den²⁾ (Normalarbeitstag), t. j. dobu, kterou dělník prostředních sil za prostřední námahy trvale v nějakém zaměstnání denně pracovati může. Tato doba jest u různých zaměstnání různá. Když se tento normální den pracovní stanovil, pak prý dlužno určiti výkon, který „průměrný dělník prostředních schopností a prostřední píle během takového normálního dne pracovního ve svém zaměstnání poříditi může.“ A takovýto výkon nazývá Rodbertus normálním dnem pracovním co do díla (Werkarbeitstag) na rozdíl od pouhého normálního dne pracovního co do času (Zeitarbeitstag).

Normální den pracovní co do díla (t. j. normální výkon) v jednom zaměstnání má dle Rodberta tutéž hodnotu, jako normální den pracovní co do díla v každém jiném zaměstnání čili všeobecně řečeno: Výrobky stejné pracovní doby co do díla mají stejnou hodnotu. Repraesentuje-li ku př. pár bot jeden normální den pracovní co do díla v řemesle obuvnickém, a repraesentuje-li stůl pět normál-

¹⁾ Der Normalarbeitstag. Zvláštní otisk z »Berl. Revue« 1871.

²⁾ Viz výše str. 37 pozn.

ních dnů pracovních co do díla v řemesle truhlářském, má stůl pateronásobnou hodnotu páru bot.

Některí pokoušeli se o to, aby pro jednotlivá řemesla vypočítali zcela podrobně normální výkon. Pokus ten vyžaduje však velikých i spletitých rozpočtů již při řemeslech nejjednodušších, ač výpočty ty jen přibližně správné býti mohou, neboť, jak Rodbertus sám připomíná, nestačí, aby se ku př. počítala jen ta práce, kterou obuvník bezprostředně na zpracování bot vynaložil, nýbrž jest nutno vypočítati též, v jaké míře opotřebovaly se při práci té nástroje; k tomu však jest opět nutno, aby se určila hodnota všech nástrojů a surovin, ku př. kůže, dratve, hřebíků, kladiv, šidel atd., a kolik pracovních dnů co do díla se tím dá docílit.

Tento návrh Rodbertův spočívá na předpokladě, že hodnota věcí určuje se jedině a pouze prací, která na vyrobení věci té byla vynaložena. Tento předpoklad jest však nesprávný.¹⁾ Za lepší víno, lepší ovoce, lepší dřevo, lepší sukno, lepší obilí, lepší pole, platíme jistě více, než za horší zboží téhož druhu, a to nezávisle na tom, jak mnoho práce k tomu bylo vynaloženo. Proč platíme za čerstvé potraviny, ku př. za čerstvé ovoce, čerstvé maso, čerstvý chléb více než za potraviny staré? To ví každé dítě; jenom národní hospodář jména Rodbertova neměli by to věděti?

Při určování hodnoty té které věci rozhoduje hlavně užitečnost nebo upotřebitelnost věci té. To platí též, jak jsme již ukázali, o lidské síle pracovní; a z té příčiny nelze bez bludů denní, průměrný výkon jednoho zaměstnání stavěti na roveň témuž výkonu v jiném zaměstnání.

Normálního pracovního dne co do díla nelze dále použiti za měřítko při rozdělování proto, jelikož se ho při velmi mnohých zaměstnáních a činnostech vůbec použiti nedá. Kdo by chtěl stanoviti normální pracovní den co do díla, čili normální výkon pro lékaře, profesora, učitele, hvězdáře, dějepisce, úřed-

¹⁾ Viz výše str. 72 nn.

níka atd.? Ovšem, krejčí nebo obuvník mohou výrobek své práce uschovati a od znalců k tomu zvláště ustanovených jej dát oceniti. Co však má znalcům předložiti lékař, badatel, hvězdář, úředník, učitel? Čím se má vykázati rolník, když mu sucho, nebo mráz, nebo krupobití osení zcela nebo z části zničí? Co má předložiti myslivec, rybář, když jim při práci štěstí nepřálo?

Normální pracovní den co do díla se konečně do systému socialně demokratického nehodí, poněvadž by měl nutně v zápětí povážlivé nerovnosti společenské. Vždyť Rodbertus sám doznává, že by průměrný den pracovní co do díla zavedl do státu socialistického princip mzdy od kusu. Obdržel-li ku př. ten, kdo vykoná tolik, co žádá normální den pracovní co do díla, odměnu rovnou jedničce, pak by obdržel ten, kdo v téže době vykoná tolik, co obnáší dva normální dni pracovní co do díla, odměnu dvojnásobnou, ten pak, kdo vykoná tolik, co obnáší jen polovinu normálního dne pracovního co do díla, obdržel by pouze polovinu. Tu pak je zcela dobře možno, že by dělník zdravý, silný, obratný, byl s to, aby vykonal dvojnásobně i trojnásobně tolik, než co může vykonati dělník méně nadaný a slabší. Tak utvořily by se však velmi brzo veliké rozdíly společenské, zvláště, byl-li by ještě slabší dělník nemocen nebo rozmanitým neštěstím od práce delší dobu zdržen. Domníváme se totiž, že ten, kdo celý den pracuje, dostane lepší důchod, nežli člověk nemocný a k práci neschopný. Neboť jinak chyběla by všeliká pohnutka ku práci a vše proudem by se hnalo do nemocnic. Byť socialní demokraté sebe více překypovali krásnými frázemi o „smyslu pro obec“ a o oddanosti člověka pro blaho obecné: nechuť ku práci, kterou bez odporu u veliké části lidstva znamenati možno, jimi neodstraní nikdy.

Důvody, které jsme právě uvedli, odmítají také měřítko, jež Marx k dělení výroby navrhl. Ve vyšším vývojném stupni kommunismu má se každému udělit z výrobku celkového dle jeho potřeb. K tomu

se ještě vrátíme později. Na nižším stupni vývoje však, na němž společnost kommunistická, ze společnosti kapitalistické právě vyšla, se nachází, má každý výrobce od společnosti obdržeti právě tolik zpět, co jí byl dal. „To, co jí dal, bylo jeho individuální kvantum práce. Ku příkladu: společenský den pracovní skládá se z úhrnu individuálních hodin pracovních; individuální dobou pracovní jednotlivého výrobce jest jím poskytnutá část společenského dne pracovního, jeho podíl na něm. Obdrží tedy od společnosti poukazku, že vykonal (dodal) tolik a tolik práce (po odražení práce jeho pro společenské fondy), a na tuto známku vybere si ze společenských zásob prostředků spotřebných tolik, co má cenu stejného kvanta práce. Totéž kvantum (množství) práce, které dal společnosti v jedné způsobě (formě), dostane opět v jiné způsobě zpět.“¹⁾

Temný zajisté jest smysl řeči takové! „Obdrží poukazku, že tolik a tolik práce vykonal.“ Mínil-li se těmi slovy, že má za měřítko rozdělování sloužití pouze doba pracovní, pak byla již nespravedlivost a neupotřebitelnost měřítka toho dokázána výše. Vždyť Marx sám uznává, že všickni dělníci nevykonají práci stejnou. Chce-li se však slovy těmi označiti množství (kvantum) či massa vynaložené práce, pak se musí vzíti v úvahu i píle, i obratnost, intenzivnost a síla. Vše to se však nedá v nespočetných případech ani určití. Kdo by chtěl vypočítati kvantum (intenzivnost, obratnost, pilnost atd.) práce vynaložené lékařem, opatrovníkem nemocných, badatelem, učitelem? A kdyby i toto kvantum bylo určeno, jaké kvantum práce vězi v libře chleba aneb v litru mléka? Konečně jest nespravedливо, jak jsme již výše byli podotkli, běže-li se v úvahu pouze kvantum práce a nikoli zároveň i její jakost (kvalita). Nemajíť všechny práce pro společnost stejnou hodnotu.

¹⁾ Zur Kritik des sozialdemokratischen Parteiprogramms, str. 566.

§ 4. Pilnost.

Ještě méně než výkon může za měřítko rozdělování sloužití pilnost samotna. Bylo by nespravedливо, řídití se při rozdělování pouze pilností dělníkovou, poněvadž by to znamenalo, dělníka obratného a rychlého na roveň postavití s dělníkem hloupým a zdlouhavým.

A jak bylo by možno pilnost jednoho každého dělníka přesně určití? Bellamy míní, že má ve státě socialistickém každý dostati stejně, jestliže stejně se namáhá, a podá nejlepší výkon, jakého schopen jest.¹⁾ To se ovšem snadno řekne; ale kdo má posouditi, zda ten či onen podává nejlepší výkony, jichž vůbec schopen jest? Jak možno nabytí v té věci úsudku bezpečného? Nanejvýš snad zavedením systému vzájemného, velmi vyvinutého व्यवस्थाování a vzájemné dohlídky. To však by byla pouta nesnesitelná, která by neobmezený, suverenní lid již druhého dne s nevolí odhodil. A kdyby se i taková kontrola delší dobu udržela, zdaž není snadno dozorce klamati, zvláště, je-li mnoho dělníků mezi sebou umluveno? A jaké záruky by poskytoval dozorce lidem volený a každým okamžikem sesaditelný? Když by konečně některý dělník ukázal se býti lenivým, jak mnoho se mu má z jeho odměny

¹⁾ Ein Rückblick, str. 75 nn. Tento americký romanopisec jedná ve svém budoucím státě s lidmi jako s dětmi. Když mladí lidé do »průmyslové armády« vstoupili (od 21. roku jich věku!), zvykají si první tři léta přísné poslušnosti a oddanosti. Výkony jejich zaznamenávají se do zvláštní knihy, dobří pracovníci se odměňují, liknaví se trestají. Teprv ke konci této doby jest jim dovoleno vyvoliti si zvláštní povolání, a nyní jest jim odbyvati si dobu učenickou, během kteréž se stále vede kniha, do níž se učenikovy schopnosti a pilnost zevrubně zaznamenávají a přiměřenou odměnou vyznamenání docházejí. Ve všech zaměstnáních jsou dělníci rozděleni ve tři stupně, v dělníky řádu prvního, druhého a třetího. Potad ten se občas v určitých lhůtách znova stanoví a v časopisech ohlašuje. Dělníci řádu prvního nosí zlatou medailii, dělníci řádu druhého stříbrnou a dělníci řádu třetího železnou atd. Takovéto návrhy hodí se nanejvýš pro dětský pokojík!

strhnouti? Kdo má o tom rozhodovati? Tak se nám zdá, že by žaláře Beblem odstraněné bylo nutno nahraditi brzy žaláři novými a četnějšími.

§. 5. **Potřeba.**

Nejméně spravedливо by bylo a provésti by se dalo rozdělování výnosu práce dle potřeb jednotlivých výrobcův. „Každému dle jeho potřeb“, praví Marx. Otázka: také dle potřeb nerozumných? Marx patrně předpokládá, že v budoucí společnosti nebude již žádných potřeb nerozumných. Poněkud opatrněji se vyjádřil program Gothajský: „Každému dle jeho rozumných potřeb“. A které potřeby jsou potřebami rozumnými? Všichni lidé nemají potřeb stejných. Nebylo by tedy zajisté radno, ponechati každému, aby o svých vlastních potřebách soudil. Nenít nikdo ve vlastních svých záležitostech soudcem nestranným, a mimo to zkušenost učí, že častokráte potřeba a skromnost nestojí k sobě v poměru přírodním.

Nebylo by tudíž jiné pomoci, než aby se v každé obci ustanovila „kommissie pro vyšetřování potřeb“, která by o potřebách jednotlivců rozhodovala, ku př. kolik sklenic piva má muž zapotřebí. A poněvadž by v těchto kommissích byli sami Solonové a Aristidové, kteří by nehleděli na osoby, nýbrž jen dle práva a spravedlnosti by soudili, a vždy na to právě by přišli, a poněvadž socialističtí soudruzi, jak Bebel je líčí, smyslem pro obecné blaho jsou naplněni a s málem spokojeni, bude se arci tento obtížný úřad kommissní prováděti velmi hladce a v socialismu rozplyne se vše samým mírem a samou slástí!

HLAVA V.

Otázka přelidnění. — Mezinárodní povaha socialismu.

§ 1. **Otázka přelidnění.**

S rozdělováním výrobkův, o němž jsme právě mluvili, souvisí co nejtěsněji jiná záhada, která jest pro socialismus v nejvlastnějším smyslu otázkou životní: míníme totiž otázku přelidnění.

Snáze jest dítky na svět přivésti, nežli je uživiti. Jako jest tato pravda pro každé jednotlivé manželzy pramenem vážných starostí, tak jest jím i pro celé lidstvo, a bude jím neméně i pro budoucí společnost socialistickou.

I ten, kdo není stoupencem přísné nauky Malthusovy,¹⁾ musí doznati, že se obyvatelstvo rychleji a stájeji rozmnožuje, než se množí prostředky k výživě jeho potřebné. Pravda tato uznává se v pod-

¹⁾ Dle Malthusa († 1834) chová v sobě každá společnost lidská snahu, aby se během 25 let zdvojnásobila, čili aby se v řadě geometrické rozmnožila (jako 1, 2, 4, 8, 16 atd.). Prostředky obživné množí se však nanejvýš v postupu arithmetickém (jako 1, 2, 3, 4, 5 atd.), čili rozmnožují se během téže periody vždy jen o množství (kvantitu), jež původně tu bylo. Kdyby se mohlo obyvatelstvo beze vsí překážky množiti, povstal by během několika málo pokolení největší nepoměr mezi obyvatelstvem a prostředky k výživě jeho sloužícími. Ve skutečnosti se však obyvatelstvo nemůže trvale rozmnožiti nad počet, pro který životní prostředky postačují. Prírůstek obyvatelstva se tedy stále zdržuje a na výši stávajících prostředkův životních se udržuje. Příčiny, kterými se vzrůst obyvatelstva stále zdržuje, jsou dle Malthusa jednak preventivní (předem zabraňující) jednak represivní (potlačující). K prostředkům preventivním náleží zdrželivost (mravně dovolená i nemravná), k represivním patří usmrcování dítek, válka, bída a nemoci. Viz Malthus, *Essay on the principles of population* (1. vyd. 1798). Viz též Rob. v. Mohl: *Geschichte und Literatur der Staatswissenschaften*, III., 411. Dr. Rob. Neuschl: *Malthusova theorie čili zákon lidnatosti* (v Hlidce 1896). Nauka Malthusova jest dnes co do uvedené matematické formule skoro všeobecně opuštěna. Základní však myšlenka nauky té platí mnohým za bezpečný výsledek vědy.

statě od mužů vědy i mimo kruhy socialistické. Dle G. Rümeli na¹⁾ jest „pravdou nepopíratelnou, že lidská touha po rozmnožování se působí neselabena z pokolení na pokolení; million druhý má právě tolik síly a touhy se zdvojnásobiti, jakou měl million první; naopak však výtěžek žní na stejné ploše (arei), čím dále již kultura postoupila, tím menší stupňování z jedné periody do druhé připouští.“

Proto již nyní táží se národní hospodáři úzkostlivě, jak by se dalo tomuto hrozcímu nebezpečnosti přelidnění, t. j. vzrůstu obyvatelstva nad míru stávajících prostředků životních, zabrániti.

Socialisté si ovšem v této příčině nepřipouští nejmenších starostí. Dle Marxe a Bebla má otázka přelidnění význam jenom pro nynější soukromokapitalistický řád společenský, nikoli však pro budoucí řád socialistický. A to z důvodu dvojího: předně, že rozdělování výrobků bude mnohem stejnoměrnější a následkem toho že výrobky pro větší počet vytaží; podruhé pak, a to hlavně, že produktivnost práce nabude výše netušené, čili, jak Marx se vyjadřuje, že prameny životní hojněji potekou.

Než, nám se zdá, že se v té věci socialisté šeredně mýlí. Ba, tvrdíme dokonce, že nebezpečnosti přelidnění není v socialismu menší, nýbrž naopak, že je větší, než za nynějšího společenského řádu.

Neboť dle socialistů vidí společnost v každém dítěti „vítaný přírůstek“ (Bebel), o jehož výživu, dle možnosti pečovati, má za svou povinnost. Mimo to panuje nejvolnější volba lásky. Mužům a ženám jest volno se spolčovati, kdykoli, kdekoli a jak dlouho jim libo. O výživu dětí nemusí míti starosti prázdné. Tatík stát přijímá je všechny ve svou náruč, pro všechny má chleba a šatstva dostatek. Všechna tato tvrzení svá podepřeme trochu níže ve

¹⁾ Die Bevölkerungslehre in Schönberg's Handbuch der politischen Oekonomie II. (2. Aufl.) 926. Srov.: A. Wagner, Grundlegung (3. Aufl.) § 250 nn.

svém pojednání o rodině v socialismu doklady ze spisů socialistických.

Nuže, jaký účinek bude míti takový pořádek či vlastně nepořádek, v němž při nejvolnější volbě lásky břemeno, dítky vychovati, s beder rodičů se snímá a následkem toho bezuzdnému ukájení pudů nejmočnějších nic v cestě nestojí? To může si každý snadno domyslíti. Nám se zdá, že pro socialistický stát musil by Malthus vzítí za základ ještě rychlejší tempo pro svůj postup v množení se lidstva; nikoli v 25 letech by se lidstvo zdvojnásobilo, nýbrž mnohem dříve. Dnes působí proti vzrůstu obyvatelstva příčiny mnohé. Již bázeň, že by dítky neuživili, zdržuje mnohé od manželství nebo aspoň vede je k tomu, že vstupují v manželství teprve u věku pozdějším. K tomu přispívá ještě bázeň před obtížemi a nepříjemnostmi, jež více dětí působí, dále touha, aby se děti ve stejném postavení společenském udržely atd. Ovšem, i ve společnosti socialistické bránila by se žena obtížím mateřství, nicméně přese všechny socialistické programy zůstane pod mocí muže.

Toho všeho však v socialismu není. Potomci nepůsobí rodičům nežádáných starostí, společnost pak přijímá je jako vítaný přírůstek svůj. Nic nebrání neobmezenému obcování pohlavnímu. A za těchto poměrů má býti nebezpečnosti přelidnění menší, než jaké jest ve společnosti nynější? Než ovšem, nesmíme zapomenouti, že v budoucí společnosti výnosnost práce bude vzrůstatí způsobem přímo obrovským, že tedy bude pro všechny chleba v hojnosti. Bude, ale jen v obrazotvornosti socialistických proroků, ve skutečnosti však, jak jsme již výše byli ukázali (viz str. 202 nn.), by byl výnos mnohem menší než nyní.

V každém dítěti — praví socialisté — přijde na svět nový pracovník. Ovšem, ale též nový jedlík. Že s počtem novorozených vzrůstá i potřeba životních prostředků, jest naprosto jisto. I ve státě socialistickém spotřebuje dvacet soudruhů dvakrát tolik, co spotřebuje soudruhů deset. Jest však též stejně

jisto, že v téže míře, v jaké vzrůstá obyvatelstvo, přibývá nutných prostředků životních? Nikoliv. Spíše jest jistý pravý opak. Je-li některá země dnes desetkrátě četněji zalidněna než před dvěma neb třemi sty lety, přináší snad půda její proto desateronásobný užitek? To zajisté nebude tvrditi nikdo. Čím více jest země zalidněna a čím více je kultivována, tím spletitější (komplikovanější) a obtížnější stává se opatrování všech dostatečnými prostředky životními.

Pokud jest tedy stát obklíčen zeměmi, které jsou méně obydleny a po stránce průmyslové méně vyvinuty, může si stát nutné prostředky životní opatřiti tím, že výrobky přírodninné dováží, výrobky průmyslové vyvážeje. To však bude stále tím obtížnější, čím více země, do nichž se vývoz děje, porostou i co do obyvatelstva i co do vývoje průmyslového. To platí již o státě s vlastnictvím soukromým a se soukromými hospodářstvími; pro společnost socialistickou, obklíčenou státy nesocialistickými, bylo by to však holou nemožností.

Než, této důležité myšlenky dlužno si povšimnouti poněkud důkladněji.

§ 2. Lze-li vůbec socialismus uskutečnití, může se to státi jen mezinárodně.

Již z výkladu, který jsme výše (str. 181 nn.) o rozdělení sil pracovních podali, vysvítá, že socialistická organisace dá se nanejvýš jen tehdy uskutečnití, bude-li provedena mezinárodně, t. j. bude-li při nejmenším aspoň ve všech velkých státech průmyslových provedena současně, tedy nejen v Evropě, nýbrž i v Americe, Australii atd. Abychom poznali, jak mínění naše jest zplna odůvodněno, položme si jen otázku, jakým způsobem sežene silně zalidněný socialistický stát dostatečnou výživu pro všechny své strávníky, velké i malé.

Naše četně obydlené státy jsou s to, aby jenom nepatrnou část své spotřeby v zemi samé vyrobily. Jenom rozsáhlým dovozem může se spotřeba zplna

uhraditi. S dovozem tímto musí se ovšem při nejmenším kryti právě tak veliký vývoz, a k tomu jest zapotřebí velikého a jistého odbytiště. Státy kulturní jsou tedy v rozsáhlé míře odkázány na obchod mezinárodní. I tvrdíme, že socialisticky zorganizovaný stát se uprostřed nebo vedle států nesocialistických naprosto udržeti nemůže; neobstál by v soutěži s těmito státy.

Na důkaz svého tvrzení můžeme se odvolati na svědectví samých socialistů. Již výše (str. 205) poukázali jsme k rozmanitým společenstvům od socialistů na různých místech založeným (tiskárny, pekárny atd.). Nuže, kdykoliv se socialistům vyčítá, že v těchto jejich společenstvech nejsou mzdy vyšší, pracovní zařízení že nejsou lepší, hodin pracovních že není méně, než-li při jiných podnicích soukromých: odpovídají vždy, a to právem, že zaříditi podnik nějaký úplně po socialisticku jest uprostřed podniků soukromokapitalistických naprosto nemožno. Bankrot těchto socialistických organisací dokazuje ovšem, že to vychvalované bratrství, ta čilá chuť ku práci a obětavý smysl pro blaho obecné, o nichž kazatelé pod vratného hnutí tolik krásného umí vyprávěti, nejsou nic jiného, než jalové řeči. Avšak bankrot ten nemůže býti důkazem, že by se socialismus po stránce čistě hospodářské provésti nedal, poněvadž chybí tu podmínky, z nichž socialistická organisace nutně vyjítí musí.

Důvod, proč socialistická organisace mezi organisacemi nesocialistickými obstáti nemůže, lze poznati snadno. Organisace socialistická chce především podporovati blaho dělnictva. Žádá tedy pro dělníka pokud možno nejvyšší mzdu, pokud možno nejkratší dobu pracovní, pokud možno nejpohodlnější a nejzdravější zařízení pracovní. Bude moci obec, jež dle této zásady jest zařízena, dodatí na trh zboží právě tak lacino a rychle a právě v témž množství, jako obec, která zcela dle jiné zásady jest zařízena, která snaží se vyráběti pokud možno lacino a ve velikém množství? Zajisté že nikoliv.

Ta v soutěži takové neobstojí. Buď musí vysoké mzdy snížit a dobu pracovní prodloužit, nebo učinit bankrot.

Co zde řečeno o vzájemném poměru malých podniků a společenstev, platí v téže míře i o poměru mezi jednotlivými státy. Socialistická obec nesnesla by soutěže států nesocialistických na světovém trhu ani jediný den, a to ještě méně než menší společnost socialistická. Neboť s velikostí socialistické organizace roste i její těžkopádnost a zdlouhavost.

K tomu druzí se ještě jiné obtíže. Socialistický stát mezi státy nesocialistickými byl by nucen pro všechny výrobky zavést dvojí, ze zcela jiných zásad vycházející určení hodnoty. Doma, v území socialistickém, oceňovaly a rozdělovaly by se výrobky dle společensky nutné práce ve výrobcích těch obsažené; v obchodě mezinárodním však by se musily jejich ceny řídit nabídkou a poptávkou. Socialistický stát dále musil by mítí pro mezinárodní obchod peníze, a to i peníze papírové, dále veliké sklady zboží pro dovoz a vývoz. Neposkytly by obrovské sumy veřejných peněz a veřejného zboží příležitost ku rozsáhlým podvodům?

A kdyby konečně socialistická společnost se státy nesocialistickými zapletla se do války, pak by se veškerá výroba v krátké době musila ocítili v úplném nepořádku, ba musila by se úplně zastavit, a celá společnost by upadla v bídu největší. Již okolnost, že statisíce nejlepších sil náhle byly by výrobě odňaty, by zajisté veškeru výrobu velice rozrušila a sestavené výpočty by popletla. A kdyby nepřítel dokonce vtrhl do země a spojení s místy ústředními by přerušil, co potom? Jak mohla by pak ještě dle plánu zařízená úprava obstát? V nynější době se škodlivé účinky podobných válek pro větší decentralisaci a větší vzájemnou neodvislost hospodářství soukromých pocítují mnohem méně. A dejme tomu, že by došlo k válce obranné, dle jakých zásad by se mělo vojsko odvádět, aby úplná rovnoprávnost všech nebyla porušena? Ovšem, Bebel praví: Válka potom nebude; žijemeť v době věč-

ného míru. My však rozjímáme takto: zda bude válka nebo nebude, nezávisí pouze na státě socialistickém, nýbrž také od národů stát ten obkličujících. Či si dají socialisté dobrácky líbiti všechny urážky, ústrky, pohany a nespravedlnosti národů ostatních?

To jsou jen některé těžkosti, kterým společnost socialistická uprostřed společností nesocialistických byla by vydána. Nemáme proto pražádných pochybností o tom, že socialismus, dal-li by se vůbec uskutečnit, mohl by se uskutečnit jen tehdy, když by byl současně proveden při nejmenším aspoň ve všech důležitějších státech kulturních. Avšak na takové mezinárodní uskutečnění socialismu nelze ani pomyslet. Neboť nehledíc ani k jiným příčinám, již národnostní nechuť a žárlivost, jichž v našem století nejen nebylo, ale naopak ještě přibylo, staví se tomu v cestu. Tak zvaný národní šovinismus nebyl nikdy větší nežli dnes. A pak vzpomeňme ještě obrovských obtíží, jež byly by spojeny s jednotnou úpravou výroby a s jednotným rozdělováním výroby té v tak rozsáhlém území, jaké dnes kulturní státy zaujímají a jehož rozsah stále se šíří!

HLAVA VI.

Rodina ve společnosti socialistické.

Rodina jest zajisté nepostradatelným základním pilířem každé řádně spořádané společnosti státní. Ničí-li ji socialismus, musí být považován za nepřítel pořádku a svobody, civilisace a křesťanství.

§ 1. Manželství.

Netvrdíme, že socialismus pomýšlí na zákonný zákaz nebo na násilné zničení rodiny. Kautský je na takovéto sociální demokracii činěné výtky

velice rozhořčen. „Jenom nejsprostší falšování může ií tento úmysl podkládati, a jenom blázen může se domnívati, že rodina může býti dekrety vytvořena nebo odstraněna.“¹⁾ Stalo se to téměř modou socialně demokratických spisovatelů, že se rozčilují pro výtky, na něž nikdo ani nemyslí. My tvrdíme pouze tolik, že zrušení rodiny jest nutným důsledkem socialně demokratických zásad a požadavků. Důkaz tohoto tvrzení lze pak snadno podati.

Kdo ruší manželský svazek, ruší rodinu, neboť manželství jest kořenem a základem celé rodiny. Socialismus pak svou teorií rovnostní manželství ruší, snižuje je na milostný poměr, jenž na pouhém rozmaru spočívá.

V té příčině můžeme se odvolati na výslovná svědectví socialistů. Již Marx poukázal k tomu, že moderní velkopřmysl s tím rozhodným úkolem, jež ženám, mladým osobám a dětem obojího pohlaví ve společensky organisovaných výrobních procesech mimo obor (sféru) domácnosti přiděluje, tvoří nový oekonomický základ pro vyšší útvar rodiny a poměru obou pohlaví. Jest prý pošetilostí, dodal k tomu, pokládati křesťansko-germánský nebo nějaký jiný útvar (formu) rodiny za absolutní.²⁾

Nuže, jak máme si tento „vyšší útvar“ poměru obou pohlaví představití? Nechť nám to povědí socialisté sami.

Erfurtský program žádá „odstranění všech zákonů, jež ženu v oboru veřejného i soukromého práva muži podřadují.“ Tím však zrušena aspoň jednota rodiny, jež vyžaduje nutně jedné hlavy. Kdo má rozhodovati, když muž a žena ohledně bydliště a pod. spolu nesouhlasí?

Slyšme ještě jednoho mluvčího socialistického:

„Ve volbě lásky,“ píše Bebel o postavení ženy v budoucnosti socialistické, „je žena právě tak svo-

¹⁾ Das Erfurter Programm in seinem grundsätzlichen Theil erläutert; str. 146.

²⁾ Das Kapital, I. 455.

bodna jako muž; žena uchází se o muže nebo dovo-luje, by muž ucházel se o ni, a uzavírá svazek, nejsou vedena žádným jiným ohledem, leč svou náklonností. Svazek tento je soukromou smlouvou bez intervence jakéhokoliv funkcionáře, jakoužto smlouvou soukromou bylo manželství až do pozdního středověku...') Člověk má míti volnost, aby mohl o svém nejsilnějším pudu právě tak svobodně rozhodovati, jako o každém jiném pudu přirozeném. Ukojení pudu pohlavního je právě tak osobní záležitostí každého jednotlivce, jako ukojení kteréhokoli jiného pudu přirozeného. Člověk není povinen, aby někomu z toho účty skládal; nepovolanci nepřisluší do toho se míchat. Obezřetnost, vzdělanost a neodvislost usnadní a řídití budou správnou volbu. Dostaví-li se nesnesitelnost, zklamání, odpor, velí mravnost (!), aby se tento poměr, který se stal nepříro-zeným, a proto nemravným, rozvázal.“²⁾

Zde hlásá se „svobodná láska“ zcela nepokrytě.³⁾ Co zbude ještě z manželství, mohou-li manželé pro každý vrtoch a náhlý odpor se rozejítí a v nový poměr lásky vejítí? Než, my nechceme s těmito svědectvími se spokojiti, nýbrž chceme dokázati, že

¹⁾ To jest blud. Církev nepokládala nikdy manželství za pouhou záležitost soukromou, o níž by se jí nebylo starati. Manželství jest dle učení katolického svátostí Kristem ustanovenou a církvi ke spravování svěřenou. Proto církev vždy z á k o n o d á r s t v í manželské vykonávala a zejména překážky manželské stanovila. Kromě toho prohlásila každé manželství, jež před církví (in facie ecclesiae) uzavřeno nebylo, za nedovolené (illicitum). Jestliže přes to až do dob koncilu Tridentského manželství tajně uzavřená uznávala za platná (validum) — pokud nebylo tu žádná jiná překážka zrušující — jednala tak jen proto, aby zamezila zlo větší. Manželé však byli i pak navždy vázání. Co společného má však toto zřízení s tím všeho řádu prostým pohlavním spojením ve smyslu Beblově, jež všeliké veřejné moci upírá právo, do záležitostí manželských se míchat, a dovo-luje manželům se rozejítí, jakmile se jim toho zachce?

²⁾ Die Frau, str. 342.

³⁾ Také Engels (Ursprung der Familie) přimlouvá se zcela otevřeně za svobodnou lásku, a podobně též Stern, Liebknecht a j. Odstranění všeliké podřadnosti ženy pod muže, jež socialisté žádají, jest závadou spořádaného života rodinného.

socialismus svou podstatou musí zničit rodinu, tento základ řádu společenského.

Již atheisticke-materialistické stanovisko socialních demokratů nedá se s jednotností a nerozvížitelností manželství srovnati. Neboť nemá-li člověk vyššího cíle nad pozemský, co možná největší požitek, jak možno jej sklonit pod těžké jeho jednotnosti a nerozvížitelnosti manželství? Má-liž takový po celý svůj život spojen býti s manželem, jehož nemůže vystáti, jenž stížen jest nemocí, jenž dopustil se cizoložství nebo jiných přečinů? Když i mnozí obhajci nynějšího řádu společenského pokládají požadavek jednotnosti a nerozlučitelnosti svazku manželského v četných případech za příliš krutý: jak lze vázati zákonem tímto socialisty, jimž jde o požitek pokud možná největší? S epikurejským pojímáním života nerozvížitelnost manželství spojití se nedá.

Základem, na němž nerozvížitelnost manželství, a tím celé rodiny, především spočívá, je výchov dětí. Hlavně proto právě je doživotního trvání manželského potřeba, poněvadž se ho průměrně k řádnému vychování vyžaduje.¹⁾ Kdo výchov dětí rodině odjímá a činí jej věcí státní, ničí jeden z hlavních základů rodiny.

A socialismus výchování a vyučování odevzdává úplně obci. Gothajský program žádal výslovně za „všeobecné a rovné výchování lidu skrze stát.“ Ve formě poněkud méně jasné opakuje týž požadavek program erfurtský: „Závaznou návštěvu veřejných škol národních. Bezplatné vyučování, poskytování prostředků učebných a zaopatření ve veřejných školách obecných, jakož i ve vyšších vzdělávacích ústavech pro ty žáky a žáky, kteří by svými schopnostmi k dalšímu vzdělání za schopny uznáni byli.“ Než slyšme o věci té ještě jednoho hlavního apoštola socialismu:

¹⁾ Srv. Cathrein, Moralphilosophie, sv. II., odd. II., kniha II., kap. 2.

„Každé dítě, které se narodí, ať je to děvče nebo hoch, jest vítaným přírůstkem společnosti, poněvadž společnost vidí v tom své další trvání, svůj vlastní další vývoj; proto již předem pokládá to za svou povinnost, aby se o tuto novou bytost dle svých sil starala. Především je tedy rodička, kojitelka, matka předmětem její péče. Pohodlný byt, příjemné okolí, všeliká zařízení, jež tomuto stadiu mateřství jsou přiměřena, pečlivé ošetřování matky i dítěte jsou prvými podmínkami. Mléko mateřské dítěti zachovat, pokud je to možno a nutno, jest věcí samozřejmou . . .

„Když dítě povyroستlo, čekají na ně rostenci ke společným hrám a pod společným dohledem. Zase je tu vše, co dle stavu lidských vědomostí a lidského rozumu pro duševní i tělesný vývoj poskytnouti lze. S místnostmi pro hry dostaví se dětské zahrádky, později nastane hravé(!) uvádění v počátky vědění a lidské činnosti. Přejde duševní a tělesná práce, spojená s gymnastickým cvičením a svobodným pobytem na hřišti a cvičišti, na kluzišti a v plovárně. Pochody, zápasy a cvičení obou pohlaví se střídají a doplňují. Mát býti vychováno zdravé, otužilé, tělesně i duševně normálně vyvinuté pokolení. Postupmo budou uváděni v různé činnosti praktické, v továrnictví, zahradnictví, rolnictví, ve veškeru techniku procesu výrobního. Při tom pak duševní vzdělání v různých oborech vědy nebude nijak zanedbáváno.

„Zařízení učebních síní, vychovávacích a vzdělávacích prostředků bude se nalézati na kulturní výši společnosti. Všechny vzdělávací a učební prostředky, oděv a výživa poskytovány budou od společnosti, tak že žádný chovaneček nebude při tom oproti jiným zkracován.“)

„Výchov bude pro obě pohlaví stejný a společný. Odloučení dle pohlaví jest oprávněno pouze v těch případech, kde různost pohlaví naprosto nutně toho žádá. Tato soustava vychovavací,

¹⁾ Bebel, Die Frau, str. 322—324.

dobře upravená a uspořádaná a pod dostatečnou kontrolou se nalézají, trvati bude až do toho roku stáří, kdy společnost svou mládež prohlásí za dospělou. Obě pohlaví jsou pak v nejvyšší míře schopna, aby všem právům a povinnostem, jež společnost svým dospělým členům ukládá, ve všelike příčině mohla dostáti. Společnost může mítí úplnou jistotu, že si vychovala jen zdatné, všestranně vyvinuté členy.“¹⁾

Tot jeden z četných snů, jimiž kniha Beblova tak oplývá. Není ani třeba podotýkati, jak velice jsou nemravny. Ostatně však jest toto úplné zabrání výchovu státem důsledno. Neboť pomýšlí-li socialismus vážně na rovnost podmínek existenčních pro všechny, musí především odstraniti první a nejvšeobecnější pramen nerovnosti společenské, totiž nestejné vychování a vzdělávání; to pak může se státi jen tím, že učiní výchov záležitostí veřejnou. To by arci matkám nevadilo, aby samy své děti kojily a v prvních letech ošetřovaly; avšak matka a děti nalézaly by se v ošetřování veškerenstva. Nemát býti žádných sluhů. Lékaři, ranhojiči, porodní báby atd. jsou ve službě veřejné. Kdo může pracovati, musí se veřejné výroby účastniti; péče o ty, kdož ke práci jsou neschopni, přísluší však společnosti: tedy též péče o ošetřování šestinedělek a jejich dětí je věcí celé společnosti. Kdyby se péče o děti ponechala rodičům, mohlo by se státi, že bezdětní manželé, kteří nikdy od práce zdrženi nebyli, měli by mnohem větší příjmy než manželé, jimž o pět, šest nebo více dětí se jest starati a kteří proto často od práce jsou zdržováni. A kdyby nad to otec nebo matka onemocněli, mohlo by se státi, že by některá rodina upadla v opravdovou bídu, kdežto jiná žila by v nadbytku. A jak mohla by konečně matka, nemajíc služebnictva ku pomoci, býti s to, by vyživila a vychovala zástup šesti, sedmi

¹⁾ L. c. str. 328. Zcela tytéž požadavky pronáší Douai ve své knize: »Kindergarten und Volksschule« (1876), str. 53.

nebo více dětí? Měl-li by se tedy výchov ponechat rodičům, musilo by to rozhodně býti povinností společnosti, aby poskytovala rodičům dle počtu dětí příspěvek z veřejných důchodův a starala se též o děti v čas nemoci rodičů. Slovem, povinnost výživy musila by rodičům býti vzata a přejíti na stát.

Tedy, jak výživa, tak ostatní výchov dětí musily by ve společnosti socialistické býti záležitostmi veřejnou a musily by společností býti vedeny a řízeny. Tím pak odpadá hlavní úkol, pro který nutno trvati na nerozlučitelnosti manželství. K pouhému plození dítek není doživotního společného života a společného působení třeba. Ostatně, i kdyby se nerozlučitelnost manželství i mocí stanovila, přece by rodině v socialismu zasazena byla rána smrtelná. Neboť to, co rodiče úzce vespolek pojí, není pouhé bytí dítek, nýbrž především vědomí, že na jejich společných pracích a námahách závisí blaho i strádání jejich potomkův. Rodičům jest se starati o výživu a výchov dětí; od jejich péče závisí hlavně život, stav, společenské postavení a čest, jakož i věčné blaho jejich dětí. Toto vědomí pobádá je k neúporné činnosti. Vždyť co svým přičiněním nashromáždí, bude s prospěchem jejich dětem, v nichž tak říkajíc dále žijí a jež zůstaví tu jako rodné dědice plodů svého namáhání.

A na obrat vědomí dětí, že nejen život, nýbrž i zachování a výchov a postavení ve společnosti, krátce vše vděčí rodičům, pojí děti vroucí láskou s rodiči. Vědí, že osud jejich je s osudem rodičů nerozlučně spojen, a proto panuje tam též společenství radostí i žalostí. Toho všeho nebylo by však v socialismu, který chce celou společnost proměnití v jednu rodinu. A co stalo by se s autoritou rodičů, kdyby děti věděly, že stát stará se o jejich výživu nebo aspoň že dává za ně rodičům stravné? Nepodporoval-li by takovýto systém mocně též uzavírání lehkomyslných sňatkův a podobně i jich rozlučování, ježto socialismus považuje manželství za věc soukromou?

§ 2. **Výchov a vyučování.**

Povšimněme si ještě výchovu a vyučování v socialismu. Jak již z místa výše (str. 243 nn.) uvedeného je zřejmo, slibuje Bebel v oboru výchovu výsledky nejkrásnější. Než, představme si ditky od rodičů odloučené ve velikém počtu pohromadě, nejprve v prostorných místnostech pro hry nebo v dětských zahrádkách, pak v obecných školách, kde „hravě“ v obory vědy se uvádějí. Bude snad takovýto hromadný nebo ve velkém (en gros) prováděný výchov uspokojivý? Snad bychom to pokládali za možné, kdyby se jednalo jen o vojenský výcvik příštích vojáků. Avšak takovýto výchov zevšeobecniti, toť nesmysl.¹⁾

Na nynější vychovávací ústavy, kde dostává se dětem nejen vzdělání, nýbrž i stravy a vychování jako v rodině, nelze se odvolávat. Neboť, i když pomlčíme o tom, že do takových ústavů dávají se děti většinou teprve ve stáří deseti nebo více let, a že kromě toho tvoří jen nepatrný zlomek mládeže, kdežto socialismus chce všechny děti bez výjimky ve veřejné ošetřování a výchov převzítí: spočívá hlavní důvod tohoto rozdílu v tom, že nynější vychovávací ústavy rodinu předpokládají a rodinou jsou podporovány. Učitelé jsou zástupci rodičů a vážností jejich jsou opatření. A je-li chovanec nepolepšitelný, pak se ke své a svých rodičů hanbě propustí. Toho všeho by však v socialismu nebylo. A nyní si k tomu ještě vzpomeňme, že socialistická mládež má vyrůstati beze všeho náboženství, že obě pohlaví mají býti pohromadě: co stane se z mládeže té? Nebude zajisté jiné pomoci, než metlou a dutkami zvykat mládež kázní a pořádku. A čeho docílí se pouhým vnějším nucením?

¹⁾ Cabetova Icarie zahynula především následkem veřejného výchovu. V ideách rovnosti a komunismu vychovaná, všelikému náboženství odcizená mládež byla nepodádná, svéhlavá, novot chytivá, takže brzy přišlo k nesnesitelnému rozporu mezi generací starší a mladší. Viz výše str. 13 n.

Než, ještě neuvedli jsme všech obtíží socialistického výchovu. Jest nemožno, aby všechny děti mohly býti vyučovány a vzdělávány ve všem. Bebel sice opět a opět tvrdí opak, avšak to je holá nemožnost. Připouštíme sice, že až k jistému stupni jsou výchov a vyučování pro všechny stejné. Avšak přes tyto meze musilo by nutně nastati rozlišování. Nemajíť všichni nadání k vyšším studiím, a tím méně ke všem vyšším studiím. Nemajíť všichni vlohy ke všem uměním a řemeslům. Nechtěla-li by se tedy společnost spokojiti se zcela nízkou a nedostatečnou měrou vzdělání a nechtěla-li by povrchnost a polovzdělanost zevšeobecniti, musilo by záhy, snad od dvanáctého nebo třináctého roku, nastati rozlišování dětí, a ty tomu, ony onomu oboru musily by se přikázati. Než, kdo to má ustanoviti? Ponechati rozhodnutí to dětem samým, nebo jejich rodičům, nebo rozsudku nějakého výboru nebo většiny lidu, nebylo by možno. Jestíť zajisté samozřejmo, že by rodiče určovali své děti většinou pro nejvyšší vzdělání, protože by sami nákladu a námahy s tím spojené nenesli. Naopak zase z dětí by záhy ty nejčtenější, a mezi nimi snad ty nejschopnější, spokojily se s vědomostmi nabytými. A přenechalo-li by se rozhodnutí výboru, vedlo by to snadno k nespravedlivému jednání a ke stížnostem rodičů, jichž děti by byly pominuty.

Musil by se tedy postup k vyšším oborům učiniti závislým na zkouškách, a v tomto smyslu dlužno zajisté rozuměti programu erfurtskému, mluvili o žácích, „kteří pro své schopnosti k dalšímu vzdělání za schopné se uznají.“ Avšak i tento způsob má veliké potíže. Buď totiž s vyššími stupni vzdělání jisté výhody, co se týče příjmů a společenského postavení, spojeny jsou nebo nikoli. Nepřináší-li postup pražádných výhod pro život další, bude jich o postup ten dbáti zajisté velmi málo. Rozhoduje-li však postup o příštím postavení ve společnosti, je již tím dána různost stavů, a po rovnosti podmínek existenčních je veta. A jestliže jednou kromě toho společenské postavení bude se činiti zá-

vislým nejen na vykonané práci, jak by tomu dle důsledných socialistů býti mělo, nýbrž též na jiných okolnostech: proč mělo by se pak přihlížeti pouze k nadání? Či nezaslouží též ctnost, píle, původ od rodičů, kteří si o společnost zásluh byli zjednali, aby jich bylo dbáno? Není-liž to na konec kruté, ba nespravedlivé, učinit celé životní postavení člověka závislým na školní zkoušce v jeho mládí?

Podobně jako postup k vyššímu vzdělání, i rozhodnutí o tom, ve kterém z různých řemesel, umění nebo zaměstnání kdo má býti vzdělán, musilo by záviseti na zkouškách; neboť i zde jest rovné vzdělávání všech ve všem nemožno. Kdyby příliš mnoho kandidátů při zkoušce pro jeden obor obstálo, musili by z vyššího rozkazu přidělení býti jiným oborům. Tak musila by společnost již pro mládež rozhodovati definitivně o vzdělávání a volbě zaměstnání svých příslušníků. Socialismus a svoboda nedají se věru srovnati. O tento vnitřní rozpor, chtějí totiž svobodu spojití se „všestranně dle plánu a řádu uspořádanou úpravou“ práce národní, musil by se socialismus ztroskotati.

HLAVA VII.

Vyvrácení některých námitek.

§ 1. Kommunismus a řády církevní.

Ve prospěch socialismu dovoláváno se již často řádů v církvi katolické, v nichž prý panuje na prostý kommunismus. Proč prý by se podobné zařazení nedalo zevšeobecniti? Avšak mezi řády katolickými a socialismem jest nesmírná propast. Chceť socialismus všeobecně a bezvýjimečně provésti něco, co svojí podstatou předpokládá veliké odříkání se věcí pozemských a úsilovnou snahu po dokonalosti, a co tedy v nynějším řádě může býti

věcí jen malého počtu lidí. Arci, kde jsou pohromadě muži, kteří všeho pozemského se zřící a službě Boží a bližního výlučně věnovati se chtějí, tam může panovati jakési společné vlastnictví, aniž nesvár a spory povstanou; ba tam takovýto řád je i velice prospěšný, protože zbavuje jednotlivce starostí o potřeby pozemské. Avšak jací již lidé jedenkrát jsou, jsou jenom málokteří s to, aby se povznesli k výši tohoto odříkání a této snahy po dokonalosti. I jest to tedy nemožné a nerozumné jednání, chtít nutiti lidi ke zřeknutí se vlastnictví soukromého a obléci je ve svěrací kazajku státně organisované výroby statků.

Socialisté sice hlásají, že nežadají zřeknutí se vlastnictví, nýbrž že chtějí jen přivésti vlastnictví v soulad se spravedlností. Avšak to jsou jen pěkná a prázdná slova. Neboť kdo odstraňuje vlastnictví prostředků výrobních, ten ruší soukromé vlastnictví v jeho podstatě. Můžeť vlastnictví prostředků požitkových býti dle povahy své jen velice obmezené a nepostačuje k tomu, aby zaručovalo člověku volný pohyb. Vzítí člověku vlastnictví prostředků pracovních je tolik, jako zařaditi ho jako kolečko do velikého stroje státní výroby statků. A o tom, jak doufáme, přesvědčili jsme každého, kdo naše posavadní výklady pozorně sledoval.

Poukazovati na společnosti řádové je však také ještě z toho důvodu nevhodné, protože společnosti řádové založeny jsou na bezženství. Úplná pak chudoba, přihlíží-li se ke skutečné povaze lidské přirozenosti, je s rodinným životem neslučitelná.

§ 2. Moderní velkozávody tovární.

Závažnější zdá se býti na první pohled námitka, kterou čerpají socialisté ve prospěch svého systému z nynějších centralisticky organisovaných závodů továrních. Což to není v nynějším řádě společenském častým zjevem, že osm nebo více tisíc dělníků jest ustanoveno v jediném závodě

výrobním a celá výroba že děje se v nejlepším pořádku? A přece ani suroviny, ani nástroje nepatří dělníkům, ba většinou nepatří ani řiditelům celého závodu.

Námítka tato však zapomíná právě na hlavní rozdíl mezi výrobou soukromou a organizací socialistickou. Nynější řád v továrnách a jiných závodech spočívá na nejpřísnějším mravním nátlaku. Pán továrny stojí buď osobně nebo skrze řiditele jako svého zástupce oproti dělníkům jako vlastník a pán a může jim mocí téměř neobmezenou vůli svou předpisovati. Dělník nemusí továrníkovi svou práci nabídnouti, avšak chce-li u něho práci a výdělek obdržeti, musí se nutně podrobiti řádu vrchností stanovenému. Ta nejmenší nepodajnost zbavuje ho často i práce. Tedy nucenost ovládá nynější výrobu, byť to byla i nucenost, již každý z nouze sám na se bere. Naproti tomu ve státě socialistickém nestojí vlastník oproti dělníkům, nýbrž rovnoprávní soudruzi proti sobě. Každý může se právě tak pokládati za vlastníka jako ostatní; mimo to není možno dveří před ním zavřítí, nýbrž musí se mu práce dáti, protože každá soukromá výroba statků je vyloučena.

Protože pak stoupci socialismu odvolávali se v jeho prospěch na Kruppovu továrnu na litou ocel v Essenách, chceme právě na tomto příkladě ukázati rozdíl mezi řádem nynějším a socialistickým. Že dnes v uvedené právě továrně rozdělování rozmanitých prací, uspořádání výroby, všeliké zařízení, odměňování dělníků v nejlepším pořádku a k poměrné spokojenosti všech se děje, je vidno. Panujeť tam naprosté podrobení se pod vůli řiditelů, kteří zastupují místo vlastníkovo a mocí téměř monarchickou celý ústav vedou.

Avšak co by se stalo, kdyby se ústav ten socialisticky přeměnil? Především nezůstal by vlastnictvím páně Kruppovým, nýbrž stal by se společným vlastnictvím asi 22000 dělníků, kteří jsou tam zaměstnáni a kteří by pak měli na ústav ten stejné právo. Nejvyšší správa nebyla by více

v rukou řiditelů, kteří trvale své místo zastávají a vše jednotně a účelně dle plánu řídí, nýbrž v moci veškerenstva „soudruhů“, ať by již veškerenstvo to samo přímo o záležitostech rozhodovalo nebo správu volbou svěřilo direktoriu na rok nebo dvě léta ustanovenému. Nyní však nastává potíž s rozdělováním práce. Všichni vědí, že mají totéž právo na ústav; rozdílů třídních není. Kdo má býti určen pro práce nižší a kdo pro práce vyšší? I když obmezíme se jen na továrnu Kruppovu, je přece mezi různými pracemi veliký rozdíl. Jedny jsou příjemnější než druhé, jedny vyžadují větší obratnosti než druhé, jedny jsou čestnější než druhé. Proč měl by jeden dělník konati práce nižší než dělník jiný, když má přece stejné právo na továrnu jako ti druzí? Dostavují se tu všechny obtíže, o nichž jsme se výše zmínili, hovoříce o organizaci práce a volby povolání. K tomu přistupuje ještě obtíž spojená s rozdělováním celkového výtěžku. Dle jaké míry má se rozdělování to dítí? Dle počtu hlav? Dle pouhé doby? Dle potřeb? Viděli jsme, že by v praxi rozdělování takové bylo ke spokojenosti všech nemožno. A je-li někdo líný, opíjí-li se, co se má s ním státi? Nebo hlásí-li, že je nemocen? Na ulici ho vyhoditi nelze. Kdo dnes v továrně Kruppově není spokojen, má na vůli, hledati si práci jinde. Kdo však tam chce zůstatí, musí se nutně řídití danými předpisy. Ukáže-li se, že jest lenoch, nebo je-li špatné chování jeho příčinou ke stížnosti, dá se mu výpověď, a na něm jest, aby se dále o sebe staral. Panuje tam tedy naprostá nucenost, přísná podřízenost. O všem tom však nemůže býti v systému socialistickém ani zmínky. Soudruzi jsou tu svobodni a rovni. Nezničily by tu hádky a spory, strannictví a různé pletichy záhy pořádek a svornost? A co má dělníka pobádati k tomu, aby byl hodně pilný a aby s nástroji a surovinami šetrně zacházel?

K tomu přistupuje ještě to, že mimo ústav není ani kupců, ani řemeslníků, ani hostinců. Vše musí se bráti ze společných skladů a stravoven; o všeliké vyučování, o všeliké ošetřování nemocných, ba

i o pohřby stará se ústav, a to tak, jak většině to libo. Rozsuzování pří a přečinů děje se skrze ústav, a podobně i zákonodárství jemu přísluší, vyšší pak instance není. A také jenom ty časopisy a knihy se tisknou, které většině všech soudruhů nebo radě k tomu cíli zřízené jsou po chuti.

Tím však neukončili jsme ještě řadu svých obtíží. V továrně Kruppově s těmi as 22.000 dělníky jsou poměry přece ještě dosti prosté, aby je zkušený a dovedný muž, zvláště když týž úřad více let zastává, mohl přehlédnouti. Mimo to zaměstnání ta jsou jistou měrou stejnorodná, a všichni pracují na témž místě. Chce-li však socialismus výrobní anarchii odstraniti — a tímto úmyslem se socialismus vychloubá — musí býti uskutečněn aspoň v obvodě našich nynějších velestatů. Ba vůdcové socialistů myslí i — a zcela správně — na organisaci mezinárodní. Neboť i mezi národy může nastati anarchistický boj konkurenční, jenž by některé z nich mohl zničiti. Musilo by tedy nastati vhodné rozdělení sil pracovních v celé zemi. Neboť na žádný způsob nemohlo by se jednotlivcům dovoliti, aby dle libosti v zemi obcházeli nebo nejpříjemnější místo k pobytu si vyhledali. Musí i drsné, nehostinné nebo bažinaté krajiny míti své vzdělavatele.

Je třeba jen promysleti si v jednotlivostech důsledky tyto, které ze sespolečnění všech prostředků výrobních a z upravení jak produkce tak rozdělování celkového výrobku podle určitého plánu zcela nutně plynou, aby došlo se ku přesvědčení, že by se taková soustava nedala uskutečniti bez formálního a všestranného otroctví, otroctví pravím, jež by na delší dobu bylo nesnesitelným, ba na demokratickém základě úplně nemožným.

Jako soukromé podniky výrobní, tak ani nynější veliké státní závody, jako železnice, pošty a telegrafy, státní doly a lešy a pod., nepodávají žádného důkazu ve prospěch socialismu. Neboť v těchto veřejných závodech stojí stát nebo jeho zástupcové jako vlastník a pán proti úředníkům a dělníkům. Jsou tedy soukromým závodům příbuzny

a užívají jako ony nucenosti. Každému úředníku a dělníku jest vzíti za vděk s místem, jež se mu přikáže, sic nedostane výdělku. Podobně může po svém ustanovení býti propuštěn nebo na svém služném býti zkrácen, dává-li představeným příčinu ke stížnostem. Ba i „hlasité reptání“ mnohdy dostačí, aby úředník přišel o chléb. Tedy i v nynější státní výrobě panuje nucenost a vše děje se dle „kategorických imperativů“.

Jinak ve státě budoucnosti, kde je každý kus suveréna a musí od veškerenstva dostati práci a výživu, a kde lidu přísluší rozhodovati platně o úpravě práce, o rozdělování statků, o ustanovování dozorců.

§ 3. Moderní militarismus.

Také ze zařízení a správy nynějších obrovských vojsk soudilo se na možnost socialistického řádu společenského. Než to zdá se býti přece příliš jasným, že přísné organisace vojenské s jejím trestním zákoníkem, v němž ku př. v Německu uvedeno je na 30 případů, kde stanoven je trest smrti, nelze užiti u celého národa a ve všech jeho veřejných poměrech. Ve vojtě se všem z vyššího rozkazu stejná strava a stejný oděv, kasárny, způsob a doba zaměstnání, pobyt atd. komandují. Chtějí-li tedy socialisté společnost v takové veliké vojsko proměnit, pak ať nás ušetří svého krásného mluvení o svobodě a rovnosti. Dále u vojska není prázdného kommunismu: vojsko neživí se samo, nýbrž je živeno jinými. Také rozdělování důchodu jest tak nestejně, že o kommunismu v této příčině není řeči. Ostatně je takový úmysl na pováženou. Co stalo by se z vojska, kdyby vojáci sami měli vrchní velení v moci, mohli si sami důstojníky voliti a je zase příležitostně sesazovati a souditi? Nynější vojska mají nejpřísnější podřaděnost a kázeň; vojsko, po demokraticku zřízené, bylo by nemožností. A přidáme-li k tomu, že socialismus chce jednotně upravit nejen činnosti vojenské, nýbrž celý veřejný

život ve příčině výroby statků, obchodu, výchovu, vyučování, tisku, umění a věd: je zajisté úplná beznadějnost socialismu zcela zřejma.

§ 4. Akciové společnosti.

Zvláštní zmínky zasluhují ještě a k c i o v é s p o l e č n o s t i, z nichž, zdá se, mohl by se činiti závěr ve prospěch socialismu, protože v nich kapitál, nezřídká od vlastníka úplně odloučený, docíluje velkého zisku. Rozsáhlé podniky v obchodě, průmyslu, hornictví, zřizování dopravních cest a pod. daří se společností akciovým znamenitě, ač se zdá, jakoby jejich zřízení neměli na tom žádného osobního zájmu.

Než, tento nedostatek osobního zájmu jest pouze zdánlivý. Ve příčině podřízených zřízců akciových společností platí totéž, co bylo výše řečeno o soukromých podnicích výrobních a o závodech státních. Podřízení úředníci stojí oproti řiditelům jako oproti soukromým vlastníkům. Co pak samých řiditelů akciových společností se týče, mají tyto většinou velmi veliký zájem na zdaru podniku. V nejčtetnějších případech patří sami mezi akcionáře nebo dostávají aspoň v případě, že podnik prospívá, slušný podíl na zisku. Také podřízení správci jsou u větších společností akciových nezřídká podílníky zisku. A jelikož správcové mají mimo to téměř neobmezenou moc na dohlížitele a dělníky od nich ustanovené, lze zajisté velmi dobře pochopiti, jak akciová společnost přes zdánlivé odloučení kapitálu od vlastníka může docíliti dobrých výsledkův.

Ostatně však je známo, že akciové společnosti ve příčině hospodárnosti (šetření surovin, nástrojů atd.) pokulhávají za podniky soukromými, z kteréžto příčiny též akciové společnosti s menším kapitálem jen velmi zřídká se osvědčují. U větších akciových společností vyrovnají se tyto škody jinými výhodami.¹⁾

¹⁾ Více o tom viz ve spise Leroy-Beaulieuově: *Le collectivisme*, str. 348 nn.

Podstatný rozdíl mezi společnostmi akciovou a organisací socialistickou tvoří konečně okolnost, že řiditelé při společnostech akciových jen zřídká se mění. Trvalé postavení správců je nezbytnou podmínkou zdaru rozsáhlých podniků. Mění-li se správa často, nedostává se potřebné jednoty, záměrnosti, protože názory správců jen málo kdy se shodnou. Jaké záruky byly by však dány pro tuto nutnou stálost správy v socialismu, kde „pořadatelé“ od lidu jsou voleni a sesazováni, a kde již zásadní rovnost všech nepřipouští stálosti v obsazování nejvlivuplnějších úřadův? Nerušilo a nezdržovalo by to neustálé experimentování a měnění výrobu národní? Avšak nechce-li se správcům svěřiti žádná moc a má-li jejich rozhodnutí učiněno býti závislým na souhlase většiny lidu, bere se jim moc, již k účinnému zastávání úřadu jejich je třeba.

Úvaha závěrečná.

Tím končíme své úvahy. Doufáme pak, že každý nepředpojatý člověk, jenž od počátku až na konec nás sledoval, se přesvědčil, že socialismus i v té nejrozumnější své formulaci jest nepravdivý a neuskutečnitelný. Spočíváť na zcela neudržitelných náboženských a národohospodářských základech a zničil by kulturu, kterou nám křesťanství přineslo, a posunul by nás zpět v doby hrubého barbarství. Velmi dobře praví papež Lev XIII: ') „Z toho všeho zřejmo jest, že nutno zavrhnouti učení socialismu o převedení všelikého majetku ve vlastnictví společné, poněvadž by se tím uškodilo těm, jimž se má pomoci; učení to odporuje přirozeným právům jednotlivců, povinnosti pak státu a obecný mír ruší.“ Než trvalé vlády socialismu není se obávati, protože socialismus je v křiklavém rozporu s naprosto nezrušitelnými pudy a náklonnostmi přirozenosti lidské.

I.

Je-li socialismus, jak bylo dokázáno, utopií, nemožným sněním, následuje z toho, že obrovské massy těch, kdož nyní s důvěrou na proroky socialistické patří a spásu od nich očekávají, jsou oklamanými bláhovci, a ona stkvělá zaslíbení, jimiž tribunové

1) V encyklice o otázce dělnické.

lidu snaží se získati stoupenců, jsou, nejmírněji řečeno, plodem nevědomosti a zaslepenosti. Pravíme „nejmírněji řečeno“, jelikož nechceme zkoumati, zdaž a pokud zjištěné motivy jsou základem jednání agitátorů, kteří z hnutí socialistického žijí a tyjí.

Avšak hned tuto jest nám poznamenati: I kdyby socialismus provésti se dal, veliké massy malých lidí, jimž se dnes od socialistů lichotí, nemohli by se od nich ničeho nadíti. Jak to? Tot zcela prosté. Samostatných řemeslníků, samostatných rolníků, samostatných kupců a jiných podobných samostatných živnostníků by již vůbec v budoucím státě nebylo. V socialismu byli by vůbec jen rovnoprávní členové jediného obrovského státního závodu, v němž o samostatnosti ohledně živnosti nemůže býti řeči. Je pak dobře, řemeslníkům a sedlákům to hodně často vysvětlovati.

Kdyby náhončí socialističtí přišli na venek a řekli sedlákovi otevřeně: „Slyš, ty musíš svůj statek postoupit společnosti, a příště nebudeš míti k němu většího práva než každý jiný člověk v celé širé vlasti; za to však smíš míti účast na všeobecném štěstí, jež my zjednáme: tu myslíme, že by se sedlák od těchto oblažovatelů lidstva brzy odvrátil a jim řekl, z toho že nebude nic. Lpít sedlák houževnatě na své hroudě. Proto mají se náhončí strany podvratné na pozoru, aby svých plánů neprozradili. Tím spíše jest to tedy povinností všech, jimž o zachování nynější společnosti upřímně jde, aby sedláky a řemeslníky o tom poučili.

Že řemeslníci a sedláci vskutku ničeho od socialistických demokratů nadíti se nemohou, jest věru tak pravda, že zničení stavu řemeslnického a selského jest nutnou podmínkou socialismu.

1) Velmi dobře dotýká se této myšlenky znamenitý spisek lidový: »Der rothe Doctor Quacksalber« (München-Gladbach, Riffarth). Šíře zmínili jsme se o téže myšlence v Lineckém časopise »Theologisch-praktische Quartalschrift«, 1896, str. 555 nn.: »Wer hat von den Socialisten Rettung zu hoffen?«

Kdyby se podařilo, stavu řemeslnickému a sel- skému zase pomoci, bylo by po socialismu veta. Kdo četl naše úvahy o materialistickém názoru na dějiny (str. 55 nn.), o tom socialisty očekávaném vrůstání nynější společnosti ve společnost budouc- nostní, tomu je to zřejmo. Zničením středních stavů má se proletarisování společnosti a soustředování prostředků výrobních v malém počtu rukou stupňo- vati až do té míry, kde stane se stav ten nesne- sitelným a „vyvlastňovatelé budou vyvlastněni.“ To stojí též výslovně v programu erfurtském.

I nesmí nám tedy býti s podivem, že socialisté stavu řemeslnickému a sel'skému pějí ve všech to- ninách pohřební píseň. „Řemeslo zasvěceno je zkáze beze vší naděje na záchranu, byť jeho smrtelný zá- pas trval ještě nějakou dobu;“ tak psal „Vorwärts“ (1891, č. 42; 1894, č. 134). A v tom dlužno též spa- třovati důvod, proč listy socialistické staví se tak nepřátelsky proti hnutí ve prospěch pořádků řemesl- nických podnikanému, a proč socialističtí poslanci hlasovali proti všem návrhům, jež směřovaly ku po- vznesení řemesel. Na sjezdě strany ve Vratislavi (1895) došlo k urputnému řečnickému zápasu o tak zvaném agrárním programu, jenž stanoven byl za tím účelem, aby sedláci byli naň chytáni. Program ten byl konečně velikou většinou zamítnut. „Neboť — tak praví se v odůvodnění — tento program slibuje rolnictvu zlepšení jeho postavení, tedy utvrzení vlastnictví soukromého.“

Je to vůbec systém socialních demokratů, ne- připustit zlepšení nižších vrstev lidu, čili, jak Bebel kdysi pravil, rány tělesa společnostního nechat otevřeny. Pod záminkou, že jde o pro- středky palliativní, bojuje se proti všem opatřením ve prospěch nižších vrstev lidu. Dne 3. února 1893 mohl poslanec Dr. Bachem říci socialním demokra- tům v říšském sněmě do očí: „V posledních deseti letech učinili jsme ve prospěch dělnictva německého hezky mnoho a to krokem za krokem, ale vždy přes odpor strany socialně demokratické. Hlaso- valať strana socialně demokratická proti předloze

o pojišťování pro případ nemoci, hlasovala proti předloze o pojišťování pro případ úrazu, hlasovala proti pojišťování ve stáří a pro případ neschopnosti ku práci, hlasovala konečně pr oti zákonu na ochranu dělníků, který jsme minulého roku prosadili. Pánové! Kdyby všechny strany tak si byly počínaly jako strana socialně demokratická, neměli bychom dnes ani pojištění pro případ ne- moci, ani pojištění pro případ úrazu, ani pojištění pro stáří a pro případ neschop- nosti ku práci, ani oněch obmezení doby pracovní, oněch opatření ve prospěch ro- diny, jež naše novella o ochraně dělníků přinesla nebo jimž cestu razila. To nechť dělnictvo německé uváží!“

Musí to věru vzbuditi podiv, že možno takovéto výčitky činiti mužům, kteří se tak hlasitě vydávají za pravé oblažitele lidu. Avšak, uváží li se to blíže, podiv zmizí. Jakmile se totiž některému stavu dobře vede a má, co by ztratiti mohl, přestává býti so- cialně demokratickým a stává se jistou měrou konser- vativním. Socialní demokraté podtínali by tedy sami pod sebou větev, na níž sedí, kdyby chtěli nějak spolupůsobiti k uskutečnění oněch opatření, jež by mohla nižší třídy s jich stavem smířiti. Jejich před- ním a hlavním úkolem musí býti, živiti nespokoje- nost a štváti nižší třídy. I na odborné spolky hledí s nedůvěrou, protože by spolky ty mohly snadno zabočiti do maloměšťáckých, konservativních kolejí. A odtud pochází též to neustálé dloubání socialistů do nynějšího společenského řádu. Každý zločin, každé neštěstí a každý nezdár klade se na vrub nynějšího řádu společenského a užívá se ho k nadávkám na tu nynější „zlotřilou a zkrachovanou společnost“.

Po mnohá léta sledovali jsme bedlivě a pozorně literaturu socialistickou. Nejen, že jsme pilně četli socialistické denní listy — „Vorwärts“ denně — nýbrž prostudovali jsme též veliký počet větších i men- ších socialistických spisů a letáků. Avšak nevzpomí- náme si, že bychom ve všech těchto spisech aspoň jedi nkrát byli četli o nějakém povzbuzení dělníka

k pracovitosti, šetrnosti, trpělivosti, snášelivosti s bližními a pod. Naopak, socialističtí agitátoři proklínají tu „kletou spokojenost s málem a nedostatek potřeb“. Jen nenávist proti Bohu, proti křesťanství, proti kněžím a proti všem majetníkům hlásá se denně ve všech odstínech. Jakého ovoce může se společnost od této setby nadíti? Nenávist a hněv, jenž se tímto způsobem ve svedených a pošťvaných masách hromadí, ten, jak se obáváme, propukne nad společností jako hrůzná bouře. A pak povede se snad těm novým Dantonům a Robespierřům právě tak, jako jejich předchůdcům ve veliké revoluci francouzské.

II.

Máme snad, vidouce stálý ten vzrůst strany podvatné, ruce nečinně složití v klín nebo se snad spokojiti tím, že bychom rukama zoufale lomili? Nikoliv! Nenít příčiny, proč bychom zoufali. Bůh učinil národy schopny vyléčení. A ještě jest odůvodněná naděje, že dá se hrozící nebezpečství odvrátiti, věnuje-li se opravdová a upřímná péče socialní reformě a zvláště oživení ducha křesťanského.

1. Reformou socialní musí i tomu nejmenšímu dělníku býti zaručen člověka důstojný život rodinný. K tomu je zapotřebí, nejen aby dostal dostatečnou mzdu, nýbrž též, aby dbalo se dostatečně jeho života a jeho zdraví a aby nebyl přes míru přetěžován prací. Musí se s ním zacházeti nejen spravedlivě, nýbrž i s úctou a láskou. Konečně musí býti přesvědčen, že v případě neštěstí nebo nemoci nebude ponechán bez pomoci. A protože k těmto reformám osobní iniciativa a pouhá činnost soukromá dnes nijak nepostačují, žádáme od veřejné moci zákonné k tomu účelu nutných opatření. Socialní reforma dovediž toho časem, aby i poslední dělník, kterému píše a šetrnosti se nenedostává, mohl míti odůvodněnou naději, že by se

mohl znenáhla dodčlati vyššího stupně ve společenském životě.¹⁾

Namítalo se nám, že jsme příliš málo uznali „oprávněné jádro“ socialismu. Než, přihlédneme-li se k tomu, čím socialismus v poměru k jiným stranám vlastně jest, nemá socialismus, správně řečeno, žádného oprávněného jádra. Chce-li se mu přiznati, je to nanejvýš jeho protiva proti extrémnímu individualismu liberální školy.

Na člověku dlužno rozeznávati dvojí stránku. Člověk je totiž nejprve samostatné, svobodným sebeurčením nadané individuum; za druhé je společenský tvor, jenž ve společnosti tkví a k životu ve společnosti jest určen. Liberalismus — aspoň liberalismus starší — uvažoval člověka jen po té první stránce, přihlížeje pouze k individu a jeho samostatnosti, a zanedbáváje skorem úplně stránku jeho společenskou. To bylo stanovisko, s něhož se společnost atomisovala a všeobecně „nechat každého dělat co chce“ prohlašovalo se za vrchol moudrosti. Reakce proti tomu byla oprávněna, a pokud pohlíží se na socialismus jen jako na energický protest proti extrémnímu individualismu, je beze vší pochyby oprávněn. Avšak socialismus přehání opět se své strany, jelikož přihlíží pouze ke společenské stránce člověka a pomíjí právo individua na svobodný, samostatný pohyb. Zbavujeť individuum všeliké svobody, aby je učinil otrokem celku, pouhým kolečkem ve stroji společenské výroby. A také to jest chybné.

Jako nejčastěji, je také zde pravda uprostřed. Obou stránek člověka, jak stránky individuální tak společenské, dlužno dbáti a je v soulad přivésti. Tot neposunutelný základ, od něhož každá rozumná reforma socialní musí vycházeti.

¹⁾ Co se týče podrobnějších výkladů o pozitivních opatřeních, jež se strany státu k reformě společnosti dle našeho mínění jsou nutná, poukazujeme na druhý svazek naší (Cathreinovy) »Moralphilosophie« (3. vyd.) díl II, kniha II, kap. 4; dále na náš (Cathreinův) článek: »Die sociale Frage« ve Frýburském »Kirchenlexikonu«.

Korporativní organisaci cestu raziti a ji podporovati, toť, jak již výše jsme pravili, nejlepší a nejjistější prostředek, jak lze oprávněné nároky individua s nároky společnosti srovnati a kruté protivy zase v soulad přivesti.

2. Nejdůležitější a nezbytnou věcí při socialní reformě a základem jejím jest, oživit duchu křesťanského. Fr. Alb. Lange, historik materialismu, vyznává: „Idee a obětavost mohou naši kulturu ještě zachrániti a cestu zhoubné revoluce proměnit v cestu požehnaných reformem.“ Avšak odkud má přijíti tento duch obětavosti? Zákonná opatření mohou způsobiti jenom vnější poddajnost pod nový řád, ale vnitřní oživující duch musí přijíti z křesťanství. Jenom na půdě křesťanství mohou se kruté protivy socialní vyrovnati.

Nechť se nikdo nemýlí; ani to nejlepší a nejlépe míněné zákonodárství státní neuspokojí nikdy poštvanou, práce se štítící a chtivou massu dělnickou. A odkud má se dostati dělníku ducha spokojivosti s málem, střídmosti a pracovitosti? Jenom z toho nikdy nevysychajícího pramene plného a živého křesťanství. Neboť jak možno žádati od dělníka, aby v duchu střídmosti a trpělivosti snášel ty nyní již nevyhnutelné námahy a obtíže tvrdého stavu svého, když vpravilo se v něj přesvědčení, že všeliká bázeň nebo naděje ohledně věčné odplaty je bláhovou pošetilostí, s tímto životem že vše se končí?

Avšak obrod ducha křesťanského nesmí se obmeziti pouze na nižší vrstvy lidu, nýbrž musí se rozšířiti i na vyšší, směrodatné třídy. Či není to skutečným posměchem, když naši t. zv. „vzdělanci“ žádají od dělníka křesťanskou odevzdanost a trpělivost, kdežto sami po příkázáních křesťanských šlapou, ba veřejně největší nevěru na jevo dávají? Není-liž to výsměškem, když dělníkům hlásají střídmost a odříkání, kdežto sami hovějí nejnesmyslnějšímu přepychu a všelikým prostopášnostem? Majetní musí s reformou křesťanskou počítati především u sebe samých. Musí se přesvědčiti, že mají oproti dělníkům nejen práva, nýbrž i povinnosti, povinnosti sprá-

vedlnosti a povinnosti lásky. Nechť uváží, že jsou jaksi Bohem ustanovenými správci statků pozemských, jež všem na ten či onen způsob prospívati mají. Nechť jsou si toho vědomi, že dělník není pouhým předmětem vydírání, nýbrž že jest to rozumný člověk, jejich bratr v Kristu, jenž před Bohem má právě takovou cenu, jako ten největší boháč a nejmocnější vládce této země. Jenom když takto svazek téhož křesťanského smýšlení, vzájemné úcty a lásky objímati bude chudé i bohaté, vysoké i nízké, lze zjednati trvalého smíření protiv socialních.

A protože církev je Bohem ustanovenou strážkyní a pěstitelkou náboženství křesťanského a může jen tehdy úkolu svému dostáti, když bez překážky všechny své síly rozvinouti může: žádáme plné svobody pro církev a její orgány. Zvláště pak žádáme, aby zcela a úplně dán jí byl příslušný vliv na školy — od škol národních počínajíc až k universitám. Jeť opravdu nepochopitelno, že někteří státníci provozují tak ubohou a obmezenou politiku „církevní“. Společnost je otřesena v nejhlubších základech a hrozí sessutím, a tu se naši mudrci při kormidle vládním domnívají, že vykonali skutek záchranný, když ukládají se na lůžko s vědomím, že žádné děvče „neoprávněně“ do kláštera nevstoupilo, že žádná jeptiška nemocného „neoprávněně“ netěšila a neopatrovala, že žádný kaplan „neoprávněně“ děti náboženství nevyučuje a pod. — krátce, když upletli hodně mnoho josefinských copů, co zatím touž dobou každý smí bez překážky v tisku a na katedrách na křesťanství útočiti a je podkopávati. Obáváme se, že se jim otevrou oči teprve pak, až bude příliš pozdě, až celá budova socialní nad hlavami se jim zřítí a ve svých troskách je pochována.

OPRAVY.

- Na str. 43. 2. řád. zdola místo „občanské“ čti „měšťácké“.
Na str. 71. 3. řád. shora místo „kapitatistickým“ čti „kapitalistickým“.
Na str. 85. 6. řád. zdola místo „potřebných“ čti „spotřebných“.
Na str. 97. 9. řád. zdola místo „potřebě“ čti „spotřebě“.
Na str. 109. 1. řád. dole místo „socialismu“ čti „socialismu“.

Ukazovatel.

(Sestavil E. Dlouhý-Pokorný.)

a) Jmenný:

Adler Jiří 52.	Buchenberger 92.
Adler Viktor 52.	Burnett 98.
Albigenští 8.	Burt 98.
Allemanovci 49.	Cabet 13, 148.
Apostolické 8, 125.	Circumcellioni 8.
Apoštolé 125.	Considérant 12.
Aristoteles 7, 58, 75, 78, 114.	Darwin 20, 57, 141.
Auer 34.	Deville 49.
Auerbach 43.	Dietzgen 133, 141.
August 64.	Dodel-Port 141.
Aveling 51.	Eichhoff 132.
Babent 10.	Eisenaští 34.
Babylonští 68 atd.	Ellenbogen 52.
Bachem 131, 152, 155, 258.	Elm 46.
Bakunin 3, 18.	Enfantin 11.
Bastiat 115.	Engels, 19—21, 34, 43, 51, 55
Bazard 11.	až 59, 61, 63, 66—68, 70,
Bauer E. a B. 143.	73, 82, 100, 105, 106, 122,
Bebel 10, 16, 34, 43, 44, 46,	126, 182, 137, 141, 151, 156,
48, 56, 108, 111, 114, 126,	160, 165, 172, 184, 186, 241.
127, 129, 132, 139, 142, 149,	Feuerbach 20, 57, 61, 141, 143.
151—153, 154—157, 162 až	Filemon 125.
165, 174, 182, 187, 188, 189,	Fourier 125.
192, 202, 205, 208, 226, 232,	Frankl Leo 137.
234, 238, 240, 241, 244, 246,	Geiser 154.
247, 258.	Girondisti 143.
Belfort-Bax 65, 66.	Godwin 19.
Bellamy 190, 191—193, 231.	Göhre 127.
Bernstein 34, 165.	Goethe 65.
Bismarck 140.	Guesde 49.
Blanc 14.	
Blanqui 49.	
Böhm-Bawerk 73, 83.	
Broussovci 49.	

Hall 19.
 Hasselmann 43.
 Hegel 20, 28, 57, 61, 141.
 Heine 121, 122, 139.
 Hess M. I.
 Hitze 163, 166.
 Hoffmann 134.
 Jakobíni 143.
 Jaurès 49.
 Jörg 142.
 Josef z Arimath. 125.
 Kautský 34, 41, 44, 46, 63, 66,
 67, 108, 109, 123, 132, 158,
 163, 177, 186, 197, 239.
 Kristus 56, 64, 124, 125, 134,
 141.
 Köhler 154, 163, 187.
 Krapotkin 3.
 Krupp 250.
 Lafargue 49.
 Landauer 48.
 Lange 262.
 Lassalle 10, 15, 34, 42, 72, 75,
 114—119, 144.
 Laveley 5.
 Legien 46.
 Leroy-Beaulieu 171.
 Lev XIII. 256.
 Liebknecht 16, 34, 43—46, 56,
 99, 109, 116, 127, 133, 149,
 152—154, 161, 193.
 Lykurg 7.
 Malon B 137.
 Malthus 115, 233, 235.
 Manning 6.
 Marta sv. 125.
 Marx 4, 6, 14—16 (zakladatel
 moder. socialismu), 17, 18
 (vědecké základy Marxovy
 soustavy) až 37, 42, 43, 49,
 51—85, 92, 100, 105—108,
 114, 115, 119, 122, 126, 127,
 131, 132, 137, 141, 151, 159,
 160, 161, 170, 172, 181, 184,
 188, 194, 195, 202, 204, 229,
 230, 232, 234, 240.
 Mehring 66.

Meyer 167, 207.
 Mill J. St. 115.
 Millerand 49.
 Minos 148.
 Mojžíš 141, 142.
 Morgan Lewis 132.
 Morus 8.
 Most 3, 43.
 Napoleon I. 65.
 Novokřtěnci 8.
 Owen 12.
 Pavel sv. 64.
 Paulsen 171, 172, 196
 Pernerstorfer 52, 138.
 Petr sv. 125.
 Plato 1, 58, 120.
 Plechanov 66.
 Possibilisté 49.
 Proudhon 3, 10, 15.
 Reclus 3.
 Renan 143.
 Ricardo 15, 114, 115, 117, 144.
 Richter 155, 207.
 Rodbertus 14, 15, 37, 227, 228,
 229.
 Ropespierre 143.
 Rouanet 49.
 Rüdft 48, 134.
 Rümelin 234.
 Saint-Simon 10, 11.
 Say J. B. 114, 115, 144.
 Scävola K. M. 135.
 Sering 92.
 Schäffle 91, 145, 163, 165, 174,
 175, 189, 201, 206, 226.
 Scheel 4, 5.
 Schippel 34.
 Schmidt 100.
 Schönkank 34, 41, 99.
 Schweitzer 31.
 Singer 34, 43.
 Smith Adam 15, 114, 115, 144.
 Sombart 67.
 Spartakus 7.
 Steinbach 134.

Stern 108, 154, 162, 174—176,
 187, 203.
 Strauss 57, 143.
 Thompson 15, 19.
 Trow 98.
 Vaillant 49.
 Viklif 125.

Virchow 141.
 Vollmar 34, 43—46, 92, 156,
 162.
 Wächter 128.
 Wagner 45, 91, 163, 167, 173.
 Weigert 154, 163.
 Werner 43, 205, 206.
 Wildberger 43.

b) Věcný:

A.

Absolutismus 168.
 aequivalent hodnoty síly pra-
 covní 84.
 agitace není jedinou příčinou
 sociální demokracie 8.
 agitace a soc. demokracie 156
 (viz i volby).
 agitatori 256, 260.
 anarchie 2, 71 (viz i výroba).
 anarchismus 2, 3, 4, 18, 152, 163.
 anarchisté 3, 33, 156 (praktičtí)
 3, 125.
 akumulace viz hromadění a
 výrobních prostředků hroma-
 dění.
 aristokracie 109, 110, 126, 143,
 144, 226.
 armáda průmysl. děl. záložní
 25, 28, 38, 71, 72, 102, 231.
 ateismus (bezbožectví) 13, 124,
 133, 134, 139, 140, 142, 143.
 autorita 3, 124, 138, 152.

B.

Bezženství 349.
 bible a soc. demokracie 18.
 blázní 107.
 bohoslužba 13, 41, 120, 124,
 217.
 boj třídní = třídní boj.
 Boží vůle 11.

Bůh 3, 20, 56, 57, 62, 122 až
 124, 129, 133, 134, 141, 260.

C.

Cena 81.
 centralisace (centralisté, správa
 v sociální demokracii) 18, 86,
 (jmění) 87, 145, 155, 166, 167,
 173, 190, 199, 203, 212, 215.
 centrum (střed něm. poslanců
 katolických) 5.
 cestování 179.
 církve 41, 126, (církve a stát)
 128, 129, 143, 146, 263.
 cla 41.

Č.

čeleď 42, (čelední řád) 42.
 člověk (člověka pojem, úkol)
 12, 20, 56, 57, 61, 62, 114,
 123, 132, 139, 141, 167, 221,
 255, (viz i sociální demo-
 kracie a člověk) 261.

D.

daně 37, 40, 41, 219.
 darwinismus 140, 141.
 dějin teorie socialistická 101.
 „dělení“ socialistů 6, viz vy-
 vlastnění.

Číslice tučnější znamenají věc zvláště důležitou.

dělnictva emancipace 9, 17.
 dělnictva koncentrace 9.
 dělnictvo námezdní 9, 12.
 dělnictvo nezaměstnané 14, 102
 až 104 (viz i mimoslužebné
 postavení a armáda děl. z.)
 dělnictvo zemědělské 42.
 dělnické byty 37.
 dělnické skupiny 2.
 dělníkova síla pracovní je zboží
 23, 24, 25, 26, 28, (rodiny)
 32, 74, 83, 84, 101, 116, 170,
 (rozdělení sil pr.) 181—186.
 dělníkova rodina 84.
 dělníkův král (Lassalle) 15.
 dělnická družstva výrobní 15,
 36, 42.
 demokracie 4, 30, 36, 48, 109,
 124, 165, 166, 168, 170, 173,
 177, 231, 252, 253.
 desatero přík. Bož. 124, 125.
 diety 40.
 dílny národní 14, 209.
 dívky (péče o ně) 183 (srovnej
 i soc. demokracie a dívky).
 doly 37.
 dozor nad průmyslem 37, 42
 viz úředníci.
 dualismus ducha a hmoty 20,
 56.
 důchod bez práce 11, 172, 226.
 důchod z práce 15.
 důchod průměrný 95, 96, 97,
 98, 207, 208.
 duše 56 (srovnej stát budoucí
 a duše).

E.

epikureismus 121, 122.

F.

falangy, falanstéry Fourierovy
 12.
 federalisté (anarchisté) 18.
 federace 2, 164.
 filosofie 21, 59, 60, 123.
 filosofie dialektická 20.
 filosofie národohosp. 4, 5.
 filosofie stará 19.

H.

Hodnota 22—25, 35, 72, 73,
 81—85, 106, 144, 190, 206,
 222, 223, 227, 228, 238.
 hodnota směnná 22—25, 35,
 73, 75—81, 83—85, 106, 144,
 222, 225.
 hodnota užitná 22—24, 35, 73
 až 80, 85, 221, 222.
 hodnotní splátka 26, 82.
 hodnota a nadhodnota 22—27,
 35, 70, 72, 82, 85, 106, 119;
 nadpráce 28.
 hodnota přebytečná viz nad-
 hodnota.
 hospodářské protivy 68, 69.
 hromadění lohatství a bída
 28, 29
 hromadění malých podn. 90.
 hromadění kapit. viz kapitál.
 humanita 65, 140.

Ch.

chudí 102, 174.
 chudinství 146, 219.
 chudoba 8; dobrovolná 249.

I.

idea Heglova 20.
 idee změnám nepodrobené 19,
 21, 57—60, 65.
 idealismus 67, 121, 152.
 Ikarie Cabetová 13; (Ikarie
 Nová) 14, 246.
 inspektoři tovární 119.

K.

kapitál 25—28, 51.
 kapitálu hromadění 25, 71, 72,
 75, 83, 95.
 kapitalisti 9, 23—25, 29, 31, 38,
 42, 44, 50, 70, 82, 84, 101,
 116, 209, (kap. monopol) 9).
 katastrofa (kladeradač, po-
 prask) 44, 48, 101, 156.
 klerikalismus 137.
 kněz 129, 143, 260.

kollektivisti (kollektivismus)
 33, 49 (Marxovci) 169, 208.
 konservativci 5.
 kommunardi 4, 126.
 komunismus (starověku, prv-
 ních křesťanů, středověku)
 1—8, 33, 140, 168, 186, 188,
 197, 229, 246, 248, 253.
 komunismu fáse 31, 32, 107,
 160, 195, 202, 204, 219, 230.
 komunismu nezdařilé pokusy
 14, 148.
 komunistické kolonie 13, 14,
 koupě (prodej) 81.
 krise 15, 29, 38, 71, 72, 100,
 101, 157.
 křesťanství 58, 63, 64, 69, 127,
 140, 260, oživení k—i pro-
 středek proti socialní demo-
 kracii 260, 262.
 křížové výpravy 65.
 kult mužů slavných 18.

L.

Láska k bližnímu 8, 263.
 láska volná, viz stát budoucí.
 lékařská pomoc 41.
 liberalismus 138—146.
 liberalismus národohosp. 11.
 lid (lidu suverenita, viz demo-
 kracie).

M.

Malovýroba (velkovýroba) 38,
 70, 157, 158.
 manifest strany komunistické
 16, 126.
 manželství 111, 124, 146, 215,
 233, 260.
 materialismus 9, 20.
 materialistické pojmání dějin
 19—21, 42, 55—69; odůvod-
 ňuje socialismus 70—104,
 122, 123, 139, 140, 242, 257.
 měšťáctvo (bourgeoisie) 9, 17,
 38, 71, viz i kapitalisti
 mezinárodnost 17, 36, 233
 mezinárodní organizace dělní-
 ctva, viz proletariát.

militarismus, viz válka.
 mimoslužebné postavení 72,
 viz i dělnictvo nezaměstn.
 mohamedaniismus 65.
 monismus materialistický 56.
 mravnost (nemravnost) 29, 60.
 až 63, 65, 69, 118, 123, 215.
 myšlení 20.
 mzda 15, 24, 26, 28, 70, 83, 84,
 (průměrná) 96—98, 114—119,
 161, 162, 173, 189, 190, 200,
 201, (od kusu) 229, 238, 260.
 mezdni zákon železný, viz
 zákon.

N.

Nabídka a poptávka 81, 115,
 116, 118, 190, 238.
 náboženství 21, 56, 58, 60—64,
 69, 117, 122, 123, 127, 129,
 134, 148, 215, 216, 246, (věc
 soukromá) 128, 129, n. a so-
 cialní demokracie 18, 37, 41,
 56, 59, 67, viz stát budoucí.
 nadávky (social.) 147.
 nadpráce 84.
 národní hospodářství 4, 21,
 44, 144.
 národnost 18, 36, 52.
 násilí 3, 126, 127.
 neděle 18, 36, 52 (ned. klid) 42
 nemocní 107, 113, 229.
 nihilisti 127.

O.

Obce (kommuna) nezávislost
 3, 163.
 obchod světový 39, 162, 164,
 180
 odborová sdružení dělnická
 46, 47, 51, 53, 259.
 opravy společenské nejlepší
 hráz proti social. dem. 52,
 260, 261.
 organizace práce 11, 12, 14,
 30, 32.
 organizace rozdělování výnosu
 práce 4, 5, 16, 21, 31, 32, 36,
 105, 151, 159, 160—168, 170,

192, 214, **217**—232, 251, 252, 253.
 organisace výroby 4, 5, 10, 35, 37, 51, 139, 151, 159—168, **170**—**172**, 176, 181, 191, 205, 209, 213, 249, **250**, 252.
 organizace stavů prostředek proti soc. demokracii **262**.
 osvěta 108.
 otroctví 8, 68, 164, 163, 173, 197, 217, 252, 261, otroků vzpoury 7.

P.

Palliativní prostředky **45**, 258.
 parlamentování (viz i volby) 3, 43, 156, 252, 253.
 pauperismus 15.
 peníze 25.
 pijáctví 9.
 pilnost v práci, viz stát bud.
 podřízenost v práci 251.
 pojišťování 259.
 pohyb 56, 66.
 pokladny podpůrní 38.
 pokrok 19, 21.
 policie 3, **146**, **172**.
 politika 3, 4, 21, 67, 69.
 politická moc proletariátu 17, 36, 37, 39, 40, 43, **50**, **101**, **166**, viz i volby.
 politika prostředek k dosažení emancipace dělnictva hospodářské 17.
 poprask viz katastrofa.
 poukázky 31.
 poživavost 9, 121, 122, 124, 220, 242.
 p r á c e: cizí (nezaplacená) 70, **72**; dělníka p—e (duševní a tělesná práce) 32, 190, 194, 202, **214**, 251; p—e dětí ve státě budoucím 243; p—e extenzivní a intenzivní 28, 91—93, 222, 223, 230; idea 10; p—e míra výnosu 105 až 107; p—e nepřijemné 10, 193; od kusu **210**; odměna p—e **222**; počtění 63; popud k p—i 2, 229, 237; práce

35, 162, 204; produktivnost (výnosnost) p—e 12, 39, 15, **234**, 235; rozdělování 10, 113, 164, 186, 194, 195, 204; společenská p—e 175 (její výnos) **218**; p—e společensky nutná 22, 23, 24, 27, 75, 81, 82, 84, 222—224, 223, 226; p—e úkolová 203; vězeňská 38; vlastník 25; vykořisťování p—e 24, 25, 45, 70, **217**, **260**; výtěžek plný, nezkrácený p—e 2, 16, 30, 31, **218**, 226; základ hodnoty 11, 15, **22**, 42, 78, 80, 81, 83, 106, 120, 144, 214, **228**, 248; závaznost (nezávaznost) 1, 10, 35, 120; zespolečenštění p—e 29; p—e zdatnost 107; „zpředmětěná“ p—e míra 22, 75, 77; p—e žen a dětí 27, 37, 42.
 pracovní doba 10, 24, 27, 30, 31, 37, 42, 49, 50, 74, 75, 160, 176, 190—192, 207, 208, **222**, 224, 225, 230, 238, 259.
 pracovní doby cena 114.
 pracovní doba (den) co do času 227.
 pracovní doba (den) co do díla 227, 228, 229.
 pracovní síla (zboží) 23—28, 32, **74**, 83, 84, 101, 116, 170, rozdělení 181—186, 223, 228.
 p r á v o: dědické 11, 41, 172; dispoziční k jednotlivci 120; historické a národnostní 50; na práci 11, 14, **253**; písní 164; poživací 1, 10; právo 21, 67, 69, 107; spolčovací 37, 40, 42; vlastnické 183.
 privilegia 32, 40, 41, 143, 152.
 produkce 21.
 profitráty, viz ziskové splátky.
 program: Gothajský (1875) 16, 33, 35—38, 53, 108, 170, 232, 242; Erfurtský (1891) 35, 38 až 42 (rozdíl obou 42), 53, 54, 108, 109, 115, 120, 128, 151, 156—158, 165, 169, 170, 172, 181, 197, 240, 242, 247, 258.

proletariát (viz i dělnictvo) 9, 17, 26—32, 35—38, 45, **47**, 71, 35, 95, 105, 109, 110, 120, viz i sociální demokracie.
 proletariátu moc politická viz politika.
 proletariátu diktatura revoluční 126.
 proletariátu postavení v různých zemích 96—100.
 proletariátu vykořisťov. 158.
 proletariátu organizace mezinárodní 17, 18, 50, 51.
 proletariátu rozmnožení (dětí) 115, 116, 117, 118.
 prostředky: dopravní 2; učebné 243; výrobní viz výrobní prostředky; životní **96**; životní nutné 115, 116.
 přelidnění 28, **233**—**236**.
 přepych 161, 174, 178.
 průmyslu vývoj 8, 9, **61**, 62, **65**—**67**, 93.
 pud 11, 12, 60, 139, 169, 174, 225.
 půda 2, rozdělení půdy 90.

R.

Referendum 169, 211, 212.
 reformace 65.
 reformy cestou pokoje 15, 43, 49.
 reorganizace společnosti 8.
 republika 13, 133.
 republika revoluční (viz i revoluce) 43, 45, 47, 125, 150.
 revoluce sociální 21, 69, 262.
 revoluce francouzská 9, 65, 108.
 rodina (viz i manželství) 4, 9, 13, 27, 28, 59, 113, 145, 170, 171, 176, 200, 235.
 rolník 38, 39, 158, 159, 229, 257, 258.
 rovnost 2, 8, 10, 11, 32, 36, 143, 159, 244, 246, 253.
 rovnost prostředků životních 5, 109, 113, 124, 140.
 rovnost ve vzdělání 210.
 rovnost v zaměstnání „turnus“ 211, 213.

rovnost, volnost, bratrství 9, 143.
 rovnoprávnost všech lidí **105** až **108**, 109—114, 124, 162, 173, 188, 189, 196, 201, 206, 214, 226, 238, 240.
 rozdíl stavů 6, viz třídy.
 rozdělení výnosu práce dle potřeb 107.
 rozdělení výrobků práce **217**; měřítko jeho 219.

Ř.

řád sociální 21, 22, 68, 149.
 řádu společenského základ 21, **61**—**68**.
 řádu společenského převod v řád socialistický 43—45, **48**, 59, **70**, **150**, **154**, 156 až 158.
 řád společenský budoucí 30.
 řády církevní 248, 249.
 řemeslníci 9, 28, 39, 93, **94**, 158, 228, 251, 257, 258.

S.

Sirotci 107.
 směna zboží 21.
 smlouva 2, 3.
 smlouva nájemná 84.
 smrti trest 41, 253.
 smrt 20, 33.
 socialismu 2, 9, 10.
 socialismu pojem 1, 4, 5, 6.
 socialismus či kommunismus socialistický 4; agrární 6; státní (zákonodárstvím) 5, 6, **44**, **45**, 46; vědecký 10, 104, 122, 123, 154; křesťanský 6; konservativní 5; katolický 5, 6; evangelický 5; mezinárodní 5.
 socialismu moderního zákopníci 8.
 socialismu moderního rozdíl od s. předcházejících 8.
 socialismu dějiny 7, 10.
 socialismu nemožnost 7, **147**, **255**.

socialismus: v Německu 14, 33—48; a) mladocialisté 43; b) Vollmarovci 43, 47; c) střední strana 43; spory mezi nimi 42—46; mírní 113, výstřední 113.
 socialismus ve Francii 10 až 14, 43, 49, 50, 51; v Belgii 51, v Anglii 51, v Itálii 53, v Rakousku 52, v Dánsku 53, Švýcarech 51, 52, Srbsku 54, Španělsku 54, Americe 12, 13, 14, 54, Australii 54, Rusku 54.
 socialismu moderního hlavní zakladatel Marx 16.
 socialismu moderního základy vědecké 18, 104, 105.
 socialismu podnět 18, 138.
 socialismu důvody 18.
 socialismu jádro 261.
 socialismu prameny v liberalismu 138 146.
 sociální a socialistický (roz-
 díl) 7.
 sociální demokracie 4, 10, 33, 39.
 sociální demokracii pelichají 48, 155.
 sociálních dem. příspěvky 47; nadávky 48; tisk 33, 51—54; poživavost viz poživavost; cíle 161.
 sociální demokracie: a
 atheismus 133—134; a agi-
 tace 156; a autorita 152; a
 bible 18; a člověk 192, 221;
 a křesťanství 130, 131; a ná-
 boženství 122—125, 128 až
 138; a násilí 125, 126; a ne-
 smrtelnost duše 131, 136; a
 nihilisti 127; a poesie 134;
 a pohřeb 131, 137; a repu-
 blicka 133; a revoluce 125
 až 127; a rouhání 130; a
 věda 133, 155; a vojsko 127;
 a vztahy k cizině 180.
 solidarita 3.
 soudnictví 3, 41.
 soustava národohospodářská
 4, 5.

soustavy Marxovy základy vě-
 decké 18.
 soustava kommunistická 5, 7.
 soustava socialistická 5.
 soustředění prostředků pracov-
 ních 29.
 soutěž svobodná 9, 14, 29, 49,
 54, 118, 144, 181.
 společenstva 167, 210.
 společenstva výrobní 206
 společnost 2, 10, 159, 162.
 společenské organisace mě-
 řítka 121.
 společnosti akciové 87, 254
 až 255
 společnosti atomisace 145.
 společnosti rozdělení (kapita-
 listé a dělnictvo) 9, 108, 113.
 společnost budoucí 30, 40, 176.
 společný stíl 2, 7.
 společně vychování 7, 13, 14,
 37, viz stát budoucí.
 společenství statků, viz vlast-
 nictví společné.
 spotřeby stanovení 172.
 spravedlnost 263.
 starci 107.
 stát 3, 4.
 státní funkce 2, 3, 71.
 stát a náboženství 127.
 stát ideální 5, 7.
 státní romány 8, státní uto-
 pie 148, 150, 152, 154.
 stát: budoucí socialistický
 29, 52, 85, 113, 121; jak si
 jejsociální demokracie před-
 stavuje 147—157; podrobná
 líčení jeho 153, základní
 jeho rysy 157—170; jest li-
 dový 162; jediný závod státní
 162, 163, jeho hierarchie
 164, jeho bohatství 172, jeho
 centralisace viz centralisace
 174, 181, děti a nemocní
 183, láska k vlasti 183, 184,
 otázka a jeho provedení 185,
 186, práce rozdělení a volba
 povolání 186, 189, 199, vláda
 190, 191, svoboda 193, vý-
 chova viz výchova, dělba
 práce 194; upotřebitelnost

dělníka ke všem pracím
 194, 195; věda viz věda;
 nemožnost organisace všech
 prací (služby osobní) 199 až
 202; hostince 200; život ro-
 dinný 200, 201; rozdíl pod-
 niků soukromých od spol.
 200, 201, 204; zemědělství
 203; vzdělání 203; pracovi-
 tost a hospodárnost 204, 205;
 úředníci socialističti viz úřed-
 níci dozor a kontrola 200;
 pokrok 210; tížádnost 210;
 vynálezy 210, 211, 212; umění
 a věda 211, 213—215, 254.
 stát budoucí: a svoboda shro-
 mažování 217; a svoboda
 tisku 215—217; a otroctví 217,
 a bohoslužba 217; a revoluce
 217; a rozdělování výrobků
 práce 217; a daně 219; a vý-
 nos výroby 218; výnos dle
 počtu hlav 220—222; dle doby
 pracovní 222—225; dle vý-
 konu 226—230; dle pilnosti
 231; dle potřeby 232, 251; a
 žaláře 232; a přelidnění 233 až
 236; a mezinárodnost 236 až
 239, 252; a manželství 233,
 239—246; a volná láska 234;
 235, 241; a děti 234, 235 viz
 rodina; a společenstva 237,
 238; a rodina 239—248, 259;
 a výchov, vyučování 246
 až 248, 254; a komunismus
 248; a rády církevní 248 až
 249; a moderní velkozávody
 249—253; a moderní milita-
 rismus 254, 255; a mravnost
 241; a materialismus viz
 tento; a matky 243, 244; a
 služebnictvo 244; a pří-
 spěvky na děti 245; a re-
 formy sociální 258, 259; a
 šetrnost 260.
 statistika 49, 173, 177, 182, 218.
 stav třetí 9, 257.
 stav čtvrtý 9, 110, 120 viz i pro-
 letariát a třídy.
 statky spotřební 175, 176.

statky užité 175, 176, 223.
 stavitelství 179.
 stěhování volnost viz svoboda.
 stroje: 2, 9, 27, 28, 101—104,
 171, 188.
 svoboda 2, 109, 173.
 svoboda stěhování 144, 182
 až 184 viz i stát budoucí;
 určovatí si potřeby 174, 175.
 svoboda volby stavu 187—193,
 197—199, 208.
 svoboda tisku viz socialismus.
 svoboda tisku a stát budoucí.
 svoboda živnosti 93, 145.
 svoboda mínění 36.
 svoboda vědy, umění 95.
 svoboda církve 263.

Š.

Škola (školní povinnost) 37,
 41, 129, 141, 142, 145, 179,
 216, 219, 242.

T.

talent (talentu odměna) 12.
 tisk viz sociální demokracii,
 stát budoucí.
 továrny 2, 94, centralisticky
 zorganizované továrny 249.
 trucksystém 42.
 třídy 21, 113.
 tříd odstranění 3, 17, 71, 105,
 106, 157.
 třídy strádající (jich filosofie)
 4, 5 viz proletariát.
 třídy střední 38, 145.
 třídy vyšší 9, 118, 121, 262.
 třídy nižší 121, 259, 262.
 třídni výsady 17.
 třídni boj 19, 38, 39, 40, 56,
 67, 68, 69, 108, 109, 110, 149,
 161, 189.
 třídni protivy 21, 32, 113, 120,
 145.
 tříd vzájemné srovnání 226.
 třídy různé a stavy 152.
 tvoreni přebytků 75.

U.

umění 69 viz svoboda umění;
stát budoucí, university 141.
upotřebitelnost (při hodnotě)
76, 78, 79, 80, 81, 83, 84, 228.
úrok 12.
úředníci 37, 40, 42, 175, 176,
181, 186—190, 197, 209, 218,
231, 252, 253, 254, 255, viz i stát
budoucí.
utopie **51, 52, 219, 255.**

V.

válka (mír, vojsko) 36, 40, 50,
238, 239, **253.**
vědy úkol 11, **58, 60, 61, 69,**
85, 141, 142.
věda a socialismus 18, 132,
145, 149, 195.
vědy východisko 21.
velkoměsta a sociální demo-
kracie 33.
velkostatkáři 38, 48, **87, 88, 89,**
91, 93, 94.
vira 62, 64, 65, 69, 138, 140,
141 viz náboženství.
vláda práce 126.
vlastnictví soukromé 1, 2, 6,
8, 10, 11, 12, 29, 30, 31, 38,
39, 44, 50, 54, **59, 101, 102,**
108, 114, 114, 124, 125 (krá-
dež), 126, 143, 157—159, 164,
178.
vlastnictví pozemkové 18, 223,
249, 258, **263.**
vlastnictví společné prostředků
výrobních 4, 5, 6, 8, 10, 15,
18, 29, 30, 35, 49, 51, 54,
72, **109, 110, 120, 159, 160,**
161, 163, 166, 167, 168, 170,
171, 172, 224, 250, 252, 255.
volby 3, 36, 40, 43, **251.**
volby a soc. demokracie 33,
47, 48—54.
vydědění viz proletariát.
výchova socialistická 111, 114,
120, 128, 162, 170, 193, 246
viz i stát budoucí.
vykořisťování práce 28.

vynálezy 69.
výroba 1, 21, **61, 85, 187.**
výroba společná (kollektiv.)
2, 12, 39, 44, 70, 71, 120,
151, 152, 157, 159, 161, 165,
172, 173, 253.
výroba záměrná 107, 170.
výroba strojní 86.
výroby anarchie 161, 164, 170,
188, 252.
výroby stoupání 10.
výroba potravin 94.
výroba umělecká 94.
výroby vývoj 210.
výroba soukromá 14, 173, **210.**
výroby kapitalistické konec
29.
výrobní prostředky 2, 25, 30,
35, 38, 39, 161.
výrobních prostředků hroma-
dění 42, 71, 72, 257.
výrobní statky **171, 172.**
výrobní družstva viz dělnická
družstva výrobní.
výroby rozdělení 15, 31.
výtěžek práce viz práce.
vyvlastnění 29, 30, viz vlast-
nictví společné.
vyvlastnění násilné 127, 257.
vývoj hospodářský (oekono-
mický) světový 19, 20, 56,
57, 59, 63, 69, 161.
vývoj komunistický 194.
vývoj nenucený 113.
vývoje zákony 20.

Z.

zákonodárství 9.
zákonodárství lidové 36, 40.
zákonodárství a socialismus
151, **252.**
zákonodárství ochranné 37,
41, **101, 145, 260.**
zákon mravní přirozený 110.
zákon proti lichvě 145.
zákon hodnotní Marxův 22, 83.
zákon mezdni železný 15, 36,
42, 48, 114, 115, 119.
zákony výjimečné 36.
zákony evol. společenské 20.

zásluha 221.
zásobárny společné 31, 120,
125, 176, 220, 230.
závody báňské 86, pivovary
86, vinopalny 86, prádelny
87, chov dobytka 92.
závody státní 252 viz továrny.
závodů hromadění **85, 86, 87.**
zázraky 64, 141.
zbedačemi lidstva 72, 95, 99,
100, 101.
zboží 22, 23.
zboží směna 31.

zdravotnictví 42.
zisk (zisku poměr k nadhod-
notě) 26, 27.
zisková splátka 27, **82, 83.**

Ž.

žena 40—42, 63, 98, 109, 111 až
113, 124, 158, 159, 162, 186,
193, 240, 241.
žen a dětí práce viz práce.
život hospodář. jednostranný
119, 120.